סידור אבי חי

ליום השבת

נוסח ספרד

ועדת ההיגוי:

הרב דוד אסולין

מוטי בר-אור

מלילה הלנר-אשד

דני דניאלי

פרופ' יאיר זקוביץ

ד"ר צבי צמרת

הרב שלמה ריסקין

פרופ' אביגדור שנאן

עוזרי מחקר: ענבל ארד, אסתר בר און, נעמה בר-איתן, יהושע גרנט, איילת לזרובסקי

סידור אבי חי

ערך וביאר: אביגדור שנאן

יום השבת
בבית הכנסת

ידיעות אחרונות • ספרי חמד

ירושלים תש"ס

עיצוב גראפי והפקה: תחיה רוזנטל, ירושלים
הגהה: רותי שפר
סדר מחשב ולוחות: ארט פלוס, ירושלים
איורים: רוחמה חסון
עורך אחראי: ד"ב איכנולד

כל הזכויות שמורות © 1999
לאבי חי ישראל (ע"ר)

ולמשכל - הוצאה לאור מיסודן של ידיעות אחרונות וספרי חמד
ת"ד 37744, תל־אביב 61376

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט,
בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר-
כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמו"ל.

דאנאקוד 362-1880
מסת"ב ISBN 965-448-799-3
נדפס בירושלים, ערה"ש תש"ס

לזכר זלמן חיים ברנסטין ז"ל

הוגה ויוזם סידור אבי חי

תוכן

מבוא	א
מנחה לערב שבת	1
שיר השירים	3
סדר הקרבנות	9
תפילת העמידה בלחש	15
חזרת החזן על תפילת העמידה	34
קבלת שבת	51
ערבית לליל שבת	67
קריאת שמע וברכותיה	69
תפילת העמידה בלחש	76
ברכה מעין שבע ["מגן אבות"]	84
ספירת העומר	90
שחרית לשבת	101
תפילת השחר	103
ברכות השחר	110
סדר הקרבנות	117
מזמורי שבת	129
פסוקי דזמרה	147
קריאת שמע וברכותיה	166
תפילת העמידה בלחש	181
חזרת החזן על תפילת העמידה	189
סדר הלל	198

קריאת התורה וההפטרה 213
העלייה לתורה והקריאה בתורה 219
ההפטרה 227
תפילה לשלום מדינת ישראל 231
ברכת החודש 233

מוסף לשבת 241
תפילת העמידה בלחש 243
חזרת החזן על תפילת העמידה 253
לימוד לאחר התפילה 265
קידוש בציבור ליום השבת 277

מנחה לשבת 279
הקריאה בתורה 286
תפילת העמידה בלחש 326
חזרת החזן על תפילת העמידה 334

פרקי אבות 345

ערבית למוצאי שבת 383
קריאת שמע וברכותיה 385
תפילת העמידה בלחש 391
טכס ההבדלה בבית הכנסת 411
טכס קידוש לבנה 413

מפתח 423

"אמר רבי יצחק: עכשיו אין לנו לא נביא, לא כהן, לא קרבן, לא מקדש, לא מזבח ... לא נשתייר בידינו אלא התפילה הזו" [מדרש תנחומא, וישלח, ט]

ספרים הרבה נתחברו בעם ישראל באלפי שנות קיומו, אך דומה כי אין לך עוד ספר כסידור התפילה, שאל תוכו כונסו והתנקזו לאורך כל הדורות כולם מחשבותיו של העם, תקוותיו ואמונותיו, ייסוריו ושמחותיו. סידור התפילה מורכב מיחידות רבות ומגוונות – החל בקטעי מקרא וכלה ביצירות שנתחברו בעקבות תקומת מדינת ישראל – והוא הלך והתגבש לאורך תקופה של למעלה מאלפיים שנה, בתנאים היסטוריים מגוונים ומשתנים, בארץ ישראל ומחוצה לה, בידי הרבה חכמים וסופרים, חזנים ופייטנים, מעתיקים ומדפיסים.

התפילה כתופעה דתית – שעיקרה פנייה אל האלהים לשם בקשת עזרה, הבעת תודה או אמירת דברי שבח – קדומה היא עד מאוד. עם זאת, רק בשלב מאוחר יחסית היא עוצבה בדמותו של הסידור: מסגרת של קבע וחובה, ולה ניסוח מחייב ואחיד, המוטלת על כל יחיד ועל הציבור כאחד, בכל מקום ומקום. להלן נציג בראשי פרקים את תולדותיו של חיבור זה, תוך התמקדות ב"נוסח ספרד" המונח לפני הקורא.

עיקר עבודת האלהים בתקופת המקרא הם הקרבנות, ומקום רב מוקדש להם בתורה. וגם אם לוותה הקרבת הקרבנות [שנעשתה בבית המקדש בידי הכהנים בלבד] בטכסטים שונים – כגון מקצת ממזמורי תהילים – שנאמרו בידי המקריב או בידי המשרתים בקודש, לא היו אלה אלא תוספת לעיקר. לצד תפיסה זו נמצא במקרא [כגון בתפילת שלמה במלכים־א פרק ח'] גם את התפיסה הרואה בתפילה דרך נוספת לביטוי הקירבה אל האלהים, אבל תפילה זו היא בעיקרה פרטית וספונטאנית, כמו מרבית התפילות שהמקרא מספר עליהן: תפילת רחל העקרה המבקשת לזכות בבן [בראשית ל, כב], תפילת משה המבקש מה' שיסלח לעם על חטא העגל [שמות לב, לא־לב] או שירפא את מרים המצורעת [במדבר יב, יג], תפילתו האחרונה של שמשון המבקש מה' שיחזקנו כדי שיוכל לנקום בפלישתים [שופטים טז, כח], ועוד הרבה כיוצא באלה. תפילות אלו ודומותיהן נאמרו בהקשר מיוחד וחד־פעמי על פי צורכיהם של המתפללים ותחושותיהם.

תפילת קבע וחובה – כפי שהיא מוכרת לנו היום בדמות הסידור – באה לעולם, ככל הנראה, רק בתקופת הבית השני. רמז ראשון לה ניתן למצוא בספר המקראי

המאוחר, ספר דניאל, שנתחבר בתקופה הפרסית. שם מסופר על מנהגו של דניאל להתפלל לכיוון ירושלים שלוש פעמים ביום [דניאל ו, יא], ונראה שמנהג זה היה רק מנהגם של יחידי סגולה. בתקופת הבית השני - וביתר עוצמה בתקופה החשמונאית ולאחריה [החל ממחצית המאה השנייה לפני הספירה] - חלו בעם ישראל שינויים רבים. בין אלה יש למנות את השינוי שחל בעבודת האלהים, כאשר מרכז הכובד עבר אט אט מן המקדש אל הקהילה היהודית במקום שישבה בו: התכנסויות לשם קריאת התורה ולימודה, אסיפות עם בחגים ובמועדים אשר לוו בקריאת טכסטים מקודשים ובתפילות שונות, עריכת סדר פסח גם במנותק מהקרבת קרבן במקדש, שליחת נציגים להשתתף בעבודת המקדש בירושלים בשעה ששאר בני הקהילה התכנסו בעיירותיהם לשם לימוד ותפילה משותפים - כל אלה הצמיחו, בדרכים שלא תמיד נוכל לתארן בדייקנות, את התופעה המוכרת לנו היום כתפילות קבועות בזמנן ובמועדי אמירתן, תפילות המוטלות כחובה גמורה על המתפללים, כיחידים וכציבור. בתקופת הבית השני החלו להתהוות, בתהליך ארוך ומורכב, חטיבות התפילה העיקריות המוכרות לנו כיום: ברכות הנאמרות לאחר אכילת מזון או בהזדמנויות אחרות, קריאת קטעי מקרא קבועים מדי בוקר וערב [היא "קריאת שמע"], אמירת דברי שבח ותודה על היום החדש עם זריחה, בקשות להגנה מפני הלילה היורד, בקשות לגאולה לאומית בשעות של משבר או בקשות לרפואה ולפרנסה בכל יום ויום, ועוד כיוצא באלה. בשלב זה נקבעו רק ההזדמנויות הכלליות שבהן נאמרו תפילות, אך מיבנן והרכבן, שלא לומר נוסחן, נשארו עוד במשך תקופה ארוכה גמישים ופתוחים, ומן הסתם אכן השתנו והתגוונו, ואף לא הקיפו עדיין את כלל עם ישראל. כל עוד הוקרבו קרבנות בבית המקדש - היו הזדמנויות התפילה, הפרטית והציבורית, טפל לעיקר, אבל הן הלכו וצברו מעמד, תנופה ומשקל, בקרב חוגים מתרחבים והולכים. על תקופה זו זורעים אור גם מקורות עקיפים, כגון מגילות מדבר יהודה או הספרים החיצוניים, אך עדיין יש להודות, כי הנסתר רב בתקופה זו על הנגלה, וקשה להציע תיאור מדויק של צמיחת ניצני תפילת הקבע והחובה בישראל.

חורבן המקדש בשנת 70 לספירה הותיר חלל ריק בהווייתו הדתית של עם ישראל. אל חלל זה נשאבו טכסטים וטכסים וברכות ומעמדות תפילה שסבבו באותם ימים בעם ישראל. הדורות הראשונים שלאחר החורבן הם שהחלו בגיבושה של תפילת הקבע והחובה כפי שהיא מוכרת לנו, ורק לתקופה זו אפשר לתארך מקצת מן התפילות שבסידור התפילה שלנו, ואף זאת בזהירות ובשמא. כי זאת יש לדעת: במאה וחמישים השנים הראשונות שלאחר החורבן, בתקופת התנאים [שנמשכה עד שנת 220 לספירה לערך], החל

התהליך הארוך של קיבוע הזדמנויות התפילה ותכניהן העיקריים. המקורות התנאיים – ובראשם המשנה והתוספתא – מלמדים על נסיונות לקבוע באופן כללי רק את המסגרות המחייבות של התפילה ובמידה פחותה את תכניה המרכזיים, ובמידה פחותה עוד הרבה מזה את נוסחאותיה המדויקות.

רק בתקופת האמוראים [המאות השלישית-החמישית] – כפי שהדבר משתקף בתלמודים [הירושלמי והבבלי] ובמדרשים – הלכו המסגרות ונתמלאו. המקורות מלמדים שבתקופה זו נדונו לא רק פרטי המסגרות [כגון מיקומם המדויק של עניינים שונים במהלך התפילה או סדרן של ברכות] אלא גם תכניהן העיקריים של תפילות שונות ואף נוסחאות הפתיחה והחתימה שלהן, שהן מדרך הטבע המאפיינים המרכזיים של כל טכסט. אך גם בתקופה זו טרם הגיעו הדברים לכלל חיתום מדויק או ניסוח סופי, ותפילות שונות נתקיימו זו בצד זו. בתקופה זו גם הלכו ונוצרו במקביל מנהגי תפילה ונוסחי תפילה נפרדים בשני המרכזים העיקריים של עם ישראל: ארץ ישראל מכאן ובבל מכאן. כל מרכז יצק את תפילתו בדפוסים שנראו בעיניו, ואף שהמשותף ביניהם היה עדיין רב על המפריד, בכל זאת כבר אפשר לדבר על נוסח בבל השונה מנוסח ארץ ישראל. זה וגם זה היו עדיין נזילים וגמישים במידה מרובה, נאמרו בדרך כלל על פה וטרם עוצבו עיצוב סופי, פרט לשאלת המסגרות, התכנים העיקריים וכמה נוסחאות מחייבות.

תקופת הגאונים [מן המאה השישית עד ראשית המאה האחת-עשרה] היא התקופה המרכזית והמכרעת בהיווצרות סידור התפילה של עם ישראל. מגמתם של גאוני בבל, ראשי הישיבה בארץ זו, לקבוע ולהסדיר את אורחות החיים היהודיים מצד ההלכה והנוהג, הביאה אותם לדיון רב בפרטי התפילות, נוסחאותיהן ומנהגיהן, וכן לחיבור של סידורי תפילה. נסיון ראשון להציג סדרי תפילה באופן כללי נעשה ב"מסכת סופרים", חיבור ארצישראלי מראשית ימי הגאונים, המתאר את מנהגי התפילה ואף מוסר פה ושם נוסחאות שונות של תפילה ומנהגים הקשורים בה. ראשון סידורי התפילה המפורטים והשיטתיים שבידינו הוא חיבורו של רב עמרם גאון [במחצית השנייה של המאה התשיעית], "סדר רב עמרם גאון" – ספר היסוד של תפילת עם ישראל. כתשובה לשאלה שנשלחה אליו מיהודי ספרד באשר לסדר התפילה הראוי, חיבר רב עמרם את יצירתו, הכוללת הלכות תפילה, הסברים על מנהגי תפילה ונוסחי תפילה לכל השנה כולה. חיבורו של רב עמרם נתקבל בהתלהבות בכל מקום שבו ראו את סמכותם של גאוני בבל כסמכות מחייבת, וחיבור זה – המשקף את מנהגי מקומו וזמנו של הגאון – עומד ביסוד הסידורים המשמשים היום בכל

קהילות ישראל. בשלב זה של קיבוע הסידור כבר הגיעו הדברים לידי ניסוח קבוע פחות או יותר, כאשר אל נוסח "סדר רב עמרם גאון" הוסיפו הקהילות השונות את מסורותיהן שלהן. סידורים אחרים מימי הגאונים – כגון סידורו של רב סעדיה גאון [במחצית הראשונה של המאה העשירית] – לא שינו תמונה זו באופן קיצוני. במקביל לנוסח רב עמרם, שהוא, כאמור, נוסח בבל, המשיך להתקיים גם נוסחם של בני ארץ ישראל [הידוע לנו בעיקר מן הגניזה של קהיר], אשר שימר במידה מרובה את הגמישות וחופש הגיוון שאפיינו את התפילה בתקופת האמוראים. אמנם גם כאן החלו דברים להתקבע ולהתמסד, אך עדיין נותר לחזנים ולפייטנים מקום רב לגיוון מבלי לפרוץ את המסגרות.

בימי הביניים [הנמשכים לענייננו ממחצית המאה האחת־עשרה ועד להדפסת הספרים הראשונים בעם ישראל, בשלהי המאה החמש־עשרה] ממשיך סידור התפילה בתהליך התקבעותו, כאשר כל מרכז יהודי של אותם הימים [כגון ספרד, איטליה או אשכנז] השקיע מאמץ מתמיד בעיצוב סידור התפילה שלו. בשלב זה כבר אין לדבר על שינויים מפליגים, אלא על דיוק בניסוח ועל קביעה אחרונה של מנהגי תפילה וסדריה, לאור פסיקות הלכתיות ודיונים בנוסחי התפילה. יסודו של הסידור המוגש בזה לקורא הלך והתגבש בקרב יהודי צרפת ואשכנז [במקביל, דרך משל, לנוסחם של יהודי בבל או יהודים שחיו בצל האסלאם במקומות אחרים, כגון צפון אפריקה או תימן] והוא מורכב מ"סדר רב עמרם גאון" ומתוספות ושינויים שיסודם במנהגותיהם של בני אשכנז, אשר חלק מהם היו ירושה בידם ממנהגי ארץ ישראל הקדומה. מתקופת ימי הביניים הגיעו אלינו כתבי יד שונים של סידורים, דיונים הלכתיים של פוסקי הלכה בענייני תפילה, וספרי מנהגים המלמדים על סדרי התפילה, ומכל אלה ברור שבימים שבין שלהי תקופת הגאונים לבין המצאת הדפוס הלך הסידור וקיבל את צורתו המוכרת לנו כיום.

בשעת הדפסת הסידורים הראשונים [הראשון נדפס ככל הנראה באיטליה לקראת סוף המאה החמש־עשרה] יש כבר בידי קהילות יהודי אשכנז נוסחי תפילה מגובשים למדי, אך גם הדפסתו של הסידור לא הביאה לחתימתו הסופית, ובשלוש המאות הבאות עוד חלו בו שינויים שונים. שלב חשוב מאוד בתולדותיו של הסידור חל עם עליית תנועת החסידות על הבמה ההיסטורית, בסופה של המאה השמונה־עשרה. הפיצול שחל בקרב יהודי אשכנז בין החסידים לבין המתנגדים להם גרם לפיצול מנהג התפילה האשכנזי לשני נוסחים: "נוסח אשכנז" של המתנגדים מכאן, ומה שנקרא "נוסח ספרד", נוסחם של יהודי אשכנז שנהו אחרי תורת הבעש"ט ותלמידיו, מכאן. [נוסחי התפילה של היהודים שגרו בצל האסלאם

מכונים בשם "נוסחי עדות המזרח".] "נוסח ספרד" מבוסס על מנהג יהודי אשכנז, אך נערכו בו שינויים ניכרים על פי תורת הקבלה, כפי שזו גובשה בידי האר"י, בארץ ישראל של המאה השש־עשרה. החסידות הושפעה במידה רבה מן הקבלה ועל כן לא ייפלא שתפילתו של האר"י ומנהגיה, שיסודם ושורשם בחוגי היהדות שישבה בארצות האסלאם, שימשו גורם מרכזי בעיצוב נוסח התפילה שלה. גיבוש "נוסח ספרד" – במקביל ל"נוסח אשכנז" – גם סייע לחסידות לעצב את זהותה העצמית ולהבדיל בין החסיד לבין המתנגד לו. עם זאת ניתן להצביע על הבדלים מסוימים בין הסידורים השונים המשתייכים ל"נוסח ספרד", כיוון שעולמה של החסידות הוא מגוון ויש בו, כידוע, זרמים שונים וחסידויות רבות.

מאז עיצוב "נוסח ספרד" במסגרת התנועה החסידית חלו בו שינויים זעירים בלבד, להוציא תוספות מודרניות שחדרו אליו בדורות האחרונים – בחלק מן הקהילות – עם הוספת תפילה לשלום מדינת ישראל ולשלום אנשי כוחות הבטחון. מבחינה זו אפשר לומר בוודאות כי סידור התפילה המשיך להתפתח גם בדורנו שלנו.

כיון שאפשר לתאר את "נוסח ספרד" כסידור אשכנזי שנצבע בצבעיה של יהדות המזרח, בהשפעת קבלת האר"י ונוסח התפילה שלו, הריהו משמש בחברה הישראלית של היום כנקודת מיפגש מקובלת בין העדות השונות, אלה ממזרח ואלה ממערב. בשל כך נבחר "נוסח ספרד" כיסוד סידור "אבי חי".

❖

מה נשתנה סידור "אבי חי" מכל הסידורים הרבים של "נוסח ספרד" ומה חידושים נתחדשו בו?

[א] חלוקת הסידור

בסידורים המקובלים באות יחדיו התפילות הנאמרות בבית הכנסת במהלך השבוע – ביום חול ובשבת – וכן נכללים בהם הברכות והטכסטים השונים המלווים את מחזור החיים [כגון טכס ברית המילה], את מחזור השנה [כגון הדלקת נרות חנוכה] ואת השבוע [כגון תפילת הדרך או זמירות לשבת] – טכסטים שמקומם הטבעי הוא מחוץ לבית הכנסת. ההתמצאות בסידורים המקובלים אינה קלה בשל עירוב תחומים זה.

בסידור "אבי חי" פוצל כל זה לשני חלקים: תפילות השבת בבית הכנסת בכרך אחד, והטכסטים שטבעם וייעודם להיאמר מדרך הטבע במסגרת הבית והמשפחה בכרך שני. הכרך הראשון מלווה לפיכך את השבת בבית הכנסת, ואילו הכרך השני מלווה את מחזור

החיים, מחזור השנה ומהלך השבוע במסגרת שמחוץ לבית הכנסת. בשל כך, דרך משל, יבואו בכרך השני הדלקת נרות בערב שבת, הזמירות המושרות בסעודות השבת או ההבדלה הנאמרת במסגרת המשפחה, בעוד שתפילות קבלת שבת או קריאת התורה של שבת מצאו את מקומן בכרך הראשון.

[ב] מיבנה הכרך הראשון

כרך זה עוקב אחר תפילות השבת על פי סדרן, החל במנהג לקרוא את מגילת שיר השירים קודם לתפילת מנחה של ערב שבת, וכלה בטכסים שזמנם במוצאי שבת, כגון ההבדלה [הנאמרת בכל שבוע] וסדר קידוש הלבנה [הנאמר אחת לחודש]. הסידור מביא את הטכסטים כולם במקומם הראוי, ללא צורך לדפדף ממקום למקום. כן שולבו במקומם בסידור קריאות התורה במנחה של שבת ופרקי מסכת אבות. [על מיבנה הכרך השני ראה בראשו.]

הרצון להבהיר את מיבנה התפילות וסדרן מתבטא בהחלטה להדפיס את תפילת העמידה - הנאמרת פעמיים במנחה, בשחרית ובמוסף, פעם בלחש בפי המתפלל ופעם [בשינויים] בפי החזן - הן בנוסח שבלחש והן, בנפרד, בנוסח שאומר החזן. בכל הסידורים שראינו מובאות התפילה בלחש והתפילה בקול זו בתוך זו, דבר המסרבל את השימוש בסידור.

יש להדגיש כי כרך זה, המוקדש לתפילת השבת, איננו עוסק בתפילות ימי השבת כשהם גם יום חג. מקומן של תפילות השבת־החג הוא ב"מחזור", סידור תפילות המיוחד לחגים. כן לא כללנו בסידור זה את תפילותיהן של שתי שבתות מיוחדות בשנה, השבתות החלות בחול המועד סוכות ובחול המועד פסח. בשבתות אלה חלים בתפילה שינויים [כגון אמירת נוסח אחר של תפילת מוסף] או תוספות [כגון אמירת פיוטים מיוחדים בימי הסוכות], והכללתם בסידור היתה מסרבלת אותו במידה ניכרת. תפילות שבתות חול המועד ראוי שתמצאנה את מקומן במחזורי החגים.

[ג] הוראות למתפלל ו"שפת הגוף" של התפילה

לאורך הסידור שולבו הוראות שונות באשר לאמירת התפילות, הן במה שנוגע לשכיחותן [שכן יש תפילות הנאמרות רק בהזדמנויות מיוחדות, כגון עשרת ימי תשובה או מוצאי שבת] והן במה שנוגע לדרך אמירתן: בלחש או בקול, בעמידה או בישיבה, תוך פניה לאחור, קידה או צעידה קדימה, הצבעה על ספר התורה או נשיקת הציציות שבטלית ועוד הרבה כיוצא באלה.

מעמדות התפילה הם גם טכסים, וככאלה יש להם גם כללים שעיקרם ב"שפת הגוף". כללים אלה הם מן הדברים המביכים את מי שאינו מצוי במנהגים השונים, ובהבאתם יש כדי לסייע ולהבהיר. עם זאת מן הראוי להעיר, כי עניין העמידה או הישיבה בשעת אמירת קטעים מסוימים הוא גמיש ונתון לשינויים ולמנהגים שונים, ועל כן יש לראות בהוראות אלה רק הכוונה כללית, ומנהג כל מקום ומקום הוא הקובע.

הוא הדין בסימון שסימנו את חלוקת התפילות בין החזן לבין הקהל. מרבית קטעי התפילה נאמרים תחילה בידי הקהל, כשלאחר מכן חוזר החזן על משפטי הסיום שלהם, אך הקביעה היכן בדיוק מתחיל החזן תלויה אף היא במנהגי חזנים ומקומות.

[ד] נוסח הסידור ודרך הצגתו

כאמור לעיל, סידור זה מביא את "נוסח ספרד". כל הטכסטים [להוציא קטעים שנאמרים רק בהזדמנויות מיוחדות] הודפסו באותיות בגודל אחיד. כך ביקשנו לפתור בעיה שהתעוררה על ידי הדפסת הסידורים המסורתיים – בשל שיקולים טיפוגרפיים או אסתטיים – באותיות מגדלים שונים, דבר שהביא את המתפללים להעניק יתר משקל לטכסטים שהודפסו באות גדולה יותר, אף אם לא היתה לכך הצדקה מצד תוכנם או מעמדם.

את מרבית התפילות הבאנו תוך חלוקתן לשורות קצרות על פי משמעות הנאמר בהן. סגנון התפילה נוטה מטבעו לחזרות ולמשפטים מחוברים ארוכים; החלוקה לשורות קצרות, על פי תוכנן, מסייעת להבנת האמור ולראיית מיקצבו הפנימי. הדברים נכונים במיוחד לגבי עשרות מזמורי תהילים המשוקעים בסידור, אשר חלוקתם לפסוקים – שורה לפסוק, שורה לפסוק – מחזירה לעין הקורא ולתודעתו את מיבנם ומהלכם.

[ה] הביאור

בצד התפילות הבאנו, בשולי העמוד, מראי מקום מדויקים לפסוקי המקרא המצוטטים בסידור או למקורות אחרים שמהם נשאבו התפילות. בתחתית העמוד הבאנו שתי מערכות של ביאורים: [א] ביאור המילים, שמטרתו לספק פירוש קצר ומיידי לביטויים מוקשים או לנוסחאות תפילה הדורשות הבהרה; [ב] דברי רקע ומבואות כלליים, שמטרתם להסביר את הלכות התפילה המרכזיות או לספק את הרקע ההיסטורי־הרעיוני־הספרותי לתפילות השונות. כל אלה מתבססים על המחקר החדיש בתולדות התפילה בישראל, ויש בהם כדי להבהיר לקורא את שעומד לנגד עיניו. דגש מיוחד הושם על שאלת תולדותיה של התפילה ודרך היווצרותה,

על רקע מה שנאמר לעיל באשר לתולדות הסידור מאז חורבן הבית השני ועד ימינו. אין צריך לומר כי שערי הפרשנות לתפילה מעולם לא ננעלו; רבים וטובים נתנו מכוחם ומחילם לפירושים מפירושים שונים, ולא באנו להכריע בין כל המפרשים, ואף לא להביא את דברי כולם, אלא רק להציע בקצרה את המסד ההיסטורי־טכסטואלי של הסידור.

תפילה החוזרת בסידור פעמים רבות הוסברה ונדונה במקום אחד בלבד, ואל מקום זה מופנה הקורא בשאר הופעותיה של תפילה זו. המפתח המפורט ותוכן העניינים מסייעים אף הם להתמצאות בסידור ומוסיפים לנוחות השימוש בו.

❖

כי זאת ביקשנו לעשות: להעמיד בפני המעיין בסידור ובפני המתפלל מתוכו טכסט בהיר, נעים לעין וקריא, נוח לשימוש ומלווה בידע עדכני על הסידור ותולדותיו. בין אם ישמש לעיון וללימוד ובין אם ישמש לתפילה – יהיה סידור "אבי חי" קנקן חדש ומחודש ובו יין עתיק שטעמו עמו.

סידור "אבי חי" מכוון אל יושבי ארץ־ישראל, ועל כן אין בו תוספות או שינויים הנוהגים בארצות הגולה. הוא מיועד לאזרחיה של מדינת ישראל, ועל כן באות בו התפילות לשלום המדינה ולשלום כוחות הביטחון ויש בו ביטוי מלא להוויה הציונית.

סידור "אבי חי" מבקש לקשר בין עבר והווה, בין המסורת המקודשת לבין הידע המתחדש, בין אשכנז ועדות המזרח [כפי שעולה מתולדותיו של "נוסח ספרד", כאמור לעיל] ובין התפילה החווייתית והלימוד העיוני.

ויהי רצון שיצא דבר מתוקן מתחת ידינו ויהיה סידור "אבי חי" ראוי לעמוד על כל מדף בבתי עם ישראל – על מגזריו השונים – ובבתי כנסיותיו, כאבן פינה בבניין המפואר של מסורת עם ישראל.

ירושלים, ערה"ש תש"ס — א.ש.

מנחה לערב שבת

תפילת מנחה: התפילה השלישית בכל יום [לאחר ערבית ושחרית]. היא נוסדה בימי הבית השני, במקביל לקרבן התמיד שהוקרב במקדש בין הערביים [במדבר כח, ד]. השם "מנחה" [שמשמעו: מתת] נקבע בעקבות פסוקים כגון "תכון תפלתי קטורת לפניך / משאת כפי מנחת ערב" [תהלים קמא, ב], ודברים רבים אמרו חז"ל על חשיבותה של תפילה זו, כגון: "לעולם יהא אדם זהיר בתפילת המנחה, שהרי אליהו [בהר הכרמל - מלכים-א, יח] לא נענה אלא בתפילת המנחה" [תלמוד בבלי, ברכות ו ע"ב]. האגדה ראתה את יצחק אבינו כראשון שהתפלל תפילת מנחה [תלמוד בבלי, ברכות כו ע"ב, בעקבות דרשת בראשית כד, סג]. תפילת מנחה ניתן להתפלל משעות הצהריים ועד סמוך לשקיעה [הזמן המדויק נקבע על פי אורך היום המשתנה], אך בערב שבת נהוג לאומרה לאחר הדלקת נרות וסמוך לקבלת שבת. במרכז תפילת מנחה מצויה העמידה, ונצטרפו לפניה ולאחריה קטעי מקרא ומזמורים שונים. [לעיתים נדירות חל יום צום, כגון עשרה בטבת, ביום שישי. במקרה זה נוספות לתפילת מנחה של ערב שבת גם קריאה בתורה, ברכת כהנים ועוד תוספות אחרות. לא הבאנו אותן להלן בשל נדירותן.]

לפני תפילת מנחה יש הנוהגים לקרוא את מגילת שיר השירים.

המנהג לקרוא את מגילת שיר השירים בערב שבת החל במאה השש-עשרה, בהשפעתה של קבלת האר"י. בעקבות מסורת פרשנית ארוכה, שראשיתה בספרות חז"ל, פירשה גם הקבלה את המגילה כשירת אהבה בין הרעיה [היא כנסת ישראל] לבין דודה [הוא הקב"ה], ובמקביל גם בין כוחות שונים בעולם האלהות. וכיוון שליל שבת נתפס במחשבת הקבלה גם כשעה של איחוד רוחני בין העם לאלהיו, מתאים לקרוא בערב שבת את שיר השירים. ויש הקוראים את המגילה בין מנחה לערבית או לפני סעודת ליל שבת.

שִׁיר הַשִּׁירִים

אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה: יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ, כִּי טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן: לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים, שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ, עַל כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ: מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה, הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ, נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מִיַּיִן, מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ: שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה, בְּנוֹת יְרוּשָׁלָם, כְּאָהֳלֵי קֵדָר, כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה: אַל תִּרְאֻנִי שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת, שֶׁשְּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ, בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ בִי, שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת הַכְּרָמִים, כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי: הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי, אֵיכָה תִרְעֶה, אֵיכָה תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם, שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה, עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ: אִם לֹא תֵדְעִי לָךְ, הַיָּפָה בַּנָּשִׁים, צְאִי לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן וּרְעִי אֶת גְּדִיֹּתַיִךְ, עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים: לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה, דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי: נָאווּ לְחָיַיִךְ בַּתֹּרִים, צַוָּארֵךְ בַּחֲרוּזִים: תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה לָּךְ, עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף: עַד שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ, נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ: צְרוֹר הַמֹּר דּוֹדִי לִי, בֵּין שָׁדַי יָלִין: אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי, בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי: הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי, הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים: הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף

נָעִים, אַף עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה: קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים, רָהִיטֵנוּ בְּרוֹתִים: **ב** אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן, שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים: כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים, כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת: כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר, כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים, בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי, וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי: הֱבִיאַנִי אֶל בֵּית הַיָּיִן, וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה: סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת, רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים, כִּי חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי: שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי, וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי: הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם בִּצְבָאוֹת, אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה, אִם תָּעִירוּ וְאִם תְּעוֹרְרוּ אֶת הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ: קוֹל דּוֹדִי, הִנֵּה זֶה בָּא, מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים, מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת: דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי, אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים, הִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ, מַשְׁגִּיחַ מִן הַחַלֹּנוֹת, מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים: עָנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי, קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי לָךְ: כִּי הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר, הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ: הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ, עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ, וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ: הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ, וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ, קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי לָךְ: יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה, הַרְאִינִי אֶת מַרְאַיִךְ, הַשְׁמִיעִנִי אֶת קוֹלֵךְ, כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה: אֶחֱזוּ לָנוּ שׁוּעָלִים, שֻׁעָלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים כְּרָמִים, וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר: דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ, הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים: עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם, וְנָסוּ הַצְּלָלִים, סֹב דְּמֵה לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בָתֶר: **ג** עַל מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת, בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי, בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו: אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת, אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי, בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו: מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים, הַסֹּבְבִים בָּעִיר, אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם: כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם, עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי, אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ, עַד שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל בֵּית אִמִּי, וְאֶל חֶדֶר הוֹרָתִי: הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם בִּצְבָאוֹת, אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה, אִם תָּעִירוּ וְאִם תְּעוֹרְרוּ אֶת הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ: מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר,

כְּתִימְרוֹת עָשָׁן, מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה, מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל: הִנֵּה מִטָּתוֹ
שֶׁלִּשְׁלֹמֹה, שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ, מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל: כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב, מְלֻמְּדֵי
מִלְחָמָה, אִישׁ חַרְבּוֹ עַל יְרֵכוֹ, מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת: אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה,
מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן: עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף, רְפִידָתוֹ זָהָב, מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן, תּוֹכוֹ רָצוּף
אַהֲבָה, מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ: צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה, בָּעֲטָרָה
שֶׁעִטְּרָה לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ, וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ: ד הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ
יָפָה, עֵינַיִךְ יוֹנִים, מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ, שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים, שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד:
שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת, שֶׁעָלוּ מִן הָרַחְצָה, שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת, וְשַׁכֻּלָה אֵין
בָּהֶם: כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתוֹתַיִךְ, וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה, כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ, מִבַּעַד
לְצַמָּתֵךְ: כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ, בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת, אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו, כֹּל
שִׁלְטֵי הַגִּבֹּרִים: שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תְּאוֹמֵי צְבִיָּה, הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים:
עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם, וְנָסוּ הַצְּלָלִים, אֵלֶךְ לִי אֶל הַר הַמּוֹר, וְאֶל גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה:
כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי, וּמוּם אֵין בָּךְ: אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה, אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי,
תָּשׁוּרִי מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן, מִמְּעֹנוֹת אֲרָיוֹת, מֵהַרְרֵי נְמֵרִים:
לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה, לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַת מֵעֵינַיִךְ, בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ: מַה יָּפוּ
דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה, מַה טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן, וְרֵיחַ שְׁמָנַיִךְ מִכָּל בְּשָׂמִים: נֹפֶת
תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה, דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ, וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ
לְבָנוֹן: גַּן נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה, גַּל נָעוּל מַעְיָן חָתוּם: שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים, עִם
פְּרִי מְגָדִים, כְּפָרִים עִם נְרָדִים: נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן, עִם כָּל עֲצֵי לְבוֹנָה,
מֹר וַאֲהָלוֹת, עִם כָּל רָאשֵׁי בְשָׂמִים: מַעְיַן גַּנִּים, בְּאֵר מַיִם חַיִּים, וְנֹזְלִים מִן
לְבָנוֹן: עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן, הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו, יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ, וְיֹאכַל
פְּרִי מְגָדָיו: ה בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם בְּשָׂמִי, אָכַלְתִּי יַעְרִי
עִם דִּבְשִׁי, שָׁתִיתִי יֵינִי עִם חֲלָבִי, אִכְלוּ רֵעִים, שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים: אֲנִי יְשֵׁנָה

וְלִבִּי עֵר, קוֹל דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי לִי אֲחֹתִי רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי, שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא
טָל, קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה: פָּשַׁטְתִּי אֶת כֻּתָּנְתִּי, אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה, רָחַצְתִּי
אֶת רַגְלַי אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם: דּוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן הַחוֹר, וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו: קַמְתִּי
אֲנִי לִפְתֹּחַ לְדוֹדִי, וְיָדַי נָטְפוּ מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר, עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל:
פָּתַחְתִּי אֲנִי לְדוֹדִי, וְדוֹדִי חָמַק עָבָר, נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ, בִּקַּשְׁתִּיהוּ וְלֹא
מְצָאתִיהוּ, קְרָאתִיו וְלֹא עָנָנִי: מְצָאֻנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר הִכּוּנִי פְצָעוּנִי,
נָשְׂאוּ אֶת רְדִידִי מֵעָלַי, שֹׁמְרֵי הַחֹמוֹת: הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָם, אִם
תִּמְצְאוּ אֶת דּוֹדִי, מַה תַּגִּידוּ לוֹ, שֶׁחוֹלַת אַהֲבָה אָנִי: מַה דּוֹדֵךְ מִדּוֹד, הַיָּפָה
בַּנָּשִׁים, מַה דּוֹדֵךְ מִדּוֹד, שֶׁכָּכָה הִשְׁבַּעְתָּנוּ: דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם, דָּגוּל מֵרְבָבָה:
רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז, קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים, שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב: עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל אֲפִיקֵי
מָיִם, רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב, יֹשְׁבוֹת עַל מִלֵּאת: לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם, מִגְדְּלוֹת
מֶרְקָחִים, שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים, נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר: יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב, מְמֻלָּאִים
בַּתַּרְשִׁישׁ, מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן, מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים: שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ, מְיֻסָּדִים עַל
אַדְנֵי פָז, מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן, בָּחוּר כָּאֲרָזִים: חִכּוֹ מַמְתַקִּים, וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים, זֶה
דוֹדִי וְזֶה רֵעִי, בְּנוֹת יְרוּשָׁלָם: ו אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ, הַיָּפָה בַּנָּשִׁים, אָנָה פָּנָה
דוֹדֵךְ, וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ: דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ, לַעֲרֻגוֹת הַבֹּשֶׂם, לִרְעוֹת בַּגַּנִּים, וְלִלְקֹט
שׁוֹשַׁנִּים: אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי, הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים: יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה,
נָאוָה כִּירוּשָׁלָם, אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת: הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי, שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי, שַׂעְרֵךְ
כְּעֵדֶר הָעִזִּים, שֶׁגָּלְשׁוּ מִן הַגִּלְעָד: שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים, שֶׁעָלוּ מִן הָרַחְצָה,
שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת, וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם: כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ, מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ:
שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת, וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים, וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר: אַחַת הִיא
יוֹנָתִי תַמָּתִי, אַחַת הִיא לְאִמָּהּ, בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ, רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ,
מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ: מִי זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ שָׁחַר, יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה

כַּחַמָּה, אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת: אֶל גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי, לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל, לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן, הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים: לֹא יָדַעְתִּי, נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי, מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב:
ז שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית, שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה בָּךְ, מַה תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית, כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם: מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת נָדִיב, חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ, כְּמוֹ חֲלָאִים, מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן: שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר, אַל יֶחְסַר הַמָּזֶג, בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים, סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים: שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה: צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן, עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל שַׁעַר בַּת רַבִּים, אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן, צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק: רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל, וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן, מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים: מַה יָּפִית וּמַה נָּעַמְתְּ, אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים: זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר, וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת: אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְתָמָר, אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו, וְיִהְיוּ נָא שָׁדַיִךְ כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן, וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים: וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים, דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים: אֲנִי לְדוֹדִי, וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ: לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה, נָלִינָה בַּכְּפָרִים: נַשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים, נִרְאֶה אִם פָּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח הַסְּמָדַר, הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים, שָׁם אֶתֵּן אֶת דֹּדַי לָךְ: הַדּוּדָאִים נָתְנוּ רֵיחַ וְעַל פְּתָחֵינוּ כָּל מְגָדִים, חֲדָשִׁים גַּם יְשָׁנִים, דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ: ח מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי, יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי, אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ, גַּם לֹא יָבֻזוּ לִי: אֶנְהָגְךָ אֲבִיאֲךָ אֶל בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי, אַשְׁקְךָ מִיַּיִן הָרֶקַח, מֵעֲסִיס רִמֹּנִי: שְׂמֹאלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי, וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי: הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָם, מַה תָּעִירוּ וּמַה תְּעֹרְרוּ אֶת הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ: מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר, מִתְרַפֶּקֶת עַל דּוֹדָהּ, תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ, שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ, שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ: שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל זְרוֹעֶךָ, כִּי עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה, קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה, רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה: מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאַהֲבָה, וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ, אִם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה, בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ: אָחוֹת לָנוּ

קְטַנָּה, וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ, מַה נַּעֲשֶׂה לַאֲחוֹתֵנוּ, בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר בָּהּ: אִם חוֹמָה
הִיא, נִבְנֶה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף, וְאִם דֶּלֶת הִיא, נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז: אֲנִי
חוֹמָה, וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת, אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם: כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה
בְּבַעַל הָמוֹן, נָתַן אֶת הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים, אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף כָּסֶף: כַּרְמִי
שֶׁלִּי לְפָנָי, הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה, וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת פִּרְיוֹ: הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים
חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי: בְּרַח דּוֹדִי וּדְמֵה לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר
הָאַיָּלִים, עַל הָרֵי בְשָׂמִים:

אם אין הזמן מספיק לקרוא את מגילת שיר השירים כולה, אומרים רק ארבעה פסוקים אלה:

י שָׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ, כִּי טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן: א, ב
ע וּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן, הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו, יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ, ד, טז
וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו:
ק וֹל דּוֹדִי, הִנֵּה זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים, מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת: ב, ח
בָּ אתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם בְּשָׂמִי, אָכַלְתִּי יַעְרִי ה, א
עִם דִּבְשִׁי, שָׁתִיתִי יֵינִי עִם חֲלָבִי, אִכְלוּ רֵעִים, שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ
דּוֹדִים:

פסוקים אלה: האותיות הראשונות של ארבעת הפסוקים יוצרות את השם "יעקב", ובכולם גם מופיעה המילה "דוד" [בצורות שונות]. בדרך זו משקפים פסוקים אלה את הרעיון, שמגילת שיר השירים היא שירת אהבה בין הדוד, הקב"ה, לבין כנסת ישראל, יעקב.

במקומות רבים מתחילה התפילה באמירת "אשרי יושבי ביתך" [להלן עמ' 13], אך מעטים נוהגים קודם לכן לומר את מזמור קז [שראשיתו במילים "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו"]. ויש הנוהגים לומר בלחש גם את סדר הקרבנות.

סדר הקרבנות

פרשת הכיור

וַיְדַבֵּר יהוה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת שמות ל, יז–כא
לְרָחְצָה, וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ, וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת יְדֵיהֶם וְאֶת רַגְלֵיהֶם: בְּבֹאָם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ, אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת, לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוה: וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ, וְהָיְתָה לָהֶם חָק עוֹלָם, לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם:

פרשת קרבן התמיד

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתְּרַחֵם עָלֵינוּ, וְתִמְחָל לָנוּ עַל כָּל חַטֹּאתֵינוּ וּתְכַפֵּר לָנוּ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ וְתִסְלַח לָנוּ עַל כָּל פְּשָׁעֵינוּ, וְשֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ קָרְבַּן הַתָּמִיד שֶׁיְּכַפֵּר בַּעֲדֵנוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ, כָּאָמוּר:
וַיְדַבֵּר יהוה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ במדבר כח, א–ח

סדר הקרבנות: הקטעים הבאים הם חלק מסדר הקרבנות הנאמר ביתר הרחבה בתפילת שחרית של חול ושל שבת [עמ' 117]. החל מימי הביניים הונהג להזכיר גם במנחה שלושה עניינים הנוגעים לסדר הקרבנות של בין הערביים, זמנה של תפילה זו: [א] פרשת הכיור, שבו רחצו הכהנים את ידיהם ואת רגליהם קודם לעבודה; [ב] פרשת קרבן התמיד, שנאמר בה "את הכבש השני תעשה בין הערביים" [במדבר כח, ד]; [ג] פרשת הקטורת, שנאמר בה "בין הערבים יקטירנה" [שמות ל, ח]. [לביאור ולדיון בקטעים אלה ראה עמ' 117 ואילך].

יהי רצון: תחינה זו היא מבוא לקריאת פרשת קרבן התמיד, אשר הוקרב כדי לכפר על חטאי העם כולו. היא כוללת גם בקשת סליחה ומחילה, ונאמרת בימות החול, אך לא ביום השבת, כיוון שנושאים אלה אינם תואמים את אווירת הקדושה והשמחה של יום זה.

אֱלֵהֶם, אֶת קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי, תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם, זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוה, כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְמִימִם, שְׁנַיִם לַיּוֹם, עֹלָה תָמִיד: אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר, וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה, בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי, לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד, בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם, כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה, אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוה:

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יהוה, וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת דָּמוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: ויקרא א, יא

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתְּהֵא אֲמִירָה זוּ חֲשׁוּבָה וּמְקֻבֶּלֶת וּמְרֻצָּה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְנוּ קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ וּבִמְקוֹמוֹ וּכְהִלְכָתוֹ.

פרשת הקטורת

אַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם, כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יְדֵי מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ, כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: וַיֹּאמֶר יהוה אֶל מֹשֶׁה, קַח לְךָ סַמִּים, נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה, סַמִּים, וּלְבֹנָה זַכָּה, בַּד בְּבַד יִהְיֶה: וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ, מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ: וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק, וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה, קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם: שמות ל, לד–לו

וְנֶאֱמַר: וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים, בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה, קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יהוה לְדֹרֹתֵיכֶם: שמות ל, ז–ח

מעשה הקטורת

על פי בבלי כריתות ו ע״א–ע״ב וירושלמי יומא ד, ה [מא ע״ד]

תָּנוּ רַבָּנָן: פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד, שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ: שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה, מָנֶה לְכָל יוֹם, פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבַּיִם, וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים, שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וּמַחֲזִירָן לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים, וְשׁוֹחֲקָן יָפֶה יָפֶה כְּדֵי שֶׁתְּהֵא דַקָּה מִן הַדַּקָּה. וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִים הָיוּ בָהּ, וְאֵלּוּ הֵן: הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן, הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה, מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מֹר וּקְצִיעָה, שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם, מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה. הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. קִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה, קִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין, יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא, וְאִם לֹא מָצָא יֵין קַפְרִיסִין, מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק. מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע, מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן הַבַּבְלִי אוֹמֵר: אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא, וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ, וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה, יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ, אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד.

תַּנְיָא. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר: הָדֵק הֵיטֵב, הֵיטֵב הָדֵק, מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים. פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה, לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: זֶה הַכְּלָל: אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין, וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ, חַיָּב מִיתָה.

תַּנְיָא. בַּר קַפָּרָא אוֹמֵר: אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין. וְעוֹד תָּנֵי בַּר קַפָּרָא: אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קָרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ,

אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ. וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ, מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה
אָמְרָה: כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ ויקרא ב, יא
אִשֶּׁה לַיהוה:

יהוה צְבָאוֹת עִמָּנוּ, מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: [שלוש פעמים] תהלים מו, ח

יהוה צְבָאוֹת, אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: [שלוש פעמים] תהלים פד, יג

יהוה הוֹשִׁיעָה, הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: [שלוש פעמים] תהלים כ, י

אַתָּה סֵתֶר לִי, מִצַּר תִּצְּרֵנִי, רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: תהלים לב, ז

וְעָרְבָה לַיהוה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ, מלאכי ג, ד
כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

אָנָּא, בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה.
קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ, שַׂגְּבֵנוּ, טַהֲרֵנוּ, נוֹרָא.
נָא גִבּוֹר, דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם.
בָּרְכֵם, טַהֲרֵם, רַחֲמֵי צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם.
חֲסִין קָדוֹשׁ, בְּרֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ.
יָחִיד גֵּאֶה, לְעַמְּךָ פְּנֵה, זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ.
שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ, יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת.

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

אנא בכח: לביאור ולדיון ראה עמ׳ 57.

במקומות רבים מתחילה תפילת הציבור כאן:

אַשְׁרֵי

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ, עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: תהלים פד, ה
אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ, אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיהוה אֱלֹהָיו: תהלים קמד, טו
תְּהִלָּה לְדָוִד תהלים קמה
אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:
בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ, וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:
גָּדוֹל יהוה וּמְהֻלָּל מְאֹד, וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר:
דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ, וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ:
הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ, וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה:
וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ, וּגְדוּלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה:
זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ, וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ:
חַנּוּן וְרַחוּם יהוה, אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד:
טוֹב יהוה לַכֹּל, וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו:
יוֹדוּךָ יהוה כָּל מַעֲשֶׂיךָ, וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה:
כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ, וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ:
לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו, וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ:
מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים, וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר:
סוֹמֵךְ יהוה לְכָל הַנֹּפְלִים, וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים:
עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ, וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ:
פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ, וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן:
צַדִּיק יהוה בְּכָל דְּרָכָיו, וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו:

אשרי: ראה עמ׳ 150–151.

קָרוֹב יהוה לְכָל קֹרְאָיו, לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת:
רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה, וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם:
שׁוֹמֵר יהוה אֶת כָּל אֹהֲבָיו, וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד:
חזן תְּהִלַּת יהוה יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ: תהלים קטו, יח

חצי קדיש

חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.
קהל אָמֵן.
חזן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.
קהל אָמֵן.
חזן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְּכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל וחזן אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.
חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.
קהל אָמֵן.
חזן לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בעשרת ימי
תשובה: לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
[אמן].
בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
[אמן].
בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.
[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים].
יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.
[אמן].
למעלה מכל הברכות [בעשרת ימי
תשובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
[אמן].

חצי קדיש: ראה עמ' 205. כאן הוא משמש כחוליית מעבר אל תפילת העמידה.

תפילת העמידה בלחש

פסוקי מבוא

נוהגים לפסוע שלוש פסיעות קטנות אחורנית ולאחריהן שלוש פסיעות קטנות קדימה, תוך אמירת שני הפסוקים הבאים בלחש:

כִּי שֵׁם יהוה אֶקְרָא, הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ: דברים לב, ג

אֲדֹנָי, שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: תהלים נא, יז

את תפילת העמידה נוהגים לומר כשהרגליים צמודות זו לזו, והעיניים עצומות או מרוכזות בסידור התפילה.

■ **הבו גדל לאלהינו:** שבחו את אלהינו על גדולתו.

פסוקי מבוא: אמירת הפסוק "אדני שפתי תפתח" בראש תפילת העמידה נקבעה בתקופת התלמוד [תלמוד בבלי, ברכות ד ע"ב], כבקשה מן ה' לסייע למתפלל לבטא את עצמו כראוי. בימי הביניים נהגו להוסיף כאן פסוקים אחרים, ואחד מהם, "כי שם ה' אקרא", נקבע בתפילות מנחה ומוסף. אמירתם של פסוקים אלו נעשית תוך כדי צעידה קדימה, ביטוי מוחשי להתקרבות אל ה'. בסופה של התפילה צועדים המתפללים אחורנית [עמ' 33].

תפילת העמידה: היחידה המרכזית של התפילה היהודית. היא נאמרת, כשהמתפלל עומד ורגליו צמודות זו לזו, בכל אחת ואחת משלוש התפילות היומיות [ערבית, שחרית ומנחה], וכן בתפילת מוסף של ראש חודש, שבת [עמ' 243] וחג, ובתפילת נעילה של יום הכיפורים. ראשיתה של העמידה בתקופת הבית השני, אך עיקר גיבושה החל רק בתקופת חז"ל, מייד לאחר חורבן הבית. תפילה זו עוצבה בתהליך ארוך ומפותל, שראשיתו בפעולתו של רבן גמליאל דיבנה [בסוף המאה הראשונה] וסיומו בתקופת הגאונים, ועל כן היא כוללת משקעים ורבדים מתקופות שונות ומגוונות. מעמדה המרכזי של תפילת העמידה מתבטא בעובדה שרק היא קרויה במקורות בשם "תפילה" סתם [כגון במשנה תענית ב, ב]. על אף שיש בה כיום תשע־עשרה ברכות, היא קרויה גם "תפילת שמונה עשרה", על פי מספר ברכותיה המקוריות בתפילות החול [וראה עוד להלן]. לתפילת העמידה בימות החול שלושה חלקים: [א] שלוש ברכות

שלוש ברכות ראשונות

[א] ברכת אבות

קידה **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,**
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב,
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן,
גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים, קוֹנֵה הַכֹּל,
וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה.

■ **קונה:** בורא.

ראשונות שעיקרן שבח ה׳ [ובראשן צורפו פסוקי מבוא]; [ב] שלוש־עשרה ברכות אמצעיות שכולן בקשות; [ג] שלוש ברכות אחרונות, שיש בהן דברי תודה ודברי בקשה גם יחד [ושנצטרפו אליהן קטעי חתימה שונים]. נוסחן של שלוש הברכות הראשונות ושל שלוש האחרונות קבוע בכל התפילות – חול, שבת וחג – אך החלק האמצעי משתנה בתפילות מוסף, וכן בשבתות ובחגים, ויש בו באותן הזדמנויות ברכה אחת בלבד [במוסף של ראש השנה: שלוש] העוסקת בענייני אותו יום. בשחרית, במוסף ובמנחה נאמרת התפילה פעמיים – פעם אחת בלחש על ידי כל המתפללים, ופעם שנייה בקול רם על ידי החזן בלבד. החזרה נועדה במקורה למען המתפללים שלא ידעו או לא יכלו לומר את התפילה, ועל ידי הקשבה לחזן ועניית "אמן" לאחר כל ברכה – יצאו ידי חובתם [לגבי תפילת ערבית ראה עמ׳ 76–77]. בתפילת העמידה באו לביטוי רעיונות היסוד של אמונת ישראל ותורתו, כגון זכות אבות ותחיית המתים, התשובה והסליחה, בניין ירושלים וביאת המשיח, והרבה מלשונותיה שאובים מן המקרא.

שלוש ברכות ראשונות: שלוש ברכות אלה הן קדומות מאוד ונזכרות בשמן כבר במשנה [ראש השנה ד, ה]. הן כוללות דברי שבח לה׳, כמבוא לבקשות הבאות בעקבותיהן.

[א] ברכת אבות: הברכה הפותחת את העמידה כוללת דברי שבח לה׳ ואף מזכירה את שלושת אבות האומה וזכויותיהם. "זכות אבות" היא רעיון מרכזי במחשבת היהדות, מאז ימי המקרא ואילך, ולפיו נהנים בנים מפרי מעשיהם הטובים של אבותיהם, ועם ישראל זוכה לחסד מיוחד בזכות אבות האומה. עם זאת מודגש בברכה, כי אם אין די בזכות אבות, יגאל ה׳ את עמו "למען שמו". השם "אבות" כשמה של ברכה זו מצוי כבר במשנה [ראש השנה ד, ה], ואולי חתימתה הקדומה היתה "מגן אבות". [רמז לכך נמצא ב"ברכה אחת מעין שבע" הנאמרת בליל שבת, ראה עמ׳ 85.] התלמוד הבבלי, מכל מקום, מסביר כי ההחלטה לחתום ב"מגן אברהם" יסודה במה שנאמר לאברהם: "׳והיה ברכה׳ [בראשית יב, ב] – בך חותמין ואין חותמין בכולן" [פסחים קיז ע"ב].

בעשרת ימי תשובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילה כרגיל]:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים, מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים, וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים.

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן.

קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מָגֵן אַבְרָהָם.

[ב] ברכת גבורות

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי, מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ,

בקיץ אומרים: מוֹרִיד הַטָּל | בחורף אומרים: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם

■ **רב להושיע:** מרבה להושיע. **משיב:** גורם לרוח לנשוב.

זכרנו לחיים וכו': בימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים [הם "עשרת ימי תשובה"] חלים שינויים בכמה מברכות העמידה, ברוח הימים הנוראים ואימת הדין. רוב השינויים והתוספות הם מתקופת הגאונים, וחלק מבעלי ההלכה התנגדו להם, כיוון שלא מצאו להם מקור בספרות חז"ל. התוספת "זכרנו לחיים" בנויה מארבע יחידות קצרות החורזות במילה "חיים", והיא כוללת בקשה להיכתב בימים הנוראים בין אלה שיזכו לחיים. כתיבה ב"ספר החיים" היא ביטוי ציורי [שמקורו בתהלים סט, כט] לפסק הדין האלהי המבטיח חיים.

[ב] **ברכת גבורות:** שם הברכה מצוי כבר במשנה [ראש השנה ד, ה] והוא מבטא את נושאה המרכזי: כוחו של ה', המתבטא בעיקר בתחיית המתים ובמעשי חסד למען החיים, ובראש וראשונה בהורדת גשמים. ההדגשה המרובה על תחיית המתים נובעת, ככל הנראה, מן הפולמוס ההיסטורי בשאלה זו בשלהי ימי הבית השני בין הפרושים לצדוקים. אחד ההבדלים הבולטים בין שתי קבוצות דתיות אלה היה האמונה בתחיית המתים, שהצדוקים כפרו בה. תפילת העמידה התגבשה בקרב חוגים שהלכו בדרכם של הפרושים, ומכאן החזרה המרובה על נושא תחיית המתים בגוף הברכה ובחתימתה.

בקיץ...בחורף: בין גבורותיו של ה' מונה הברכה גם את הורדת הגשם והטל. בארץ צחיחה כארץ ישראל, ירידת הגשם והטל בשפע ובזמנם הראוי היא שנותנת חיים, והיא, לפי מחשבת חז"ל, כעין תחיית מתים בזעיר אנפין. על פי המשנה [ברכות ה, ב]: "מזכירין גבורות גשמים ב[ברכת] תחיית המתים". מאז ימי האמוראים הונהג לומר נוסח נפרד לקיץ ולחורף, בהתאם לתנאי האקלים של ארץ ישראל. הנוסח לחורף נאמר מתפילת מוסף של שמיני עצרת ועד שחרית של היום הראשון של פסח, ונוסח הקיץ בשאר ימות השנה. בברכה זו רק מזכירים את הורדת המשקעים, אך מבקשים על כך להלן, בברכה התשיעית של העמידה.

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד, מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים,
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים,
וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר.
מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ,
מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה.

בעשרת ימי תשובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילה כרגיל]:

מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן, זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְחַיֵּה הַמֵּתִים.

[ג] ברכת קדושת ה'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ, וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה,
כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָאֵל הַקָּדוֹשׁ.

בעשרת ימי תשובה חותמים את הברכה בנוסח זה [ומי ששכח ולא עשה כן – יתחיל את תפילת העמידה מראשיתה]:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ.

אמונתו: הבטחתו הנאמנה [להחיות את המתים]. **ישני עפר:** המתים. **נאמן:** מי שבוטחים בו.
■ **וקדושים:** כינוי למלאכים ולעם ישראל.

מי כמוך אב הרחמן: דברי שבח נוספים המבקשים באופן עקיף להיזכר לחיים, כחלק מגבורותיו וחסדיו של ה' כלפי החיים. והשווה לעיל, עמ' 17.

[ג] ברכת קדושת ה': שמה של הברכה, המצוי כבר במשנה [ראש השנה ד, ה], מצביע על תוכנה: הדגשת מהותו של ה', הנשגבת והנבדלת מכל מהות אחרת. בחזרת החזן על ברכה זו היא מתרחבת וכוללת את טכס הקדושה [ראה עמ' 35–36], המתאר את שירת המלאכים בשמים המקבילה לשירת בני ישראל על הארץ, בשתי מקהלות האומרות "קדוש קדוש קדוש".

שלוש־עשרה ברכות אמצעיות

[ד] ברכת הדעת

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה.
חָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ חָכְמָה בִּינָה וָדָעַת.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, חוֹנֵן הַדָּעַת.

[ה] ברכת התשובה

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ, וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ,
וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה.

■ **חונן:** נותן במתנת חינם, מעניק. ■ **והחזירנו... לפניך:** תן לנו את האפשרות והיכולת לשוב אליך. **הרוצה בתשובה:** המצפה לתשובת האדם ומקבל אותה ברצון.

המלך הקדוש: החלפת חתימתה של ברכה זו נהוגה מאז ימי האמוראים [תלמוד בבלי, ברכות יב ע"ב], והיא באה להדגיש את מלכות ה' בעולמו. זו מתבטאת ביתר שאת בעשרת ימי תשובה, שבהם עומד העולם כולו למשפט.

שלוש־עשרה ברכות אמצעיות: כאן מתחיל חלקה השני של תפילת העמידה, ובו בקשות שונות. שש הראשונות הן אישיות, גם אם הן מנוסחות בלשון רבים, והשבע שאחריהן הן בקשות לאומיות. שמותיהן של הברכות ידועים בעיקר מן התלמוד הבבלי [מגילה יז ע"ב]. את הברכות האישיות פותח מקבץ של ארבע ברכות הקשורות זו בזו: קבלת הדעת [ד] מביאה את האדם להכיר בחטאיו ובחולשותיו, לחזור בתשובה [ה] ולבקש את מחילת ה' [ו]. בעקבות זאת נגאל האדם מצרותיו [ז].

[ד] ברכת הדעת: הבקשה הראשונה פותחת בנוסחת שבח ["אתה חונן לאדם דעת"], הדומה לזו שנמצא בראש שתי ברכות השבח שלפניה ["אתה גיבור", "אתה קדוש"], וזאת כמעבר סגנוני אל הבקשות. במשנה נקראת ברכה זו בשם "חונן הדעת" [ברכות ה, ב], והיא נבחרה לעמוד בראש כל הבקשות, כיוון ש"אם אין דעה – תפילה מנין?" [תלמוד ירושלמי ברכות ה,ב [ט ע"ב]], כלומר: התבונה היא תנאי ראשון להכרת המציאות ולבקשות הנובעות ממנה.

[ה] ברכת התשובה: קבלת הדעת מביאה את המתפלל לבחון את עצמו, לעמוד על חסרונותיו ולבקש את עזרת ה' בהתקרבות אליו ואל תורתו. רק בברכה זו ובבאה אחריה, ברכת הסליחה, מכונה ה' בכינוי "אבינו", ויש בכך ביטוי ליחס של קירבה אוהבת ומרחמת בין אב לבנו, קירבה המתאימה לנושאיהן של שתי הברכות.

[ו] ברכת הסליחה

נוהגים להכות ביד ימין קפוצה על הלב בשעת אמירת המילים "חטאנו" ו"פשענו".

סְלַח לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ, מְחַל לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ,
כִּי אֵל טוֹב וְסַלָּח אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלֹחַ.

[ז] ברכת הגאולה

רְאֵה נָא בְעָנְיֵנוּ, וְרִיבָה רִיבֵנוּ,
וּגְאָלֵנוּ גְאֻלָּה שְׁלֵמָה מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ,
כִּי אֵל גּוֹאֵל חָזָק אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל.

[ח] ברכת הרפואה

רְפָאֵנוּ יהוה וְנֵרָפֵא, הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה, כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה,

---

- **סַלָּח:** מי שהסליחה היא מתכונותיו.
- **בענינו:** בסבלנו. **ריבנו:** מלחמותינו [באויב, ביצר הרע ועוד].
- **כי תהלתנו אתה:** בך אנחנו משתבחים [לומר שאתה רופאנו].

[ו] **ברכת הסליחה:** היענות ה׳ לבקשת האדם להתקרב אליו מובילה את המתפלל לבקש מחילה על מה שעשה שלא כראוי. ההכאה על לב המתפלל היא ביטוי חיצוני להכרה בכך שתאוות הלב הן הגורמות לחטאי האדם. מנהג ההכאה מתועד רק משלהי ימי הביניים.

[ז] **ברכת הגאולה:** הסליחה מביאה בעקבותיה את עזרת ה׳ וגאולת האדם מצרות היומיום, "הבאות עלינו תמיד" [רש"י לתלמוד הבבלי, מגילה יז ע"ב]. בקשות לגאולה לאומית–עתידית מופיעות רק להלן, החל מן הברכה העשירית.

[ח] **ברכת הרפואה:** כעת באות שתי ברכות שעניינן בקשות חומריות: רפואה ופרנסה. הראשונה שבהן בנויה על דברי ירמיהו: "רפאני ה׳ וארפא הושיעני ואושעה, כי תהלתי אתה" [יז, יד], אלא שהיא מנוסחת בלשון רבים, כראוי לתפילת הציבור.

וְהַעֲלֵה אֲרוּכָה וּמַרְפֵּא לְכָל תַּחֲלוּאֵינוּ וּלְכָל מַכְאוֹבֵינוּ,
רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל מַכּוֹתֵינוּ,
כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.

מי שמבקש להתפלל על חולה מסוים רשאי לשלב בתוך הברכה [לאחר "לכל מכותינו"]: "ויהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שתשלח מהרה רפואה שלמה מן השמים, רפואת הנפש ורפואת הגוף, לחולֶה/לחולָה [פלוני/פלונית בן/בת פלונית] בתוך שאר חולי ישראל" [וממשיך: "כי אל מלך"].

[ט] ברכת השנים

בָּרֵךְ עָלֵינוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, **אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת** וְאֶת כָּל מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה, וְתֵן

בקיץ אומרים: בְּרָכָה | בחורף אומרים: טַל וּמָטָר לִבְרָכָה

ארוכה: מרפא. ■ **מיני תבואתה:** כלל יבולה.

ויהי רצון: "אם יש לו חולה בתוך ביתו – אומר [תפילה למען החולה] בברכת חולים" [תלמוד בבלי, עבודה זרה ח ע"א]. הנוסח שלפנינו, שלא נכנס אל כל הסידורים משום שהיו שראו אותו כפוגם בשטף התפילה, מוכר רק ממאות השנים האחרונות. הזכרת שם החולה בלווית שם אמו דווקא מתבססת על מאמר בתלמוד הבבלי [שבת סו ע"ב].

[ט] ברכת השנים: בקשה על הפרנסה, אשר בארץ חקלאית כארץ ישראל היא תלויה בעיקר בגשמי השמים ובפוריות האדמה. השם "ברכת השנים" מצוי כבר במשנה [ברכות ה, ב]. המתפלל מבקש שתהא השנה "כשנים הטובות", ונראה שיש כאן רמז לשבע שנות השובע הגדול שהיו במצרים בימי יוסף, והנחשבות כשנים פוריות במיוחד [בראשית מא, לה].

בקיץ...בחורף: יסוד הדברים בקביעת המשנה, ש"שואלין [כלומר: מבקשים] את הגשמים בברכת השנים" [שם]. במשנה [תענית א, ג] אף נקבע, שיש לבקש על הגשם החל מתפילת ערבית של ז' במרחשוון ועד לתפילת שחרית בחג הראשון של פסח. הזכרת הורדת הגשמים מתחילה כבר בשמיני עצרת [עמ' 17], אך בקשה מפורשת להורדתם מתחילה להיאמר [בארץ ישראל] רק שבועיים לאחר מכן, כדי שיהיה זמן לעולי הרגל ששהו בירושלים בחג הסוכות להגיע אל ביתם קודם לתקופת הגשמים. חילופים אלה בתפילה בין הקיץ לחורף נוהגים בכל פזורות ישראל, גם אם תנאי האקלים שם שונים לחלוטין, אות ועדות למרכזיותה של ארץ ישראל במחשבת העם ובתפילתו.

עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבָהּ,
וּבָרֵךְ שְׁנָתֵנוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת לִבְרָכָה,
כִּי אֵל טוֹב וּמֵטִיב אַתָּה וּמְבָרֵךְ הַשָּׁנִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים.

[י׳] ברכת קיבוץ גלויות

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ, וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ,
וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מְהֵרָה מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ לְאַרְצֵנוּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.

[יא] ברכת המשפט

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה, וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה,
וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה,

■ **ושא נס:** הרם דגל [האות לגאולה [ישעיה יא, יב]]. **נדחי:** הגולים המפוזרים במקומות רחוקים.
■ **כבראשונה:** כפי שהיה בעבר.

[י׳] ברכת קיבוץ גלויות: כאן ראשיתה של קבוצה בת שש ברכות, ובהן בקשות לאומיות המשקפות מצב היסטורי שמלאחר החורבן. בקשות אלה עתידות להתמלא בסדר זה: קיבוץ עם ישראל לארצו [י׳] יביא לכינון מערכת משפט עצמאית [יא], להענשת הרשעים [יב] ולמתן שכר לצדיקים [יג]; ירושלים תקום מחורבנה [יד] ומלך מבית דוד ישב בה על כסאו [טו]. תנאי ראשון לגאולה הוא חזרת עם ישראל לארצו. הברכה מנוסחת בעקבות דברי ישעיהו ["והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנידחים בארץ מצרים והשתחוו לה׳ בהר הקודש בירושלים" [כז, יג], "ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ" [יא, יב]].
[יא] ברכת המשפט: שיבת העם לארצו מאפשרת להחזיר על כנה את מערכת המשפט. ברכה זו מנוסחת בעקבות דברי ישעיהו: "ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחילה, אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה" [א, כו], ויש בה שני נושאים: מינוי שופטים בשר ודם מכאן, ומלכות האל ומשפטו הבלעדי מכאן. יש מפרשני הסידור הרואים בנושאים אלה שני שלבים שיבואו זה אחר זה, אך ניתן לצרף את הנושאים ולומר כי השבת משפטם של שופטים בשר ודם, העושים את מלאכתם בהשראת השופט העליון ועל פי חוקיו, היא שמביאה לביטוי את מלכותו של ה׳ בעולם.

וּמְלֹךְ עָלֵינוּ מְהֵרָה אַתָּה יהוה לְבַדְּךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים, בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט.

בעשרת ימי תשובה חותמים את הברכה [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט.

[יב] ברכת המינים

וְלַמַּלְשִׁינִים אַל תְּהִי תִקְוָה, וְכָל הַמִּינִים כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ,

---

צדקה: צדק. ■ **למלשינים:** בפני השלטון הזר. **תקוה:** אחרית טובה. **כרגע:** מייד.

המלך המשפט: חתימת הברכה הרגילה, "מלך אוהב צדקה ומשפט", מבוססת על לשון המקרא [תהלים לג, ה], אך בעשרת ימי תשובה היא מוחלפת, מאז ימי האמוראים [תלמוד בבלי, ברכות יב ע"ב], בחתימה "המלך המשפט". נראה לפרש צורה לשונית נדירה זו כשם–עצם ותמורתו: המלך שהוא המשפט, כלומר: המלך שהוא מקור הצדק, ושהמשפט הוא ביטוי למהותו. הדגשת נושא זה תואמת את אווירתם של הימים שראשיתם בכתיבת הדין [ראש השנה] וסופם בחתימתו [יום הכיפורים].

[יב] ברכת המינים: השבת מערכות המשפט, האנושית והאלהית, תביא להכרתת כוחות הרשע [ולמתן שכר טוב לצדיקים, כמתואר בברכה הבאה]. השם "ברכת המינים" מצוי בתלמוד הבבלי [ברכות כח ע"ב] כחלק מסיפור תולדותיה של ברכה זו. לפי מסורת התלמוד הבבלי, ביקש רבן גמליאל ביבנה [לאחר חורבן הבית, בסוף המאה הראשונה לספירה] מחכם בשם שמואל הקטן "לתקן", לייסד, את "ברכת המינים", וכך צורפה ברכה נוספת אל העמידה ומספר ברכותיה הגיע לתשע–עשרה. והנה, מימצאים חדשים, שרובם הגיעו מן הגניזה שבבית הכנסת העתיק של קהיר, מלמדים כי גם קודם לחורבן הבית נהגו להזכיר בברכה השתים–עשרה של העמידה את אויבי העם – מבית ומחוץ – ולבקש את כליונם. על כך מסתבר לומר, כי בסוף המאה הראשונה, כשעלתה על הבמה ההיסטורית התופעה של יהודים–נוצרים, שחז"ל כינו אותם בשם "מינים", עודכנה ברכה קדומה יותר כדי שתכלול גם אותם, ותפקיד זה הוטל על שמואל הקטן. כידוע, בימיה הראשונים של הנצרות המשיכו מאמיניה לנהוג כיהודים ולהתפלל עמהם, וכדי לזהות את המינים ולהביא להוצאתם מן החברה היהודית, צורפה הזכרה מפורשת שלהם אל ברכה זו. במהלך הדורות עברו על ברכה זו שינויים, תוספות והשמטות, הן בשל הצנזורה [בעיקר בארצות הנצרות] והן בשל שינוי זהותם של הנזכרים בברכה זו, על פי תנאים היסטוריים מתחלפים. בנוסח הברכה, כפי שהוא מצוי לפנינו, נמנים מלבד המינים גם "מלשינים", "אויבים" ו"זדים". בנוסחים אחרים מימי הביניים נזכרים צוררים, משומדים, נוצרים, עושי רשעה ודומיהם. [על הברכה שנוספה אחרונה אל העמידה, והביאה כך את מספר ברכותיה לתשע–עשרה, ראה להלן, [טו] ברכת צמח דוד.]

וְכָל אוֹיְבֵי עַמְּךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ,
וְהַזֵּדִים מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וּתְמַגֵּר
וּתְכַלֵּם וְתַשְׁפִּילֵם וְתַכְנִיעֵם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים.

[יג] ברכת הצדיקים

עַל הַצַּדִּיקִים וְעַל הַחֲסִידִים,
וְעַל זִקְנֵי שְׁאֵרִית עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל,
וְעַל פְּלֵיטַת בֵּית סוֹפְרֵיהֶם, וְעַל גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעָלֵינוּ,
יֶהֱמוּ נָא רַחֲמֶיךָ יהוה אֱלֹהֵינוּ.
וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בֶּאֱמֶת,
וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם,
וּלְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ כִּי בְךָ בָּטָחְנוּ וְעַל חַסְדְּךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת נִשְׁעָנְנוּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים.

הזדים: עושי רע. **תעקר:** תשמיד מן השורש. **תמגר:** תשמיד. ■ **יהמו:** יתעוררו. **חלקנו:** גורלנו. **משען ומבטח:** מעניק תמיכה וביטחון.

[יג] ברכת הצדיקים: הענשת עושי הרשעה מגיעה להשלמתה במתן שכר לעושי הטוב. ברכה זו [ששמה אינו נזכר בספרות חז"ל] היא בת זוגה של ברכת המינים, והיא כוללת – בנוסחיה השונים – את כל הראויים לעזרת ה' ולרחמיו. בנוסח שלפנינו מתברכים, בין השאר, "חסידים", שהם אנשים הנוהגים בהקפדה דתית לפנים משורת הדין, הן בין אדם לחברו והן בין אדם לאלהיו. כן נזכרים בברכה באופן מיוחד "גרי הצדק", ומן הסתם מעוגנת הזכרה מפורשת זו בנסיבות היסטוריות שבהן צריך היה להדגיש את מעלתם של המצטרפים לעם ישראל. "זקני שארית עמך" [ובהרבה נוסחים רק: "זקני עמך"] ו"פליטת בית סופריהם" הם ביטויים שקשה לדייק במשמעותם, אך ברור שהם משקפים מצבים היסטוריים שלאחר חורבן או פורענות, כאשר רק מעט מרבים, "שארית" או "פליטה", נחלצו מצרה. דעות שונות הושמעו באשר לזהותם ולזמנם של אותם זקנים וסופרים [ויש שהקדימו אותם עד לימיו של המלך ינאי [המאה הראשונה לפני הספירה]], אך הדברים לא הגיעו לידי הכרעה.

[יד] ברכת ירושלים

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב,
וְתִשְׁכֹּן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ,
וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ בִּנְיַן עוֹלָם,
וְכִסֵּא דָוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תָּכִין.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם.

[טו] ברכת צמח דוד

אֶת צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה תַצְמִיחַ,
וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ,
כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל הַיּוֹם.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה.

■ **כאשר דברת:** כפי שהבטחת [כגון בזכריה ב, יד]. **עולם:** לנצח. **לתוכה תכין:** תקומם בתוכה.
■ **צמח דוד:** כינוי למשיח [ירמיה לג, טו]. **וקרנו תרום בישועתך:** גאולתך תביא להעצמת כוחו וגדולתו.

[יד] ברכת ירושלים: תהליך הגאולה, שראשיתו בקיבוץ גלויות, יבוא לשיאו בבניין ירושלים ובכינון מלכות בית דוד בתוכה. ברכה זו [ששמה לא נזכר בספרות חז"ל] נחתמה בנוסח ארץ ישראל של ימי חז"ל במילים "ברוך אתה ה', אלהי דוד ובונה ירושלים" [תלמוד ירושלמי, ברכות ד, ה [נט ע"ג]] וכללה שני נושאים המשלימים זה את זה. נוסחה כפי שהוא לפנינו משקף את המצב שלאחר החורבן, ואת האמונה שהשכינה יצאה מירושלים ההרוסה, ויש על כן להתפלל לשובה. [עניין מלך מבית דוד חוזר ונזכר גם בברכה הבאה, וראה שם.]

[טו] ברכת צמח דוד: זו, ככל הנראה, הברכה האחרונה שצורפה אל תפילת העמידה, וכך הפך מספר ברכותיה לתשע־עשרה [אף שהשם הקדום, "שמונה עשרה", נותר כשהיה]. ברכה זו איננה מוכרת למקורות חז"ל הארצישראליים ואף לא למאות טכסטים של תפילה ופיוט שנמצאו בגניזה של קהיר, המשקפים את נוסח התפילה של בני ארץ ישראל. למעשה חוזרת ברכה זו ומדגישה באופן מיוחד מה שכבר נכלל בברכה הקודמת לה – הבקשה להשבת מלכות בית דוד. נחלקו הדעות בשאלת הנסיבות ההיסטוריות שהביאו לצירופה של ברכה זו אל העמידה, ואולי נעשה הדבר בבבל כדי לרומם את מעמדו של ראש הגולה, מנהיג היהדות הבבלית, אשר ייחס עצמו לבית דוד.

[טז] ברכת שומע תפילה

אָב הָרַחֲמָן, שְׁמַע קוֹלֵנוּ,
יהוה אֱלֹהֵינוּ, חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ,
וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ,
כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹת וְתַחֲנוּנִים אָתָּה,
וּמִלְּפָנֶיךָ מַלְכֵּנוּ רֵיקָם אַל תְּשִׁיבֵנוּ,
חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ וּשְׁמַע תְּפִלָּתֵנוּ,*
כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל פֶּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה.

* בעת עצירת גשמים מוסיפים [אחרי "ושמע תפלתנו"]:

וַעֲנֵנוּ בּוֹרֵא עוֹלָם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, בּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְהוֹדִיעַ גָּדְלוֹ וְהַדְרַת כְּבוֹדוֹ. שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה, תֵּן טַל וּמָטָר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, וְתַשְׂבִּיעַ אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מִטּוּבֶךָ, וּמַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ וּמֵעֹשֶׁר מַתְּנַת יָדֶךָ. שְׁמֹר וְהַצֵּל שָׁנָה זוֹ מִכָּל

■ **ריקם אל תשיבנו:** אל תחזירנו בלא מילוי בקשותינו. **חננו:** רחם עלינו.

[טז] ברכת שומע תפילה: בברכה זו נחתם קובץ שלוש–עשרה הברכות האמצעיות, המכילות בקשות שונות. ברכה זו [ששמה ידוע מן התלמוד הירושלמי, ברכות ב, ד [ה ע"א]] מסכמת את הבקשות כולן ומבקשת שהן תתקבלנה ברצון, וכבר בתקופת חז"ל התירו לכל מתפלל לשלב בתוכה, בניסוחו שלו ועל פי צרכיו, את בקשותיו האישיות [תלמוד בבלי, ברכות לא ע"א]. בסידורים שונים מוצעות כאן למתפללים שתי תפילות מנוסחות היטב, אחת הכוללת וידוי על החטאים ואחת המבקשת על הפרנסה [וראשיתה במילים: "אתה הוא ה' האלהים הזן ומפרנס ומכלכל מקרני ראמים עד ביצי כינים. הטריפני לחם חוקי..." וכו']. בזמן עצירת גשמים אומרים כאן תפילה מיוחדת [ראה להלן].

ועננו בורא עולם: בתקופת חז"ל [כמתואר במשנה תענית] הונהג בשנה שחונה סדר קבוע של תעניות, שכלל צום ותפילות מיוחדות, תחילה ליחידים ולאחר מכן לציבור כולו. מנהג זה נעלם עם השנים, אך נותר לו זכר במנהג לומר את תפילת "ועננו בורא עולם" [שנתחברה בימי־הביניים] בשנים של בצורת. ההחלטה לומר תפילה זו תלויה במקום, בזמן, במתפללים וברבניהם.

דָּבָר רָע, וּמִכָּל מִינֵי מַשְׁחִית וּמִכָּל מִינֵי פֻּרְעָנִיּוֹת, וַעֲשֵׂה לָהּ תִּקְוָה וְאַחֲרִית שָׁלוֹם. חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל כָּל תְּבוּאָתֵנוּ וּפֵרוֹתֵינוּ, וּבָרְכֵנוּ בְּגִשְׁמֵי בְרָכָה, וְנִזְכֶּה לְחַיִּים וְשֹׂבַע וְשָׁלוֹם כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת. וְהָסֵר מִמֶּנּוּ דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב, וְחַיָּה רָעָה וּשְׁבִי וּבִזָּה, וְיֵצֶר הָרָע וָחֳלָיִם רָעִים וְקָשִׁים וּמְאֹרָעוֹת רָעִים וְקָשִׁים. וּגְזֹר עָלֵינוּ גְּזֵרוֹת טוֹבוֹת מִלְּפָנֶיךָ, וְיִגֹּלּוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ וְתִתְנַהֵג עִם בָּנֶיךָ בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ.

[וממשיכים "כי אתה שומע"].

שלוש ברכות אחרונות

[יז] ברכת העבודה

רְצֵה, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה,
וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ,
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן,
וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

אחרית: עתיד. **ויגלו רחמיך על מדותיך:** מידת הרחמים תגבר על מידת הדין. ■ **רצה:** קבל ברצון. **שעה:** הקשב. **העבודה:** עבודת הקרבנות. **דביר ביתך:** המקדש. **אשי:** הקרבנות [הנשרפים באש].

שלוש ברכות אחרונות: תפילת העמידה מסתיימת בשלוש ברכות, אשר חז"ל מתארים אותן כברכות תודה שאומר המתפלל לאחר בקשותיו [תלמוד בבלי, מגילה יח ע"א]. למעשה יש בהן, בצד הבעת התודה, גם בקשות לאומיות נוספות. שלוש ברכות אלה הן קדומות ביותר ומקורן בעבודת בית המקדש [משנה ראש השנה ד, ה].

[יז] ברכת העבודה: ברכה זו, ששמה נזכר כבר במשנה, נאמרה יום יום בסמוך להקרבת הקרבנות במקדש, ועיקרה בקשה שיתקבלו הקרבנות ברצון [משנה תמיד ה, א]. לאחר החורבן הותאם נוסחה למציאות החדשה, ונוספה לה בקשה להחזרת עבודת הקרבנות על כנה ולשיבה מהירה של ה' אל ירושלים. קודם לחורבן היתה חתימת הברכה: "ברוך אתה ה' שאותך נירא ונעבוד" [תלמוד ירושלמי יומא ז, א [מד ע"ב]], או "שאותך לבדך ביראה נעבוד" [שם סוטה ז, ו [כב ע"א]], אך עם החורבן, ולאור התחושה שהשכינה עזבה את עיר הקודש [דעה שלא כל החכמים היו שותפים לה], שונתה החתימה. הנוסחה "שאותך לבדך ביראה נעבוד" נרמזת ב"ברכה אחת מעין שבע" הנאמרת בליל שבת [עמ' 85].

בראש חודש מוסיפים [ומי ששכח לעשות זאת, ונזכר קודם שסיים את תפילת העמידה – יתחיל את ברכת העבודה מחדש; מי ששכח ונזכר לאחר שסיים את העמידה כולה – יחזור ויאמר את כל תפילת העמידה מחדש]:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבוֹא וְיַגִּיעַ, וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע, וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ, וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ, וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ, וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה, לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה.

זָכְרֵנוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה,

וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה,

וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים.

וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ,

כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן.

[יח] ברכת ההודאה

קידה **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ,**

שָׁאַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד,

---

ירצה: יתקבל ברצון. **ויפקד:** ויזכר. **פקדוננו:** זכרוננו. **לפליטה:** להצלה. **ובדבר:** ובמה שנוגע לעניין [ישועה ורחמים]. **ותחזינה:** ותראינה.

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבוא: תוספת זו [בשינויי לשון קלים] נאמרת באותם ימים שבהם היו מקריבים בבית המקדש קרבן מוסף [ראש חודש, חגים, חול המועד]. היא נזכרת כבר בספרות התנאים [תוספתא ברכות ג, י], שם היא נקראת בשם "קדושת היום", אך נוסחה הסופי גובש רק בימי הגאונים. הוספה זו באה להדגיש את ייחודו של היום, והיא שולבה בברכת העבודה דווקא, כיוון שהקרבן הנוסף הוא שייחד את היום משאר הימים.

[יח] ברכת ההודאה: לקראת סיום תפילת העמידה מודה המתפלל לה' על כל החסדים שגמל עמו,

צוּר חַיֵּינוּ, מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר.
נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ,
עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ,
וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ,
וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ,
וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת, עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם.
הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ, וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ,
כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ.

בחנוכה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.
בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו, כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם, רַבְתָּ אֶת רִיבָם, דַּנְתָּ אֶת דִּינָם, נָקַמְתָּ אֶת

■ **פרקן:** ישועה. **נחמות:** דברי ישועה וגאולה. **בזמן הזה:** במועד זה של השנה. **חקי רצונך:** המצוות שאתה רוצה בהן. **עמדת להם:** באת לעזרתם.

מתוך אמונה שכל בקשותיו בחלקה האמצעי של התפילה אכן יתמלאו. השם "הודאה" נזכר כבר במשנה [ראש השנה ד, ה]. בצד הבעת דברי תודה כוללת ברכה זו גם הכרזה על גדולתו של ה'. בשעת חזרת החזן על ברכה זו אומר הציבור נוסח שונה [ראה עמ' 41].

על הנסים: החל מתקופת התנאים [תוספתא ברכות ג, י] נקבע, שיש להזכיר בחנוכה ובפורים את הסיפור ההיסטורי העומד ביסודם, תוך הבעת תודה על הנס שארע בהם לעם ישראל, ועל כן מוקמה התוספת בברכת ההודאה. הנוסח שלפנינו גובש סופית בימי הגאונים. משפט ההקדמה ["על הנסים... בזמן הזה"] משותף לחנוכה ולפורים, ובעקבותיו באים ניסוחים שונים, על פי האירוע. באשר לסיפור החנוכה ראוי לציין כי סיפור פך השמן, המוכר לנו בעיקר מן התלמוד הבבלי [שבת כא ע"ב], אינו נזכר כאן. בסיפור פורים מצוטט כמעט במלואו הפסוק ממגילת אסתר ג, יג.

נִקְמָתָם, מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים, וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים, וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים, וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים, וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ, וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ, וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ, וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ, וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ, וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ, לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל.

בפורים מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה, כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע, בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר, הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר, וּשְׁלָלָם לָבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ, וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ, וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ.

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בעשרת ימי תשובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וּכְתֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ.

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה,
וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב,

---

זדים: עושי רע. **כהיום הזה:** גלוי לעיני כל כאור השמש. **דביר ביתך:** קדש הקדשים שבמקדש. **פנו:** ניקו [מסימני האלילות]. **ולאבד:** לכלות. **ושללם לבוז:** ולבזוז את רכושם. **הפרת את עצתו:** ביטלת את מזימתו. **והשבות לו גמולו בראשו:** הענשת אותו במה שביקש לעשות לאחרים. **ועל כלם:** על כל מה שמנינו לעיל. **החיים:** הבריות.

וכתב לחיים: אף שברכת ההודאה עיקרה שבח, נהגו מאז ימי הגאונים לצרף אליה גם בקשה קצרה ההולמת את רוח הימים הנוראים, וראה עמ׳ 17.

הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה, הָאֵל הַטּוֹב.

קידה   בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת.

[יט] ברכת השלום

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה, חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים,
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.
בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ,
כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד,
וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.
וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת כָּל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ.

בעשרת ימי תשובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

בְּסֵפֶר חַיִּים, בְּרָכָה וְשָׁלוֹם, וּפַרְנָסָה טוֹבָה, וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת, יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת, נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ, אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם.

הטוב שמך: שאתה טוב בעצם מהותך. **נאה:** ראוי. ■ **באור פניך:** במאור פניך. **תורת חיים:** תורה שעל פיה מתנהלים החיים ואשר שמירתה מבטיחה חיים. **וצדקה:** אהבת הצדק. **ונחמות:** דברי ישועה וגאולה.

[יט] ברכת השלום: בבית המקדש נהגו הכהנים לברך את העם בכל יום, בנוסח שנקבע בתורה: "יברכך ה' וישמרך / יאר ה' פניו אליך ויחנך / ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום" [במדבר ו, כד–כו]. לאחר החורבן נקבע שהכהנים ימלאו את חובת הברכה בבתי הכנסת, בשחרית [עמ' 195] ובמוסף [עמ' 262], ובהזדמנויות מיוחדות גם במנחה [בימי תענית] ובנעילה [ביום הכיפורים]. בצד ברכת הכהנים נאמרה בקשה שפתחה במילים "שים שלום" [תלמוד בבלי, מגילה יח ע"א], או בדומה להן, והיא נעשתה לברכה החותמת את תפילת העמידה. הברכה, שנוסחה רומז למילותיה של ברכת כהנים, מדגישה את ערך השלום על מלוא משמעויותיו: שלמות ושלוה רוחנית וחומרית.

בספר חיים: גם זו מן התוספות שצורפו אל העמידה בתקופת הגאונים [ראה עמ' 17].

תוספות בסיום תפילת העמידה

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ, יהוה צוּרִי וְגֹאֲלִי. תהלים יט, טו
אֱלֹהַי, נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה, וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם, וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ, וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי. וְכָל הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה, מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם. תלמוד בבלי ברכות יז ע"א

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁלֹּא תַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עָלַי וְלֹא קִנְאָתִי עַל אֲחֵרִים, וְשֶׁלֹּא אֶכְעוֹס הַיּוֹם וְשֶׁלֹּא אַכְעִיסֶךָ, וְתַצִּילֵנִי מִיֵּצֶר הָרָע, וְתֵן בְּלִבִּי הַכְנָעָה וַעֲנָוָה. מַלְכֵּנוּ וֵאלֹהֵינוּ יַחֵד שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ, בְּנֵה עִירְךָ, יַסֵּד בֵּיתְךָ וְשַׁכְלֵל הֵיכָלֶךָ, וְקַבֵּץ קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת, וּפְדֵה צֹאנְךָ וְשַׂמַּח עֲדָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ, עֲשֵׂה

■ **הגיון לבי:** מחשבותי. **נצר לשוני מרע:** שמור את לשוני שלא לדבר רע. **מדבר:** שלא לדבר. **ולמקללי נפשי תדם:** שלא אגיב על קללות המופנות אלי. **כעפר:** בזויה ולא נחשבת [והוא ביטוי של ענוה]. **הקמים:** האויבים.
■ **תעלה קנאת אדם עלי:** יקנאו בי. **יחד שמך בעולמך:** עשה שהעולם כולו יכיר בך כאל אחד ויחיד. **שכלל:** הבא לידי שלמות. **צאנך:** עם ישראל.

תוספות בסיום תפילת העמידה: אף שתפילת העמידה גופה מסתיימת בברכת השלום, נוספו בסופה עם הזמן – מימי הגאונים ואילך – תוספות שונות בעלות גוון אישי, המנוסחות בדרך כלל בלשון יחיד [שלא כמקובל בסידור]. התוספות נחלקות לחמש יחידות: [א] הפסוק "יהיו לרצון אמרי פי". אמירתו כאן היא לפי קביעתו של ר' יוחנן [תלמוד בבלי, ברכות ד ע"ב], ויש בו בקשה מפורשת לקבלת התפילה, דבר שראוי לעשותו עם סיומה. [ב] הקטע שראשיתו במילים "אלהי נצור". מקורו בתלמוד הבבלי [ברכות יז ע"א], המספר על האמורא מר בריה דרבינא [= בנו של רבינא] שנהג לומר אותו דרך קבע בסוף תפילתו. בסידור הוא מופיע בשינויים קלים, ויש בו ביטוי בולט של ענוה וביטול עצמי. [ג] הקטע "יהי רצון מלפניך ... צורי וגואלי". קטע זה מופיע ברובו בשינויים קלים בתלמוד הירושלמי [ברכות ד, ב [ז ע"ד]] כתפילות פרטיות של חכמים. [ד] המשפט "עשה שלום... ואמרו אמן". משפט זה לקוח מסיומו של הקדיש [עמ' 44], כולל ההכרזה "ואמרו אמן", שאינה הולמת את תפילת היחיד. [ה] הקטע "יהי רצון מלפניך... שיבנה בית המקדש ... קדמניות". קטע זה לקוח בעיקרו מן המשנה [אבות ה, כג [להלן, עמ' 375]].

לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ, הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי. תהלים ס, ז
יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ, יהוה צוּרִי וְגֹאֲלִי. תהלים יט, טו

נוהגים לפסוע שלוש פסיעות קטנות אחורנית, לקוד קידה לצד שמאל, לצד ימין ולפנים, ולאחר מכן לפסוע שלוש פסיעות קטנות קדימה ולומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בעשרת ימי תשובה אומרים: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

וממשיכים ואומרים:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת. משנה אבות ה, כג
וְעָרְבָה לַיהוה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם, מלאכי ג, ד
כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת.

יחלצון: ינצלו [מצרה]. **ידידיך:** עם ישראל. **ימינך:** כינוי לעם ישראל [שהוא יקר בעיני ה׳ כיד ימין]. **הגיון:** מחשבות.
במרומיו: בעולמות העליונים. ■ **חלקנו:** גורלנו. **כימי עולם:** כימי קדם, כימי העבר [שבהם עמד המקדש על מכונו].
וערבה: תנעם, תהיה לרצון. **מנחת יהודה וירושלם:** קרבנות עם ישראל.

שלוש פסיעות קטנות אחורנית: מנהג זה מתועד בתלמוד הבבלי [יומא נג ע״ב], והוא ביטוי מוחשי לסיום התפילה – יציאה בדרך של כבוד מלפני מלך מלכי המלכים. צעדים אלו ניצבים כנגד הצעדים שבתחילת העמידה [עמ׳ 15].

חזרת החזן על תפילת העמידה

כִּי שֵׁם יהוה אֶקְרָא, הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ: דברים לב, ג
אֲדֹנָי, שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: תהלים נא, יז

שלוש ברכות ראשונות

[א] ברכת אבות

קידה **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,**
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב,
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן,
גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים, קוֹנֵה הַכֹּל,
וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה.

בעשרת ימי תשובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים, מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים, וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים.

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן.
קידה **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מָגֵן אַבְרָהָם.**

חזרת החזן: החזרה על תפילת העמידה בידי החזן, הוא שליח הציבור [=ש"ץ], נוסדה בתקופת המשנה [ראש השנה ד, ט], למען אלה שלא ידעו לומר את התפילה על פה, שכן סידורים כתובים טרם היו בנמצא. מנהג זה נשתרש, ולא נתבטל גם כשהפכו הסידורים הכתובים להיות נפוצים מאוד. [הרמב"ם, במצרים של המאה השתים–עשרה, ניסה לבטל את חזרת החזן, אך נסיונו לא עלה יפה ודעתו לא נתקבלה בסופו של דבר.] בחזרת החזן על העמידה חלים כמה שינויים ביחס לתפילת היחיד, ונעיר עליהם במקומם. הציבור משתתף בחזרת החזן בשתי דרכים: הוא עונה "ברוך הוא וברוך שמו" לאחר כל פעם שהחזן אומר "ברוך אתה ה'" [בראש הברכה הראשונה ובחתימת כל הברכות], וכן עונה הציבור "אמן" בסוף כל ברכה וברכה. לביאור תפילת העמידה ראה לעיל, עמ' 15 ואילך.

[ב] ברכת גבורות

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי, מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ,

בקיץ אומר החזן: מוֹרִיד הַטָּל | בחורף אומר החזן: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד, מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים,
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים,
וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר.
מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ,
מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה.

בעשרת ימי תשובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן, זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְחַיֵּה הַמֵּתִים. עמידה

[ג] קדושה

קהל וחזן **נְקַדִּישְׁךָ וְנַעֲרִיצְךָ** כְּנֹעַם שִׂיחַ סוֹד שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ, הַמְשַׁלְּשִׁים לְךָ קְדֻשָּׁה,
כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ: וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר. ישעיה ו, ג

נוהגים להתרומם מעט על קצות האצבעות שלוש פעמים בשעת אמירת "קדוש קדוש קדוש".

קהל וחזן קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יהוה צְבָאוֹת, מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ.
לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

■ **נקדישך וכו':** נאמר לפניך דברי קדושה והערצה, כשירתם ["נעם שיח"] של חבורת ["סוד"] המלאכים ["שרפי קדש"], האומרים שלוש פעמים "קדוש". **לעמתם וכו':** [קבוצות אחרות של מלאכים עולות ממקומן] אל מול השרפים, ואומרות: "ברוך כבוד ה' ממקומו".

קדושה: על תפילה זו ומשמעותה ראה להלן, עמ' 190.

קהל וחזן בָּרוּךְ כְּבוֹד יהוה מִמְּקוֹמוֹ. יחזקאל ג, יב
וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:
קהל וחזן יִמְלֹךְ יהוה לְעוֹלָם, אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר, הַלְלוּיָהּ. תהלים קמו, י
חזן אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ, וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה,
כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָאֵל הַקָּדוֹשׁ. ישיבה

בעשרת ימי תשובה חותם החזן את הברכה:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ.

שלוש־עשרה ברכות אמצעיות

[ד] ברכת הדעת

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה.
חָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ חָכְמָה בִּינָה וָדָעַת.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, חוֹנֵן הַדָּעַת.

[ה] ברכת התשובה

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ, וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ,
וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה.

[ו] ברכת הסליחה

סְלַח לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ, מְחַל לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ,
כִּי אֵל טוֹב וְסַלָּח אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלֹחַ.

[ז] ברכת הגאולה

רְאֵה נָא בְעָנְיֵנוּ, וְרִיבָה רִיבֵנוּ,
וּגְאָלֵנוּ גְאֻלָּה שְׁלֵמָה מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ,
כִּי אֵל גּוֹאֵל חָזָק אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל.

[ח] ברכת הרפואה

רְפָאֵנוּ יהוה וְנֵרָפֵא, הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה, כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה,
וְהַעֲלֵה אֲרוּכָה וּמַרְפֵּא לְכָל תַּחֲלוּאֵינוּ וּלְכָל מַכְאוֹבֵינוּ,
רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל מַכּוֹתֵינוּ,
כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.

[ט] ברכת השנים

בָּרֵךְ עָלֵינוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת כָּל מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה, וְתֵן

בקיץ אומר החזן: בְּרָכָה | בחורף אומר החזן: טַל וּמָטָר לִבְרָכָה

עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבָהּ,
וּבָרֵךְ שְׁנָתֵנוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת לִבְרָכָה,
כִּי אֵל טוֹב וּמֵטִיב אַתָּה וּמְבָרֵךְ הַשָּׁנִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים.

[י] ברכת קיבוץ גלויות

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ, וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ,

וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מְהֵרָה מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ לְאַרְצֵנוּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.

[יא] ברכת המשפט

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה, וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה,
וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה,
וּמְלֹךְ עָלֵינוּ מְהֵרָה אַתָּה יהוה לְבַדְּךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים, בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט.

בעשרת ימי תשובה חותם החזן את הברכה:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט.

[יב] ברכת המינים

וְלַמַּלְשִׁינִים אַל תְּהִי תִקְוָה, וְכָל הַמִּינִים כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ,
וְכָל אוֹיְבֵי עַמְּךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ,
וְהַזֵּדִים מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וּתְמַגֵּר
וּתְכַלֵּם וְתַשְׁפִּילֵם וְתַכְנִיעֵם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים.

[יג] ברכת הצדיקים

עַל הַצַּדִּיקִים וְעַל הַחֲסִידִים,
וְעַל זִקְנֵי שְׁאֵרִית עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל,
וְעַל פְּלֵיטַת בֵּית סוֹפְרֵיהֶם, וְעַל גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעָלֵינוּ.
יֶהֱמוּ נָא רַחֲמֶיךָ יהוה אֱלֹהֵינוּ.
וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בֶּאֱמֶת,

וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם,
וּלְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ כִּי בְךָ בָטָחְנוּ וְעַל חַסְדְּךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת נִשְׁעָנְנוּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים.

[יד] ברכת ירושלים

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב,
וְתִשְׁכֹּן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ,
וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ בִּנְיַן עוֹלָם,
וְכִסֵּא דָוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תָּכִין.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם.

[טו] ברכת צמח דוד

אֶת צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה תַצְמִיחַ,
וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ,
כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל הַיּוֹם.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה.

[טז] ברכת שומע תפילה

אָב הָרַחֲמָן, שְׁמַע קוֹלֵנוּ,
יהוה אֱלֹהֵינוּ, חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ,
וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ,
כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹת וְתַחֲנוּנִים אָתָּה,
וּמִלְּפָנֶיךָ מַלְכֵּנוּ רֵיקָם אַל תְּשִׁיבֵנוּ,
חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ וּשְׁמַע תְּפִלָּתֵנוּ,

כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל פֶּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה.

בעת עצירת גשמים מוסיף החזן [אחרי "ושמע תפלתנו"]:

וַעֲנֵנוּ בּוֹרֵא עוֹלָם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, בּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְהוֹדִיעַ גָּדְלוֹ וְהַדְרַת כְּבוֹדוֹ. שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה, תֵּן טַל וּמָטָר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, וְתַשְׂבִּיעַ אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מִטּוּבֶךָ, וּמַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ וּמֵעֹשֶׁר מַתְּנַת יָדֶךָ. שְׁמֹר וְהַצֵּל שָׁנָה זוֹ מִכָּל דָּבָר רָע, וּמִכָּל מִינֵי מַשְׁחִית וּמִכָּל מִינֵי פֻּרְעָנִיּוֹת, וַעֲשֵׂה לָהּ תִּקְוָה וְאַחֲרִית שָׁלוֹם. חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל כָּל תְּבוּאָתֵנוּ וּפֵרוֹתֵינוּ, וּבָרְכֵנוּ בְּגִשְׁמֵי בְרָכָה, וְנִזְכֶּה לְחַיִּים וָשֹׂבַע וְשָׁלוֹם כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת. וְהָסֵר מִמֶּנּוּ דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב, וְחַיָּה רָעָה וּשְׁבִי וּבִזָּה, וְיֵצֶר הָרָע וָחֳלָיִם רָעִים וְקָשִׁים וּמְאֹרָעוֹת רָעִים וְקָשִׁים. וּגְזֹר עָלֵינוּ גְּזֵרוֹת טוֹבוֹת מִלְּפָנֶיךָ, וְיִגֹּלּוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ וְתִתְנַהֵג עִם בָּנֶיךָ בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ. [וממשיך "כי אתה שומע"].

שלוש ברכות אחרונות

[יז] ברכת העבודה

רְצֵה, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה,
וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ,
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן,
וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

בראש חודש מוסיף החזן:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבוֹא וְיַגִּיעַ, וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע, וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ, וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ, וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ, וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה, לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. זָכְרֵנוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה [ועונים: אמן] וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה [אמן] וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים [אמן]. וּבִדְבַר

יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ, כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן.

בשעה שהחזן אומר את חלקה הראשון של ברכת ההודאה אומר הקהל "מודים דרבנן".

[יח] ברכת ההודאה

קידה **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ**, שָׁאַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד, צוּר חַיֵּינוּ, מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ, עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ, וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ, וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ, וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת, עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ, וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ, כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ.

"מודים דרבנן"

קידה **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ**, שָׁאַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר, יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם, עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ, בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת.

■ **כל בשר:** כל האנושות. **חצרות קדשך:** ירושלים. **על שאנו מודים:** בזכות דברי התודה. **אל ההודאות:** האל שהכל מודים לו.

מודים דרבנן: כבר בתקופת האמוראים נהגו שהמתפללים היו אומרים נוסח משלהם בשעה שהחזן חזר בקול רם על ברכת ההודאה. נראה שנוהג זה נולד מן התחושה, שיש להותיר לכל מתפלל מקום לביטוי אישי משלו, לפחות בשעת אמירת דברי תודה. הקטע שלפנינו הוא צירוף שנעשה בסוף ימי התלמוד מנוסחים שונים שהוצעו מפי חכמים שונים למטרה זו [תלמוד בבלי, סוטה מ ע"א]. הקטע קרוי "מודים דרבנן", היינו: נוסחי "מודים" שהציעו לומר רבותינו ["רבנן"]. כדי לא להקנות ל"מודים דרבנן" מעמד זהה לשאר ברכות העמידה, נחתם הקטע ב"ברוך אל ההודאות", ללא הזכרה מפורשת של שם ה'.

בחנוכה מוסיף החזן:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.
בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו, כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם, רַבְתָּ אֶת רִיבָם, דַּנְתָּ אֶת דִּינָם, נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם, מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים, וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים, וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים, וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים, וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ, וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ, וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ, וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ, וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ, וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ, לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל.

בפורים מוסיף החזן:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.
בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה, כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע, בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר, הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר, וּשְׁלָלָם לָבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ, וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ, וַהֲשֵׁבוֹתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ.

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בעשרת ימי תשובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

וּכְתֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ.

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה,

וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב,
הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה, הָאֵל הַטּוֹב.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת.

[יט] ברכת השלום

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה, חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים,
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.
בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ,
כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד,
וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.
וְטוֹב יִהְיֶה בְעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת כָּל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ.

בעשרת ימי תשובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

בְּסֵפֶר חַיִּים, בְּרָכָה וְשָׁלוֹם, וּפַרְנָסָה טוֹבָה, וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת, יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת, נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ, אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם.

	קדיש שלם	תרגום:
חזן	יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	בעולם שברא כרצונו וימליך מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן.	בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב, ואמרו אמן.
קהל וחזן	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים].
חזן	יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.	יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמו של הקדוש ברוך הוא.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בעשרת ימי תשובה: לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא] וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	למעלה מכל הברכות [בעשרת ימי תשובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות] והשירות, התשבחות והנחמות, הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	תתקבל תפילתם ובקשתם של כל בית ישראל לפני אביהם שבשמים, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.	יהי שלום רב מן השמים וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בעשרת ימי תשובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.	
קהל	אָמֵן.	

קדיש שלם: ראה עמ' 205. קדיש זה נאמר מפי החזן כאות לסיום עיקר תפילת מנחה.

עמידה

עָלֵינוּ

לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל,
לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית,
שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת,
וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה,
שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם,
שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק וּמִתְפַּלְּלִים אֶל אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ,
וַאֲנַחְנוּ קידה כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.
שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ,
וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל,
וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים.
הוּא אֱלֹהֵינוּ, אֵין עוֹד.
אֱמֶת מַלְכֵּנוּ, אֶפֶס זוּלָתוֹ,
כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ:
וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ, דברים ד, לט
כִּי יהוה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת, אֵין עוֹד.
וְעַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ,
לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ,
לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן,
לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי.

עלינו לשבח: על קטע זה, הנאמר בסוף כל אחת מתפילות היום, ראה עמ׳ 269.

וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ, לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ.
יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל,
כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ, תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן.
לְפָנֶיךָ יהוה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ,
וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ,
וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עֹל מַלְכוּתֶךָ,
וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד.
כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד,
כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. שמות טו, יח
חזן וְנֶאֱמַר: וְהָיָה יהוה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, זכריה יד, ט
בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יהוה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד.

יש נוהגים לומר אחרי "עלינו" פסוקים אלה:

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא: משלי ג, כה
עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר, דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם, כִּי עִמָּנוּ אֵל: ישעיה ח, י
וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא, וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל, ישעיה מו, ד
אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט:

	קדיש יתום	**תרגום:**
האבלים	יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	בעולם שברא כרצונו וימליך מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן.	בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב, ואמרו אמן.
קהל ואבלים	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים].
האבלים	יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.	יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמו של הקדוש ברוך הוא.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בעשרת ימי תשובה: לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא] וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	למעלה מכל הברכות [בעשרת ימי תשובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות] והשירות, התשבחות והנחמות, הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן.	יהי שלום רב מן השמים וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].

האבלים עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בעשרת ימי תשובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

קדיש יתום: ראה עמ' 205.

מראש חודש אלול ועד הושענא רבה מוסיפים ואומרים:

לְדָוִד. יהוה אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא, יהוה מָעוֹז חַיַּי מִמִּי אֶפְחָד: תהלים כז
בִּקְרֹב עָלַי מְרֵעִים לֶאֱכֹל אֶת בְּשָׂרִי צָרַי וְאֹיְבַי לִי, הֵמָּה כָשְׁלוּ וְנָפָלוּ:
אִם תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה לֹא יִירָא לִבִּי,
אִם תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ:
אַחַת שָׁאַלְתִּי מֵאֵת יהוה אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ, שִׁבְתִּי בְּבֵית יהוה כָּל יְמֵי חַיַּי,
לַחֲזוֹת בְּנֹעַם יהוה וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ:
כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֻכֹּה בְּיוֹם רָעָה, יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ, בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי:
וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה,
אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַיהוה:
שְׁמַע יהוה קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי:
לְךָ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי, אֶת פָּנֶיךָ יהוה אֲבַקֵּשׁ:
אַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי אַל תַּט בְּאַף עַבְדֶּךָ עֶזְרָתִי הָיִיתָ,
אַל תִּטְּשֵׁנִי וְאַל תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי:
כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי, וַיהוה יַאַסְפֵנִי:
הוֹרֵנִי יהוה דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר, לְמַעַן שׁוֹרְרָי:
אַל תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי, כִּי קָמוּ בִי עֵדֵי שֶׁקֶר וִיפֵחַ חָמָס:
חזן לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב יהוה בְּאֶרֶץ חַיִּים:
קַוֵּה אֶל יהוה חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ, וְקַוֵּה אֶל יהוה:

האבלים אומרים קדיש יתום [עמ' 47].

לדוד ה' אורי: ראה עמ' 211.

קדיש יתום: ראה עמ' 205.

ישיבה **יְדִיד נֶפֶשׁ, אָב הָרַחְמָן,** מְשֹׁךְ עַבְדְּךָ אֶל רְצוֹנָךְ,
יָרוּץ עַבְדְּךָ כְּמוֹ אַיָּל, יִשְׁתַּחֲוֶה מוּל הֲדָרָךְ,
כִּי יֶעֱרַב לוֹ יְדִידוּתָךְ מִנֹּפֶת צוּף וְכָל טָעַם.

הָדוּר, נָאֶה, זִיו הָעוֹלָם, נַפְשִׁי חוֹלַת אַהֲבָתָךְ,
אָנָּא, אֵל נָא, רְפָא נָא לָהּ בְּהַרְאוֹת לָהּ נֹעַם זִיוָךְ,
אָז תִּתְחַזֵּק וְתִתְרַפֵּא וְהָיְתָה לָךְ שִׁפְחַת עוֹלָם.

וָתִיק, יֶהֱמוּ רַחֲמֶיךָ וְחוּס נָא עַל בֵּן אוֹהֲבָךְ,
כִּי זֶה כַּמֶּה נִכְסֹף נִכְסַף לִרְאוֹת בְּתִפְאֶרֶת עֻזָּךְ,
אָנָּא, אֵלִי, מַחְמַד לִבִּי, חוּשָׁה נָּא, וְאַל תִּתְעַלָּם.

הִגָּלֵה נָא וּפְרֹשׂ, חָבִיב, עָלַי אֶת סֻכַּת שְׁלוֹמָךְ,
תָּאִיר אֶרֶץ מִכְּבוֹדָךְ, נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ.
מַהֵר, אָהוּב, כִּי בָא מוֹעֵד, וְחָנֵּנִי כִּימֵי עוֹלָם.

■ **משך עבדך אל רצונך:** הבא אותי לעשות את רצונך. **הדרך:** רוממותך ופארך. **יערב לו ידידותך:** תנעם לי אהבתך. **מנפת צוף וכל טעם:** יותר מכל מתיקות שבעולם. **חולת אהבתך:** חולה מרוב אהבה אליך. **בהראות לה נעם זיוך:** על ידי שתראה לה [לנפש] את אורך המתוק. **ותיק:** מי שקדם לכל. **יהמו:** יתעוררו. **זה כמה:** מזה זמן רב. **מכבודך:** על ידי התגלות כבודך. **מועד:** זמן [הגאולה]. **וחנני:** השפע עלי חן וחסד. **כימי עולם:** כימי קדם.

ידיד נפש: פיוט שנתחבר במאה השש–עשרה בצפת על ידי המקובל ר' אלעזר אזכרי. הפיוט מורכב מארבעה בתים ובראשם מצוי כאקרוסטיכון שם ה'. הפיוט חרוז וכתוב במשקל של שמונה הטעמות בכל מחצית טור [י/דיד/נ/פש/אב/ה/רח/מן – מ/שוך/עב/דך/אל/ר/צו/נך וכו']. הפיוט היה נפוץ מאוד ועם הזמן חלו בו שינויים ושיבושים, והנוסח המובא כאן הוא זה שנתגלה בכתב ידו המקורי של המחבר. כך, למשל, הנוסח "אנא אלי מחמד לבי / חושה נא ואל תתעלם" שנשתבש ל"אלה חמדה לבי וחוסה נא ואל נא תתעלם". הפיוט נותן ביטוי עז לתשוקתו של המשורר להגיע אל קרבת ה' ולזכות בחסדו ובטובו, והוא הולם יפה את המעבר מימות החולין אל קדושת השבת.

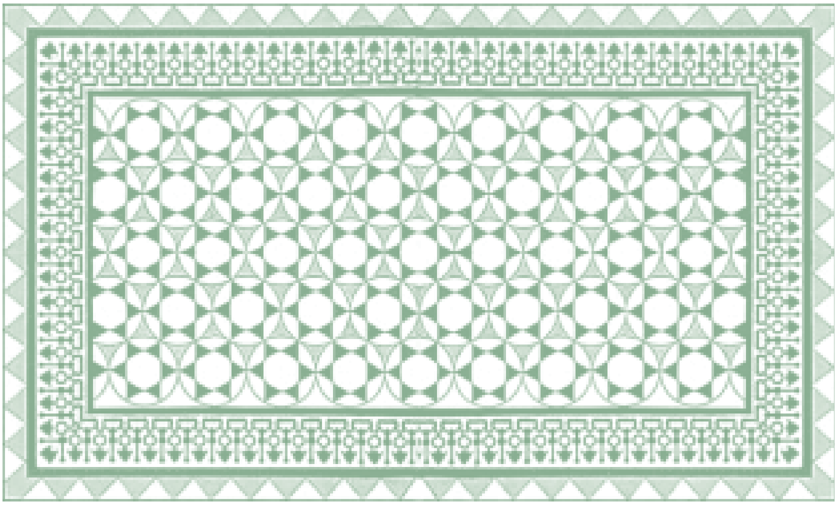

קבלת שבת

קבלת שבת: התלמוד הבבלי מספר, כי "רבי חנינא היה מתעטף [בבגד], ובערב שבת לקראת לילה היה אומר 'בואו ונצא לקראת שבת המלכה'. רבי ינאי היה לובש בגדיו בערב שבת ואומר 'בואי כלה בואי כלה'" [שבת קיט ע"א [המקור בארמית]]. סיפור זה על מעשה של יחידים הפך בקרב המקובלים של צפת, לקראת סוף המאה השש–עשרה, יסוד לטכס קבלת פני השבת: יציאה סמלית לקראתה לשדות וקידום פניה באורח חגיגי על ידי אמירת מזמורי תהילים ופיוטים. המזמורים שנבחרו לשם כך מהללים את ה' ועוסקים באופנים שונים בהתגלותו ובעיקר במלכותו על עם ישראל, על אומות העולם ועל כל מרכיבי הבריאה. קבלת שבת היא איפוא גם קבלת עול מלכות שמים. טכס קבלת שבת התחבב על כלל קהילות ישראל והתפשט בהדרגה בכל תפוצותיו, אף שבמקומות שונים, כגון קהילות הבלקן וגרמניה, הוא נתקבל בהיסוסים ובהסתייגויות בגלל החידוש שבו. [ביטוי לאיחורו של הטכס הוא ההיתר למנות כחזן לקבלת שבת גם נער שטרם מלאו לו שלוש–עשרה שנה, וכן אמירת קבלת שבת מפי החזן בעומדו על הבימה ולא ליד העמוד הסמוך לארון הקודש.] הטכס כולל שישה מזמורים [המסמלים את ששת ימי השבוע], שני פיוטים בעלי גוון מיסטי ["אנא בכח" ו"לכה דודי"] ומזמור שביעי כנגד יום השבת [שראשיתו "מזמור שיר ליום השבת"], מזמור שעם הזמן צורף אליו גם המזמור העוקב לו בספר תהילים, כיוון שראו את שניהם כקשורים זה בזה קשר הדוק. --בהזדמנויות מיוחדות [כגון בשבת חול המועד או אם חל חג ביום שישי או בשבת] מקצרים בטכס קבלת שבת ואומרים רק חלקים ממנו, כיוון שהטכס נתפס בעיקרו כמעבר מימות החול אל קדושת השבת, ובאותן הזדמנויות אין המעבר חד ואינו מצריך דגש מיוחד. במקרים אלה מתחילה התפילה באמירת "מזמור לדוד" [עמ' 56] ואומרים רק חלק מבתי הפיוט "לכה דודי". כן אין אומרים את הקטע הארמי הפותח ב"כגונא" [עמ' 64].

תהלים צה

לְכוּ נְרַנְּנָה לַיהוה, נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ:
נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה, בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ:
כִּי אֵל גָּדוֹל יהוה, וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל כָּל אֱלֹהִים:
אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי אָרֶץ, וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ:
אֲשֶׁר לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ, וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ:
בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה, נִבְרְכָה לִפְנֵי יהוה עֹשֵׂנוּ:
כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ, הַיּוֹם אִם בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ:
אַל תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה, כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר:
אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם, בְּחָנוּנִי גַּם רָאוּ פָעֳלִי:
חזן אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם, וְהֵם לֹא יָדְעוּ דְרָכָי:
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי, אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי:

תהלים צו

שִׁירוּ לַיהוה שִׁיר חָדָשׁ, שִׁירוּ לַיהוה כָּל הָאָרֶץ:
שִׁירוּ לַיהוה בָּרְכוּ שְׁמוֹ, בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ:
סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ, בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו:

■ **צור ישענו:** האל המגן עלינו כסלע איתן ומושיענו. **מחקרי ארץ:** מעמקי הארץ ומסתריה. **תועפות:** שיא, גובה. **נברכה:** נרד על ברכינו. **עם מרעיתו וצאן ידו:** העם שהוא מנהיג, כרועה המנהיג את הצאן הנתונות להשגחתו. **אם בקלו תשמעו:** אכן ראוי שתישמעו לו ותלכו בדרכיו. **כמריבה, כיום מסה במדבר:** רמז לשני אירועים מתקופת הנדודים במדבר, שבהם גילה עם ישראל את קשי עורפו [סיפור מי מריבה [במדבר כ, א–יג] ומסה [שמות יז, א–ז]]. **גם ראו:** אף על פי שראו. **אקוט בדור:** מאסתי, כעסתי על דור המדבר. **אשר:** על כן, לפיכך. **באפי:** בכעסי.

לכו נרננה: מזמור זה נבחר לעמוד בראש מזמורי קבלת שבת כנראה בגלל הקריאה שבראשו לשיר ולשבח את ה׳, ובשל העובדה שהוא מזכיר את סיפור הבריאה, שסופו בשבת. לאחר שהמזמור מתאר את ה׳ כאדון הבריאה וכאחראי לגורל העם, פונה בו ה׳ אל עם ישראל ומזהירם שלא להיות כדור המדבר: בני הדור ההוא התנהגו שלא כראוי ובשל כך זעם עליהם ה׳ ואף נשבע שלא יזכו לבוא אל המנוחה ואל הנחלה בארץ ישראל.

כִּי גָדוֹל יהוה וּמְהֻלָּל מְאֹד, נוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים:
כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים, וַיהוה שָׁמַיִם עָשָׂה:
הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו, עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ:
הָבוּ לַיהוה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים, הָבוּ לַיהוה כָּבוֹד וָעֹז:
הָבוּ לַיהוה כְּבוֹד שְׁמוֹ, שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו:
הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוה בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ, חִילוּ מִפָּנָיו כָּל הָאָרֶץ:
אִמְרוּ בַגּוֹיִם יהוה מָלָךְ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט, יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים:
חזן יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ, יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ:
יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ, אָז יְרַנְּנוּ כָּל עֲצֵי יָעַר:
לִפְנֵי יהוה כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ, יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק, וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ:

יהוה מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ, יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים: תהלים צז
עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו, צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ:
אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ, וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו:
הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל, רָאֲתָה וַתָּחֵל הָאָרֶץ:
הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ מִלִּפְנֵי יהוה, מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ:
הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ, וְרָאוּ כָל הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ:
יֵבֹשׁוּ כָּל עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים, הִשְׁתַּחֲווּ לוֹ כָּל אֱלֹהִים:
שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה, לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יהוה:

■ **חצרותיו:** חצרות המקדש. **חילו:** רעדו, יראו. **כל הארץ:** כל יושבי תבל. **תכון תבל בל תמוט:** העולם יתקיים ולא יתמוטט. **במישרים:** בצדק וביושר. **שדי:** השדה.

■ **איים:** יושבי האיים הרחוקים. **מכון:** יסוד, בסיס. **ותחל:** רעדה ונזדעזעה מאימה. **למען משפטיך:** מפני שאתה שופט ביושר ובצדק.

כִּי אַתָּה יהוה עֶלְיוֹן עַל כָּל הָאָרֶץ, מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל כָּל אֱלֹהִים:
חזן אֹהֲבֵי יהוה שִׂנְאוּ רָע, שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם:
אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק, וּלְיִשְׁרֵי לֵב שִׂמְחָה:
שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּיהוה, וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ:

מִזְמוֹר שִׁירוּ לַיהוה שִׁיר חָדָשׁ כִּי נִפְלָאוֹת עָשָׂה, תהלים צח
הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:
הוֹדִיעַ יהוה יְשׁוּעָתוֹ, לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ:
זָכַר חַסְדּוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל, רָאוּ כָל אַפְסֵי אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ:
הָרִיעוּ לַיהוה כָּל הָאָרֶץ, פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ:
זַמְּרוּ לַיהוה בְּכִנּוֹר, בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה:
בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר, הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יהוה:
חזן יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ, תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ:
נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ כָף, יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ:
לִפְנֵי יהוה כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ, יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים:

יהוה מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים, יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ: תהלים צט
יהוה בְּצִיּוֹן גָּדוֹל, וְרָם הוּא עַל כָּל הָעַמִּים:
יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא:

אור זרע: אור רב עתיד לזרוח. **זכר קדשו:** שמו הקדוש. ■ **הודיע ה׳ ישועתו:** ישועת ה׳ נודעה ברבים. **אמונתו:** הבטחתו הנאמנה. **כל אפסי ארץ:** היושבים בכל קצווי תבל. **במישרים:** בצדק וביושר.

■ **ירגזו:** יפחדו, ירעדו. **ישב כרובים:** כינוי לה׳, הרוכב כביכול על הכרובים שעל ארון הברית. **תנוט:** תנוד, תרעד. **ה׳ בציון גדול:** גדולת ה׳ נודעה בציון.

וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים,
מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב אַתָּה עָשִׂיתָ:
רוֹמְמוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא:
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ, קֹרְאִים אֶל יהוה וְהוּא יַעֲנֵם:
בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם, שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן לָמוֹ:
חזן יהוה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם, אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם, וְנֹקֵם עַל עֲלִילוֹתָם:
רוֹמְמוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ, כִּי קָדוֹשׁ יהוה אֱלֹהֵינוּ:

עמידה **מִזְמוֹר לְדָוִד.** הָבוּ לַיהוה בְּנֵי אֵלִים, הָבוּ לַיהוה כָּבוֹד וָעֹז: תהלים כט
הָבוּ לַיהוה כְּבוֹד שְׁמוֹ, הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוה בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ:
קוֹל יהוה עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים, יהוה עַל מַיִם רַבִּים:
קוֹל יהוה בַּכֹּחַ, קוֹל יהוה בֶּהָדָר:
קוֹל יהוה שֹׁבֵר אֲרָזִים, וַיְשַׁבֵּר יהוה אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן:
וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל, לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים:
קוֹל יהוה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ:
קוֹל יהוה יָחִיל מִדְבָּר, יָחִיל יהוה מִדְבַּר קָדֵשׁ:

עז מלך: המלך העז, החזק. **כוננת מישרים:** ביססת וקבעת סדרים מתוקנים וישרים. **להדם רגליו:** כינוי לבית המקדש [או לארון הברית]. **בקראי שמו:** בין המתפללים לפניו. **עדתיו:** מצוותיו. **למו:** להם. **נשא:** סולח. **עלילותם:** מעשיהם הרעים. ■ **הבו לה׳:** שבחו את ה׳ [על כבודו ועזו]. **בני אלים:** הפמליה השמיימית. **שריון:** הר חרמון [דברים ג, ט]. **חצב:** מבקיע בכוח מן הסלעים. **יחיל:** ירעיד.

מזמור לדוד: מזמור זה – שאינו שייך לקבוצת המזמורים צב–צט המרכיבה את עיקר קבלת שבת – עוסק בהתגלות ה׳ המביאה את הטבע כולו ליראה ורעד. סיום המזמור מבטיח מתנה כפולה של ה׳ לעמו: עוז ועוצמה מכאן ושלום ושלוה מכאן. קשרו של המזמור אל תפילת השבת מודגש כבר בתלמוד הירושלמי [ברכות ד, ג [ה ע״א]], הקובע כי שבע ברכות העמידה של שבת [ראה עמ׳ 76] הן כנגד שבע הפעמים שבהן נזכרת המילה ״קול״ במזמורנו.

חזן קוֹל יהוה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת, וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד:
יהוה לַמַּבּוּל יָשָׁב, וַיֵּשֶׁב יהוה מֶלֶךְ לְעוֹלָם:
יהוה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן, יהוה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

ואומרים בלחש:

אָנָּא, בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה.
קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ, שַׂגְּבֵנוּ, טַהֲרֵנוּ, נוֹרָא.
נָא גִבּוֹר, דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם.
בָּרְכֵם, טַהֲרֵם, רַחֲמֵי צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם.
חֲסִין קָדוֹשׁ, בְּרֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ.
יָחִיד גֵּאֶה, לְעַמְּךָ פְּנֵה, זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ.
שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ, יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת.

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. ישיבה

יחולל: יבהיל, ירעיד ויריץ. **ויחשף:** יגלה את הקרקע [על ידי התמוטטות העצים]. **כלו:** כל הנמצא בהיכלו. **ה' למבול ישב וכו':** ה' ישב לשפוט את העולם בתקופת המבול, ומאותם ימים ואילך מתגלה מלכותו בעולם.

■ **תתיר צרורה:** תפתח את כבליה של האומה הסובלת מאויביה וצריה. **שגבנו:** חזקנו, גדלנו ורוממנו. **נורא:** כינוי לקב"ה, שמשמעו: מטיל יראה. **דורשי יחודך:** עם ישראל המכריזים שאתה אחד. **כבבת שמרם:** שמור אותם כבבת העין. **גמלם:** הענק להם. **חסין:** חזק. **גאה:** עליון, רם ונישא. **זוכרי קדשתך:** המזכירים בתפילתם את קדושתך. **שועתנו:** צעקתנו, תפילתנו.

אנא בכח: תפילה שמוצאה בחוגי המיסטיקאים של ימי הביניים והיא מיוחסת במסורתם לתנא ר' נחוניא בן הקנה. התפילה מורכבת משבעה טורים שבכל אחד מהם שש מילים. ראשי המילים [אב"ג ית"ץ קר"ע שט"ן וכו'] יוצרים, לפי המסורת הקבלית, את ה"שם בן מ"ב אותיות" המוזכר בתלמוד הבבלי כאחד משמותיו של האל [קידושין עא ע"א]. לכן אומרים בסופה של התפילה את המשפט "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", שאיננו חלק מתפילה זו, כפי שעושים אחרי הזכרת שם ה' גם במקומות אחרים [כגון עמ' 70]. נראה ששילוב "אנא בכח", העוסק בשמו של ה', אחרי "מזמור לדוד" נובע מן המספר הרב של הופעות שם ה' במזמור [שמונה-עשרה פעם!].

שירה

לְכָה

דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה,
פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה.

לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה, פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה.

שָׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד,
הִשְׁמִיעָנוּ אֵל הַמְיֻחָד,
יהוה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד,
לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת וְלִתְהִלָּה.

לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה, פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה.

לִקְרַאת שַׁבָּת לְכוּ וְנֵלְכָה,
כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה,
מֵרֹאשׁ מִקֶּדֶם נְסוּכָה,

■ **שמור וזכור בדבור אחד:** בעשרת הדיברות נאמרה לגבי השבת לשון "זכור" [שמות כ, ח] וגם לשון "שמור" [דברים ה, יב], ועל כך נאמר בתלמוד הבבלי [שבועות כ ע"ב], כי "זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו", כלומר בפעם אחת נאמרו שתי המילים יחדיו, והוא מעשה של פלא שאין אדם יכול לעשות כמותו. **אל המיחד:** אל שמייחדים את שמו, כלומר מכריזים כי הוא אחד ויחיד. **לשם:** פרסום וכבוד. **מקור הברכה:** כל ימות השבוע שואבים ברכה וחיות מן השבת. **מראש מקדם נסוכה:** השבת נעשתה מלכה ונסיכה לפני שנברא העולם [כפי שהולך הפייטן ומסביר בהמשך הבית].

לכה דודי: פיוט ברוח הקבלה שחיבר ר' שלמה אלקבץ הלוי [נפטר בצפת לקראת סוף המאה השש־עשרה]. ואף שהיו בנמצא כמה פיוטי "לכה דודי" באותם ימים, זכה פיוטו של אלקבץ למעמד מיוחד בזכות המלצה שהמליץ עליו האר"י. לפיוט עשרה בתים [והראשון שבהם משמש גם כפזמון חוזר] ושמו של המחבר רשום באקרוסטיכון בראשי הבתים, מן הבית השני ואילך ["שלמה הלוי"]. שלושת הטורים הראשונים שבכל בית חורזים בחרוז אחד, המתחלף בכל בית; ואילו הטור הרביעי מסתיים בחרוז אחיד לאורך הפיוט כולו. הפיוט משופע ברמיזות רבות אל פסוקי מקרא [ובמיוחד אל נבואות הנחמה של

סוֹף מַעֲשֶׂה בְּמַחֲשָׁבָה תְּחִלָּה.
לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה, פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה.

מִקְדַּשׁ מֶלֶךְ עִיר מְלוּכָה,
קוּמִי צְאִי מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה,
רַב לָךְ שֶׁבֶת בְּעֵמֶק הַבָּכָא,
וְהוּא יַחֲמֹל עָלַיִךְ חֶמְלָה.
לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה, פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה.

הִתְנַעֲרִי, מֵעָפָר קוּמִי,
לִבְשִׁי בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ עַמִּי,
עַל יַד בֶּן יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי,
קָרְבָה אֶל נַפְשִׁי גְאָלָהּ.
לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה, פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה.

סוף מעשה במחשבה תחלה: השבת באה לעולם אמנם לאחר ששת ימי הבריאה, אך היא קדמה במחשבת האלהים לבריאת העולם. **מקדש מלך:** ירושלים. **הפכה:** חורבן ואובדן. **עמק הבכא:** מקום של בכייה וצער, כינוי לגלות. **על יד בן ישי בית הלחמי:** באמצעות המשיח, מצאצאי דוד בן ישי מבית לחם. **קרבה אל נפשי גאלה:** התקרב אל נפשי וגאל אותה.

ישעיהו] ואל מדרשי חז"ל, והבנה מלאה של הדברים דורשת לקרוא אותם קריאה דו–מישורית: ברובד הראשוני והפשוט שלו מדבר הפיוט בו בזמן על יום השבת, עם ישראל, ירושלים והגאולה. ה"דוד" הוא לעיתים עם ישראל ולעיתים הוא ה', ואילו ה"כלה"–המלכה היא לעיתים ירושלים, לעיתים השכינה ולעיתים עם ישראל. כפילות זו מובנת ברובד הנסתר, הקבלי, של הפיוט, שבו מזוהים השבת, עם ישראל, ירושלים והשכינה עם ספירת מלכות, הכמהה להתייחד עם אהובה, הקב"ה, ספירת תפארת. מן הפיוט עולה תחושה חריפה של חורבן וגלות ואמונה לוהטת בגאולה המתקרבת ובאה.

הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי,
כִּי בָא אוֹרֵךְ קוּמִי אוֹרִי,
עוּרִי עוּרִי, שִׁיר דַּבֵּרִי,
כְּבוֹד יהוה עָלַיִךְ נִגְלָה.
לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה, פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה.

לֹא תֵבֹשִׁי וְלֹא תִכָּלְמִי,
מַה תִּשְׁתּוֹחֲחִי וּמַה תֶּהֱמִי,
בָּךְ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמִּי,
וְנִבְנְתָה עִיר עַל תִּלָּהּ.
לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה, פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה.

וְהָיוּ לִמְשִׁסָּה שֹׁאסָיִךְ,
וְרָחֲקוּ כָּל מְבַלְּעָיִךְ,
יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ,
כִּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל כַּלָּה.
לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה, פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה.

יָמִין וּשְׂמֹאל תִּפְרֹצִי,
וְאֶת יהוה תַּעֲרִיצִי,

תשתוחחי: תהיי כפופה ומושפלת. **תהמי:** תבכי, תאנחי. **יחסו:** ימצאו מנוח ומחסה. **תלה:** חורבותיה [של ירושלים]. **והיו למשסה שאסיך:** הבוזזים אותך יהיו לבז ולשלל. **מבלעיך:** משחיתייך ומחריבייך. **כמשוש:** כשמחת. **תעריצי:** תיראי ותכבדי.

עַל יַד אִישׁ בֶּן פַּרְצִי,
וְנִשְׂמְחָה וְנָגִילָה.

לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה, פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה.

הבית האחרון של הפיוט נאמר כשהציבור קם ופונה לכיוון פתח הכניסה אל בית הכנסת:

בּוֹאִי בְשָׁלוֹם עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ,
גַּם בְּרִנָּה וּבְצָהֳלָה,
תּוֹךְ אֱמוּנֵי עַם סְגֻלָּה,
בּוֹאִי כַלָּה, בּוֹאִי כַלָּה,
בּוֹאִי כַלָּה, שַׁבָּת מַלְכְּתָא.

לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה, פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה.

אם ישנם אבלים הבאים לבית הכנסת, הם ממתינים מחוצה לו עד לאחר "לכה דודי". אז מכריז הגבאי "ניחום אבלים" [או: "צאו לקראת האבלים"] והם נכנסים אל אולם התפילה כשהקהל מנחם אותם באומרו:

הַמָּקוֹם יְנַחֵם אֶתְכֶם [אוֹתְךָ] בְּתוֹךְ שְׁאָר אֲבֵלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם וְלֹא תוֹסִיפוּ [תוֹסִיף] לְדַאֲבָה עוֹד.

בן פרצי: כינוי למשיח, שהוא מבית דוד ומצאצאי פרץ בן יהודה. **עטרת בעלה:** מי שמביאה כבוד ותפארת לבעלה. **תוך אמוני עם סגלה:** אל עם המאמינים, העם הנבחר, עם ישראל. **שבת מלכתא:** מארמית: שבת המלכה. ■ **לדאבה:** לדאוב, לחוש צער.

בואי בשלום: הפנייה לכיוון פתח הכניסה לבית הכנסת באה לתת ביטוי מוחשי לכניסת השבת, והיא מלווה גם בקידה בשעת אמירת "בואי כלה בואי כלה".

המקום ינחם וכו': האבל [בשבוע האבל] נמצא כל השבוע בביתו, אך הוא רשאי לבוא לבית הכנסת בשבת, והציבור מקבל אותו בדברי ניחומים על ידי אמירת הנוסחה המקובלת להזדמנות זו [ובני עדות המזרח נוהגים לומר "תנוחם/תנוחמו מן השמים"]. המנהג לנחם אבלים בערב שבת לאחר "לכה דודי" מתועד רק במאה השנים האחרונות ולא נתקבל בכל מקום ומקום.

ישיבה **מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת׃** תהלים צב

טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוה, וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן׃

לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ, וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת׃

עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל, עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר׃

כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יהוה בְּפָעֳלֶךָ, בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן׃

מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יהוה, מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ׃

אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע, וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת׃

בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן, לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד׃

וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יהוה׃

כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יהוה כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ, יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן׃

וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי, בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן׃

וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי, בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי׃

חזן צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח, כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה׃

שְׁתוּלִים בְּבֵית יהוה, בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ׃

עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה, דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ׃

לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יהוה, צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ׃

■ **עלי עשור:** על כלי נגינה [בעל עשרה מיתרים]. **הגיון:** ניגון. **בפרח רשעים וכו':** גם כאשר הרשעים ועושי הרשעה פורחים ונראים כמצליחים, הם עתידים להישמד לנצח. **מרום:** שוכן במרום, תקיף ושליט. **יתפרדו:** יישמדו ויאבדו. **ותרם כראים קרני:** הגבהת ונישאת אותי כגובה קרני הראמים. **בלתי:** סכתי את בשרי. **ותבט עיני בשורי וכו':** זכיתי לראות במפלת אויביי, זכיתי לשמוע את סיפור מפלתם של אלו שביקשו לפגוע בי. **ישגה:** יגדל וישגשג. **חצרות אלהינו:** חצרות בית המקדש. **עוד ינובון בשיבה:** גם בזקנתם יתנו תנובה, פרי, כלומר יהיו במלוא כוחם וצדיקותם. **ולא עולתה בו:** אין בו עוולה ורשעות.

מזמור שיר ליום השבת: כבר בימי הרמב"ם נהוג היה לומר מזמור זה במסגרת תפילת ליל שבת, בוודאי בגלל כותרתו של המזמור המזכירה במפורש את השבת. עם זאת קשרו של המזמור אל יום השבת לא נתברר, ופרשניו נתקשו בדבר מאוד.

תהלים צג

יהוה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ, לָבֵשׁ יהוה עֹז הִתְאַזָּר,
אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט:
נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז, מֵעוֹלָם אָתָּה:
נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יהוה נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם, יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם:
חזן מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם, אַדִּיר בַּמָּרוֹם יהוה:
עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ, יהוה לְאֹרֶךְ יָמִים:

	קדיש יתום	תרגום:
האבלים	יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	בעולם שברא כרצונו וימליך מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן.	בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב, ואמרו אמן.
קהל ואבלים	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים].
האבלים	יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.	יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמו של הקדוש ברוך הוא.
קהל	אָמֵן.	[אמן].

■ **גאות:** מלכות ופאר. **התאזר:** חגר במתניו כאזור. **תכון:** תתבסס. **נכון כסאך מאז:** מלכותך קיימת מעולם. **נשאו... קולם:** הרימו קולם. **דכים:** קול הכאת הגלים ושבירתם. **מקלות:** [ה' אדיר] יותר מקולות. **אדירים משברי ים:** גלי הים החזקים והתקיפים. **עדתיך:** מצוותיך. **לביתך נאוה קדש וכו':** ה', לאורך ימים תשכון בביתך [היינו: בבית המקדש], שהוא נוה קודש, משכן קדוש.

קדיש יתום: ראה עמ' 205.

האבלים לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה: לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.

למעלה מכל הברכות [בשבת שובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.

קהל אָמֵן.
[אמן].

האבלים יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא
וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
וְאִמְרוּ אָמֵן.

יהי שלום רב מן השמים
וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן.

קהל אָמֵן.
[אמן].

האבלים עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

זהר תרומה [קלה ע"א–ע"ב]

כְּגַוְנָא דְּאִנּוּן מִתְיַחֲדִין לְעֵלָּא בְּאֶחָד, אוּף הָכִי אִיהִי אִתְיַחֲדַת לְתַתָּא בְּרָזָא דְּאֶחָד, לְמֶהֱוֵי עִמְּהוֹן לְעֵלָּא חַד לָקֳבֵל חַד. קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אֶחָד לְעֵלָּא, לָא יָתִיב עַל כֻּרְסְיָא דִיקָרֵיהּ עַד דְּאִיהִי אִתְעֲבִידַת בְּרָזָא דְּאֶחָד כְּגַוְנָא דִּילֵיהּ, לְמֶהֱוֵי אֶחָד בְּאֶחָד. וְהָא אוֹקִימְנָא רָזָא דַיהוה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד.

רָזָא דְשַׁבָּת אִיהִי שַׁבָּת דְּאִתְאַחֲדַת בְּרָזָא דְאֶחָד לְמִשְׁרֵי עֲלַהּ רָזָא דְאֶחָד, צְלוֹתָא

כגונא: קטע זה מספר הזוהר שולב בתפילה רק במאה השמונה–עשרה. עניינו בשכינה המסומלת בשבת ובהתעצמות הקדושה המתרחשת עם כניסת השבת. הקטע גדוש בסמלים קבליים ויש בו נסיון לתאר תהליכים המתרחשים בעולם הספירות העליון וביטוי לשאיפה אנושית להשפיע עליהם כדי לסייע לשפע האלהי לרדת כראוי ממרומים אל עולם האדם. הקטע עוסק בעיקר בשתיים מן הספירות: ספירת תפארת, שהיא בבחינת הזכר, הקדוש ברוך הוא, וספירת מלכות, שהיא הנקבה–השכינה–השבת. הפיסקה הראשונה ניתנת להתפרש באופן כללי כך: כשם ששש הספירות העליונות שמעל לספירת מלכות מתלכדות בשבת לחטיבה אחת – וזה הסוד שבאמירת הפסוק "שמע ישראל" שיש בו שש מילים – כך גם השכינה–מלכות–שבת מתאחדת עם כל כוחותיה המלאכיים. רק בתנאים אלה יכול להיווצר הקישור והזיווג בין השכינה–מלכות ובין הקב"ה–תפארת [ספירת תפארת המצויה במרכז שש הספירות העליונות]. הזיווג בין תפארת ומלכות מאפשר את ירידת השפע האלהי לעולם כולו.

רזא דשבת: ופירוש הדברים באופן כללי: תפילת שבת, תפילתם של בני אדם בעולם התחתון [וקריאת

דְּמַעֲלֵי שַׁבַּתָּא, דְּהָא אִתְאַחֲדַת כֻּרְסְיָא יַקִּירָא קַדִּישָׁא בְּרָזָא דְאֶחָד, וְאִתְתַּקְנַת לְמִשְׁרֵי עֲלַהּ מַלְכָּא קַדִּישָׁא עִלָּאָה. כַּד עַיִּל שַׁבַּתָּא אִיהִי אִתְיַחֲדַת וְאִתְפַּרְשַׁת מִסִּטְרָא אָחֳרָא, וְכָל דִּינִין מִתְעַבְּרִין מִנַּהּ, וְאִיהִי אִשְׁתְּאָרַת בְּיִחוּדָא דִנְהִירוּ קַדִּישָׁא וְאִתְעַטְּרַת בְּכַמָּה עִטְרִין לְגַבֵּי מַלְכָּא קַדִּישָׁא. וְכָל שֻׁלְטָנֵי רֻגְזִין וּמָארֵי דְדִינָא כֻּלְּהוּ עַרְקִין וְאִתְעַבְּרוּ מִנַּהּ, וְלֵית שֻׁלְטָנָא אָחֳרָא בְּכֻלְּהוּ עָלְמִין. וְאַנְפָּהָא נְהִירִין בִּנְהִירוּ עִלָּאָה וְאִתְעַטְּרַת לְתַתָּא בְּעַמָּא קַדִּישָׁא, חזן וְכֻלְּהוֹן מִתְעַטְּרִין בְּנִשְׁמָתִין חַדְתִּין כְּדֵין שֵׁירוּתָא דִצְלוֹתָא לְבָרְכָא לַהּ בְּחֶדְוָה בִּנְהִירוּ דְאַנְפִּין.

תרגום:

כשם שהן [הספירות] מתייחדות למעלה ב"אחד", כך גם היא [ספירת מלכות שהיא השכינה ומיוצגת בשבת] מתייחדת למטה בסוד "אחד", להיות עמהן למעלה אחד כנגד אחד. הקדוש ברוך הוא, שהוא אחד למעלה, אינו יושב על כסא כבודו עד שהיא נעשית בסוד "אחד" כדוגמתו, להיות אחד באחד. והנה כבר פירשנו הסוד של "ה' אחד ושמו אחד".

סוד השבת: היא שבת הנאחדת בסוד "אחד", שישרה עליה סוד "אחד", [ב]תפילה של כניסת השבת, שהרי כסא הכבוד הקדוש נאחד בסוד "אחד" ונתקן שישרה עליו המלך הקדוש העליון. כשנכנסת השבת היא מתייחדת ונפרשת מסטרא אחרא, וכל הדינים מועברים ממנה, והיא נשארת ביחוד ההארה הקדושה ומתעטרת בכמה עטרות אצל המלך הקדוש, וכל ממשלות הרוגז ובעלי הדין כולם בורחים ומועברים ממנה, ואין שלטון אחר בכל העולמות. ופניה מאירים בהארה עליונה והיא מתעטרת למטה בעם הקדוש, וכולם מתעטרים בנשמות חדשות. וזו תחילת התפילה לברך אותה בחדוה במאור פנים.

"שמע ישראל" בכלל זה], נותנת לשכינה, המסומלת גם בכסא הכבוד, כוח להתאחד עם כל כוחותיה וכן לקבל שפע מספירת תפארת, המסמלת את המלך הקדוש העליון, הקב"ה. כל כוחות הרע ["סטרא אחרא"] הנאחזים בשכינה בימות השבוע נעלמים בזכות תפילת שבת, דבר המאפשר לה לקבל את האור השופע עליה מן העליונים. אור זה מגיע גם אל כל המתפללים והם מתעטרים בזכותו בתוספת ה"נשמה היתרה" [השורה על כל אדם מישראל ביום השבת], בחדוה ובמאור פנים.-- מייד לאחר קטע זה מופיע בספר הזוהר המשפט "ברכו את ה' המבורך", והוא ראשיתה של תפילת ערבית.

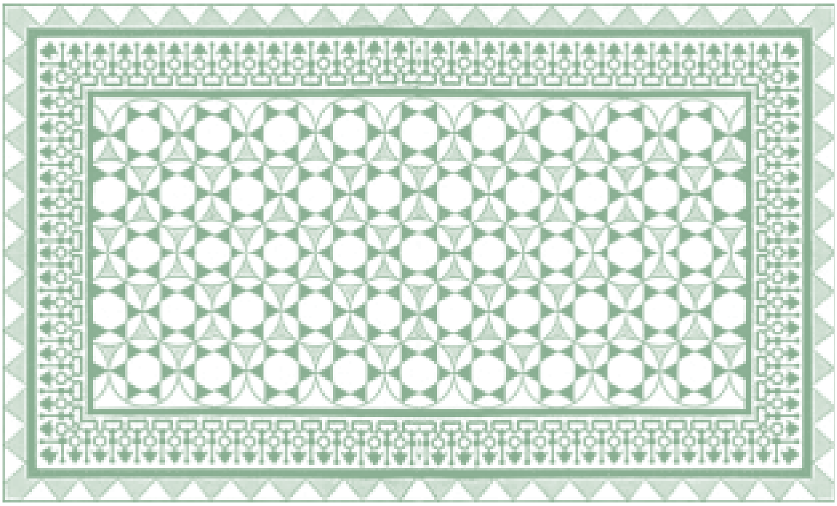

ערבית לליל שבת

תפילת ערבית: אחת משלוש התפילות הקבועות הנאמרות בכל יום. זמן אמירתה הוא מצאת הכוכבים ואילך, אך בערב שבת – כדי להוסיף מקודש אל חול – נוהגים לומר אותה מיד לאחר תפילת מנחה, גם אם טרם שקעה השמש. לתפילת ערבית [שיש הקוראים לה "מעריב"] שני חלקים מרכזיים: קריאת שמע וברכותיה ותפילת העמידה. קריאת שמע, לפי חז"ל, היא חובה גמורה מן התורה, אך אמירת תפילת העמידה נחשבה בימי התנאים כרשות [תלמוד בבלי, ברכות כז ע"ב]. רק עם השנים קיבל עם ישראל על עצמו לומר אותה כחובה גמורה, אף שמבחינה הלכית־פורמאלית היא עדיין נחשבת כתפילת רשות. ייחודה זה של תפילת ערבית נובע מהבדל מרכזי בינה לבין שתי התפילות היומיות האחרות: בעוד ששחרית ומנחה נוסדו כנגד הקרבנות שהוקרבו בבית המקדש בבוקר ובין הערביים, תפילת ערבית באה לעולם, ככל הנראה, כשחשו אנשים בצורך לחתום את היום ולקדם את בוא הלילה במעמד של תפילה. על פי האגדה היה יעקב אבינו הראשון שהתפלל תפילה זו [תלמוד בבלי, ברכות כו ע"ב].

הזמנת הציבור לתפילה עמידה

חזן **בָּרְכוּ אֶת יהוה הַמְבֹרָךְ.**

קהל [קידה] **בָּרוּךְ יהוה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.**

חזן **בָּרוּךְ יהוה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.**

קריאת שמע וברכותיה

ברכת "מעריב ערבים"

הברכה הראשונה לפני קריאת שמע

ישיבה **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,**
אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים, בְּחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים,
וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עִתִּים וּמַחֲלִיף אֶת הַזְּמַנִּים,
וּמְסַדֵּר אֶת הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ.
בּוֹרֵא יוֹם וָלָיְלָה, גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי אוֹר.
חזן **וּמַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה, וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה, יהוה צְבָאוֹת שְׁמוֹ.**

■ **שערים:** שערי השמים. **במשמרותיהם:** במיקומם ובסדרם הנכון. **גולל אור וכו':** מביא את האור ואת החושך לסירוגין בזה אחר זה, כבגלגל. **ה' צבאות שמו:** והוא לשון הפסוק "נותן שמש לאור יומם... ירח וכוכבים לאור לילה... ה' צבאות שמו" [ירמיהו לא, לד].

ברכו וכו': זו הפתיחה הרשמית של תפילות ערבית ושחרית בציבור, והיא מתועדת כבר בתקופת המשנה [ברכות ז, ג].

קריאת שמע וברכותיה: על פרשיות קריאת שמע והברכות המקיפות אותן, על תולדותיהן ונושאיהן, ועל דרך קריאתן בציבור ראה בהרחבה להלן, עמ' 166 ואילך. ארבע הברכות המקיפות את שלוש הפרשיות בערבית מצביעות על שליטת ה' בבריאה ועל חשיבותן של התורה והמצוות, ואף מודות על גאולת מצרים ומבקשות הגנה מן הלילה הקרב.

ברכת "מעריב ערבים": ברכה זו מהללת את ה' על סדרי הטבע המתבטאים במחזור היממה והיא אוניברסאלית באופיה. היא מקבילה בענייניה לברכת "יוצר אור" שלפני קריאת שמע של שחרית [וראה עמ' 167], אך היא קצרה ממנה ומתמקדת מדרך הטבע בלילה היורד.

אֵל חַי וְקַיָּם תָּמִיד, יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים.

ברכת "אהבת עולם"

הברכה השנייה לפני קריאת שמע

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהָבְתָּ,
תּוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ.
עַל כֵּן, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ,
וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד.
חזן כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ, וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה,
וְאַהֲבָתְךָ אַל תָּסִיר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.

פרשיות קריאת שמע

הפרשה הראשונה של קריאת שמע

נוהגים לכסות ביד ימין את העיניים בשעת אמירת הפסוק "שמע ישראל", וכן נהוג להאריך באמירת "אחד".

הקהל והחזן אומרים יחדיו: **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יהוה אֱלֹהֵינוּ יהוה אֶחָד:** דברים ו, ד–ט
ואומרים בלחש: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

■ **חיינו וארך ימינו:** התורה מעניקה משמעות לחיים ושמירתה היא ערובה לחיים ארוכים, כפי שמובטח בפסוקים שונים כגון דברים ל,כ; לב,מז.

ברכת "אהבת עולם": ברכה זו מודה לה' על שנתן תורה ומצוות לעמו, אות לאהבתו אותם, והיא לאומית באופיה. היא מקבילה בענייניה לברכת "אהבת עולם" הנאמרת לפני קריאת שמע של שחרית [וראה עמ' 173], אך היא קצרה ומתומצתת ממנה.

וְאָהַבְתָּ אֵת יהוה אֱלֹהֶיךָ, בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם, בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ, וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

הפרשה השנייה של קריאת שמע

דברים יא, יג–כא

וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֺתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם, לְאַהֲבָה אֶת יהוה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ, וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ, וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם, וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף יהוה בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ, וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יהוה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם, וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם, בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יהוה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם, כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ:

■ **מאדך:** כוחך ויכולתך. **אות על ידך ... טטפת בין עיניך:** ומפסוק זה למדו חז״ל את מצוות תפילין של יד ושל ראש. [ובתפילין אכן מצויה בין השאר גם פרשת ״שמע ישראל״.] **מזזת ביתך:** המזוזות הן בעיקרן שתי הקורות שבצידי הדלת, אך עם הזמן נתייחד השם ״מזוזה״ לחפץ מיוחד המוצמד לקורה הימנית של הכניסה לבית ולכל חדר בתוכו. במזוזה מצוי קלף ועליו בין השאר כתובה פרשת ״שמע ישראל״. ■ **יורה ומלקוש:** החל בגשם הראשון של השנה וכלה באחרון. **תירשך ויצהרך:** יינך ושמנך. **כימי השמים על הארץ:** כל עוד העולם קיים.

פרשיות קריאת שמע: על שלוש הפרשיות ועל הטכסים הקשורים בקריאתן [כגון כיסוי העיניים] ראה בהרחבה להלן, עמ׳ 174 ואילך.

הפרשה השלישית של קריאת שמע, פרשת ציצית

וַיֹּאמֶר יהוה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם, וְנָתְנוּ עַל צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת יהוה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם, וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי, וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יהוה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים, אֲנִי יהוה אֱלֹהֵיכֶם: [אֱמֶת]. במדבר טו, לז–מא

המתפלל מצרף אל סוף קריאת שמע את המילה "אמת" שבתחילת הברכה הבאה, ממתין עד שהחזן מכריז בקול רם: "ה' אלהיכם אמת", וממשיך באמירת הברכה הבאה החל ב"ואמונה כל זאת".

ברכת "אמת ואמונה"

הברכה הראשונה לאחר קריאת שמע

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה כָּל זֹאת וְקַיָּם עָלֵינוּ,
כִּי הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וְאֵין זוּלָתוֹ וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ.
הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד מְלָכִים, מַלְכֵּנוּ הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף כָּל הֶעָרִיצִים,
הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ, וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ.
הָעוֹשֶׂה גְדוֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר, נִסִּים וְנִפְלָאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר.

■ **ציצת:** חז"ל ביארו את המילה כמדברת בצרור של ארבעה חוטים שכופלים אותם ומחברים אל נקב המצוי בפינות הבגד. **כנפי:** קצוות. **ונתנו וכו':** את חוטי הציצית נהגו לכרוך יחדיו בחוט צמר הצבוע בצבע שהופק מחלזון מיוחד [שזהותו כבר איננה ברורה]. **תתורו:** תחפשו ותבקשו [מה שהלב והעין חומדים].

■ **וקים:** קבוע ותקף. **מלכים:** כגון פרעה, הנזכר בהמשך, או מלכי עבר הירדן, סיחון ועוג. **הנפרע לנו:** נוקם למעננו.

ברכת "אמת ואמונה": ברכה זו מקבילה בענייניה ובמיבנהּ לברכת "אמת ויציב" הנאמרת אחרי קריאת שמע של שחרית: תחילה מאשר המתפלל שהוא מקבל על עצמו את כל שנאמר בקריאת שמע, ולאחר מכן הוא מודה על גאולת מצרים [וראה עמ' 177].

הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים, וְלֹא נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ.
הַמַּדְרִיכֵנוּ עַל בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ, וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל כָּל שׂוֹנְאֵינוּ.
הָעוֹשֶׂה לָּנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בְּפַרְעֹה, אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת בְּנֵי חָם.
הַמַּכֶּה בְעֶבְרָתוֹ כָּל בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם,
וַיּוֹצֵא אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוּת עוֹלָם.
חזן הַמַּעֲבִיר בָּנָיו בֵּין גִּזְרֵי יַם סוּף,
אֶת רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע.
וְרָאוּ בָנָיו גְּבוּרָתוֹ, שִׁבְּחוּ וְהוֹדוּ לִשְׁמוֹ,
וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם,
מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה
וְאָמְרוּ כֻלָּם:
קהל וחזן מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יהוה — שמות טו, יא
מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ
נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא.
קהל וחזן מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ, בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה.
"זֶה אֵלִי" עָנוּ, וְאָמְרוּ:
יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. — שמות טו, יח
חזן וְנֶאֱמַר: כִּי פָדָה יהוה אֶת יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ. — ירמיה לא, י
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, גָּאַל יִשְׂרָאֵל.

השם נפשנו וכו': ה' שם אותנו בין האנשים החיים ואינו נותן לנו למעוד ולהיכשל [בעקבות תהלים סו, ט]. **המדריכנו וכו':** עושה שנדרוך על מקומותיהם הגבוהים של אויבינו [על פי דברים לג, כט], **היינו:** נותן לנו שלטון עליהם. **בני חם:** המצרים. **בעברתו:** בזעמו. **גזרי:** קרעי. **ענו:** שוררו. **נורא תהלת:** השומע את תהילתו מתמלא ביראתו. **זה אלי:** כאמור בשירת הים [שמות טו, ב]: "זה אלי ואנוהו".

ברכת "השכיבנו"

הברכה השנייה לאחר קריאת שמע

הַשְׁכִּיבֵנוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם,

וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם,

וּפְרֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ,

וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ,

וְהוֹשִׁיעֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ.

וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ, וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב, דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן,

וְהָסֵר שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ, וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ.

כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה,

כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה.

וּשְׁמֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם.

חזן וּפְרֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת רַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה,

הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם.

■ **ותקננו בעצה טובה:** תן לנו עצה טובה ומתוקנת. **והסר שטן:** אפשר שהכוונה לדמות הדמונית והאל–אנושית שהחשש ממנה גובר בלילות, אך יש מפרשים שהכוונה לאויב ולצר בכלל.

ברכת "השכיבנו": ברכה זו – שאין כנגדה ברכה מקבילה אחרי קריאת שמע של שחרית – מבקשת את עזרת ה' מפני הסכנות האורבות לאדם בחייו בכלל ובלילה בפרט. נראה שברכה זו התהוותה בימים קדומים, לפני שנתקבל המנהג להתפלל תפילת עמידה גם בערבית [ראה לעיל, עמ' 68]. על כן היתה ברכת "השכיבנו" באותם ימים הקטע האחרון שנאמר במסגרת תפילות היום, ועובדה זו מסבירה את מספרן הרב של הבקשות שהיא כוללת, כהכנה לקראת בוא הלילה.

הפורש סכת שלום: זו החתימה הארצישראלית הקדומה של ברכת "השכיבנו", והיא נאמרה בנוסח זה בכל שבעת ימות השבוע. בבבל חתמו את ברכת "השכיבנו" בדרך קבע במילים "שומר עמו ישראל לעד", וכשקיבל הסידור את צורתו הסופית בימי הגאונים נקבעה חתימה אחת לימות החול ואחת

פסוקי קדושת היום

החזן והקהל אומרים יחדיו:

עמידה **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת,** שמות לא, טז–יז
לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם:
בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם,
כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יהוה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ,
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

חצי קדיש

חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.
קהל אָמֵן.
חזן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.
קהל אָמֵן.
חזן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל וחזן אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
[אמן].
בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
[אמן].
בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.
[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים].

■ **אות:** סימן [הברית]. **וינפש:** פסק ממלאכתו.

לשבת [ולחג]. הבחירה ב"הפורש סוכת שלום" ליום השבת נומקה בידי הגאונים בכך, שביום זה מוגן עם ישראל ביתר הגנה, ועל כן הצורך בבקשת עזרה קטן ביחס ליום חול [שבו חותמים, כאמור, ב"שומר עמו ישראל לעד" [להלן, עמ' 389]].

פסוקי קדושת היום: ציטוט פסוקים המדברים על יום השבת כאות ברית בין ה' לעמו. המנהג לומר אותם לאחר קריאת שמע מתועד בספרות הגאונים. היו חכמים שסברו כי אמירת הפסוקים קוטעת את הרצף הראוי בין קריאת שמע לבין תפילת העמידה, ועל כן ישנם מנהגים שלפיהם אין אומרים אותם.

חצי קדיש: חוליית מעבר בין קריאת שמע וברכותיה לבין תפילת העמידה. ראה עמ' 205.

חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.

קהל אָמֵן.

חזן לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.

[אמן]

למעלה מכל הברכות [בשבת שובה:
למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.

[אמן]

תפילת העמידה בלחש

פסוק מבוא

נוהגים לפסוע שלוש פסיעות קטנות אחורנית ולאחריהן שלוש פסיעות קטנות קדימה, תוך אמירת הפסוק הבא בלחש:

אֲדֹנָי, שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: תהלים נא, יז

תפילת העמידה נאמרת כשהרגליים צמודות זו לזו, והעיניים עצומות או מרוכזות בסידור.

תפילת העמידה: שלא כתפילת העמידה של חול, שהיא בת תשע־עשרה ברכות [ראה לעיל, עמ' 15], עמידה של שבת כוללת מאז ימי התנאים [תוספתא ברכות ג, יב] שבע ברכות בלבד [ואף קרויה בשל כך "תפילת שבע"]: שלוש הברכות הראשונות ושלוש האחרונות זהות לראשונות ולאחרונות של ימות החול [ועליהן ראה לעיל, עמ' 16, 27], וביניהן – במקום שלוש עשרה הבקשות – באה הברכה האמצעית, הקרויה "קדושת היום". המדרש [תנחומא, וירא, א] מנמק את העדר הבקשות בעזרת דוגמא: "שאם יהיה לו חולה בתוך ביתו, נזכר ב'רופא חולי עמו ישראל' והוא מצֵר, והשבת ניתנה לישראל לקדושה לעונג ולמנוחה ולא לצער", ועל כן "אסור לתבוע [=לדרוש] צרכיו בשבת" [תלמוד ירושלמי שבת טו, ג [טו ע"ב]]. עם זאת ייתכן, שתפילת העמידה לשבת נתגבשה עוד לפני תפילת העמידה של חול, ואם כך תפילת החול היא הרחבה של תפילת השבת על ידי הוספת בקשות שונות. יש להדגיש כי בערבית

שלוש ברכות ראשונות

[א] ברכת אבות

קידה **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,**
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב,
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן,
גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים, קוֹנֵה הַכֹּל,
וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילה כרגיל]:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים, מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים, וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים.

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מָגֵן אַבְרָהָם.

[ב] ברכת גבורות

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי, מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ,

בקיץ אומרים: מוֹרִיד הַטָּל | בחורף אומרים: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד, מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים,
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים,
וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר.
מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ,
מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה.

לא חוזר החזן על העמידה בקול רם, והוא שריד מן התקופה שבה תפילת ערבית לא היתה תפילת חובה [ראה לעיל, עמ' 68]. עם זאת, לאחר העמידה נאמרים כמה קטעים היוצרים מעין חזרה על עיקר נושאיה של תפילת העמידה [וראה עמ' 84 ואילך].

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילה כרגיל]:

מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן, זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְחַיֵּה הַמֵּתִים.

[ג] ברכת קדושת ה'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ, וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה,
כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָאֵל הַקָּדוֹשׁ.

בשבת שובה חותמים את הברכה בנוסח זה [ומי ששכח ולא עשה כן – יתחיל את תפילת העמידה מראשיתה]: בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ.

[ד] ברכת קדושת היום

אַתָּה קִדַּשְׁתָּ אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי לִשְׁמֶךָ,
תַּכְלִית מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ.
וּבֵרַכְתּוֹ מִכָּל הַיָּמִים, וְקִדַּשְׁתּוֹ מִכָּל הַזְּמַנִּים,
וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

■ **לשמך:** לכבודך. **תכלית מעשה שמים וארץ:** היום שבו כילה, סיים, ה' את מעשה הבריאה.

ברכת קדושת היום: ברכת "קדושת היום", הברכה האמצעית של תפילת העמידה בשבת, מנוסחת באופן שונה בכל אחת מארבע העמידות של שבת, וארבע הברכות יחדיו עוסקות בפניה השונים של השבת: שבת של בריאת העולם [ערבית], שבת של מתן תורה [שחרית], קרבנות השבת [מוסף] ומנוחת השבת בעולם הזה ובעולם הבא [מנחה]. לברכת "קדושת היום" בליל שבת שלושה חלקים: [א] דברי שבח לה' על שקידש את יום השבת; [ב] ציטוט פסוקי מקרא מסיפור בריאת העולם, שעניינם בקדושת השבת; [ג] בקשות למנוחה, קדושה ושמחה. [חלק אחרון זה חוזר בכל ארבע עמידות השבת.] חתימת הברכה, "ברוך אתה ה', מקדש השבת", מופיעה כבר בתלמוד הבבלי [פסחים קיז ע"ב], אבל נוסחה המלא של הברכה מוכר רק מתקופת הגאונים.

בראשית ב, א–ג

וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם:
וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה,
וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ,
כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג.
עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי, כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ,
וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ, חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ,
זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ,
קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ,
שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ,
וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת.
וְהַנְחִילֵנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ,
וְיָנוּחוּ בָהּ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת.

ויכלו: הגיעו לידי השלמה ושלמות. **וכל צבאם:** כל מרכיבי הבריאה. **וקוראי ענג:** המתענגים ביום השבת [ישעיה נח, יג: "וקראת לשבת ענג"]. **חמדת ימים:** החביב מכל הימים. יסוד המסורת הזו, כנראה, בדרשה על מה שנאמר בתורה בקשר לשבת: "ויכל אלהים ביום השביעי" [בראשית ב, ב], כאשר "ויכל" נדרש במשמע של כליון נפש, כיסופים, חימוד. **רצה נא במנוחתנו:** קבל את מנוחתנו ברצון. **חלקנו:** גורלנו. **והנחילנו:** הענק לנו כירושה נצחית.

שלוש ברכות אחרונות

[ה] ברכת העבודה

רְצֵה, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה,
וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ,
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן,
וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

בראש חודש מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילה כרגיל]:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבוֹא וְיַגִּיעַ, וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע, וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ, וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ, וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ, וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה, לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה.
זָכְרֵנוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה,
וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה,
וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים.
וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ,
כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן.

[ו] ברכת ההודאה

קידה **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ,**
שָׁאַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד,
צוּר חַיֵּינוּ, מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר.
נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ,

עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ,
וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ,
וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ,
וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת, עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם.
הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ, וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ,
כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ.

בחנוכה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.
בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו, כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם, רַבְתָּ אֶת רִיבָם, דַּנְתָּ אֶת דִּינָם, נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם, מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים, וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים, וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים, וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים, וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ, וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ, וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ, וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ, וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ, וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ, לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל.

בשושן פורים מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.
בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה, כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע, בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר, הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר, וּשְׁלָלָם לָבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ, וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ, וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ.

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וּכְתֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ.

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה,
וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב,
הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה, הָאֵל הַטּוֹב.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת.

[ז] ברכת השלום

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה, חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים,
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.
בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ,
כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד,
וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.
וְטוֹב יִהְיֶה בְעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ
וּלְבָרֵךְ אֶת כָּל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

בְּסֵפֶר חַיִּים, בְּרָכָה וְשָׁלוֹם, וּפַרְנָסָה טוֹבָה, וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת, יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת, נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ, אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם.

ברכת השלום: בחלק מן הסידורים מנוסחת ראשית הברכה בלשון זו: "שָׁלוֹם רָב עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם, כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל הַשָּׁלוֹם" [וההמשך: "וטוב יהיה" וכו'], ואין הוא הנוסח המקורי, אלא נוסח אחר ששולב כאן בידי המדפיסים.

תוספות בסיום תפילת העמידה

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ, יהוה צוּרִי וְגֹאֲלִי. תהלים יט, טו
אֱלֹהַי, נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה, וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם, וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ, וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי. וְכָל הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה, מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם. תלמוד בבלי ברכות יז ע״א

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁלֹּא תַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עָלַי וְלֹא קִנְאָתִי עַל אֲחֵרִים, וְשֶׁלֹּא אֶכְעוֹס הַיּוֹם וְשֶׁלֹּא אַכְעִיסֶךָ, וְתַצִּילֵנִי מִיֵּצֶר הָרָע, וְתֵן בְּלִבִּי הַכְנָעָה וַעֲנָוָה. מַלְכֵּנוּ וֵאלֹהֵינוּ יַחֵד שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ, בְּנֵה עִירְךָ, יַסֵּד בֵּיתְךָ וְשַׁכְלֵל הֵיכָלֶךָ, וְקַבֵּץ קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת, וּפְדֵה צֹאנֶךָ וְשַׂמַּח עֲדָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ, הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי. תהלים ס, ז
יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ, יהוה צוּרִי וְגֹאֲלִי. תהלים יט, טו

נוהגים לפסוע שלוש פסיעות קטנות אחורנית, לקוד קידה לצד שמאל, לצד ימין ולפנים, ולאחר מכן לפסוע שלוש פסיעות קטנות קדימה ולומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה אומרים: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

וממשיכים ואומרים:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת. משנה אבות ה, כג
וְעָרְבָה לַיהוה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם, מלאכי ג, ד
כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת.

לאחר התפילה בלחש שרים החזן והקהל יחדיו:

עמידה **וַיְכֻלּוּ** הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם: בראשית ב, א–ג
וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה,
וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ,
כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

ברכה מעין שבע

חזן **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,**

ויכלו וכו׳: מכאן ואילך, במנהג הידוע מאז ימי האמוראים, נאמרים שני קטעים היוצרים מעין חזרה על עיקר נושאיה של תפילת העמידה: [א] פסוקי המקרא ממעשה בריאת העולם שנאמרו גם בתפילת העמידה [שראשיתם ב״ויכלו השמים והארץ וכל צבאם״]; [ב] סיכום נושאיהן של שבע הברכות שבתפילת העמידה, בצירוף חלקה האחרון של ברכת ״קדושת היום״ [סיכום זה קרוי ״ברכה מעין שבע״]. התלמוד הבבלי [שבת כד ע״ב] מנמק את המנהג להוסיף קטעי חזרה על העמידה בליל שבת בנימוק של ״משום סכנה״: אמירת הקטעים האלו בציבור מחייבת את כל המתפללים להמתין זה לזה עד סוף התפילה, ואז יצאו לדרכם יחדיו ולא יסתכנו בסכנות האורבות לאדם ההולך בלילה יחידי [בעיקר במקומות שבהם היו בתי הכנסת בשדה, מחוץ לעיר]. עם זאת, אולי נקבעה החזרה גם כדי להעניק צביון חגיגי יותר לתפילת ערבית של ליל שבת.

ברכה מעין שבע: כתחליף לחזרת החזן על העמידה נאמרת מאז ימי האמוראים [תלמוד ירושלמי ברכות ח, א [יא ע״ד]] ברכה אחת המסכמת את נושאיהן העיקריים של שבע ברכות העמידה [ומכאן

אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב,
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן, קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ.

החזן והקהל שרים יחדיו:

מָגֵן אָבוֹת בִּדְבָרוֹ, מְחַיֵּה מֵתִים בְּמַאֲמָרוֹ,
הָאֵל [בשבת שובה אומרים: הַמֶּלֶךְ] הַקָּדוֹשׁ שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ.
הַמֵּנִיחַ לְעַמּוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קָדְשׁוֹ,
כִּי בָם רָצָה לְהָנִיחַ לָהֶם.
לְפָנָיו נַעֲבֹד בְּיִרְאָה וָפַחַד,
וְנוֹדֶה לִשְׁמוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד, מֵעֵין הַבְּרָכוֹת.
אֵל הַהוֹדָאוֹת, אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם,
מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וּמְבָרֵךְ שְׁבִיעִי,
וּמֵנִיחַ בִּקְדֻשָּׁה לְעַם מְדֻשְּׁנֵי עֹנֶג,
זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.

קונה: יוצר. **המניח:** נותן מרגוע ומנוחה. **בם רצה להניח להם:** בחר בהם ברצונו ונתן להם את יום המנוחה. **נעבד:** עבודת ה' [תפילה וקרבנות]. **מעין הברכות:** נראה שיש לקרוא [כפי שמופיע בנוסחם של יהודי תימן]: "מעוֹן הברכות", משכן הברכות, או שמא הוא "מַעְיָן הברכות" היינו: מקור הברכות. **אל ההודאות:** האל שרק לו ראוי לומר דברי תודה. **מדשני ענג:** שבעי נחת.

השם "ברכה אחת מעין שבע"]. ברכה זו נתחברה בארץ ישראל והיא משקפת את נוסחאות התפילה שנהגו שם, השונות מאלו המוכרות לנו מן הסידורים שבידינו, אשר מוצאם מבבל. הברכה נפתחת כפי שנפתחת הברכה הראשונה של העמידה בנוסחה הארצישראלי ["ברוך... קונה שמים וארץ"]. לאחר מכן בא קטע המצטט במדויק או מסתפק ברמיזה לשבע חתימות ארצישראליות אלה: "מגן אבות", "מחיה מתים", "האל הקדוש" [ובעשרת ימי תשובה: "המלך הקדוש", ראה לעיל, עמ' 18–19], "המניח לעמו", "שאותך לבדך ביראה נעבוד" [ניסוחה כאן: "לפניו נעבוד ביראה ופחד"], "אל ההודאות", "אדון השלום". לאחר פיתוח נוסף של נושא השבת וקדושתה, מסתיימת הברכה בחלקה האחרון של ברכת "קדושת היום", אשר נאמרה גם בתפילה בלחש.

חזן **אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ,**
קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ,
שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ,
וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת.
וְהַנְחִילֵנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ,
וְיָנוּחוּ בָהּ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת.

	קדיש שלם	תרגום:
חזן	יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל	אָמֵן.	[אמן]
חזן	בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	בעולם שברא כרצונו וימליך מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל	אָמֵן.	[אמן]
חזן	בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן.	בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב, ואמרו אמן.
קהל וחזן	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים]
חזן	יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.	יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמו של הקדוש ברוך הוא.
קהל	אָמֵן.	[אמן]

רצה נא במנוחתנו: קבל את מנוחתנו ברצון. **חלקנו:** גורלנו. **והנחילנו:** הענק לנו כירושה נצחית.

קדיש שלם: ראה עמ׳ 205.

חזן	לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה: לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא] וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	למעלה מכל הברכות [בשבת שובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות] והשירות, התשבחות והנחמות, הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	תתקבל תפילתם ובקשתם של כל בית ישראל לפני אביהם שבשמים, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.	יהי שלום רב מן השמים וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].

חזן עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

תהלים כג

מִזְמוֹר לְדָוִד. יהוה רֹעִי לֹא אֶחְסָר:
בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי, עַל מֵי מְנֻחוֹת יְנַהֲלֵנִי:
נַפְשִׁי יְשׁוֹבֵב, יַנְחֵנִי בְמַעְגְּלֵי צֶדֶק לְמַעַן שְׁמוֹ:
גַּם כִּי אֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת לֹא אִירָא רָע כִּי אַתָּה עִמָּדִי,
שִׁבְטְךָ וּמִשְׁעַנְתֶּךָ הֵמָּה יְנַחֲמֻנִי:

■ **ירביצני:** ישכן אותי. **ינהלני:** יוביל אותי. **נפשי ישובב:** יתן לי מרגוע ["שׁוּבָה"] ונחת. **מעגלי צדק:** הדרכים הנכונות. **גיא צלמות:** מקום עמוק וחשוך, מקום של סכנה. **שבטך ומשענתך:** החפצים המשמשים את הרועה להנחות בהם את הצאן. **ינחמני:** ירגיעו אותי ויוכיחו כי יש מי שמטפל בי.

מזמור לדוד: המזמור נכנס אל התפילה בהשפעתה של קבלת האר"י. המקובלים נהגו לומר בסוף תפילת ערבית של חול את מזמור קכא, שראשיתו במילים "אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי", מזמור המבקש את עזרת ה' לקראת היום הבא. בליל שבת, כשהאדם חש קרוב יותר אל ה' וצרכי השבת מצויים בידו – מה עוד שאין זה ראוי לבקש על צרכי האדם ביום המקודש – הוחלף המזמור ב"מזמור לדוד, ה' רועי לא אחסר", המדגיש את בטחונו המוחלט של המתפלל בחסד האלהי השופע עליו. פסוקיו הפותחים של המזמור עושים שימוש בציורים הלקוחים מעולם הצאן והמרעה.

תַּעֲרֹךְ לְפָנַי שֻׁלְחָן נֶגֶד צֹרְרָי, דִּשַּׁנְתָּ בַשֶּׁמֶן רֹאשִׁי כּוֹסִי רְוָיָה:

חזן אַךְ טוֹב וָחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי כָּל יְמֵי חַיָּי, וְשַׁבְתִּי בְּבֵית יהוה לְאֹרֶךְ יָמִים:

חצי קדיש

חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.

קהל אָמֵן.

חזן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.

קהל אָמֵן.

חזן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל וחזן אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.

קהל אָמֵן.

חזן לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.

[אמן].

בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.

[אמן].

בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.

[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים].

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.

[אמן].

למעלה מכל הברכות [בשבת שובה:
למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.

[אמן].

תערך לפני וכו': תשפיע עלי מטובך לנוכח אויביי, שיווכחו כך בנצחוני. **כוסי רויה:** הכוס שממנה אתה משקה אותי מלאה וגדושה. **אך:** רק. **ירדפוני:** ישיגו אותי, יפלו בגורלי. **ושבתי:** אשב, אמצא מנוחה ומרגוע.

חצי קדיש: ראה עמ' 205.

חזן **בָּרְכוּ אֶת יהוה הַמְבֹרָךְ.**

קהל [קידה] **בָּרוּךְ יהוה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.**

חזן **בָּרוּךְ יהוה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.**

בדרך כלל נמשכת התפילה בעמוד 97.

בתקופה שבין מוצאי החג הראשון של פסח לבין ערב חג השבועות סופרים את ספירת העומר.

ברכו וכו': ההכרזה "ברכו" והמענה "ברוך ה' המברך לעולם ועד" מסמנים את תחילת התפילה בציבור [ראה עמ' 69] ונודעה להם חשיבות מרובה גם בתורת הסוד הקדומה. בסיום התפילה חוזרים על ההכרזה והמענה, עבור אותם מתפללים שאיחרו להגיע אל בית הכנסת ולא שמעו את הדברים. ויש הנוהגים לכבד באמירת "ברכו" אחד מן האומרים קדיש.

ספירת העומר: בימים שעמד בית המקדש על תילו היו מביאים אליו ביום שלאחר החג הראשון של פסח כמות מסוימת ["עומר", מידת נפח של כארבעה ליטרים] מן הקציר הראשון של התבואה החדשה כקרבן. את התבואה היה הכהן מניף לפני ה', והיא קרויה "עומר התנופה". התורה [ויקרא כג, טו־כא] מצווה לספור "שבע שבתות תמימות", כלומר שבעה שבועות מלאים, מיום הנפת העומר, וביום החמישים לחוג חג ולהקריב בו קרבנות. חג זה ידוע גם בשם "חג השבועות", וחז"ל זיהו אותו עם היום שבו קיבלו ישראל את התורה בהר סיני. לאחר חורבן בית המקדש, כזכר לעבודת המקדש, תיקנו חז"ל [תלמוד בבלי, מנחות סו ע"ב] להמשיך ולספור את ארבעים ותשעת הימים שבין פסח לשבועות. בספרות הגאונים כבר מצויה הברכה על ספירת העומר וכן הספירה עצמה, אך הטכס כולו הלך והתרחב עם הזמן וצורתו הנוכחית הושלמה בידי חכמי הקבלה ולאור תורותיה. ספירת העומר נעשית בערב [שהוא תחילת היום לפי הלוח העברי], אבל מי ששכח יכול לספור [בלא ברכה] במשך היום כולו, ולהמשיך ולספור [בברכה] בשאר הערבים. לעומת זאת, מי ששכח לספור יום שלם – ימשיך לספור את שאר ימי הספירה בלא ברכה. "ספירת העומר" – כלומר: ספירת הימים שמאז הבאת העומר – היא חוליה המקשרת בין חג לחג ומעוררת את המודעות וההכנה הנפשית לקראת חג השבועות, חג מתן תורה.

ספירת העומר

לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ, בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ, לְיַחֵד שֵׁם י״ה בו״ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל.

תרגום: לשם יחוד הקדוש ברוך הוא ושכינתו, ביראה ובאהבה, לייחד את שם י״ה ב[שם] ו״ה בייחוד שלם בשם כל ישראל.

הִנְנִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל סְפִירַת הָעֹמֶר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה:
וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת, מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת עֹמֶר ויקרא כג, טו–טז
הַתְּנוּפָה, שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה. עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת
תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם, וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוה. וִיהִי נֹעַם תהלים צ, יז
אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ.

ברכת ספירת העומר

חזן **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה**, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל סְפִירַת הָעֹמֶר. [אמן]

■ **מצות עשה:** מצוה הדורשת ממקיימיה לעשות פעולה כלשהי [בניגוד למצוות "לא תעשה", הדורשת הימנעות מפעולה, כגון אי הבערת אש בשבת]. **ממחרת השבת:** חז"ל פירשו ביטוי זה כמוסב על ט"ז בניסן, היום שלאחר החג הראשון של פסח. **שבתות תמימת:** שבועות שלמים. **מנחה חדשה:** מתבואת החיטה החדשה, שטרם הקריבו ממנה. **נעם:** טוב. **ומעשה ידינו וכו':** עשה שמלאכתנו ["מעשה ידינו"] תתקיים עבורנו ["כוננה עלינו"] ונזכה לאכול מפרי עמלנו בחיינו.

לשם יחוד וכו': נוסחה הנאמרת לפני ברכה על קיום מצוה. נוסחה זו נולדה בחוגו של האר"י ויסודה בתורת הקבלה. לפי תורה זו יש בכוחה של כל מצוה שעושה האדם מתוך כוונה אמיתית להשפיע על מערכת הקשרים שבין הכוחות המרכיבים את עולם האלהות, ולהביא לאיחודם. בנוסחה זו מדובר מפורשות באיחודן של שתי מהויות, המכונות "קודשא בריך הוא" [= הקדוש ברוך הוא] ו"שכינתיה" [=שכינתו]. כיוון שהיו פוסקים שהתנגדו לאמירת נוסחה זו, ישנם מנהגים רבים שבהם היא אינה נאמרת. **הנני מוכן ומזמן וכו':** נוסחת־המשך לנוסחת "לשם יחוד", הנאמרת ברוח תורת הקבלה קודם לברכה על קיום מצוה. בנוסחה זו נזכרת באופן מפורש המצוה שעומדים לקיים, ובמקרה שלנו אף מובא ציטוט הפסוקים המקראיים המשמשים לה יסוד.

תאריך	ספירת העומר	שם הספירה בקבלה
טז בניסן	הַיּוֹם יוֹם אֶחָד לָעֹמֶר.	חסד שבחסד
יז בניסן	הַיּוֹם שְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר.	גבורה שבחסד
יח בניסן	הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר.	תפארת שבחסד
יט בניסן	הַיּוֹם אַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר.	נצח שבחסד
כ בניסן	הַיּוֹם חֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	הוד שבחסד
כא בניסן, שביעי של פסח	הַיּוֹם שִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	יסוד שבחסד
כב בניסן	הַיּוֹם שִׁבְעָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד לָעֹמֶר.	מלכות שבחסד
כג בניסן	הַיּוֹם שְׁמוֹנָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר.	חסד שבגבורה
כד בניסן	הַיּוֹם תִּשְׁעָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר.	גבורה שבגבורה
כה בניסן	הַיּוֹם עֲשָׂרָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר.	תפארת שבגבורה
כו בניסן	הַיּוֹם אַחַד עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר.	נצח שבגבורה
כז בניסן, יום הזכרון לשואה ולגבורה	הַיּוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	הוד שבגבורה

היום יום אחד לעמר [חסד שבחסד]: נוסחת ספירת העומר כוללת את מניין הימים והשבועות החל מן היום שבו הובא העומר לבית המקדש. במקורות נמצאות שתי האפשרויות, "[כך וכך] בעומר" או "לעומר", ובנוסח ספרד נתקבלה הנוסחה "לעומר". בצד הספירה היומית רשום לעיל גם שמה של אחת מן הספירות בעולם האלהות, אשר לפי הקבלה יש לה זיקה אל אותו יום. בהתאם לרעיון זה, קיום מצוות ספירת העומר בא גם לתקן פגמים שנוצרו בעולמות העליונים בשל התנהגות קלוקלת של האדם, ולהלן [בקטע הפותח במילים "רבונו של עולם"] מבקש המתפלל במפורש על תיקונו של הפגם.

תאריך	ספירת העומר	שם הספירה בקבלה
כח בניסן	הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	יסוד שבגבורה
כט בניסן	הַיּוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת לָעֹמֶר.	מלכות שבגבורה
ל בניסן, א' דראש חודש	הַיּוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר.	חסד שבתפארת
א באייר, ב' דראש חודש	הַיּוֹם שִׁשָּׁה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר.	גבורה שבתפארת
ב באייר	הַיּוֹם שִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר.	תפארת שבתפארת
ג באייר	הַיּוֹם שְׁמוֹנָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר.	נצח שבתפארת
ד באייר, יום הזכרון לחללי צה"ל	הַיּוֹם תִּשְׁעָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	הוד שבתפארת
ה באייר, יום העצמאות	הַיּוֹם עֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	יסוד שבתפארת
ו באייר	הַיּוֹם אֶחָד וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת לָעֹמֶר.	מלכות שבתפארת
ז באייר	הַיּוֹם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר.	חסד שבנצח
ח באייר	הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר.	גבורה שבנצח
ט באייר	הַיּוֹם אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר.	תפארת שבנצח
י באייר	הַיּוֹם חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר.	נצח שבנצח

תאריך	ספירת העומר	שם הספירה בקבלה
יא באייר	הַיּוֹם שִׁשָּׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	הוד שבנצח
יב באייר	הַיּוֹם שִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	יסוד שבנצח
יג באייר	הַיּוֹם שְׁמוֹנָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת לָעֹמֶר.	מלכות שבנצח
יד באייר, פסח שני	הַיּוֹם תִּשְׁעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר.	חסד שבהוד
טו באייר	הַיּוֹם שְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר.	גבורה שבהוד
טז באייר	הַיּוֹם אֶחָד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר.	תפארת שבהוד
יז באייר	הַיּוֹם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר.	נצח שבהוד
יח באייר, ל"ג בעומר	הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	הוד שבהוד
יט באייר	הַיּוֹם אַרְבָּעָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	יסוד שבהוד
כ באייר	הַיּוֹם חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת לָעֹמֶר.	מלכות שבהוד
כא באייר	הַיּוֹם שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר.	חסד שביסוד
כב באייר	הַיּוֹם שִׁבְעָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר.	גבורה שביסוד
כג באייר	הַיּוֹם שְׁמוֹנָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר.	תפארת שביסוד

תאריך	ספירת העומר	שם הספירה בקבלה
כד באייר	הַיּוֹם תִּשְׁעָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר.	נצח שביסוד
כה באייר	הַיּוֹם אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	הוד שביסוד
כו באייר	הַיּוֹם אֶחָד וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	יסוד שביסוד
כז באייר	הַיּוֹם שְׁנַיִם וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת לָעֹמֶר.	מלכות שביסוד
כח באייר, יום ירושלים	הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר.	חסד שבמלכות
כט באייר	הַיּוֹם אַרְבָּעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר.	גבורה שבמלכות
א בסיון, ראש חודש	הַיּוֹם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר.	תפארת שבמלכות
ב בסיון	הַיּוֹם שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר.	נצח שבמלכות
ג בסיון	הַיּוֹם שִׁבְעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	הוד שבמלכות
ד בסיון	הַיּוֹם שְׁמוֹנָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר.	יסוד שבמלכות
ה בסיון, ערב שבועות	הַיּוֹם תִּשְׁעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת לָעֹמֶר.	מלכות שבמלכות

כל אחד מן המתפללים חוזר על הברכה ועל ספירת העומר של אותו יום, ואומר:

הָרַחֲמָן הוּא יַחֲזִיר לָנוּ עֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לִמְקוֹמָהּ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, אָמֵן סֶלָה.

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר: תהלים סז

אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ, יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה:

לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ, בְּכָל גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ:

יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים, יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם:

יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר, וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה:

יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים, יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם:

אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ, יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ:

יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים, וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל אַפְסֵי אָרֶץ:

אָנָּא, בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה.

קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ, שַׂגְּבֵנוּ, טַהֲרֵנוּ, נוֹרָא.

נָא גִבּוֹר, דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם.

בָּרְכֵם, טַהֲרֵם, רַחֲמֵי צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם.

חֲסִין קָדוֹשׁ, בְּרֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ.

יָחִיד גֵּאֶה, לְעַמְּךָ פְּנֵה, זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ.

שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ, יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת.

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

■ **יחננו:** ישפיע עלינו חן וחסד. **לדעת בארץ דרכך:** התנהגותך עמנו במאור פנים תגרום שהעולם כולו ידע את מידותיך. **יודוך:** ישבחוך. **מישר:** בדרך היושר. **תנחם:** תוביל אותם [בדרך היושר]. **וייראו אותו:** יכירו בו, יעבדוהו. **כל אפסי ארץ:** היושבים בכל קצווי תבל.

למנצח בנגינת: במזמור זה ארבעים ותשע מילים [ללא הפסוק הראשון שהוא נוסחת פתיחה ואיננו מגוף המזמור], כמספר הימים שבהם סופרים את העומר. המקובלים הורו לכוון בזמן הספירה לא רק למניין הימים ולא רק לספירה השמיימית המתאימה, אלא גם לאחת ממילות המזמור, על פי סדרן. **אנא בכח:** על קטע זה, המבטא את אחד משמותיו הקדושים של ה', ראה עמ' 57. בשעת ספירת העומר כיוונו המקובלים גם כנגד אחת ממילותיו של הקטע, על פי סדרן.

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַתָּה צִוִּיתָנוּ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדְּךָ לִסְפֹּר סְפִירַת הָעֹמֶר כְּדֵי לְטַהֲרֵנוּ מִקְּלִפּוֹתֵינוּ וּמִטֻּמְאוֹתֵינוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ בְּתוֹרָתֶךָ: ויקרא כג, טו–טז
וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת, מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפָה, שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה. עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם. כְּדֵי שֶׁיִּטָּהֲרוּ נַפְשׁוֹת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל מִזֻּהֲמָתָם. וּבְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁבִּזְכוּת סְפִירַת הָעֹמֶר שֶׁסָּפַרְתִּי הַיּוֹם, יְתֻקַּן מַה שֶּׁפָּגַמְתִּי בִּסְפִירָה [וכאן משלבים את שמה של הספירה שבאותו ערב על פי הקבלה [לפי הרשום לעיל, ליד ימי ספירת העומר]] וְאֶטָּהֵר וְאֶתְקַדֵּשׁ בִּקְדֻשָּׁה שֶׁל מַעְלָה, וְעַל יְדֵי זֶה יֻשְׁפַּע שֶׁפַע רַב בְּכָל הָעוֹלָמוֹת לְתַקֵּן אֶת נַפְשׁוֹתֵינוּ וְרוּחוֹתֵינוּ וְנִשְׁמוֹתֵינוּ מִכָּל סִיג וּפְגָם וּלְטַהֲרֵנוּ וּלְקַדְּשֵׁנוּ בִּקְדֻשָּׁתְךָ הָעֶלְיוֹנָה, אָמֵן סֶלָה.

■ **קלפותינו:** כוחות הטומאה שדבקו בנשמת האדם [על פי תורת הקבלה]. **ממחרת השבת:** חז"ל פירשו ביטוי זה כמוסב על ט"ז בניסן, היום שלאחר החג הראשון של פסח. **שבתות תמימת:** שבועות שלמים. **זהמתם:** חטאיהם, המלכלכים את נשמותיהם. **בכל העולמות:** בעולמות העליונים [על פי תורת הקבלה] ובעולמו של האדם. **סיג:** פסולת.

רבונו של עולם: תחינה קבלית המבקשת, בין השאר, שספירת העומר תביא לתיקון הפגמים שיצרו חטאי האדם בעולמות העליונים. בתוך התחינה מזכיר המתפלל את אותה ספירה שמיימית שהוא מבקש לתקן ביום זה באמצעות ספירת העומר.

עמידה

עָלֵינוּ

לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל,
לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית,
שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת,
וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה,
שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם,
שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק וּמִתְפַּלְּלִים אֶל אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ.
וַאֲנַחְנוּ קידה כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.
שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ,
וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל,
וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים.
הוּא אֱלֹהֵינוּ, אֵין עוֹד.
אֱמֶת מַלְכֵּנוּ, אֶפֶס זוּלָתוֹ,
כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ:
וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ, דברים ד, לט
כִּי יהוה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת, אֵין עוֹד.
וְעַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ,
לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ,
לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן,
לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי.
וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ, לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ.

עלינו לשבח: תפילת הסיום של כל מעמדות התפילה. לביאור ולדיון ראה עמ' 269.

יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל,
כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ, תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן.
לְפָנֶיךָ יהוה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ,
וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ,
וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עֹל מַלְכוּתֶךָ,
וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד.
כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד,
כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. שמות טו, יח
חזן וְנֶאֱמַר: וְהָיָה יהוה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, זכריה יד, ט
בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יהוה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד.

יש נוהגים לומר אחרי "עלינו" פסוקים אלה:

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא: משלי ג, כה
עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר, דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם, כִּי עִמָּנוּ אֵל: ישעיה ח, י
וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא, וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל, ישעיה מו, ד
אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט:

קדיש יתום

האבלים יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.

קהל אָמֵן.

האבלים בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.

קהל אָמֵן.

האבלים בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל ואבלים אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

האבלים יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.

קהל אָמֵן.

האבלים לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

האבלים יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא
וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

האבלים עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל,
וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.

[אמן]

בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.

[אמן]

בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.

[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים]

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.

[אמן]

למעלה מכל הברכות [בשבת שובה:
למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.

[אמן]

יהי שלום רב מן השמים
וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן.

[אמן]

קדיש יתום: ראה עמ' 205.

נוהגים לשיר "אדון עולם" או "יגדל".

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ, בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא.
לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל, אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא.
וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל, לְבַדּוֹ יִמְלֹךְ נוֹרָא.
וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה, וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה.
וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי, לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה.
בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית, וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה.
וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי, וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה.
וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי, מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא.
בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי, בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה.
וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי, יהוה לִי וְלֹא אִירָא.

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח, נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ.
אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ, נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ.
אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף, לֹא נַעֲרֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ.
קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא, רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ.
הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם, וְכָל נוֹצָר יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ.
שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ.
לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד, נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ.
תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל, עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ.
לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ.
צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ, מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ.
גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ, נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ.
יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ, לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ.
מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ, בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ.

אדון עולם/יגדל: לביאור ולדיון בשני פיוטים אלה ראה עמ' 106–107.

שחרית לשבת

תפילת שחרית: אחת משלוש התפילות הקבועות הנאמרות בכל יום [בצד מנחה וערבית], והיא הארוכה והמורכבת שבהן. בימות החול ניתן לומר את תפילת העמידה – שהיא עיקרה של תפילת שחרית – משעה שהשמש מתחילה בזריחתה [ובשעת הדחק אף קודם לכן], אך ביום השבת נהוג לאחר את תפילת שחרית בשל מנוחת היום. סוף זמן התפילה הוא סמוך לשליש היום. תפילת שחרית נוסדה בתקופת הבית השני במקביל לקרבן התמיד, שהוקרב במקדש בכל בוקר [במדבר כח, ד]. האגדה ראתה את אברהם אבינו כמי שהתקין תפילה זו [תלמוד בבלי, ברכות כו ע"ב]. גרעינה של תפילת שחרית מורכב [בכל יום] משתי יחידות: קריאת שמע וברכותיה ותפילת העמידה, אך נוספו עליהן, לפניהן ולאחריהן, קטעים נוספים, שהם לעיתים ארוכים מאוד. במסגרת תפילת שחרית של שבת גם קוראים בתורה ומפטירים בספרי הנביאים. תפילת שחרית של שבת ניתנת לפי זה לחלוקה כללית לחמש יחידות אלה: [א] ברכות שעניינן תחילת היום וקטעי לימוד מן המקרא ומספרות חז"ל, שרבים מהם עוסקים בנושא הקרבנות; [ב] מזמורי תהלים וקטעי מקרא חגיגיים אחרים; [ג] קריאת שמע וברכותיה; [ד] תפילת העמידה [בלחש וחזרת החזן]; [ה] קריאת התורה וההפטרה. כל אחת מחמש היחידות ניתנת לחלוקת מישנה, כמפורט להלן בביאור. בין יחידה ליחידה [להוציא בין קריאת שמע לעמידה] נאמר קדיש, המשמש כחוליית מעבר ביניהן. בתפילת שחרית פותחים המתפללים את יומם והיא משמשת להם הן כמעבר מן הלילה אל היום, והן – ביום חול – כשעה שהם מקדישים להכנה רוחנית, בתפילה ובלימוד, לקראת יום המעשה. ביום השבת התפילה חגיגית יותר מזו של ימות החול, ואף ארוכה ממנה, ותורמת באווירתה ובתכניה לעיצוב אופיו המקודש של יום השבת.

תפילת השחר

כשנכנסים לבית הכנסת אומרים:

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב, מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל. במדבר כד, ה

וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ, תהלים ה, ח

אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ.

יהוה, אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. תהלים כו, ח

וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה, אֶבְרְכָה לִפְנֵי יהוה עֹשִׂי. בעקבות תהלים צה, ו

וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יהוה עֵת רָצוֹן, תהלים סט, יד

אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ, עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ.

■ **אהליך, משכנתיך:** חז״ל דרשו מילים אלו כמכוונות אל בתי הכנסת ובתי המדרש. **ברב חסדך:** כדי להודות על חסדך הרב. **ביראתך:** מתוך היראה שאני ירא אותך. **אברכה:** אכרע ברך. **עת רצון:** בשעה הראויה והמתאימה לקבלת התפילה. **באמת ישעך:** בישועה אמיתית וקיימת.

תפילת השחר: כאן נפתחת היחידה הראשונה של תפילת שחרית של שבת, והיא עצמה מורכבת מיחידות–משנה רבות. יחידה זו נתהוותה בהדרגה במהלך תקופת הגאונים ובימי הביניים, ורק חלק קטן ממנה היה קיים כבר בתקופת חז״ל. חלקים ניכרים מיחידה זו היו בראשיתם רק מנהגם של יחידים, ועד היום נהוג במקומות רבים שהיא נאמרת ביחידות בידי כל מתפלל, אות ועדות למוצאה בתפילת הפרט. מיבנה היחידה הוא מורכב ביותר [ויש בו שינויים רבים בין מנהג למנהג], אך ניתן לזהות בה ברכות שעניינן הודאה על חיי היומיום, דברי עיון ובעיקר קטעי לימוד מן התורה ומספרות חז״ל העוסקים בעבודת הקרבנות.

מה טבו: מאז ימי הגאונים נאמרת עם הכניסה לבית הכנסת לתפילת שחרית קבוצה של פסוקים, המדברים בשבח מקום התפילה ובמעלתה של התפילה. הפסוק שבברכת בלעם, ״מה טובו אהליך יעקב״, נדרש בספרות חז״ל [כגון בתלמוד בבלי, סנהדרין קה ע״ב] כמדבר על בתי הכנסת ובתי המדרש, ומכאן קישורו לענייננו. הופעת התיבה ״ואני״ בראש חלק מן הפסוקים האחרים מאגדת אותם לכלל קבוצה בעלת אופי ספרותי אחיד.

התעטפות בטלית

המתפלל אוחז את הטלית בידו ואומר:

עמידה **בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יהוה**, יהוה אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד, תהלים קד, א–ב
הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ. עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה, נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה.

ויש נוהגים להוסיף ולומר:

לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ, בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ, לְיַחֵד שֵׁם י״ה בו״ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל.

תרגום: לשם יחוד הקדוש ברוך הוא ושכינתו, ביראה ובאהבה, לייחד את שם י״ה ב[שם] ו״ה בייחוד שלם בשם כל ישראל.

הֲרֵינִי מִתְעַטֵּף בַּצִּיצִית. כֵּן תִּתְעַטֵּף נִשְׁמָתִי וּרְמַ״ח אֵבָרַי וּשְׁסָ״ה גִידַי בְּאוֹר

■ **עטה אור:** מתכסה, מתעטף באור. **שלמה:** שמלה. **נוטה:** פורש, מותח. **כיריעה:** כאהל [שבתוכו שרוי כבוד ה׳].

■ **ציצית:** כאן הכוונה לטלית שבארבע קצותיה קשורות הציציות. **רמ״ח אברי ושס״ה גידי:** לפי מסורת חז״ל [מדרש תנחומא, כי תצא, ב ועוד] יש בגוף האדם 248 אברים ו–365 גידים, המכוונים בין השאר כנגד 613 [=תרי״ג] המצוות שנצטוו בהן ישראל.

התעטפות בטלית: המתפללים הנשואים [ובמנהגים רבים גם רווקים או נערים מעל גיל שלוש עשרה] עטופים בטלית משך כל תפילת שחרית ומוסף. טכס ההתעטפות בטלית נעשה לעיתים עוד בבית, או אף קודם לכניסה אל מקום התפילה. עיקר המצוה להתעטף בטלית הוא כדי לקיים את צו התורה להטיל ציצית בכל בגדיו של אדם שיש להם ארבע כנפות [במדבר טו, לז–מא [וראה עמ׳ 176]], ועל כן לשון הברכה מזכיר מפורשות את הציצית דווקא. טכס ההתעטפות בטלית, כפי שהוא בסידור התפילה, הושפע ממחשבת הקבלה, שראתה בו סמל לכניסת המתפלל אל תחת כנפי השכינה ואות לקרבה מיוחדת אל ה׳. בשל כך מוסיפים לפני הברכה ולאחריה פסוקים, שעניינם בלבוש האורה של ה׳ ובאדם החוסה בצילו, וכן קטע תחינה ברוח תורת הקבלה.

לשם יחוד וכו׳: נוסחה הנאמרת בהקשרים שונים לפני ברכה על קיום מצוה. נוסחה זו נולדה בחוגי המקובלים ולאור תורתם. לפי תורה זו יש בכוחה של כל מצוה, שעושה האדם מתוך כוונה אמיתית, להשפיע על מערכת הקשרים שבין הספירות, המרכיבות את עולם האלהות, ולהביא לאיחודן. איחוד זה הוא שמאפשר את זרימת השפע האלהי ממקורו העליון אל העולם החומרי. יש להעיר כי כמה מן הפוסקים הסתייגו מאמירת ״לשם יחוד״, ועל כן יש הרבה נוסחים שאינם כוללים יחידה זו.

הַצִּיצִית הָעוֹלָה תַּרְיַ״ג. וּכְשֵׁם שֶׁאֲנִי מִתְכַּסֶּה בְּטַלִּית בָּעוֹלָם הַזֶּה, כַּךְ אֶזְכֶּה לַחֲלוּקָא דְרַבָּנָן וּלְטַלִּית נָאָה לָעוֹלָם הַבָּא בְּגַן עֵדֶן. וְעַל יְדֵי מִצְוַת צִיצִית תִּנָּצֵל נַפְשִׁי רוּחִי וְנִשְׁמָתִי וּתְפִלָּתִי מִן הַחִיצוֹנִים. וְהַטַּלִּית תִּפְרֹשׂ כְּנָפֶיהָ עֲלֵיהֶם וְתַצִּילֵם, כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל גּוֹזָלָיו יְרַחֵף. דברים לב, יא

וּתְהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת צִיצִית לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וְכַוָּנוֹתֶיהָ וְתַרְיַ״ג מִצְוֹ ת הַתְּלוּיוֹת בָּהּ, אָמֵן סֶלָה.

המתפלל פורש את הטלית מעל ראשו ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹ תָיו וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בַּצִּיצִית.

המתפלל עוטף את ראשו ורוב גופו בטלית ואומר:

מַה יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים, וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן. תהלים לו, ח–יא
יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם.
כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים, בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר.
מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי לֵב. ישיבה

יש נוהגים לכסות את ראשיהם בטלית במשך כל זמן התפילה, ואחרים נוהגים להשאירה מוטלת על כתפיהם, או לכסות בה את ראשיהם בקטעים אחדים כגון בתפילת העמידה.

העולה תרי״ג: מילת ״ציצית״ בגימטריא היא 600. אך כשמוסיפים לה את שמונת החוטים שבכל ציצית ואת חמשת הקשרים שבהם הם קשורים, יגיע החשבון ל–613, כמניין אברי הגבר וגידיו, כדי לרמוז שהציצית מגנה על כל גופו של המתעטף בה. **חלוקא דרבנן:** מונח ארמי [בעברית: החלוק של רבותינו] הלקוח מעולם הקבלה [ספר הזהר, פרשת נח, סו ע״א], והכוונה ללבושם של הצדיקים בעולם הבא. **החיצונים:** כוחות הרע והטומאה, לפי מחשבת הקבלה. **יעיר:** ישמור, יגן. **חשובה:** נחשבת. **דקדוקיה:** דיוקיה, ההקפדה על כל פרטיה. **תרי״ג מצות התלויות בה:** מצוות ציצית באה להזכיר לאדם את כל המצוות כולן [לפי במדבר טו, לט].

■ **יקר:** רב ערך, נעלה. **יחסיון:** ימצאו מחסה, הגנה. **דשן:** שמן טוב [והכוונה לשפע רוחני]. **נחל עדניך:** נחל שמימיו ערבים ומבושמים. **נראה אור:** נזכה לחיים. **משך חסדך:** הטה, קרב את חסדך.

את כל הקטעים הבאים אומרים המתפללים בלחש.

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ, בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא.
לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל, אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא.
וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל, לְבַדּוֹ יִמְלֹךְ נוֹרָא.
וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה, וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה.
וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי, לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה.
בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית, וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה.
וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי, וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה.
וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי, מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא.
בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי, בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה.
וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי, יהוה לִי וְלֹא אִירָא.

■ **יציר:** יצור, בריה. **לעת נעשה בחפצו כל:** משעה שנברא העולם ברצונו. **ואחרי ככלות הכל:** לאחר שתכלה מציאותו של העולם הנברא. **נורא:** כינוי לקב"ה, שמשמעו: מטיל יראה. **להמשיל לו:** להידמות לו. **להחבירה:** להיות לו לחבר, להיות כמוהו. **תכלית:** סוף. **המשרה:** השלטון. **חי גאלי:** חי [כינוי לה' הקיים לנצח] שהוא גם הגואל אותי. **צור חבלי:** המחסה שאליו אני נמלט בשעת כאב. **נסי ומנוס לי:** הוא דגלי [המראה לי את הדרך] ואליו אנוס, אברח. **מנת כוסי:** גורלי, מה שנופל בחלקי. **ואעירה:** וכשאתעורר משנתי. **ועם רוחי גויתי:** ועם רוחי [אני מפקיד בידו] גם את גופי.

אדון עולם: פיוט שנכלל בסידור התפילה מאז המאה הט"ו, ואשר נתחבר ככל הנראה במאות הי"ב–י"ג [ויוחס, אם כי ללא הוכחה, למשורר בן ספרד, ר' שלמה אבן גבירול]. זה שיר הלל המדבר במעלותיו של הבורא, והוא מורכב מעשרה טורים חרוזים, השקולים במקצב מדויק [בכל טור ארבע צלעיות הבנויות מהברה קצרה שלאחריה שלוש הברות ארוכות: "וְ–הוּא–אֶ–חָד / וְ–אֵין–שֵׁ–נִי / לְ–הַמְ–שִׁיל–לוֹ / לְ–הַחְ–בִּי–רָה" וכן הלאה]. בנוסחים שונים נוספו לפיוט טורים נוספים [כגון "במקדשו תגל נפשי / משיחנו ישלח מהרה / ואז נשיר בבית קדשי / אמן אמן שֵׁם הנורא"] אבל הם לא היו בו במקורו. על פי סיום הפיוט נראה שהוא נתחבר במטרה להיאמר עם ערב, לפני השינה, אך חביבותו הביאה לכך שהוא נאמר גם בבקרים. [וכן בליל שבת. ראה עמ' 100.]

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח, נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ.
אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ, נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ.
אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף, לֹא נַעֲרֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ.
קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא, רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ.
הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם, וְכָל נוֹצָר יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ.
שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ.
לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד, נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ.
תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל, עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ.
לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ.
צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ, מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ.

■ **יגדל:** יתגדל [שמו]. **ואין עת אל מציאותו:** מציאותו אינה מוגבלת בזמן, והוא קיים מאז ולעולם. **אחד ואין יחיד וכו':** הוא אחד במינו ואין עוד מי שדומה לו בתכונותיו. ועוד: בעוד שכל עצם מורכב מחלקים שונים, מהותו היא אחת ושלמה ואחדותו לא ניתנת לחלוקה בשום צורה שהיא. **נעלם:** נעלם מעיני כל חי. **לא נערך:** לא נוכל להעריך, לקבוע מידה ואומדן. **אין ראשית לראשיתו:** לא ניתן להגדיר את ראשיתו בהגדרה של זמן. **יורה:** יוכיח, ידגים. **שפע נבואתו:** הנבואה השופעת מן האל כדרך שהמים שופעים מן המעיין. **אנשי סגלתו:** הנביאים המצטיינים במעלות מיוחדות. **מביט את תמונתו:** משיג בתודעתו את מהות ה' [במדבר יב, ח]. **נאמן ביתו:** משה [במדבר יב, ז]. **דתו:** התורה. **לזולתו:** לעם אחר. **מביט לסוף דבר בקדמתו:** יודע מראש את כל שעתיד להתרחש.

יגדל: פיוט שנתחבר, ככל הנראה, באיטליה של המאה הי"ג–י"ד [ומקובל לראות בדניאל בן יהודה דיין מרומא את מחברו]. בתוכנו הוא עיבוד שירי–חופשי של שלושה עשר עיקרי האמונה, כפי שניסח אותם במאה השתים–עשרה הרמב"ם, כגון האמונה בקדמותו של ה' [טור 4], במעמדה המיוחד של נבואת משה [טור 7], בביאת המשיח [טור 12] ובתחיית המתים [טור 13]. אל סידורי התפילה נכנס הפיוט רק במאה הט"ו. הוא בנוי משלושה עשרה טורים חרוזים ושקולים במקצב מדויק [שתי הברות ארוכות, ולאחריהן הברה קצרה ושלוש הברות ארוכות, ועוד הברה קצרה ושלוש הברות ארוכות: "א–חד / וְ–אין–י–חיד / כְּ–י–חו–דו" וכן הלאה]. בנוסחים שונים התוספו לפיוט טורים נוספים: "אלה שלוש עשרה לעיקרים / הן הן יסוד דת ותורתו / תורת משה אמת ונבואתו / ברוך עדי עד שם תהילתו", אך נראה שאין הם מקוריים לו. האר"י התנגד לאמירת הפיוט, כיוון שלא ראה בעין יפה את קביעתם של עיקרי אמונה, ועל כן חסר הפיוט מסידורים ההולכים בנאמנות אחר תורתו של האר"י. הפיוט נאמר במנהגים אחדים גם בליל שבת [ראה עמ' 100].

גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ, נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ.
יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ, לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ.
מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ, בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ.

ברכות התורה

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה.
וְהַעֲרֶב נָא, יהוה אֱלֹהֵינוּ, אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ
בְּפִינוּ וּבְפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל,
וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי צֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל
כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתְךָ לִשְׁמָהּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, נוֹתֵן הַתּוֹרָה.

כמפעלו: לפי מעשיו ופעולותיו. **כרשעתו:** על פי מעשיו הרעים. **קץ ימין:** אחרית הימים. ■ **והערב:** והמתק.

ברכות התורה ולימוד תורה: בתקופת האמוראים נקבע [תלמוד בבלי, קידושין ל ע"א] שצריך אדם ללמוד בכל יום לפחות קטע אחד מן המקרא, קטע מן המשנה וקטע מן התלמוד, וזאת כדי להדגיש את חשיבות לימוד התורה [שבכתב ושבעל פה] בחיי האדם. על כן נקבע בימי הגאונים לפתוח כל יום בלימוד של שלושה קטעים מן המקורות הנזכרים, והקדימו להם שתי ברכות על מצוות לימוד תורה. ברכות אלה מובאות בתלמוד הבבלי [ברכות יא ע"ב] מפי שלושה חכמים שונים. הברכה השנייה משמשת גם דרך קבע כברכה הנאמרת לפני קריאת התורה בציבור [להלן, עמ' 220]. להלן, עמ' 117 ואילך, מצוי מחזור נוסף, ארוך יותר, של קטעי לימוד הבנוי בדגם דומה.

לימוד תורה

במדבר ו, כב–כז

וַיְדַבֵּר יהוה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
דַּבֵּר אֶל אַהֲרֹן וְאֶל בָּנָיו לֵאמֹר:
כֹּה תְבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אָמוֹר לָהֶם:
יְבָרֶכְךָ יהוה וְיִשְׁמְרֶךָ.
יָאֵר יהוה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ.
יִשָּׂא יהוה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם.
וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַאֲנִי אֲבָרְכֵם.

משנה פאה א,א

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר:
הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה.

בעקבות התלמוד הבבלי
שבת קכז ע״א

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה
וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, וְאֵלּוּ הֵן:
כִּבּוּד אָב וָאֵם, וּגְמִילוּת חֲסָדִים,
וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית, וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים,

---

■ **אמור להם:** לכהנים. **ויחנך:** יתן לך חן [בעיני אלהים ואנשים]. **ישא ה׳ פניו:** יתייחס אליך בחיבה וברחמים. **ושמו את שמי:** יזכירו את שמי ויברכו בו. **אברכם:** את הכהנים ואת ישראל גם יחד.
■ **שאין להם שעור:** שהתורה לא קבעה להם מידה, וכל המרבה בהם הרי זה משובח. **הפאה:** היבול שבפינת השדה, שיש להשאיר אותו לעניים בזמן הקציר. **הבכורים:** פרות האדמה הראשונים המובאים למקדש. **הראיון:** עלייה לרגל לירושלים בשלושת הרגלים כדי להיראות לפני ה׳ במקדש ולהביא באותה הזדמנות קרבן מיוחד [הקרוי "עולת ראיה"].
■ **אוכל פרותיהם:** נהנה משכר מעשיו. **הקרן:** עיקר שכר המצוה. **השכמה:** הליכה בזריזות בשעה מוקדמת.

אלו דברים וכו׳: שני הקטעים, אחד מן המשנה ואחד מן התלמוד הבבלי, מדגישים בבואם יחד עניינים שבין אדם למקום ובין אדם לחברו, והם חלים על כל אדם ובכל זמן. לתלמוד תורה מוענק בהם מעמד מיוחד, דבר התואם את השימוש בהם בהקשר זה.

וּבִקּוּר חוֹלִים, וְהַכְנָסַת כַּלָּה,
וּלְוָיַת הַמֵּת, וְעִיּוּן תְּפִלָּה,
וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וּבֵין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ,
וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם.

ברכות השחר

ישנם מקומות שבהם נאמרים כל הקטעים מכאן ואילך בלחש בידי כל אחד מן המתפללים, והחזן מתחיל לומר בקול רם רק את סופו של הקטע על "שלוש עשרה המידות שהתורה נדרשת בהן" [להלן, עמ' 127]. במקומות אחרים מתחילה תפילת הציבור כאן.

עמידה **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,**
אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה.

הכנסת כלה: דאגה לכל מחסורה של הכלה. **עיון תפלה:** תפילה מתוך כוונה וריכוז. **כנגד כלם:** גדול וחשוב מכולם [גם מפני שלימוד תורה מביא לקיום המצוות כולן].

■ **שכוי:** תרנגול [ויש מפרשים: לב האדם].

ברכות השחר: בתלמוד הבבלי [ברכות ס ע"ב] מובאת סידרה ארוכה של ברכות שאומר המתפלל מרגע שהוא פוקח את עיניו ועד שהוא יוצא לדרכו אל בית הכנסת. מטרתן לתת ביטוי לתחושה, כי גם פעולות היומיום השגרתיות, גם אלה הנעשות ברשות היחיד, משקפות את מציאות ה' וחסדו עם האדם. מרבית הברכות האלה – אם כי בסדר שונה במקצת ובתוספת ברכות אחדות [ובעיקר "שלא עשני גוי/עבד/אשה [ראה להלן]] – הועברו בתקופת הגאונים אל בית הכנסת והן נאמרות בציבור. עם מעבר זה נותק הקשר שבין הפעולות לבין הברכות שנועדו מלכתחילה ללוות אותן, כגון ברכת "אשר נתן לשכוי בינה" שכוונה להיאמר בשעה שמתעורר האדם לקול קריאת התרנגול, "ברוך מלביש ערומים" שכוונה להאמר בשעת ההתעטפות בבגד או "המעביר שינה מעיני" שזמן אמירתה בשעת רחיצת הפנים.

שלא עשני גוי וכו': שלוש הברכות הפותחות במילים "שלא עשני" נזכרות לראשונה [בניסוח המכוון לגברים בלבד] בתלמוד הבבלי [מנחות מג ע"ב] בשם התנא ר' מאיר: "חייב אדם לברך שלוש ברכות בכל יום, אלו הן: שעשאני ישראל, שלא עשאני אשה, שלא עשאני בור", וחכם אחר מציע [שם] לומר "שלא עשאני עבד" במקום "שלא עשאני בור". מתקופת הגאונים הונהג לומר את שלוש הברכות גם

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
גברים שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי. נשים שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹיָה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
גברים שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד. נשים שֶׁלֹּא עָשַׂנִי שִׁפְחָה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
גברים שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה. נשים שֶׁעָשַׂנִי כִּרְצוֹנוֹ.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, **פּוֹקֵחַ עִוְרִים.**
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, **מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים.**
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, **מַתִּיר אֲסוּרִים.**
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, **זוֹקֵף כְּפוּפִים.**
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, **רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם.**
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, **הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר.**
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, **שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי.**
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, **אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה.**
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, **עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה.**

רוקע: פורש, שוטח. **מכין:** מכוון. **אוזר:** חוגר.

בתפילת הציבור, כחלק מברכות השחר. ברכות אלו מבטאות את תודתו של הגבר המתפלל על הזכות שנפלה בחלקו לקיים מצוות רבות: הגוי חייב על פי היהדות רק בקיום שבע מצוות [כגון "לא תרצח"]; העבד נתון למרות בעליו, ועל כן הוא פטור מקיום מצוות התלויות בזמן מסוים [כגון תפילה, אם אדוניו מבקש ממנו לבצע באותו זמן דבר כלשהו]; גם עיתותיה של האשה, לפי אותה תפיסה, הן ברשות בעלה ומוקדשות למשפחתה, ועל כן היא פטורה ממצוות שונות הקשורות בזמן מוגדר, כגון הנחת תפילין. מימי הביניים הונהג שהנשים אומרות במקביל לברכתו של הגבר: "שעשאני כרצונו". בדורות האחרונים, לאור שינויים חברתיים, הצמיחו שלוש הברכות פרשנויות אפולוגטיות וכן כמה הצעות לניסוחים אלטרנטיביים [כגון אמירתן על דרך החיוב בלבד: "שעשני בן חורין" וכו'].

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, **הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ.**
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, **הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינַי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי.**

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ, וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ, וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן, וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן, וְאַל יִשְׁלֹט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע, וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע, וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים, וְכֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ, וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ, וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים. בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַגּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל. ישיבה

הקטעים הבאים נאמרים בלחש בידי כל מתפלל, והחזן אומר בקול רם רק את חלקם, כמפורט להלן.

תפילת רבי

בעקבות תלמוד בבלי
ברכות טז ע"ב

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים, מֵאָדָם רָע, מִיֵּצֶר רָע, וּמֵחָבֵר רָע, וּמִשָּׁכֵן רָע, וּמִפֶּגַע רָע, מֵעַיִן הָרָע, מִלָּשׁוֹן הָרָע, מִמַּלְשִׁינוּת, מֵעֵדוּת שֶׁקֶר, מִשִּׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת, מֵעֲלִילָה, מִמִּיתָה מְשֻׁנָּה,

---

יעף: עייף, חלש. ■ **תרגילנו:** עשה שנהיה רגילים, בקיאים. **וכף:** כופף, הכנע. **תגמלנו:** תעניק לנו.
■ **עזי פנים:** אנשים חצופים. **פגע רע:** דבר העומד למכשול. **שנאת הבריות:** שנאה שהבריות שונאות את האדם. **מעלילה:** השמצה שאין לה כל יסוד. **מיתה משנה:** מוות שלא כדרך הטבע.

ויהי רצון: האחרונה בברכות השחר ["המעביר שנה מעיני" וכו'] זוכה כבר בתלמוד הבבלי [שם] לתוספת הארוכה שלפנינו.

תפילת רבי: זו תפילתו האישית של עורך המשנה, רבי יהודה הנשיא [ארץ-ישראל, סוף המאה השנייה וראשית המאה השלישית], שאותה נהג לומר בכל יום אחרי תפילת העמידה. התפילה מבקשת את הגנת ה' מצרות שונות, ומנוסחת בלשון יחיד ["אבותי", "תצילני"], כפי שהולם תפילה אישית. היא נאמרת בתפילה היומית מאז ימי הגאונים.

מֵחֳלָיִים רָעִים, מִמִּקְרִים רָעִים, וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית, מִדִּין קָשֶׁה, וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית, וּמִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם.

פרשת העקדה

בראשית כב, א–יט

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם, וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם, וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר, קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק, וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה, וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ, וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ, וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים: בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו, וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו, שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר, וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה, וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל יִצְחָק בְּנוֹ, וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכֶלֶת, וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם אָבִיו, וַיֹּאמֶר אָבִי, וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי, וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם, אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי, וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים, וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ, וַיַּעֲרֹךְ אֶת הָעֵצִים, וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ, וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכֶלֶת, לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יהוה מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר, אַבְרָהָם אַבְרָהָם, וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר, אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר וְאַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה, כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי

בעל דין: האדם העומד מולי למשפט. **בן ברית:** יהודי. ■ **ויחבש את חמרו:** קשר עליו אוכף. **עד כה:** עד שם, עד המקום שאליו נצטווה אברהם ללכת. **מאכלת:** סכין. **יראה:** יבחר. **ויערך:** סידר. **ויעקד:** קשר את ידיו ורגליו.

פרשת העקדה: מאז ימי הביניים, ובעיקר בהשפעת ספר הזהר, נקבע לומר את פרשת עקידת יצחק יום יום. מצד אחד יש כאן דרך נוספת לקיים את מצוות לימוד תורה, ומצד אחר מוטעמת כך חשיבותו של מעשה העקידה, המדגיש את גדולת אמונתו של אבי האומה, אשר בזכותו מבקשים המתפללים בכל דור ודור את רחמי ה'. בקשה זו באה לביטוי בולט בימות החול בשתי תחינות הבאות לפני קריאת הפרשה ולאחריה, ושבהן מבקשים מה': "זכור לנו ... את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם", ו"כמו שכבש אברהם אבינו את רחמיו לעשות רצונך בלבב שלם, כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו", וכדומה.

יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה, וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו, וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יהוה יִרְאֶה, אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יהוה יֵרָאֶה: וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יהוה אֶל אַבְרָהָם, שֵׁנִית מִן הַשָּׁמָיִם: וַיֹּאמֶר, בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם יהוה, כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידֶךָ: כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם, וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו: וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ, עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי: וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו, וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שָׁבַע, וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע:

התעוררות

על פי תנא דבי אליהו, פרק כא

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּבְגָלוּי,
וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ, וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:
רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים וַאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים,
לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ,
כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים.
מָה אָנוּ, מֶה חַיֵּינוּ, מֶה חַסְדֵּנוּ, מַה צִּדְקוֹתֵינוּ,

---

חשכת: מנעת. **אחר:** עומד על רגליו האחוריות. **אשר יאמר היום וכו':** הוא המקום אשר כיום אומרים עליו כי בו נראה ה' [לאברהם]. **וירש זרעך את שער איביו:** צאצאיך ירשו את ערי אויביהם.

■ **לא על צדקותינו:** לא בגלל הזכויות שקנינו על ידי קיום מצוות.

התעוררות: קטע ארוך ומורכב המופיע גם בחלק ממהדורותיו של מדרש מן המאה התשיעית–עשירית הקרוי בשם "תנא דבי אליהו". קטע זה שולב בתפילה מאז ראשית ימי הביניים, ובו דברי תחנונים והכרזה על עיקרי אמונה שונים, הכרזה המעוררת את האדם להיות מודע לחשיבותם וכך גם לאמצם. מרבית הדברים מתבססים על מאמרי חז"ל ועל פסוקי מקרא, וצירופם יחד הוא שמקנה לקטע זה את יחודו. אחרי דברי מבוא שעיקרם בקשת רחמי ה', עוסק הקטע בנושאים שונים, כגון אפסות האדם וגדולת ה', שכר ועונש בעולם הבא, הברית שבין ישראל לאלהיו, ההכרזה "שמע ישראל" [וציטוט הפרשה הראשונה של קריאת שמע [לביאורה ראה עמ' 175]], קדמות ה' ונצחיותו וקידוש השם. הקטע מסיים בהבעת בקשה לגאולה משיחית.

מַה יְּשׁוּעָתֵנוּ, מַה כֹּחֵנוּ, מַה גְּבוּרָתֵנוּ.
מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ.
הֲלֹא כָל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ, וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ.
וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע, וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל,
כִּי רֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ, וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ,
וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן, כִּי הַכֹּל הָבֶל. קהלת ג, יט
לְבַד הַנְּשָׁמָה הַטְּהוֹרָה,
שֶׁהִיא עֲתִידָה לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ.
וְכָל הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדֶּךָ, שֶׁנֶּאֱמַר:
הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי, וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ, ישעיה מ, טו
הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל.

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ,
בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה,
זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ,
עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ,
שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ
וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ,
קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן.

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים
לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ,
וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ.

מה ישועתנו: היש בכלל כוח לאדם להושיע? **אנשי השם:** אנשים מפורסמים. **מדע:** דעת, חכמה. **תהו:** אפסות, הבל. **מותר:** יתרון. **לבד הנשמה:** רק הנשמה [איננה הבל]. **כמר מדלי וכשחק מאזנים:** דברים חסרי ערך, כטיפת מים הנוטפת מן הדלי וכאבק הנשאר על כפות המאזניים לאחר שקילת תבואה. **איים כדק יטול:** ה׳ נושא כביכול כאבק דק את איי הים הגדולים. **ישרון:** כינוי מליצי לעם ישראל [בעקבות דברים לג, ה], המדגיש את יושרו.

אַשְׁרֵינוּ, מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ,
וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ, וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ.
חזן אַשְׁרֵינוּ, שֶׁאָנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים
בְּבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת,
וּמְיַחֲדִים שִׁמְךָ בְּכָל יוֹם תָּמִיד, וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה:
קהל וחזן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יהוה אֱלֹהֵינוּ יהוה אֶחָד: דברים ו, ד–ט
בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

וְאָהַבְתָּ אֵת יהוה אֱלֹהֶיךָ, בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם, בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ, וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם,
אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם,
אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה,
וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא.
חזן קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ,
וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ,
וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרוּם וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ לְמַעְלָה,
וְהוֹשִׁיעֵנוּ בְּקָרוֹב לְמַעַן שְׁמֶךָ.
בָּרוּךְ הַמְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ בָּרַבִּים.

אַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים.
אֱמֶת, אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן,

ירשתנו: התורה [על יסוד דרשת דברים לג, ד]. **מיחדים שמך:** מכריזים [בקריאת "שמע ישראל"] על היותך אל אחד ויחיד. **אתה הוא:** שהיית קיים. **על מקדישי שמך:** באמצעות המוסרים את נפשם על קדושתך, ומוכיחים כך את אמונתם הרבה בך ובתורתך. **תרום ותגביה קרננו:** תעלנו לגדולה ותנשאנו.

וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים.
קַבֵּץ נְפוּצוֹת קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ.
יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם,
כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ עֶלְיוֹן לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ.

אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם,
וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים וּבַתַּחְתּוֹנִים,
שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה וּמַה תִּפְעָל.
אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם, חַי וְקַיָּם,
עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד,
בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ,
וְקַיֵּם לָנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, אֶת הַדָּבָר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ עַל יְדֵי צְפַנְיָה חוֹזָךְ,
כָּאָמוּר: בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם, וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם, צפניה ג, כ
כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ,
בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם, אָמַר יהוה.

סדר הקרבנות

פרשת הכיור

וַיְדַבֵּר יהוה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה, שמות ל, יז–כא
וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ, וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת
יְדֵיהֶם וְאֶת רַגְלֵיהֶם: בְּבֹאָם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ, אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל הַמִּזְבֵּחַ

נפוצות קויך: פזוריהם של המקוים לישועתך. **חוזך:** נביאך. **בשובי את שבותיכם:** כשאחזיר אתכם מן הגלות, בקוממי אתכם. ■ **וכנו:** ובסיסו.

סדר הקרבנות: כאן נפתחת יחידה ארוכה של קטעים העוסקים בעבודת בית המקדש, ורובה מצוי בסידור מאז ימי הגאונים. אמירת יחידה רבת-מרכיבים זו היא מעין תחליף להקרבת הקרבנות שהיו מקריבים יום יום עם שחר, ובו בזמן יש בה גם כדי לצאת ידי חובת לימוד תורה שבכתב ושבעל פה,

לְשָׁרֵת, לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוה: וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ, וְהָיְתָה לָהֶם חָק עוֹלָם, לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם:

פרשת תרומת הדשן

וַיְדַבֵּר יהוה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת אַהֲרֹן וְאֶת בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת   ויקרא ו, א–ו
הָעֹלָה, הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל הַמִּזְבֵּחַ כָּל הַלַּיְלָה עַד הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ: וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי בַד יִלְבַּשׁ עַל בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת הָעֹלָה עַל הַמִּזְבֵּחַ, וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: וּפָשַׁט אֶת בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים, וְהוֹצִיא אֶת הַדֶּשֶׁן אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל מָקוֹם טָהוֹר: וְהָאֵשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר, וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים: אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה:

פרשת קרבן התמיד

וַיְדַבֵּר יהוה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם, אֶת   במדבר כח, א–ח

אשה: קרבן הנשרף באש. ■ **העלה:** קרבן הנשרף כליל על המזבח. **מוקדה:** המקום שבו יוקדת, בוערת, אש. **תוקד:** תובער, תודלק. **מדו:** בגדו, לבושו. **הדשן:** האפר. **בער עליה הכהן עצים:** יוסיף עצים לאש הבוערת. **הקטיר עליה חלבי השלמים:** ישרוף את החלבים [השומנים המצויים בגופו של בעל–החיים] של השלמים [הם הקרבן שאדם זובח כתשלום על נדר או כנדבה ואוכל מבשרו].

כפי שדורש התלמוד הבבלי [קידושין ל ע"א] מכל אדם ללמוד בכל יום לפחות שלושה קטעים, מן המקרא, מן המשנה ומן התלמוד. כך נמצא בתפילת שחרית שני מחזורים של לימוד שכזה: מחזור קצר [לעיל, עמ' 109] והמחזור הפותח כאן בפרשת הכיור והעוסק גם בעבודת המקדש והקרבנות, על יסוד קטעים מן התורה, יחידות נרחבות מן המשנה וקטעים קצרים מן התלמוד הבבלי. הקטעים המרכיבים את סדר הקרבנות עוסקים בנושאים אלה: [א] הכיור שבו רחצו הכהנים את ידיהם ורגליהם קודם לעבודתם; [ב] ניקוי המזבח מן האפר שהצטבר עליו והבערת עצים חדשים עליו; [ג] קרבן התמיד שהוקרב בכל בוקר ובין הערביים; [ד] הקטורת, כולל פירוט מרכיביה, אופן הכנתה והקטרתה על המזבח; [ה] סדר העבודות השונות שנעשו דרך קבע יום יום במקדש; [ו] קרבנות השבת [ובראש חודש גם קרבנות ראש החודש]; [ז] הפרק השמיני של מסכת זבחים שבמשנה העוסק בקרבנות השונים ובאופן הקרבתם ואכילתם. בין הקטעים משולבות תחינות שונות [וביום חול באות בצידן עוד תחינות נוספות], פסוקי מקרא מגוונים וכן הפיוט "אנא בכח". [פיוט זה נוסף כאן בהשפעת הקבלה, ולפירושו ראה עמ' 57].

קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי, תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם, זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוה, כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְמִימִם, שְׁנַיִם לַיּוֹם, עֹלָה תָמִיד: אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר, וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה, בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי, לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד, בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם, כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה, אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוה:
וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יהוה, וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים ויקרא א, יא
אֶת דָּמוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתְּהֵא אֲמִירָה זוֹ חֲשׁוּבָה וּמְקֻבֶּלֶת וּמְרֻצָּה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְנוּ קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ וּבִמְקוֹמוֹ וּכְהִלְכָתוֹ.

פרשת הקטורת

אַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם, כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יְדֵי מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ, כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: שמות ל, לד–לו
וַיֹּאמֶר יהוה אֶל מֹשֶׁה, קַח לְךָ סַמִּים, נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה, סַמִּים, וּלְבֹנָה זַכָּה, בַּד בְּבַד יִהְיֶה: וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ, מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ: וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק, וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה, קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה
לָכֶם: וְנֶאֱמַר: וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים, בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שמות ל, ז–ח

■ **קרבני לחמי לאשי:** קרבני שהוא מאכל ["לחמי"] לאש שעל המזבח ["לאשי"]. **ריח ניחחי:** הקרבן מעלה בשרפתו ריח שגורם לה' כביכול נחת רוח בכך שנעשה רצונו. **האשה:** הקרבן הנשרף באש. **תמימם:** שאין בהם מום. **תמיד:** בכל יום ויום. **בין הערבים:** בין השמשות, מעט לפני החשיכה. **איפה:** מידת נפח [כ–40 ליטר]. **בלולה:** מעורבת. **כתית:** עשוי על ידי כתיתת הזיתים וכתישתם. **הין:** מידת נפח לנוזלים [כ–6 ליטר]. **העשיה בהר סיני:** כפי שנעשתה בהר סיני. **ונסכו:** היין שיצקו על המזבח עם הקרבת הקרבן. **בקדש:** במקום קדוש, כלומר על המזבח [ויש מפרשים: בכלֵי קודש]. **הסך נסך שכר:** יצוק יין משכר, בלתי מהול במים. **ירך:** צד.

■ **חשובה ומקבלת ומרצה:** נחשבת ומתקבלת ברצון.

■ **קטרת הסמים:** תערובת של מיני בשמים שהיו שורפים על המזבח להעלות ריח ניחוח. **סמים:** בשמים [שיפורטו להלן]. **בד בבד:** במשקל שווה. **רקח מעשה רוקח:** כתושה ומעורבבת, כדרך עבודתו של הרוקח. **ממלח:** מעורבב. **טהור קדש:** עשוי בטהרה ובקדושה. **הדק:** עד דק. **העדת:** הארון אשר בו לוחות הברית. **אועד לך:** אפגוש אותך. **עליו:** על מזבח הקטורת.

בְּהֵיטִיבוֹ אֶת הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה, קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יהוה לְדֹרֹתֵיכֶם:

מעשה הקטורת

על פי בבלי כריתות ו ע"א–ע"ב וירושלמי יומא ד, ה [מא ע"ד]

תָּנוּ רַבָּנָן: פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד, שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ: שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה, מָנֶה לְכָל יוֹם, פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבַּיִם, וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים, שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וּמַחֲזִירָן לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים, וְשׁוֹחֲקָן יָפֶה יָפֶה כְּדֵי שֶׁתְּהֵא דַקָּה מִן הַדַּקָּה. וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִים הָיוּ בָהּ, וְאֵלּוּ הֵן: הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן, הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה, מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מֹר וּקְצִיעָה, שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם, מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה. הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. קִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה, קִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין, יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא, וְאִם לֹא מָצָא יֵין קַפְרִיסִין, מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק. מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע, מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן הַבַּבְלִי אוֹמֵר: אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא, וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ, וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה.

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה, יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ, אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד.

בהיטיבו את הנרת: בשעה שהוא נכנס לנקות את המנורה ולהכינה להדלקה. **ובהעלת... את הנרת:** ובשעה שמדליק את הנרות.

■ **תנו רבנן:** [מארמית:] שנו רבותינו. **פטום:** ערבוב, ריקוח. **מנים:** המנה היא יחידת משקל של כחצי קילוגרם. **פרס:** מחצית המנה. **יתרים:** עודפים. **מכניס ... ביום הכפורים:** להקטיר בקדש הקדשים. **מלא חפניו:** הכמות שניתן לקחת בשתי כפות הידיים. **ומחזירן למכתשת וכו':** שלושת המנים היתרים מוחזרים לכלי הכתישה בערב יום כיפור לשם כתישה מחודשת שלהם. **אחד עשר סמנים:** סממנים, בשמים. **ואלו הן:** הצרי, הצפורן, החלבנה, הלבונה, מור, קציעה, שבולת נרד, כרכום, קושט, קילופה, קנמון [ונסיונות רבים נעשו כדי לזהות את הבשמים האלה ואת שאר החומרים ששימשו לעשיית הקטורת]. **קבין:** הקב היא מידת נפח [כ-2.2 ליטר]. **סאין תלתא:** שלוש סאים [הסאה היא מידת נפח של כ-13.3 ליטר]. **חמר חורין:** יין לבן. **רבע:** רבע הקב. **מעלה עשן כל שהוא:** כמות כלשהי מצמח שמיישר את העשן העולה כדי שלא יתפזר. **כפת הירדן:** מין עשב הגדל על יד הירדן. **הקטף:** עץ בושם. **שפין:** מורחים. **עזה:** בעלת ריח חזק. **מי רגלים:** שתן. **יפין:** מועילים.

תַּנְיָא. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר: הָדֵק הֵיטֵב, הֵיטֵב הָדֵק, מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים. פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה, לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: זֶה הַכְּלָל: אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין, וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ, חַיָּב מִיתָה.

תַּנְיָא. בַּר קַפָּרָא אוֹמֵר: אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין. וְעוֹד תָּנֵי בַּר קַפָּרָא: אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ, אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ. וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ, מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה: כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיהוה: ויקרא ב, יא

יהוה צְבָאוֹת עִמָּנוּ, מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: [שלוש פעמים] תהלים מו, ח

יהוה צְבָאוֹת, אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: [שלוש פעמים] תהלים פד, יג

יהוה הוֹשִׁיעָה, הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: [שלוש פעמים] תהלים כ, י

אַתָּה סֵתֶר לִי, מִצַּר תִּצְּרֵנִי, רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: תהלים לב, ז

וְעָרְבָה לַיהוה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ, מלאכי ג, ד
כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

סדר המערכה

אַבַּיֵּי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל: תלמוד בבלי יומא לג ע״א
מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת, וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת

תניא: [מסורת תנאית שנויה], ששנו אותה. **כשהוא שוחק:** כשהכהן כותש את הקטורת. **הקול יפה לבשמים:** הכתישה הקצובה [בעקבות אמירה קצובה] מביאה לתוצאות טובות יותר. **פטמה לחצאין:** ערבב רק את חצי הכמויות הנזכרות בהכנת הקטורת. **לא שמענו:** לא נמסרה לנו ההלכה בעניין זה [בדבר מי שערבב רק שליש או רבע מן הכמויות]. **כמדתה:** תוך שמירת היחס הנכון בין מרכיבי הקטורת. **באה של שירים לחצאין:** סך שאריות הקטורת השנתיות הצטברו במשך שישים או שבעים שנה למחצית הכמות השנתית. **קורטוב:** מידה קטנה ביותר, שמץ. **לעמוד מפני ריחה:** אין אדם יכול להריח את ריח הקטורת בשל עוצמתו. **שאר:** בצק חמוץ המתסיס את העיסה וגורם לה לתפוח.
■ **סתר:** מחסה. **מצר תצרני:** מאויב תשמרני. **רני פלט:** רינה של מי שזכה להצלה. **וערבה:** תהיה עריבה, רצויה. **כימי עולם:** כימי קדם.
■ **אביי:** חכם יהודי בבבל במאה הרביעית. **מסדר סדר המערכה:** מונה את סדר העבודות בבית המקדש. **משמא דגמרא ואלבא דאבא שאול:** על פי המסורת שנלמדה ולפי דעתו של התנא אבא שאול. **מערכה גדולה:** עריכת ערימה גדולה של עצים על גבי המזבח לשרפת הקרבנות. **מערכה שניה של קטרת:** עריכת ערימה שנייה של עצים על גבי המזבח, שממנה היו מביאים גחלים להקטיר את הקטורת.

לְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים, וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי, וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת, וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד, וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת, וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטֹרֶת, וּקְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים, וְאֵבָרִים לְמִנְחָה, וּמִנְחָה לַחֲבִתִּין, וַחֲבִתִּין לִנְסָכִין, וּנְסָכִין לְמוּסָפִין, וּמוּסָפִין לְבָזִיכִין, וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבָּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים. עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם. ויקרא ו, ה

אָנָּא, בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה.
קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ, שַׂגְּבֵנוּ, טַהֲרֵנוּ, נוֹרָא.
נָא גִבּוֹר, דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם.
בָּרְכֵם, טַהֲרֵם, רַחֲמֵי צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם.
חֲסִין קָדוֹשׁ, בְּרֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ.
יָחִיד גֵּאֶה, לְעַמְּךָ פְּנֵה, זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ.
שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ, יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת.

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

פסוקי קרבן מוסף של שבת

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם, וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ, עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: במדבר כח, ט–י

סדור שני גזרי עצים: שמעלים למזבח כדי לקיים מצוות הבאת עצים. **דשון:** הסרת הדשן, האפר. **הטבת חמש נרות:** ניקוי והכנה להדלקה של חמישה משבעת נרותיה של המנורה. **דם התמיד:** שחיטת קרבן התמיד של הבוקר. **אברים:** שריפת האברים של קרבן התמיד על גבי המזבח. **מנחה:** סלת בלולה בשמן המוקרבת עם הקרבן. **חבתין:** מנחה מיוחדת העשויה במחבת שהכהן צריך להקריב בכל יום. **נסכין:** נסכי היין המוקרבים עם קרבן התמיד. **מוספין:** קרבנות מוסף, בימים בהם הקריבו קרבנות אלה [כגון שבת או ראש חודש]. **בזיכין:** הקטרת הלבונה שהיתה בתוך בזיך, שהוא סוג של קערה. **וערך עליה העלה:** ושם על האש שעל המזבח את קרבן התמיד. **חלבי השלמים:** שריפת החלבים [השומנים המצויים בגופו של בעל–החיים] של השלמים [הם הקרבן שאדם זובח כשילום על נדר או כנדבה ואוכל מבשרו]. **עליה השלם כל הקרבנות כלם:** רק לאחר הקרבת עולת התמיד של הבוקר יש להשלים [והוא משחק מילים עם "חלבי השלמים"] את שאר הקרבנות המנויים לעיל, כגון החביתין או המוספין. ■ **תמימם:** שאין בהם מום. **עשרנים:** העשרון הוא עשירית האיפה [כ–4 ליטר]. **על עלת התמיד:** נוסף על עולת התמיד.

פסוקי קרבן מוסף של ראש חודש

בשבת ראש חודש מוסיפים:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוה, פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד, כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד, וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד, עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוה: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן, זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוה, עַל עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ: במדבר כח, יא–טו

משנת זבחים

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים: קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. פָּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן, וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן, וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכֶּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן. אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב. משנה זבחים ה, א

פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן, וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שם, משנה ב

■ **ריח ניחח:** הקרבן מעלה בשרפתו ריח שגורם כביכול נחת רוח לה' שנעשה רצונו. **אשה:** קרבן הנשרף באש. **הין:** מידת נפח לנוזלים [כ–6 ליטר]. **שעיר עזים:** תיש. **לחטאת:** לכפרה על חטא. **על עלת התמיד:** נוסף על עולת התמיד.

■ [א] **מקומן של זבחים:** מקום שחיטת הקרבנות השונים ודרך הקרבתם. **קדשי קדשים:** קרבנות שקדושתם גדולה במיוחד [ויפורטו להלן, במשניות א–ה]. **בצפון:** צפונית למזבח העולה [שעמד בחצר המקדש]. **שעיר:** תיש. **קבול דמן בכלי שרת:** הכהן אוסף את דם הקרבן לתוך כלי קיבול המיוחד לתפקיד זה. **ודמן טעון הזיה:** את הדם צריך להזות, להתיז. **בין הבדים:** בין המוטות שבהם נשאו את ארון הברית. **מזבח הזהב:** מזבח הקטורת שבהיכל. **מתנה אחת מהן מעכבת:** אם החסיר הכהן ולוּ אחת מן ההזאות, אין הקרבן קרבן ראוי. **מזבח החיצון:** הוא מזבח העולה [שעמד מחוץ להיכל]. **אם לא נתן לא עכב:** אם לא שפך את שיירי הדם במקום הראוי, לא נפסל הקרבן.

■ [ב] **הנשרפים:** ובשרם לא נאכל.

משנת זבחים: סדר הקרבנות מסתיים בלימוד כל משניות הפרק החמישי של מסכת זבחים שבמשנה. הפרק עוסק בדיני הקרבנות השונים ובאופן הקרבתם ואכילתם. משניות א–ה עוסקות ב"קדשי הקדשים" [הם הקרבנות שקדושתם גדולה במיוחד], שמקריבים אותם בצפונה של העזרה, ואילו שלוש המשניות האחרונות עוסקות ב"קדשים קלים", הנשחטים בכל מקום בעזרה.

שָׁרֵת בַּצָּפוֹן, וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכֶּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן. אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב. אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן.

חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד. אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר: שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת, שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן, וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן, וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת. כֵּיצַד: עָלָה בַכֶּבֶשׁ, וּפָנָה לַסּוֹבֵב, וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית, מִזְרָחִית צְפוֹנִית, צְפוֹנִית מַעֲרָבִית, מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי, וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים, לְזִכְרֵי כְהֻנָּה, בְּכָל מַאֲכָל, לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת. שם, משנה ג

הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים, שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן, וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן, וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע, וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים. שם, משנה ד

זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת. אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת: אֲשַׁם גְּזֵלוֹת, אֲשַׁם מְעִילוֹת, אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה, אֲשַׁם נָזִיר, אֲשַׁם מְצֹרָע, אָשָׁם תָּלוּי. שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן, וְקִבּוּל דָּמָן שם, משנה ה

אלו ואלו: כל הנזכרים במשניות א–ב נשרפים מחוץ למקדש, במקום שבו שפכו את האפר שהצטבר על גבי המזבח.

■ [ג] **חטאת הצבור:** קרבנות המובאים על ידי הציבור בראשי חודשים ובמועדים כדי לכפר על המקרים שבהם נכנס אדם למקדש או אכל קודשים בשעה שהיה טמא ובשגגה. **והיחיד:** קרבן שבא לכפר על עבירות שעשה היחיד בשגגה. **מתנות:** הזאות דם. **קרנות:** הפינות העליונות של מזבח העולה. **עלה בכבש:** עלה הכהן בכבש [הוא השיפוע שעולים בו למזבח]. **לסובב:** משטח מורם סביב המזבח. **ובא לו לקרן וכו':** מגיע לכל אחת מקרנות המזבח ומַזה עליה מן הדם שבכלי. **ונאכלין:** בשר החטאות. **לפנים מן הקלעים:** בין החומות שהקיפו את העזרה [חצר המקדש]. **זכרי כהנה:** כהנים זכרים. **בכל מאכל:** בכל צורה של מאכל: צלי, מבושל וכיוצא בזה. **ליום ולילה עד חצות:** ביום השחיטה ובלילה שלאחריו עד חצות הלילה.

■ [ד] **העולה קדש קדשים:** העולה [שהיא קרבן הנשרף כליל על המזבח] נכללת בין הקרבנות הנקראים "קדשי קדשים" [לעיל, משנה א]. **שתי מתנות שהן ארבע:** שתי הזאות דם על שתיים מזוויות המזבח הניצבות באלכסון זו מול זו, באופן שיתפשט הדם על כל ארבע צלעות המזבח. **הפשט ונתוח:** הפשטת עורה של הבהמה וביתורה לנתחים. **וכליל לאשים:** והעולה נשרפת כולה על גבי המזבח.

■ [ה] **שלמי צבור:** שני כבשים שמקריבים בחג השבועות [ויקרא כג, יט]. **ואשמות:** קרבנות שאדם מביא על חטאו. **אשם גזלות:** קרבן שמביא מי שכָּפַר בתביעת ממון של חברו ונשבע לשקר ואחר כך הודה בגזילה. **אשם מעילות:** קרבן שמביא מי שהשתמש בשגגה בדבר שהוקדש לבית המקדש, או בדבר שנועד להישרף כקרבן על גבי המזבח. **אשם שפחה חרופה:** קרבן שמביא מי ששכב עם אשה כנענית שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין והמאורסת לעבד עברי [ויקרא יט, כ–כא]. **אשם נזיר:** קרבן שמביא נזיר שנטמא במגע במת. **אשם מצרע:** קרבן שמביא המצורע לאחר שנרפא מצרעתו ונטהר. **אשם תלוי:** קרבן שמביא מי שמסופק אם עבר עבירה שמחייבת קרבן חטאת.

בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן, וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע, וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים, לְזִכְרֵי כְהֻנָּה, בְּכָל מַאֲכָל, לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת.

שם, משנה ו

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים, שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה, וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע, וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר, לְכָל אָדָם, בְּכָל מַאֲכָל, לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת. הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם, אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם.

שם, משנה ז

שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים, שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה, וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע, וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר, לְכָל אָדָם, בְּכָל מַאֲכָל, לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם, אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם.

שם, משנה ח

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים, שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה, וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת, וּבִלְבַד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן: הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים, וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם, וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר, בְּכָל מַאֲכָל, לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה, וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת, וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו, וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי.

[ו] **התודה:** קרבן שמקריב אדם כדי להודות על חסד שגמל לו ה׳. **איל נזיר:** איל שמקריב הנזיר עם תום ימי נזרו. **קדשים קלים:** כינוי לקרבנות שאינם "קדשי קדשים" [משנה א] והם נשחטים בכל מקום בחצר המקדש [היא העזרה] ונאכלים בידי כל אדם ולא רק הכהנים. **בכל העיר:** ירושלים. **המורם מהם כיוצא בהם:** דינם של החלקים המופרשים מן הקרבנות וניתנים לכהן כדין הקרבנות.

[ז] **שלמים:** קרבן שאדם זובח כתשלום על נדר או כנדבה ואוכל מבשרו. **לשני ימים ולילה אחד:** ביום הזביחה וביום שלאחריו ובלילה שביניהם.

[ח] **הבכור:** בכור זכר של בהמה טהורה שמצוה להקריבו ולתת את בשרו לכהן. **המעשר:** בהמה אחת מתוך כל עשר בהמות שנולדו באותה שנה, שמצוה להקריבה כקרבן. בשרה נאכל בידי בעליה. **הפסח:** קרבן הפסח המוקרב בי"ד בניסן. **ובלבד שיתן כנגד היסוד:** זריקת דמם צריכה להיות על צידי המזבח, שמתחת להם בלט חלקו התחתון של המזבח [הקרוי "יסוד"]. **שנה באכילתן:** יש שוני בדין אכילתם של קרבנות אלה. **אלא בלילה:** בלילה שלאחר הקרבתו. **למנוייו:** קבוצת האנשים המביאה במשותף את קרבן הפסח. **צלי:** צלוי באש.

שלוש־עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: ראש מדרש ספרא

[א] מִקַּל וָחֹמֶר.

[ב] וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה.

[ג] מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד, וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים.

[ד] מִכְּלָל וּפְרָט.

[ה] וּמִפְּרָט וּכְלָל.

[ו] כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל, אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט.

[ז] מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט, וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל.

[ח] כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל, וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד – לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא, אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא.

[ט] כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל, וְיָצָא לִטְעֹן טֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ – יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר.

[י] כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל, וְיָצָא לִטְעֹן טֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ – יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר.

[יא] כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל, וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ – אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ, עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ.

שלוש־עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן: קטע זה לקוח ממדרש תנאי לספר ויקרא [הקרוי "סִפרא"] והוא מציג שלושה־עשר כללים שבעזרתם ממצים חכמים רעיונות חדשים מתוך קריאה מדוקדקת בפסוקי המקרא. כבר הלל הזקן [בסוף המאה הראשונה לפני הספירה] קבע שבעה כללים שכאלה, ובימיו של ר' ישמעאל [תחילת המאה השנייה לספירה] התוספו עליהם עוד שישה. אמירת שלוש־עשרה המידות במסגרת תפילת שחרית מתועדת כבר בספרות הגאונים, וגם בה יוצאים ידי חובת לימוד התורה שבעל פה. העיסוק במידות קושר בין התורה שבכתב לבין פרשנותה בתורה שבעל פה ומהדק את הקשר שבין השתיים, כדברי סיכום לכל יחידות הלימוד שבתפילה.

ואלו הן שלוש עשרה המידות: [א] קל וחומר: השוואת שני עניינים, אחד קל ואחד חמור, כאשר מן האחד מסיקים בדרך הגיונית לגבי האחר: אם בעניין קל נקבע דין כלשהו, על אחת כמה וכמה שלפחות דין זה יחול גם בעניין החמור [וכן להיפך]. [ב] גזירה שוה: מילים זהות או דומות, הכתובות בשני עניינים

[יב] דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ, וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ.
[יג] וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה, עַד שֶׁיָּבוֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם.

חזן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, משנה אבות ה, כג
שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ,
וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת.

■ **כימי עולם:** כימי קדם.

שונים, מאפשרות ללמוד דין חדש בעניין אחד מדין שנאמר בעניין האחר. [ג] בניין אב: יצירת עקרון כללי על יסוד מה שנאמר בפסוק אחד או בשני פסוקים. עקרון זה חל על כל המקרים הדומים לאלה שבפסוק [או בפסוקים]. [ד] כלל ופרט: כאשר לגבי עניין מסוים מופיעים במקרא בזה אחר זה ביטוי מכליל וביטוי המציע פירוט חלקי של ההכללה – חל הדין רק על מה שנאמר בפירוט החלקי. [ה] פרט וכלל: כאשר לגבי עניין מסוים מופיעים במקרא בזה אחר זה ביטוי מפרט וביטוי מכליל – חל הדין על כל מה שבביטוי המכליל. [ו] כלל ופרט וכלל: כאשר לגבי עניין מסוים מופיעים במקרא בזה אחר זה ביטוי מכליל, ביטוי מפרט ושוב ביטוי מכליל – חל הדין על כל הפרטים הדומים לאלה שהובאו בפירוט. [ז] אבל כאשר הביטוי המכליל זקוק לביטוי המפרט לצורך הבהרה – אין להפעיל כללים [ד] ו–[ה]. וכן במקרה ההפוך, כאשר הביטוי המפרט זקוק לביטוי המכליל לשם הבהרה. [ח] כאשר ישנן במקרא שתי הוראות נפרדות: האחת כללית, וכוחה יפה לפרטים רבים, והאחרת ממוקדת בפרט מסוים מתוך הכלל ומלמדת לגביו דבר חדש – מה שנאמר על הפרט האחד כוחו יפה גם לגבי שאר הפרטים שבכלל. [ט] כאשר ישנן במקרא שתי הוראות נפרדות: האחת כללית, וכוחה יפה לפרטים רבים, והאחרת ממוקדת בפרט מסוים מתוך הכלל ואומרת לגביו דבר שהוא דומה למה שנאמר על הכלל – תופעה זו באה ללמד שיש להקל בדינו של אותו פרט ביחס אל הכלל. [י] כאשר ישנן במקרא שתי הוראות נפרדות: האחת כללית, וכוחה יפה לפרטים רבים, והאחרת ממוקדת בפרט מסוים מתוך הכלל ואומרת לגביו דבר שאיננו דומה למה שנאמר על הכלל – תופעה זו באה ללמד לגבי דינו של אותו פרט ביחס אל הכלל, שיש להקל בו מצד אחד ולהחמיר בו מצד אחר. [יא] מה שהיה בתוך הכלל והוצא ממנו כדי לומר לגביו דבר חדש, אי אפשר יותר לראותו כחלק מן הכלל, אלא אם כן התורה אומרת מפורשות שניתן לעשות כן. [יב] ניתן ללמוד פרטים לגבי עניין מסוים האמור בתורה מתוך ההקשר שבו הוא נתון, או ממה שנאמר בסופו. [יג] בין שני פסוקים הסותרים זה את זה אפשר לפשר בעזרת פסוק שלישי.

יהי רצון: כסיום לקריאת הקטעים העוסקים בקרבנות, וכהמשך ללימוד המידות שהתורה נדרשת בהן, באה תחינה קצרה [שמקורה במסכת אבות שבמשנה], המבקשת שהמקדש ישוב לעמוד על מכונו מכאן, ושהמתפלל יזכה להמשיך ולהעמיק בתורה מכאן.

קדיש דרבנן

		תרגום:
האבלים	יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ	בעולם שברא כרצונו וימליך
	מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית	בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
	יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,	ישראל במהרה ובזמן קרוב,
	וְאִמְרוּ אָמֵן.	ואמרו אמן.
קהל ואבלים	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
	וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	ולעולמי עולמים].
האבלים	יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם	יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
	וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל	ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
	שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.	שמו של הקדוש ברוך הוא.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה:	למעלה מכל הברכות [בשבת שובה:
	לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]	למעלה ולמעלה מכל הברכות]
	וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא	והשירות, התשבחות והנחמות,
	דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן	על ישראל ועל רבותינו
	וְעַל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן,	ועל תלמידיהם ועל כל תלמידי תלמידיהם,
	וְעַל כָּל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא,	ועל כל מי שעוסקים בתורה,
	דִּי בְאַתְרָא קַדִּישָׁא הָדֵין	שבמקום הקדוש הזה
	וְדִי בְכָל אֲתַר וַאֲתַר.	ושבכל מקום ומקום,
	יְהֵא לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא רַבָּא,	יהי להם ולכם שלום רב,

---

קדיש דרבנן: אמירת הקדיש שלאחר הלימוד מסמנת את סיום היחידה הראשונה של תפילת השחרית.
על קדיש זה ראה עמ' 205.

חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי
וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי,
וּפֻרְקָנָא מִן קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא וְאַרְעָא,
וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.
האבלים יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא
וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.
האבלים עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה: הַשָּׁלוֹם]
בִּמְרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ
וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.

חן וחסד ורחמים
וחיים ארוכים ומזונות ברווח
וישועה מלפני אביהם שבשמים ובארץ,
ואמרו אמן.
[אמן].
יהי שלום רב מן השמים
וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן.
[אמן].
עושה שלום [בשבת שובה: השלום]
במרומיו הוא ברחמיו יעשה שלום עלינו
ועל כל ישראל ואמרו אמן.
[אמן].

מזמורי שבת

הוֹדוּ לַיהוה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ, הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו. דברי הימים–א טז, ח–לו
שִׁירוּ לוֹ, זַמְּרוּ לוֹ, שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאוֹתָיו.
הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ, יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יהוה.

■ **קראו בשמו:** וכך תפרסמו אותו ברבים. **עלילתיו:** מעשיו. **התהללו בשם קדשו:** התגאו בזה ששמו הקדוש

מזמורי שבת: כאן נפתחת היחידה השנייה של תפילת שחרית של שבת ועיקרה מזמורי תהלים, שנצטרפו להם קטעי מקרא נוספים וכן פיוט וברכות. מקצת ממרכיביה של יחידה זו נאמרים אף בימות החול, אך ביום השבת, שהאדם פנוי בו ממלאכה וזמנו בידו, נוספו עליהם קטעים רבים המרבים לדבר בשבחם של ה', יום השבת, התורה, המצוות ועם ישראל. חלקה הראשון של היחידה כולל מזמורים ופיוט בעל גוון מיסטי. חלק זה התהווה מימי הגאונים ולאחריהם, אך קשה לעמוד על מיבנהו ועל העקרון שהנחה את בחירת מרכיביו וסידרם, וקיימים בכתבי–היד הבדלים ניכרים בין מנהגים שונים בעניין זה. מובנה יותר הוא חלקה השני של היחידה, הקרוי "פסוקי דזמרה" [שראשיתו להלן, עמ' 147], והוא כולל גם שתי ברכות, אחת בראשו ואחת בסופו.

הודו: לפי ספר דברי הימים נאמר מזמור זה בידי המלך דוד כשהעלה את ארון הברית אל ירושלים. לפי החיבור התנאי סדר עולם רבה [פרק יד], נאמר מזמור זה בפני הלויים יום יום מאז הובא הארון

דִּרְשׁוּ יהוה וְעֻזּוֹ, בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד.
זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה, מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ.
זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ, בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו.
הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו.
זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ, דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר.
אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם, וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק.
וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק, לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם.
לֵאמֹר, לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן, חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם.
בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר, כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ.
וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי, וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר.
לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם, וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים.
אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי, וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ.
שִׁירוּ לַיהוה כָּל הָאָרֶץ, בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ.
סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ, בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו.
כִּי גָדוֹל יהוה וּמְהֻלָּל מְאֹד, וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים.
כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים, וַיהוה שָׁמַיִם עָשָׂה.

נקרא עליכם. **מבקשי ה׳:** המבקשים את קרבתו. **דרשו ה׳ ועזו:** פנו אל ה׳ בתפילה שיגלה את עוזו וגבורתו ויושיעכם. **בקשו פניו תמיד:** התפללו לפניו בכל עת. **משפטי פיהו:** חוקי התורה אשר נתן. **דבר צוה:** דברי ההבטחה [לשלושת האבות] אשר הודיע. **לחק:** להתחייבות גמורה שתוקפה לעולם. **מתי מספר:** אנשים שמספרם מועט. **כמעט וגרים בה:** האבות היו מעטים במספרם [״כמעט״] וחסרי זכויות תושב, כאדם המתגורר במקום שאין לו בו זכות קניין. **ויוכח עליהם מלכים:** ה׳ הזהיר מלכים [כגון אבימלך מלך גרר [בראשית כ]] לבל יפגעו בהם. **במשיחי:** אנשים אשר

לירושלים ועד שהקים שלמה את המקדש. המזמור מצוי בסידור התפילה מאז ימי הגאונים, ונראה שהוא נבחר לפתוח את יחידת המזמורים בגלל הקריאה שבראשו להודות, לשיר ולזמר לה׳. אל מזמור זה נספח עוד אוסף של פסוקי שבח ובקשה. פסוקים אלה לקוחים ממזמורים שונים המצויים בכל חמשת חלקיו של ספר תהלים, ואולי אמירתם באה כתחליף לאמירת ספר תהלים כולו.

הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו, עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ.
הָבוּ לַיהוה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים, הָבוּ לַיהוה כָּבוֹד וָעֹז.
הָבוּ לַיהוה כְּבוֹד שְׁמוֹ, שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו,
הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוה בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ.
חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ, אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט.
יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ, וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יהוה מָלָךְ.
יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ, יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ.
אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר, מִלִּפְנֵי יהוה כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ.
הוֹדוּ לַיהוה כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ.
וְאִמְרוּ, הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ, וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם,
לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ, לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ.
בָּרוּךְ יהוה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעֹלָם,
וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיהוה.
רוֹמְמוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו, קָדוֹשׁ הוּא. תהלים צט, ה
רוֹמְמוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ, כִּי קָדוֹשׁ יהוה אֱלֹהֵינוּ. תהלים צט, ט
וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית, וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ, וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ. תהלים עח, לח
אַתָּה יהוה לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי, חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי. תהלים מ, יב
זְכֹר רַחֲמֶיךָ יהוה וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה. תהלים כה, ו
תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים, עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ, וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים. תהלים סח, לה–לו

האצלתי עליהם מקדושתי, בדומה למשיחת מלך או כהן. **נורא:** מטיל יראה. **הבו לה' כבוד ועז:** שבחו את ה' על כבודו ועוזו. **חילו:** רעדו, יראו. **כל הארץ:** כל יושבי תבל. **תכון תבל בל תמוט:** העולם יתקיים [מכוח מלכות ה'] ולא יתמוטט. **להשתבח בתהלתך:** להתגאות בכך שזכינו להלל אותך. **מן העולם ועד העלם:** בכל זמן וזמן. **להדם רגליו:** כינוי לבית המקדש [או לארון הברית]. **והרבה להשיב אפו:** מרבה לשכך את כעסו. **יעיר:** יעורר, ישלח. **תכלא:** תמנע. **יצרוני:** ישמרוני. **על ישראל גאותו:** גדולתו ניכרת בעולם על ידי הנפלאות שעשה לישראל.

נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ, אֵל יִשְׂרָאֵל,
הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם, בָּרוּךְ אֱלֹהִים.
אֵל נְקָמוֹת יהוה, אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ. תהלים צד, א–ב
הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ, הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים.
לַיהוה הַיְשׁוּעָה, עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה. תהלים ג, ט
יהוה צְבָאוֹת עִמָּנוּ, מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה. תהלים מו, ח
יהוה צְבָאוֹת, אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ. תהלים פד, יג
יהוה הוֹשִׁיעָה, הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ. תהלים כ, י
הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ, וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ, וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם. תהלים כח, ט
נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיהוה, עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא. תהלים לג, כ–כב
כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ.
יְהִי חַסְדְּךָ יהוה עָלֵינוּ, כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ.
הַרְאֵנוּ יהוה חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ. תהלים פה, ח
קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ, וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ. תהלים מד, כז
אָנֹכִי יהוה אֱלֹהֶיךָ, הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, תהלים פא, יא
הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ.
חזן אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ, אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיהוה אֱלֹהָיו. תהלים קמד, טו
וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי, יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ, תהלים יג, ו
אָשִׁירָה לַיהוה כִּי גָמַל עָלָי.

גאים: הרשעים המתגאים בכוחם. **משגב:** מחסה ומגן. **ורעם:** הדריכם כרועה. **עד העולם:** לנצח. **כאשר יחלנו לך:** כמו שאנו אכן מקווים שתעשה. **עזרתה:** לעזרה. **הרחב פיך ואמלאהו:** אף אם תרבה לבקש, אמלא כל משאלותיך. **גמל עלי:** עשה עמי חסד.

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: תהלים ל
אֲרוֹמִמְךָ יהוה כִּי דִלִּיתָנִי, וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי:
יהוה אֱלֹהָי, שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי:
יהוה הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי, חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר:
זַמְּרוּ לַיהוה חֲסִידָיו, וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ:
כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ, בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה:
וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי, בַּל אֶמּוֹט לְעוֹלָם:
יהוה בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז, הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל:
אֵלֶיךָ יהוה אֶקְרָא, וְאֶל אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן:
מַה בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת, הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ:
שְׁמַע יהוה וְחָנֵּנִי, יהוה הֱיֵה עֹזֵר לִי:
חזן הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי, פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה:
לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם, יהוה אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

עמידה **יהוה מֶלֶךְ, יהוה מָלָךְ, יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד.** תהלים י, טז; צג, א; שמות טו, יח

■ **דליתני:** העלית אותי ממעמקי צרותי. **לא שמחת איבי לי:** לא נתת לאויבי לשמוח בכשלוני. **שועתי:** התפללתי. **מירדי בור:** כשמנעת את רדתי אל השאול. **לזכר קדשו:** לשמו הקדוש. **רגע באפו:** רק זמן מועט הוא עומד בכעסו. **חיים ברצונו:** אך בני האדם הם לו לרצון במשך תקופה ארוכה, כשנות חיים. **בערב ילין בכי ולבקר רנה:** גם אם יהיה האדם שרוי בערב בצער, הרי שכבר בבוקר תבוא אליו השמחה. **בשלוי:** בעת שהייתי שרוי בשלווה. **בל אמוט:** לא אמעד ואפול. **העמדתה להררי עז:** נתת לי חוזק והגנה. **מה בצע בדמי:** מה תועלת יש במותי? **היודך עפר היגיד אמתך:** כלום יכול המת, השָׁב ונהיה לעפר, להודות לך ולספר את חסדך? **מספדי:** אבלי, בכיי. **למחול לי:** לריקוד מתוך שמחה. **פתחת שקי ותאזרני שמחה:** הִתרת את השק שחגרתי כביטוי לאבל ובמקומו חגרת למותניי שמחה. **יזמרך כבוד ולא ידם:** השירה המהללת את ה׳ לא תיפסק.

מזמור שיר חנכת הבית לדוד: מזמור זה נוסף ליחידת המזמורים בהשפעת המקובלים רק במאה הי״ח. אפשר שמתחילה הוא נועד להאמר רק בימי החנוכה, אך עם הזמן החלו לאומרו בכל יום ויום.
ה׳ מלך וכו׳: הכרזה חגיגית זו על נצחיות מלכותו של ה׳ מצויה כבר בספרות הגאונים, ושם אף מודגש

יהוה מֶלֶךְ, יהוה מָלָךְ, יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד.
וְהָיָה יהוה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, זכריה יד, ט
בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יהוה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד.

הוֹשִׁיעֵנוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן הַגּוֹיִם, תהלים קו, מז–מח
לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ, לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ.
בָּרוּךְ יהוה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם,
וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ.
כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ, הַלְלוּיָהּ. ישיבה תהלים קנ, ו

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: תהלים יט
הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל, וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ:
יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר, וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת:
אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים, בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם:
בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם, לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם:
וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ, יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח:
מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם, וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ:
תּוֹרַת יהוה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ, עֵדוּת יהוה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי:

■ **להשתבח בתהלתך:** להתגאות בכך שזכינו להלל אותך. **מן העולם ועד העולם:** בכל זמן וזמן. ■ **השמים מספרים כבוד אל וכו׳:** מראה השמים וצבאם וחילופי הזמנים בין היום והלילה נותנים ביטוי לגדולת האל שבראם. **אין אמר וכו׳:** השמים מבטאים אמנם את גדולת ה׳, אך לא בצלילים הנשמעים על ידי האוזן. **קום:** קולם [שאיננו נשמע אלא עולה מן ההתבוננות בהם]. **לשמש שם אהל בהם:** השמים הם כאהל שבו שוכן השמש. **והוא:** השמש. **ישיש כגבור לרוץ ארח:** כמו גיבור השמח לרוץ ברשות הרבים כדי להתגאות בכוחו. **מוצאו:** המקום שממנו הוא זורח. **ותקופתו:** המקום שבו הוא מסיים את הקפתו, במערב. **מחמתו:** מחומו. **עדות:** מצות. **ברה:** טהורה, זכה.

שיש לומר אותה בעמידה, בשל חשיבותה. מאז ימי הביניים היא נאמרת פעמיים, ליתר הדגשה. להכרזה זו נספח פסוק נוסף המדבר במלכותו העתידית של ה׳.

פִּקּוּדֵי יהוה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב, מִצְוַת יהוה בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם:
יִרְאַת יהוה טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד, מִשְׁפְּטֵי יהוה אֱמֶת, צָדְקוּ יַחְדָּו:
הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב, וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים:
גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם, בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב:
שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין, מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי:
גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם, וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב:
חזן יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ, יהוה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוה, לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: תהלים לג
הוֹדוּ לַיהוה בְּכִנּוֹר, בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ:
שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ, הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה:
כִּי יָשָׁר דְּבַר יהוה, וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה:
אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, חֶסֶד יהוה מָלְאָה הָאָרֶץ:
בִּדְבַר יהוה שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ, וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם:
כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם, נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת:
יִירְאוּ מֵיהוה כָּל הָאָרֶץ, מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל:
כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי, הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד:
יהוה הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם, הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים:

צדקו יחדו: כולם מיוסדים על הצדק. **בשמרם עקב רב:** שמירתם מביאה בעקבותיה שכר רב. **שגיאות מי יבין:** מי יוכל להיות מודע לעבירות שעבר בשוגג? **מנסתרות נקני:** טהרני וזכני מעבירות שנעלמו מידיעתי. **זדים:** עבירות הנעשות במזיד. **חשך:** הצל, מנע. **איתם:** אהיה תם, ללא מום של חטא. **הגיון לבי:** מחשבותי. **צורי:** מחסי ומעוזי. ■ **נאוה תהלה:** נאה, ראוי להלל את ה׳. **נבל עשור:** כלי נגינה [בעל עשרה מיתרים]. **באמונה:** בנאמנות, ביושר. **צבאם:** גרמי השמים. **כנס כנד:** אוסף למקום אחד, כמי שמקים חומה מחומרים פזורים. **נתן באוצרות תהומות:** כונס במעיינות שמתחת לפני האדמה מים רבים [הקרויים כאן ״תהומות״]. **יגורו:** יפחדו. **ויהי:** נהיה הדבר אשר אמר. **ויעמד:** התקיים [ציוויו]. **הפיר עצת גוים:** מבטל את מזימותיהם. **הניא:** מונע [מלצאת לפועל].

עֲצַת יהוה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד, מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר:
אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יהוה אֱלֹהָיו, הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ:
מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יהוה, רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם:
מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ, אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ:
הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם, הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם:
אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל, גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ:
שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה, וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט:
הִנֵּה עֵין יהוה אֶל יְרֵאָיו, לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ:
לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם, וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב:
נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיהוה, עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא:
חזן כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ, כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ:
יְהִי חַסְדְּךָ יהוה עָלֵינוּ, כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ, וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: תהלים לד
אֲבָרְכָה אֶת יהוה בְּכָל עֵת, תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי:
בַּיהוה תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי, יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ:
גַּדְּלוּ לַיהוה אִתִּי, וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:
דָּרַשְׁתִּי אֶת יהוה וְעָנָנִי, וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי:

הגוי: העם. **ממכון שבתו:** המקום אשר בו הוא מצוי דרך קבע, השמים. **יחד לבם:** כל לבותיהם. **ברב חיל:** על ידי כוח רב. **שקר הסוס וכו׳:** הבטחון בישועה שתבוא על ידי הסוס [סמל לכוח הצבא] הוא בטחון שווא, כי למרות כוחו הרב לא יציל הסוס את בעליו. **כאשר יחלנו לך:** כמו שאנו אכן מקווים שתעשה.

■ **בשנותו את טעמו:** כשהתחזה למשוגע [ראה שמואל–א כא, יג–טז]. **בה׳ תתהלל נפשי:** אני מתגאה בה׳ המושיע אותי. **גדלו לה׳:** ספרו את גדולתו. **דרשתי את ה׳:** פניתי אל ה׳ בבקשה לעזרה. **מגורותי:** הפורענויות שמהן פחדתי.

הַבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ, וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ:
זֶה עָנִי קָרָא וַיהוה שָׁמֵעַ, וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ:
חֹנֶה מַלְאַךְ יהוה סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם:
טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יהוה, אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ:
יְראוּ אֶת יהוה קְדֹשָׁיו, כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו:
כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ, וְדֹרְשֵׁי יהוה לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב:
לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי, יִרְאַת יהוה אֲלַמֶּדְכֶם:
מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים, אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב:
נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע, וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה:
סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב, בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ:
עֵינֵי יהוה אֶל צַדִּיקִים, וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם:
פְּנֵי יהוה בְּעֹשֵׂי רָע, לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם:
צָעֲקוּ וַיהוה שָׁמֵעַ, וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם:
קָרוֹב יהוה לְנִשְׁבְּרֵי לֵב, וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ:
רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק, וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יהוה:
שֹׁמֵר כָּל עַצְמֹתָיו, אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה:
חזן תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה, וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ:
פּוֹדֶה יהוה נֶפֶשׁ עֲבָדָיו, וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחֹסִים בּוֹ:

ונהרו: אורו פניהם. **אל יחפרו:** לא ייבושו. **טעמו וראו:** התבוננו ותיווכחו לדעת. **כפירים רשו:** הרשעים המתנהגים כאריות [״כפירים״] היו לעניים. **אהב ימים לראות טוב:** משתוקק לראות ימים טובים. **נצר לשונך מרע:** שמור את לשונך שלא לדבר רע. **מדבר:** שלא לדבר. **פני ה׳ בעשי רע:** ה׳ משקיף בזעם על עושי רע. **זכרם:** שמם. **צעקו:** התפללו [הצדיקים]. **דכאי רוח:** מי שרוחם מדוכאת. **רעות צדיק:** הצרות הבאות על הצדיק. **תמותת רשע רעה:** הפורענות [״הרעה״] הבאה על הרשע תמית אותו. **יאשמו:** ייענשו בחטאם.

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים. אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: תהלים צ
בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל, וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל:
תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא, וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם:
כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר, וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה:
זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ, בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף:
בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף, לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ:
כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ, וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ:
שַׁתָּ עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ, עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ:
כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ, כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה:
יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה
וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן, כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה:
מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ, וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ:
לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע, וְנָבִא לְבַב חָכְמָה:
שׁוּבָה יהוה עַד מָתָי, וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ:
שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ, וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ:
שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ, שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה:

■ **מעון:** מחסה, מקום מבטחים. **ותחולל:** [ובטרם] יצרת. **תשב אנוש וכו׳:** אתה משיב את האדם לעפר ["דכא"] באומרך לו: שוב אל האדמה אשר ממנה לוקחת. **ואשמורה בלילה:** שליש הלילה. **זרמתם שנה וכו׳:** אתה עושה שחיי האדם יזרמו במהירות ויחלפו כחלום, כחציר הפורח בבוקר ונובל ["ימולל"] עד ערב. **כלינו באפך:** בשל כעסך בא עלינו סופנו. **שת:** שמת. **עלמנו:** העבירות שנעלמו מאתנו, שאין אנו יודעים שעשינו אותן. **למאור פניך:** מול פניך המאירות. **פנו בעברתך:** חולפים ועוברים בגלל זעמך. **כמו הגה:** כמו קול–הברה היוצא מן הפה ואובד במהירות. **ואם בגבורת:** במקרה של און וחוסן שאינם רגילים לגבי האדם בדרך כלל. **ורהבם עמל ואון:** ואף ימי החוזק והגדולה של בני האדם ["רהבם"] הם צער והבל. **כי גז חיש ונעפה:** ימי החוזק והגדולה חולפים מהר, ועמם נעלמים גם אנו. **מי יודע וכו׳:** אין מי שיכול להעריך את גודל כעסך ["עז אפך"], וכשם שאין גבול לגודל היראה ממך, כך אין גבול לגודל כעסך. **למנות ימינו וכו׳:** למד אותנו למנות כהלכה את ימינו המעטים, כדי שנכניס חכמה ללבנו ונדע לנצלם היטב. **שובה ה׳ עד מתי:** שוב מחרון אפך. עד מתי תכעס? **הנחם:** שנה את מחשבתך לטובה. **בבקר:** בכל בוקר.

יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ, וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם:

חזן וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ,

וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן, בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: תהלים צא

אֹמַר לַיהוה מַחְסִי וּמְצוּדָתִי, אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ:

כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת:

בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה, צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ:

לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה, מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם:

מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ, מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם:

יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ, אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ:

רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט, וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה:

כִּי אַתָּה יהוה מַחְסִי, עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ:

שמחנו כימות עיניתנו וכו': הבא עלינו תקופה של שמחה, כמספר הימים והשנים שבהם סבלנו עינויים. **יראה וכו':** יזכו עבדיך לראות את מעשך המיטיב איתם, ויזכו בניהם לראות בהתגלות כבודך. **נעם:** טוּב ה' וברכתו. **ומעשה ידינו וכו':** עשה שעמלנו ["מעשה ידינו"] יתקיים עבורנו ["כוננה עלינו"] ונזכה לאכול מפריו.

■ **ישב בסתר וכו':** המתפלל כמוהו כמי שחוסה ["יושב", "יתלונן"] בצילו של ה' ["סתר עליון", "צל שדי"]. **מצודתי:** מבצרי, המקום שמגן עלי. **פח יקוש:** מלכודת. **מדבר הוות:** מגפת מוות הנופלת על האדם פתאום. **באברתו יסך לך:** בכנפיו הפרושות יסוכך עליך. **צנה וסחרה:** שני סוגי מגינים ליוצא לקרב. **אמתו:** הבטחתו הנאמנה [להגן על האדם]. **לא תירא וכו':** ופירוש פסוק זה והפסוק שאחריו: המאמין יזכה להגנה מן האימה הנופלת עליו בלילה, מחיצי האויב שאותם יורים באור יום, ממגפת הדבר המתוארת כהולכת בחשכה ופוגעת במי שעומד בדרכה, ומנגף ממית ["קטב"] המתקיף את האדם כשודד לאור יום. **יפל מצדך וכו':** גם אם יפלו מכל צדדיך קרבנות רבים, אליך לא תגיע הרעה. **שלמת רשעים:** כליונם של הרשעים הבא להם כגמול על מעשיהם. **עליון שמת מעונך:** שכינתך במקום נעלה.

ישב בסתר וכו': מזמור זה מכונה בתלמוד הבבלי בשם "שיר של נגעים" או "שיר של פגעים" [שבועות טו ע"ב], כיוון שהוא עוסק בדברים שונים העשויים לפגוע באדם ומבטיח הצלה מהם. המזמור מתייחד בחילופי הגופים הדוברים בו, וכבר בתלמוד הבבלי [סנהדרין קג ע"א–ע"ב] חילקו את פסוקיו בין אלהים ואדם.

לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה, וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ:
כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ, לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ:
עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ, פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ:
עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ, תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין:
כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ, אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי:
חזן יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה, אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ:
אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ, וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי:
אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ, וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי:

מִזְמוֹר. שִׁירוּ לַיהוה שִׁיר חָדָשׁ כִּי נִפְלָאוֹת עָשָׂה, תהלים צח
הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:
הוֹדִיעַ יהוה יְשׁוּעָתוֹ, לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ:
זָכַר חַסְדּוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל,
רָאוּ כָל אַפְסֵי אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ:
הָרִיעוּ לַיהוה כָּל הָאָרֶץ, פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ:
זַמְּרוּ לַיהוה בְּכִנּוֹר, בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה:

תאנה: תזדמן. **פן תגף:** כדי שלא תיכשל. **על שחל וכו׳:** ופירוש הפסוק כולו: המאמין ינצל מחיות רעות, האריה [״שחל״, ״כפיר״] והנחש [״פתן״, ״תנין״]. **כי בי חשק וכו׳:** ופירוש הפסוק כולו המושם בפי ה׳: האדם שדבק [״חשק״] באהבתו לה׳ יזכה להצלה [״אפלטהו״], ומי שהכיר בכוחו של ה׳ [״ידע שמי״] יזכה שהאל יהיה לו למשגב, למגן ומציל.

ארך ימים וכו׳: הפסוק החותם את המזמור נאמר פעמיים. הנוהג לומר את המזמור כולו פעמיים ידוע מימי הגאונים, ובימי הביניים נתנו לו טעם: יש במזמור 124 מילים, ואמירתו הכפולה תעמיד את מספר המילים על 248, בגימטריה רמ״ח, כמספר אברי הגוף, אשר יזכו להגנה בזכות אמירת המזמור. עם הזמן, במקום לחזור על המזמור כולו, הסתפקו בחזרה על הפסוק האחרון שלו.

מזמור שירו לה׳ שיר חדש: לביאור מזמור זה ראה עמ׳ 55.

בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר, הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יהוה:
חזן יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ, תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ:
נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ כָף, יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ:
לִפְנֵי יהוה כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ,
יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים:

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת. אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים, מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: תהלים קכא
עֶזְרִי מֵעִם יהוה, עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:
אַל יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ, אַל יָנוּם שֹׁמְרֶךָ:
הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן, שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל:
יהוה שֹׁמְרֶךָ, יהוה צִלְּךָ עַל יַד יְמִינֶךָ:
יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה:
חזן יהוה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל רָע, יִשְׁמֹר אֶת נַפְשֶׁךָ:
יהוה יִשְׁמָר צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ, מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד. שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יהוה נֵלֵךְ: תהלים קכב
עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ, בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלָם:
יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה, כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה לָּהּ יַחְדָּו:
שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל, לְהֹדוֹת לְשֵׁם יהוה:

■ **שיר למעלות:** שיר שהיו הלויים משוררים על מדרגות ["מעלות"] המקדש. **למוט:** להתמוטט. **צלך על יד ימינך:** יעמוד לימינך ויסתיר אותך מפני אויביך. **יככה:** יכה אותך.

■ **שיר המעלות:** שיר שהיו הלויים משוררים על מדרגות ["מעלות"] המקדש. **שחברה לה יחדו:** שכל בנייניה מחוברים יחד זה לזה, ללא פרצות ושטחים פנויים בתוכה. **שבטי יה:** שבטי ישראל. **עדות לישראל:** העלייה לירושלים היא חוק ומצוה ["עדות"] לישראל.

כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט, כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד:
שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָםִ, יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ:
יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ, שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ:
חזן לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי, אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ:
לְמַעַן בֵּית יהוה אֱלֹהֵינוּ, אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת. אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת עֵינַי, הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם: תהלים קכג
הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל יַד גְּבִרְתָּהּ
כֵּן עֵינֵינוּ אֶל יהוה אֱלֹהֵינוּ, עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ:
חָנֵּנוּ יהוה חָנֵּנוּ, כִּי רַב שָׂבַעְנוּ בוּז:
חזן רַבַּת שָׂבְעָה לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים, הַבּוּז לִגְאֵי יוֹנִים:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד. לוּלֵי יהוה שֶׁהָיָה לָנוּ, יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל: תהלים קכד
לוּלֵי יהוה שֶׁהָיָה לָנוּ, בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם:
אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ, בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ:
אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ, נַחְלָה עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ:
אֲזַי עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ, הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים:
בָּרוּךְ יהוה, שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם:

כי שמה ישבו כסאות למשפט וכו׳: בירושלים ישבו מלכי בית דוד לשפוט את העם. **שאלו שלום ירושלם:** התפללו לשלומה של ירושלים. **ישליו:** יהיו שרויים בשלווה. **בחילך:** בין חומותייך. **אדברה נא שלום בך:** אתפלל שישרור בך שלום. ■ **הישבי:** היושב. **שיחננו:** ירחם עלינו וישפיע עלינו מחסדו. **רב שבענו בוז:** בוז היה מנת חלקנו במשך זמן רב. **רבת וכו׳:** זמן רב סבלנו את לעגם של הרשעים השרויים בשלווה ["השאננים"] ואת הבוז שבזו לנו הרמאים ["יונים"] הגאוותנים. ■ **שהיה לנו:** שהיה בעזרנו. **חיים בלעונו:** אויבינו היו בולעים אותנו חיים, משמידים אותנו כליל. **נחלה:** נחל שוטף. **המים הזידונים:** המים הגועשים, הזורמים בעוז [סמל לאויב].

חזן נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים, הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ:
עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יהוה, עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

תהלים קלה

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יהוה, הַלְלוּ עַבְדֵי יהוה:
שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יהוה, בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ:
הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יהוה, זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים:
כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ, יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ:
כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יהוה, וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים:
כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יהוה עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, בַּיַּמִּים וְכָל תְּהֹמוֹת:
מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה, מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו:
שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם, מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה:
שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם, בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו:
שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים, וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן, וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן:
וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה, נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ:
יהוה שִׁמְךָ לְעוֹלָם, יהוה זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר:
כִּי יָדִין יהוה עַמּוֹ, וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם:
עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב, מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם:
פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ, עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ:
אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ, אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם:

פח יוקשים: פח שהושם למלכודת, למוקש. ■ **ישראל לסגלתו:** ה׳ בחר את ישראל להיות לו לקניין יקר המיוחד לו לבדו. **נשאים:** עננים. **מוצא:** מוציא. **זכרך:** שמך. **ידין ה׳ עמו:** יריב ה׳ את ריב עמו. **יתנחם:** ישנה את מחשבתו לטובה. **עצבי:** פסילי. **אין יש רוח:** לא נמצאת בהם רוח חיים.

כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם, כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם:
חזן בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יהוה, בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יהוה:
בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יהוה, יִרְאֵי יהוה בָּרְכוּ אֶת יהוה:
בָּרוּךְ יהוה מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָם הַלְלוּיָהּ:

עמידה **הוֹדוּ לַיהוה כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:** תהלים קלו

הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

בית אהרן: הכהנים. ■ **כי טוב:** שהרי ה' הוא טוב. **כי לעולם חסדו:** אכן חסדו קיים לעולם. **רֹקע:** פורש, שוטח. **אורים:** המאורות [והם מפורטים בהמשך]. **לממשלת:** למושלת.

הודו לה' כי טוב: מזמור זה מכונה בתלמוד [פסחים קיח ע"א] בשם "הלל הגדול", ונהגו כבר בימי התנאים לומר אותו בהזדמנויות מיוחדות של הודאה, כגון בשעת ירידת גשמים לאחר תקופה של בצורת [משנה תענית ג, ט].

וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ,	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף,	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר,	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים,	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים,	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי,	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן,	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה,	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ,	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ,	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ,	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
חזן נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר,	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם,	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

הָאַדֶּרֶת וְהָאֱמוּנָה לְחַי עוֹלָמִים:

היכלות רבתי כח

הַבִּינָה וְהַבְּרָכָה	לְחַי עוֹלָמִים:
הַגַּאֲוָה וְהַגְּדֻלָּה	לְחַי עוֹלָמִים:

ונער: השליך וטלטל. **ויפרקנו מצרינו:** הושיע אותנו מאויבינו. ■ **האדרת והאמונה לחי עולמים:** העוצמה והנאמנות הן מתכונותיו של ה׳ הקיים לנצח. **גאוה:** רוממות, כבוד.

האדרת והאמונה: פיוט הלקוח מספרות הסוד הקדומה, ספרות ההיכלות, ונראה שנתחבר עוד בתקופת חז״ל. הוא בנוי באקרוסטיכון אלפביתי כפול וכולל רשימה של שבחי ה׳, תאריו ומעלותיו, ומבקש לומר כי הכול שלו הוא וממנו בא. בהשפעת תורת הקבלה צורף הפיוט אל תפילת השבת ובו נחתם חלקה הראשון של יחידת מזמורי השבת [ראה לעיל, עמ׳ 129].

הַדֵּעָה וְהַדִּבּוּר לְחַי עוֹלָמִים:
הַהוֹד וְהֶהָדָר לְחַי עוֹלָמִים:
הַוַּעַד וְהַוָּתִיקוּת לְחַי עוֹלָמִים:
הַזַּךְ וְהַזֹּהַר לְחַי עוֹלָמִים:
הַחַיִל וְהַחֹסֶן לְחַי עוֹלָמִים:
הַטֶּכֶס וְהַטֹּהַר לְחַי עוֹלָמִים:
הַיִּחוּד וְהַיִּרְאָה לְחַי עוֹלָמִים:
הַכֶּתֶר וְהַכָּבוֹד לְחַי עוֹלָמִים:
הַלֶּקַח וְהַלִּבּוּב לְחַי עוֹלָמִים:
הַמְּלוּכָה וְהַמֶּמְשָׁלָה לְחַי עוֹלָמִים:
הַנּוֹי וְהַנֵּצַח לְחַי עוֹלָמִים:
הַסִּגּוּי וְהַשֶּׂגֶב לְחַי עוֹלָמִים:
הָעֹז וְהָעֲנָוָה לְחַי עוֹלָמִים:
הַפְּדוּת וְהַפְּאֵר לְחַי עוֹלָמִים:
הַצְּבִי וְהַצֶּדֶק לְחַי עוֹלָמִים:
הַקְּרִיאָה וְהַקְּדֻשָּׁה לְחַי עוֹלָמִים:
הָרֹן וְהָרוֹמֵמוּת לְחַי עוֹלָמִים:
חזן הַשִּׁיר וְהַשֶּׁבַח לְחַי עוֹלָמִים:
הַתְּהִלָּה וְהַתִּפְאֶרֶת לְחַי עוֹלָמִים:

הועד והותיקות: אסיפת המלאכים והרצינות. **הטכס:** הסדר. **היראה:** המורא שהוא מטיל על בני האדם. **הלקח והלבוב:** הלימוד והחכמה. **הסגוי והשגב:** הרוממות וההוד. **הצבי:** החפץ. **הקריאה והקדשה:** קריאת המלאכים זה אל זה ואמירתם את הקדושה [ראה עמ׳ 190].

ואומרים בלחש:

הֲרֵינִי מְזַמֵּן אֶת פִּי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל וּלְשַׁבֵּחַ אֶת בּוֹרְאִי, לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל.

הברכה שלפני פסוקי דזמרה

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם,
בָּרוּךְ הוּא,
בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה,
בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם,
בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית,

■ **מזמן:** מכין. **טמיר:** נסתר, נחבא. ■ **ברוך שאמר והיה העולם:** ברוך מי שבדיבורו נתהווה העולם. **גוזר:** קובע, מחליט. **עושה בראשית:** בורא העולם יש מאין.

לשם יחוד: על משפט מבוא זה ראה עמ' 90.

פסוקי דזמרה: יחידת מזמורי השבת, שהיא היחידה השנייה בתפילת שחרית, ממשיכה בקבוצה של מזמורי תהלים וקטעי מקרא חגיגיים אחרים. בראשה באה ברכה אחת [שחתימתה "מלך מהלל בתשבחות"] ובסופה ברכה אחרת [שחתימתה: "מלך יחיד אל חי העולמים"]. קבוצה זו קרויה בשם "פסוקי דזמרה", מונח הלקוח מן התלמוד הבבלי [שבת קיח ע"ב], ובראשיתה היא כללה, ככל הנראה, רק את ששת המזמורים המסיימים את ספר תהלים [מזמורים קמה–קנ]. אמירת מזמורים אלה, כחלק מן התפילה היומיומית, מוכרת כבר לתנאים [שבת, שם], אך כתפילת רשות בלבד. עם הזמן הלכה היחידה והתרחבה בקטעי מקרא נוספים, ורק בימי הביניים נקבעה כחובה. יחידת "פסוקי דזמרה" באה למלא את הדרישה ש"לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואחר יתפלל" [ברכות לב ע"א], ורק לאחר דברי השבח יש מקום לבקשות. באופן בסיסי זהים "פסוקי דזמרה" בחול ובשבת, אלא שבשבת נוספו להם מזמורים אחדים והתרחבה עד מאוד הברכה הנאמרת לאחריהם.

הברכה שלפני פסוקי דזמרה: ברכה זו נזכרת לראשונה בימי הגאונים, אך אפשר שנתחברה עוד קודם להם, בשלהי תקופת התלמוד. בראשה בא המנון–שבח חגיגי הבנוי מאחד–עשר משפטים קצרים הפותחים ב"ברוך". מטבעות לשון שונות של ברכה זו וכן רעיונותיה העיקריים חוזרים גם בברכה החותמת את "פסוקי דזמרה", וכך מקנות שתי הברכות ליחידה כולה מסגרת אחידה, ותוכנן שבחו של ה' וחובתו של האדם להללו.

בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ,
בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת,
בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו,
בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח,
בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל,
בָּרוּךְ שְׁמוֹ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפֶה עַמּוֹ,
מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו,
וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ נְהַלֶּלְךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ,
בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִירוֹת נְגַדֶּלְךָ
וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַמְלִיכְךָ,
וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ, חזן יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים,
מֶלֶךְ, מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל,
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת. ישיבה

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: תהלים צב
טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוה, וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן:
לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ, וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת:
עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל, עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר:
כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יהוה בְּפָעֳלֶךָ, בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן:

שירי דוד: מזמורי ספר תהלים שהמסורת מייחסת את חיבורו למלך דוד. **חי העולמים:** החי לנצח.

מזמור שיר ליום השבת: לביאור מזמור זה ראה עמ׳ 62.

מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יהוה, מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ:
אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע, וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת:
בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן, לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד:
וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יהוה:
כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יהוה כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ, יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן:
וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי, בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן:
וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי, בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי:
חזן צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח, כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה:
שְׁתוּלִים בְּבֵית יהוה, בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ:
עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה, דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ:
לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יהוה, צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יהוה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ, לָבֵשׁ יהוה עֹז הִתְאַזָּר, תהלים צג
אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט:
נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז, מֵעוֹלָם אָתָּה:
נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יהוה נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם, יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם:
חזן מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם, אַדִּיר בַּמָּרוֹם יהוה:
עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ, יהוה לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יהוה לְעוֹלָם, יִשְׂמַח יהוה בְּמַעֲשָׂיו. תהלים קד, לא
יְהִי שֵׁם יהוה מְבֹרָךְ, מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. תהלים קיג, ב–ד

■ **במעשיו:** בברואיו.

ה' מלך גאות לבש: לביאור מזמור זה ראה עמ' 63.
יהי כבוד: אוסף של שמונה–עשר פסוקים, או קטעי פסוקים, מספרים שונים, המכילים כולם את שם ה'. אוסף זה מוכר כבר מספרות הגאונים.

מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ, מְהֻלָּל שֵׁם יהוה.
רָם עַל כָּל גּוֹיִם יהוה, עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ.
יהוה שִׁמְךָ לְעוֹלָם, יהוה זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר. תהלים קלה, יג
יהוה בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ, וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה. תהלים קג, יט
יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ, וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יהוה מָלָךְ. דברי–הימים א טז, לא
יהוה מֶלֶךְ, יהוה מָלָךְ, יהוה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד. תהלים י, טז; צג, א; שמות טו, יח
יהוה מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד, אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ. תהלים י, טז
יהוה הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם, הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים. תהלים לג, י
רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ, וַעֲצַת יהוה הִיא תָקוּם. משלי יט, כא
עֲצַת יהוה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד, מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר. תהלים לג, יא
כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי, הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד. תהלים לג, ט
כִּי בָחַר יהוה בְּצִיּוֹן, אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ. תהלים קלב, יג
כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ, יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ. תהלים קלה, ד
כִּי לֹא יִטֹּשׁ יהוה עַמּוֹ, וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב. תהלים צד, יד
חזן וְהוּא רַחוּם, יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית, תהלים עח, לח
וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ, וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ.
יהוה הוֹשִׁיעָה, הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ. תהלים כ, י

מבואו: המקום בו שוקעת השמש, המערב. **זכרך:** שמך. **הכין כסאו:** קבע וביסס את מלכותו. **הפיר עצת גוים:** מבטל את מזימותיהם. **הניא:** מונע [מלצאת לפועל]. **עצת ה׳:** התוכנית שתכנן ה׳. **לדר ודר:** לעולם [תעמודנה]. **ויהי:** נהיה הדבר אשר אמר. **ויעמד:** התקיים [ציוויו]. **אוה:** חפץ בה. **ישראל לסגלתו:** ה׳ בחר את ישראל להיות לו לקניין יקר המיוחד לו לבדו. **והרבה להשיב אפו:** מרבה לשכך את כעסו. **יעיר:** יעורר, ישלח.

אשרי יושבי ביתך: חז״ל הצביעו על חשיבותו של מזמור קמה [הפותח במילים ״תהילה לדוד״] ואמרו כי ״כל האומר [אותו] בכל יום שלוש פעמים – מובטח לו שהוא בן העולם הבא״ [תלמוד בבלי, ברכות ד ע״ב], ועל כן נקבע לומר אותו יום יום, פעמיים בשחרית [כאן ולהלן, עמ׳ 236] ופעם אחת במנחה

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ, עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: תהלים פד, ה
אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ, אַשְׁרֵי הָעָם תהלים קמד, טו
שֶׁיהוה אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד תהלים קמה

אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:
בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ, וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:
גָּדוֹל יהוה וּמְהֻלָּל מְאֹד, וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר:
דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ, וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ:
הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ, וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה:
וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ, וּגְדוּלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה:
זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ, וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ:
חַנּוּן וְרַחוּם יהוה, אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד:
טוֹב יהוה לַכֹּל, וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו:
יוֹדוּךָ יהוה כָּל מַעֲשֶׂיךָ, וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה:
כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ, וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ:
לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו, וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ:

■ **ביתך:** בית המקדש. **אשרי העם שככה לו:** אשרי העם שכל הטובות [שפורטו לעיל במזמור קמד] – שלו הן. **אין חקר:** אי אפשר לתפוש אותה במלואה. **אשיחה:** אספר. **ועזוז נוראתיך:** הכוח המתגלה במעשיך המעוררים יראה. **זכר רב טובך:** זכרון מעשיך הטובים. **ארך אפים:** סבלן.

[ראה עמ׳ 281]. התלמוד מתלבט בשאלה מדוע זכה המזמור לחשיבות כה רבה, ומסביר זאת בכך שהוא המזמור היחיד שיש בו שתי תכונות בעלות ערך, אחת צורנית ואחת תוכנית: הוא כתוב באקרוסטיכון אלפביתי ויש בו דברי שבח לקב״ה המפרנס את הבריות [״פותח את ידך״]. באקרוסטיכון שבמזמור זה חסרה האות נו״ן, ״ולא ידענו למה״ [פירוש הרד״ק]. אל ראשו של מזמור זה צורפו עם הזמן שני פסוקים הפותחים במילה ״אשרי״ ואל סופו צורף פסוק נוסף [קטו, יח] המסתיים במילה ״הללויה״, המובילה אל מזמורי ההללויה שבהמשך.

מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים, וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר:
סוֹמֵךְ יהוה לְכָל הַנֹּפְלִים, וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים:
עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ, וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ:
פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ, וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן:
צַדִּיק יהוה בְּכָל דְּרָכָיו, וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו:
קָרוֹב יהוה לְכָל קֹרְאָיו, לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת:
רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה, וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם:
שׁוֹמֵר יהוה אֶת כָּל אֹהֲבָיו, וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד:
חזן **תְּ**הִלַּת יהוה יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ: תהלים קטו, יח

מזמורי הללויה

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יהוה: תהלים קמו
אֲהַלְלָה יהוה בְּחַיָּי, אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי:
אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים, בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה:
תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ, בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו:
אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ, שִׂבְרוֹ עַל יהוה אֱלֹהָיו:

כל עלמים: לעולם ועד. **ישברו:** יצפו, יקוו. **[ומשביע לכל חי] רצון:** כרצונו [של כל חי]. **שועתם:** צעקתם, תפילתם.
■ **בעודי:** כל זמן שאני קיים. **בנדיבים:** באנשים בעלי שררה ועושר, המבטיחים להושיע בעת צרה. **שאין לו תשועה:** שאין לו היכולת להושיע. **אבדו עשתנתיו:** יתבטלו מחשבותיו ותוכניותיו [לעזור לבוטחים בו]. **שברו:** תקוותו ובטחונו.

מזמורי הללויה: כל שש המזמורים האחרונים שבספר תהלים פותחים ומסתיימים בקריאה "הללויה", ואמירתם היא הביטוי המובהק לשבח ולהלל שנותנים המתפללים לה'. הפסוק המסיים את ספר תהלים נאמר בסופם פעמיים, לתפארת הסיום.

עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם, הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם:
עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים, יהוה מַתִּיר אֲסוּרִים:
יהוה פֹּקֵחַ עִוְרִים יהוה זֹקֵף כְּפוּפִים, יהוה אֹהֵב צַדִּיקִים:
יהוה שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים חזן יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד, וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת:
יִמְלֹךְ יהוה לְעוֹלָם, אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ, כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: תהלים קמז
בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַםִ יהוה, נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס:
הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב, וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם:
מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים, לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא:
גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ, לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר:
מְעוֹדֵד עֲנָוִים יהוה, מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ:
עֱנוּ לַיהוה בְּתוֹדָה, זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר:
הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר, הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר:
נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ, לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ:
לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ, לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה:
רוֹצֶה יהוה אֶת יְרֵאָיו, אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ:
שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַםִ אֶת יהוה, הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן:
כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ, בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ:

אמת: הבטחתו הנאמנה. **גרים:** אנשים המתגוררים בארץ נוכריה. **יעודד:** מחזק. **יעות:** משבש [לבל יוכלו לבצע את זוממם]. ■ **כי נעים נאוה תהלה:** נעים לזמר לה', כי נאה וראויה לו התהילה. **מחבש לעצבותם:** חובש ומרפא את יגונם. **אין מספר:** אין שיעור וגבול. **מעודד ענוים:** מחזק את הצדיקים. **ענו:** שירו. **אשר יקראו:** את [מזונם אשר יבקשו מה']. **בשוקי האיש:** בגיבורים ששוקיהם חזקות והם קלי מרוץ.

הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם, חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ:
הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ, עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ:
הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר, כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר:
מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים, לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד:
יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם, יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם:
חזן מַגִּיד דְּבָרָו לְיַעֲקֹב, חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל:
לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יהוה מִן הַשָּׁמַיִם, הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: תהלים קמח
הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו, הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָו:
הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ, הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר:
הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם, וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם:
יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יהוה, כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ:
וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם, חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר:
הַלְלוּ אֶת יהוה מִן הָאָרֶץ, תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת:
אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר, רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ:
הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת, עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים:
הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה, רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף:

גבולך: כל ארצך. **חלב חטים:** הטובות והמשובחות שבחטים. **כצמר:** הנראה כמו צמר. **כפור כאפר יפזר:** יפזר על הקרקע את הכפור [טל קפוא] אשר מראהו כמראה האפר. **כפתים:** כפתיתים. **וימסם:** וממס את הקרח, הכפור והשלג. **ישב וכו׳:** שולח רוח נושבת ההופכת את הקרח, הכפור והשלג למים נוזלים. **דברו:** מצוותיו. **ומשפטים בל ידעום:** לשאר העמים לא נודעו חוקיו ומשפטיו.

■ **צבאו:** גרמי השמים והמלאכים. **חק נתן ולא יעבור:** ה׳ ציווה על העולם להתקיים וצו זה לא יתבטל.

מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים, שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי אָרֶץ:
בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת, זְקֵנִים עִם נְעָרִים:
יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יהוה כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ, חזן הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם:
וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַיהוה שִׁיר חָדָשׁ, תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: תהלים קמט
יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו, בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם:
יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל, בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ:
כִּי רוֹצֶה יהוה בְּעַמּוֹ, יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה:
יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד, יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם:
רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם, וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם:
לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם, תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים:
חזן לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים, וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל:
לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב, הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ, הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: תהלים קנ
הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו, הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ:
הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר, הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר:

וירם קרן: ינשא, יתן כוח וגדולה. ■ **תהלתו:** [שירו את] תהלתו. **בעשיו:** בה׳ אשר בראו ועשה אותו לעם. **יפאר ענוים בישועה:** ירים את כבוד הצדיקים בהושיעו אותם. **רוממות אל וכו׳:** בפיהם הם מהללים את גדולת ["רוממות" האל, ובידם הם אוחזים בחרב שהלהב שלה מחודד משני צדדיו. **תוכחות:** פורענויות. **בזקים:** בשלשלאות, באזיקים. **משפט כתוב:** הפורענות המיועדת להם במקרא [כגון דברים ז, כד: "ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם מתחת השמים"]. **הדר הוא לכל חסידיו:** המשפט שעושים החסידים בגויים הוא כבוד להם. ■ **בקדשו:** על ידי סיפור קדושתו. **ברקיע עזו:** על שברא את הרקיע שהוא מושב גבורתו. **כרב גדלו:** בדרך ההולמת את גדולתו הרבה.

הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל, הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב:
הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע, הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה:
חזן כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ:
כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ:

פסוקי סיום ספרי תהלים

בָּרוּךְ יהוה לְעוֹלָם, אָמֵן וְאָמֵן. תהלים פט, נג
בָּרוּךְ יהוה מִצִּיּוֹן, שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָםִ, הַלְלוּיָהּ. תהלים קלה, כא
בָּרוּךְ יהוה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ. תהלים עב, יח–יט
חזן וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם,
וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ, אָמֵן וְאָמֵן.

ברכת דוד

עמידה וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יהוה לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל, וַיֹּאמֶר דָּוִיד דברי-הימים א כט, י–יג
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יהוה הַגְּדֻלָּה

במנים: חלילים. **צלצלי שמע:** מצילתיים. **צלצלי תרועה:** חצוצרות.

פסוקי סיום ספרי תהלים: ספר תהלים מורכב מחמישה ספרים, ובסוף כל אחד מהם [מזמורים מא, עב, פט, קו, קנ] דברי חתימה חגיגיים. מאז ימי הביניים נהגו לצרף לאחר אמירת המזמורים המסיימים את ספר תהלים גם כמה מחתימותיהם של שאר הספרים [מזמורים עב, פט [ואולי נאמרו במקור גם חתימות נוספות]], כדי לתת ביטוי לכל חלקיו של הספר. לכאורה צריך היה להמשיך כעת באמירת הברכה החותמת את "פסוקי דזמרה", אך עם הזמן נוספו לפניה קטעי שבח מקראיים נוספים, כמפורט להלן [ברכת דוד, תפילת הלויים בימי נחמיה ושירת הים].

ברכת דוד: אלה הם דברי דוד בסוף ימיו, במעמד שבו מסר לשלמה בנו את כל מה שהכין לבניית המקדש. אמירת קטע זה בתפילה ידועה מאז ימי הגאונים. הפסוק האחרון, "ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך", מתקשר בבירור אל התהילה שב"פסוקי דזמרה".

וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, לְךָ יהוה הַמַּמְלָכָה
וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ
כֹּחַ וּגְבוּרָה, וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ
וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:

תפילת הלויים בימי נחמיה

וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: אַתָּה נחמיה ט, ה–יא
הוּא יהוה לְבַדֶּךָ, אַתָּ עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ
וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם, וּצְבָא הַשָּׁמַיִם
לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יהוה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ
מֵאוּר כַּשְׂדִּים, וְשַׂמְתָּ שְּׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ, וְכָרוֹת
עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי
לָתֵת לְזַרְעוֹ, וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ
בְּמִצְרָיִם, וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה
וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם, וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם

■ **הנצח:** גבורה וניצחון. **כי כל בשמים ובארץ:** כי לך וממך כל המצוי ביקום. **והמתנשא לכל לראש:** עליון מעל כל הראשים והמלכים. ■ **ושמת שמו אברהם:** שינית את שמו מ"אברם" ל"אברהם" [בראשית יז, ה]. **וכרות עמו הברית:** כָּרַתָּ עמו את ברית בין הבתרים [בראשית טו]. **ארץ הכנעני וכו':** והולך ומונה עוד חמישה מן העמים שישבו בארץ. **ותקם:** קיימת. **עני:** סבל. **הזידו עליהם:** נהגו כלפי ישראל ברשעות [בזדון]. **ותעש לך שם:** שמך התפרסם. **כהיום הזה:** גלוי לעיני כל כאור השמש.

תפילת הלויים בימי נחמיה: בספר נחמיה מסופר על מעמד רב משתתפים שבו כרתו בני ישראל, שבי ציון, ברית מחודשת עם ה', שבמסגרתה קיבלו עליהם לקיים את מצוותיו. במעמד זה קראו הלויים לברך את ה' על חסדיו עם עמו, והפסוקים הפותחים את הקריאה הזו שולבו כאן בתפילה היומית מאז ימי הביניים. מילותיו האחרונות של הקטע מזכירות את קריעת ים סוף, ומשמשות כחוליית מעבר וקישור אל שירת הים שבהמשך, ונראה שעל כן שולב הקטע דווקא כאן.

הַזֶּה: חזן וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה, וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

שירת הים

וַיּוֹשַׁע יהוה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם, שמות יד, ל–לא
וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם:
וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יהוה בְּמִצְרַיִם,
וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יהוה, וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר משֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוה שמות טו, א–יט
וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר, אָשִׁירָה לַיהוה כִּי גָאֹה גָּאָה, סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם:
עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה, זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ:
יהוה אִישׁ מִלְחָמָה, יהוה שְׁמוֹ:
מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם, וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם סוּף:
תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ, יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אָבֶן:
יְמִינְךָ יהוה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ, יְמִינְךָ יהוה תִּרְעַץ אוֹיֵב:

■ **היד:** מכת היד, פורענות. **גאה גאה:** הראה לעיני כל את רוממותו. **רמה:** השליך. **עזי וזמרת יה:** ה׳ הוא הנותן לי עוז, ולו אני מזמר. **ואנוהו:** ואפארהו, ואשבחהו. **ירה:** השליך. **מבחר שלשיו:** ראשי צבאו המובחרים. **יכסימו:** כיסו אותם. **נאדרי בכח:** בעלת כוח אדיר. **תרעץ:** שברה, מחצה.

שירת הים: אמירת שירת הים בתפילה [בתוספת כמה פסוקים מספר שמות המקדימים אותה וכמה פסוקי גאולה נוספים לאחריה] מוכרת רק מספרות ימי הביניים. אפשר שדבר זה נעשה כדי שיקיים המתפלל את הצו לזכור את יציאת מצרים בכל יום ויום [דברים טז, ג], בדומה להזכרת יציאת מצרים בקריאת שמע [להלן, עמ׳ 177]. הפסוק האחרון של השירה [״ה׳ ימלך לעולם ועד״] נאמר פעמיים, ונוסף עליו גם תרגומו הארמי, מעשה ידי אונקלוס, בן המאה הראשונה לספירה. הכפלת הפסוק ותרגומו נעשו על פי קביעתו של האר״י.

וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ, תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ:
וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נֹזְלִים, קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב יָם:
אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל, תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי
אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי:
נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם, צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים:
מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יהוה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ, נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:
נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ:
נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ, נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ:
שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן, חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת:
אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד, נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן:
תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן, עַד יַעֲבֹר עַמְּךָ יהוה
עַד יַעֲבֹר עַם זוּ קָנִיתָ:
תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יהוה, מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי
כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ:
יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:
יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:
יהוה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

תרגום אונקלוס לשמות טו, יח

וברב גאונך: בגדולתך הרבה. **קמיך:** אויביך. **תשלח חרנך וכו':** זעמך השמידם מהר, כאש האוכלת קש. **כמו נד:** כמו חומה. **תהמת:** מי תהום. **תמלאמו נפשי:** תאוותי תימלא מהם, משללם. **אריק חרבי:** אשלוף את חרבי [ויישאר נרתיקה ריק ממנה]. **תורישמו:** תאביד אותם. **אדירים:** עמוקים ושוטפים בחוזקה [ויש מפרשים את המילה ככינוי למצרים שצללו במים]. **נורא תהלת:** כל השומע את תהילתו מתמלא יראתו. **נחית:** הולכת, הדרכת. **נהלת בעזך:** הובלת אותו בגבורתך. **נוה קדשך:** משכנך הקדוש, ארץ ישראל. **ירגזון:** פחדו, רעדו. **חיל:** רעידה, פחד. **אילי:** גיבורי. **נמגו:** נמסו [מפחד]. **בגדל זרועך ידמו כאבן:** כשיראו את גבורתך הגדולה יעמדו דוממים כאבן. **קנית:** יצרת [עשית אותו לעם]. **מכון וכו':** [הר נחלתך הוא] המקום אשר אתה, ה', עשית כדי להשרות בו את שכינתך, [הוא] המקדש אשר יצרו ידיך, ה'. **ה' מלכותה וכו':** [בתרגום מארמית:] ה' מלכותו עומדת לעולם ולעולמי עולמים.

כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם,
וַיָּשֶׁב יהוה עֲלֵהֶם אֶת מֵי הַיָּם,
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם:
כִּי לַיהוה הַמְּלוּכָה וּמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: תהלים כב, כט
חזן וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו, עובדיה כא
וְהָיְתָה לַיהוה הַמְּלוּכָה:
וְהָיָה יהוה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, זכריה יד, ט
בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יהוה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: ישיבה

"ברכת השיר", הברכה שלאחר פסוקי דזמרה

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ,
וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד,
מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל.
וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ,
פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וְעוֹנֶה וּמְרַחֵם,

לשפט את הר עשו: לעשות באדום משפט, להעניש אותם. ***יהיה ה' אחד ושמו אחד:*** ה' יהיה היחיד שאותו יעבדו ושבשמו יקראו. ■ **זכרך:** שמך.

ברכת השיר: יחידת "פסוקי דזמרה" נפתחה, כזכור, בברכה אחת ["ברוך שאמר" [עמ' 147]] והיא נחתמת כאן בברכה ארוכה הפותחת במילים "נשמת כל חי". בתלמוד הבבלי [פסחים קיח ע"א] מובאת דעתו של ר' יוחנן [ארץ ישראל, המאה השלישית], שתפילה כלשהי הפותחת במילים "נשמת כל חי" היא "ברכת השיר" הנזכרת כבר במשנה [פסחים י, ז], ואולי כיוון לברכה שלפנינו, או לפחות אל חלקה הראשון. הברכה קולחת וכתובה בלשון פיוטית, עשירה בחזרות ובתקבולות מרובות, ומשובצת בשברי פסוקים רבים עד מאוד. מטרתה לומר שאין ביכולת האדם לשיר את תהילת ה' במלוא היקפה, ולהודות לו על החסדים הרבים שגמל עם בני ישראל. בימי החול נאמר רק חלקה האחרון של הברכה, הפותח במילים "ישתבח שמך לעד מלכנו".

בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה אֵין לָנוּ מֶלֶךְ עוֹזֵר וְסוֹמֵךְ אֶלָּא אָתָּה.
אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים, אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת,
אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת, הַמְהֻלָּל בְּרֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת.
הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים.
וַיהוה עֵר, הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן,
הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים,
וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים,
וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים וְהַמְפַעְנֵחַ נֶעְלָמִים,
וּלְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים.
וְאִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם,
וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו,
וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ,
וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ,
וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם,
וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת –
אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ,
יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
וּלְבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ, מַלְכֵּנוּ,
עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת,
נִסִּים וְנִפְלָאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ.

צוקה: מצוקה, מכאוב. **תולדות:** הדברים הנולדים ומתחדשים בעולם. **ברב התשבחות:** בתשבחות רבות. **מפענח נעלמים:** מגלה נסתרות ואין נעלם מנגד עיניו. **כהמון:** כהמיית, כרעש.

מִלְּפָנִים מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ,
בְּרָעָב זַנְתָּנוּ וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ,
מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ,
וּמֵחֳלָיִים רָעִים וְרַבִּים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ.
עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ,
וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, לָנֶצַח.
עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ,
וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּנוּ,
וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ,
הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ, וִיפָאֲרוּ וִישׁוֹרְרוּ וִירוֹמְמוּ,
וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ, מַלְכֵּנוּ, תָּמִיד.
כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע,
וְכָל עַיִן לְךָ תְצַפֶּה,
וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה,
וְכָל הַלְּבָבוֹת יִירָאוּךָ וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ,
כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב:
כָּל עַצְמֹתַי תֹּאמַרְנָה יהוה מִי כָמוֹךָ, תהלים לה, י
מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ.
שַׁוְעַת עֲנִיִּים אַתָּה תִשְׁמַע, צַעֲקַת הַדַּל תַּקְשִׁיב וְתוֹשִׁיעַ.
מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ,

ובשבע כלכלתנו: סיפקת את כלכלתנו לשובע. **ונאמנים:** וחמורים. **דליתנו:** חילצת אותנו. **אברים שפלגת:** חלקי הגוף שהבדלתם זה מזה. **קרב וכליות:** האברים הפנימיים בגוף, שהם – לפי אמונת הקדמונים – משכן הרגשות. **יערך:** ידמה.

הָאֵל הַגָּדוֹל, הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן, קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ.
נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ,
חזן כָּאָמוּר: לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יהוה וְכָל קְרָבַי תהלים קג, א
אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ.
הָאֵל בְּתַעֲצוּמוֹת עֻזֶּךָ,
הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ,
הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ,
הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא.

אם עד כאן עבר לפני התיבה נער שטרם הגיע למצוות, או אם נהוג לחלק את התפילה בין שני חזנים, מתחיל כאן החזן השני:

שׁוֹכֵן עַד, מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ.
וְכָתוּב: רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוה לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה. תהלים לג, א
חזן בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְרוֹמָם,
וּבְשִׂפְתֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ,
וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְקַדָּשׁ,
וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְהַלָּל.
וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל

קונה: בורא. **בתעצומות עזך:** בעוצמת גבורתך. **שוכן עד:** חי וקיים לעד. **מרום:** שוכן במרום, תקיף ושליט. **נאוה תהלה:** נאה, ראוי להלל את ה׳. **בקרב:** באברי הגוף הפנימיים, שהם – לפי אמונת הקדמונים – משכן הרגשות.

שוכן עד: אין כאן פתיחה של יחידה ספרותית חדשה, אבל מאז ימי הביניים הונהג שזה המקום שבו ניתן להחליף חזן בחזן אחר.

בפי ישרים וכו׳: בכמה סידורים מודגש האקרוסטיכון "יצחק" בראשי המילים השניות שבכל שורה ["ישרים, צדיקים, חסידים, קדושים"]. בנוסחים אחרים מצאו גם את השם "רבקה" באות השלישית של המילה השלישית שבכל השורות, אך ייתכן שאין זה אלא פרי המקרה.

בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ, מַלְכֵּנוּ, בְּכָל דּוֹר וָדוֹר.

חזן שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ,

יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,

לְהוֹדוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבֵּחַ, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם,

לְהַדֵּר וּלְנַצֵּחַ, לְבָרֵךְ, לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס,

עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת

דָּוִד בֶּן יִשַׁי, עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ.

עמידה **וּבְכֵן יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ,**

הָאֵל, הַמֶּלֶךְ, הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ.

כִּי לְךָ נָאֶה, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,

שִׁיר וּשְׁבָחָה, הַלֵּל וְזִמְרָה,

עֹז וּמֶמְשָׁלָה, נֶצַח, גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה,

תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת, חזן קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת,

בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ,

וּמֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וּמְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת,

אֵל הַהוֹדָאוֹת, אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת,

בּוֹרֵא כָּל הַנְּשָׁמוֹת, רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים,

הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה,

מֶלֶךְ, יָחִיד, אֵל, חֵי הָעוֹלָמִים. [אמן]

היצורים: הברואים. **לנצח:** לזמר. **לעלה ולקלס:** לרומם ולשבח. **על כל:** למעלה מכל. **דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי:** מזמורי תהלים. **עז וממשלה:** כוח ושלטון. **נצח:** גבורה וניצחון. **אל ההודאות:** האל שהכל מודים לו. **המעשים:** הברואים. **חי העולמים:** חי לנצח.

בשבת שובה אומרים את המזמור הבא החזן והקהל, פסוק אחר פסוק, כשהארון פתוח:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת. מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יהוה: תהלים קל
אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי, תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי:
אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ, אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד:
כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה, לְמַעַן תִּוָּרֵא:
קִוִּיתִי יהוה קִוְּתָה נַפְשִׁי, וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי:
נַפְשִׁי לַאדֹנָי, מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר:
יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל יהוה כִּי עִם יהוה הַחֶסֶד, וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת:
וְהוּא יִפְדֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל, מִכֹּל עֲוֹנוֹתָיו: סוגרים את הארון

	חצי קדיש	תרגום:
חזן	יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	בעולם שברא כרצונו וימליך מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן.	בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב, ואמרו אמן.
קהל וחזן	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים].

■ **שיר המעלות:** שיר שהיו הלויים משוררים על מדרגות ["מעלות"] המקדש. **אם עוונות וכו':** ה', אם תזכור את העוונות כדי להעניש את עושיהם, מי יוכל להתקיים? **למען תורא:** כדי שייראו מפניך. **הוחלתי:** ייחלתי, קוויתי. **נפשי וכו':** נפשי מקווה ומייחלת לה' יותר משומרי המשמרת האחרונה המצפים לבוא הבוקר. **יחל:** קווה.

שיר המעלות: האר"י הוא שקבע לומר כאן מזמור זה בעשרת ימי תשובה, כיוון שנזכרים בו הסליחה והפדות מן העוונות – נושאים התואמים את אווירת אותם ימים.

חצי קדיש: חצי קדיש זה מציין את סיום היחידה השנייה של תפילת שחרית ומעבר אל היחידה השלישית, קריאת שמע וברכותיה. לדיון בו ראה עמ' 205.

חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.

קהל אָמֵן.

חזן לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.

[אמן]

למעלה מכל הברכות [בשבת שובה:
למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.

[אמן]

חזן **בָּרְכוּ אֶת יהוה הַמְבֹרָךְ.**

קהל [קידה] **בָּרוּךְ יהוה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.**

חזן **בָּרוּךְ יהוה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.**

קריאת שמע וברכותיה

הברכות שסביב קריאת שמע נאמרות על ידי הקהל והחזן, כשהחזן אומר בקול רם רק חלקים מהן, והקהל ממתין לו קודם שימשיך.

ברכו: זו הפתיחה הרשמית של תפילות ערבית ושחרית בציבור, והיא מתועדת כבר בתקופת המשנה [ברכות ז, ג].

קריאת שמע וברכותיה: זו היחידה השלישית בתפילת שחרית. בערבית ובשחרית [לקיים מה שנאמר "בשכבך ובקומך" [דברים ו, ז]] קוראים שלוש פרשיות מן התורה ומקיפים אותן בברכות, שלוש בשחרית וארבע בערבית [משנה ברכות א, ד]. המקורות מעידים על מנהג זה כבר בימי הבית השני. בספרות חז"ל נדונים קטעים שונים מן הברכות, אך נוסחן כפי שהוא לפנינו מתועד רק מימי הגאונים. שלוש הפרשיות מדגישות עקרונות יסוד מרכזיים במחשבת היהדות: אחדות ה' ויחידותו, תורת השכר והעונש, קיום המצוות וחשיבותן ואהבת האדם את ה'. הברכות המקיפות את קריאת שמע משתנות באורכן ובלשונותיהן בין ערבית לשחרית, אף שנושאיהן הכלליים זהים. שלוש הברכות שבשחרית עוסקות בבריאה ובאור [הברכה הראשונה], במתן תורה, בלימודה ובקיום המצוות [הברכה השנייה], ובגאולת מצרים [הברכה השלישית]. וישנם פרשנים הרואים ברכות אלה כעוסקות בשלושת פניו של האור:

ברכת "יוצר אור"

הברכה הראשונה לפני קריאת שמע

ישיבה **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,**
יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ, עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל.

הַכֹּל יוֹדוּךְ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךְ, וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיהוה,
הַכֹּל יְרוֹמְמוּךְ סֶּלָה, יוֹצֵר הַכֹּל.
הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ,
מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ,
וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת הָרַחֲמִים.

■ **ממכון שבתה:** מהמקום בו היא שוכנת.

האור הפיסי שהוא אור הבריאה, אור התורה ואור הגאולה. מן הראוי להזכיר כאן את סדר התפילה היומית של הכהנים בבית המקדש, ש"ברכו ברכה אחת, קראו עשרת הדברים, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר" [משנה תמיד ה, א]. הברכה שבה מדובר במשנה היא ברכת "אהבת עולם" [להלן, עמ' 173], והמנהג לקרוא את עשרת הדיברות בכל יום נתבטל עם חורבן בית המקדש [תלמוד בבלי, ברכות יב ע"א]. ועוד יש להעיר, כי בנוסחי הגניזה של ברכות קריאת שמע באה בראשן ברכה על קיום מצוות הקריאה, בנוסח: "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על מצוות קריאת שמע, להמליכו בלבב שלם ולייחדו בלב טוב ולעובדו בנפש חפצה". גם מנהג זה אבד עם השנים.

ברכת יוצר אור: הברכה הראשונה שלפני קריאת שמע ארוכה יותר מזו של יום חול ומקושטת יותר ממנה, והיא עוסקת בבריאת העולם, בגרמי השמים ובסדרם וכן בשבח שהם משבחים את ה'. ברכה בשם "יוצר אור", הנאמרת לפני קריאת שמע, מוכרת כבר לאמוראים תלמוד בבלי, ברכות יא ע"ב]. הברכה משובצת בכמה וכמה קטעי פיוט [ראה להלן], וכן נכללת בה הקדושה [להלן, עמ' 171].

יוצר אור ובורא חשך וכו': פסוק הוא מדברי ישעיהו [מה, ז] בשינוי קל. שם נכתב "עושה שלום ובורא רע" ובסידור התפילה שינו "בורא רע" ל"בורא את הכל". בתלמוד הבבלי [ברכות יא ע"ב] הסבירו שינוי זה כרצון לשמור על נקיון הלשון ולא להזכיר את הרוע מפורשות.

הכל יודוך וכו': מכאן ועד "המה יפארוך סלה" [עמ' 170] נמצא תוספות שאינן נאמרות ביום חול. הקטע הפותח ב"הכל יודוך" הוא פיוט קצר, שמילת "הכל" באה בראש כל אחד מארבעת טוריו וכן בחתימת הטור האחרון. הוא מתקשר אל המילה "הכל" שבסיום נוסחת הברכה הפותחת את "יוצר אור".

הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים,
וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.
מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ, יהוה, כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ, מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ. תהלים קד, כד
הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז, הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם.
אֱלֹהֵי עוֹלָם, בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ,
אֲדוֹן עֻזֵּנוּ, צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ, מָגֵן יִשְׁעֵנוּ, מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ.
אֵין עֲרֹךְ לְךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ,
אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ.
חזן אֵין עֲרֹךְ לְךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בָּעוֹלָם הַזֶּה,
וְאֵין זוּלָתְךָ, מַלְכֵּנוּ, לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא,
אֶפֶס בִּלְתְּךָ, גּוֹאֲלֵנוּ, לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ,
וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ, מוֹשִׁיעֵנוּ, לִתְחִיַּת הַמֵּתִים.

שירה **אֵל** אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים,
בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל הַנְּשָׁמָה,
גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם,
דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים הוֹדוֹ.
הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ,

מה רבו: מה גדול מספרם. **קנינך:** מה שבראת. **מאז:** מעולם. **מימות עולם:** מאז שנברא העולם. **צור משגבנו:** האל המגן עלינו והמשמש לנו למחסה כסלע איתן. **אין ערך לך:** אין דומה לך. **אפס בלתך:** אין מלבדך.
■ **כל המעשים:** כל הברואים. **המתגאה:** הנישא בגאון. **חיות הקדש:** ארבע החיות שבמרכבת ה׳ [יחזקאל א].

אין ערך לך וכו׳: פיוט קצר ובו ארבעה טורים קצרים ומקבילים. לאחר שהם נאמרים פעם אחת בפני עצמם, הם נאמרים בשנית בתוספת הרחבות המציגות תמונה מיוחדת במינה של שלבי הגאולה העתידית.

וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה,
זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ,
חֶסֶד וְרַחֲמִים מָלֵא כְבוֹדוֹ.
טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ,
יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל,
כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם,
לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל.
מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ,
נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם,
שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם,
עוֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם.
פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ,
צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ,
קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר,
רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה.
שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם,
תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה, שְׂרָפִים וְחַיּוֹת וְאוֹפַנֵּי הַקֹּדֶשׁ.

זכות ומישור: צדק ויושר. **מושלים:** השמש והירח נבראו "למשול" ביום ובלילה [בראשית א, טז–יח]. **מפיקים:** מקרינים.
קונם: בוראם. **לזכר:** לשם. **ראה:** ראה לנכון, רצה. **ואופני הקדש:** האופנים שבמרכבת ה' [יחזקאל א, יט].

אל אדון: פיוט קצוב בן כ"ב טורים ובו אקרוסטיכון אלפביתי. נושאו הוא בריאת המאורות והשבח שמשבחים כל צבא השמים את ה'. על פי צורתו הספרותית – ובעיקר בשל העדר חריזה ורמיזות אל המדרשים – נראה שהפיוט הוא קדום, אך שילובו בתפילה ידוע רק מראשית ימי הביניים. בארץ ישראל בתקופת הגאונים יכול היה החזן לגוון את התפילה ולהחליף את הפיוט "אל אדון" בפיוטים אחרים, אלפביתיים אף הם ודומים לו בתכניהם.

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים,
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ.
תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה,
עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת.
זֶה שִׁיר שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי,
שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ.
וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר:
מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת, טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוה. תהלים צב, א–ב
לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו,
שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה וְכָבוֹד יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל,
הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ.
שִׁמְךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, יִתְקַדַּשׁ וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר,
בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת.

תִּתְבָּרֵךְ, מוֹשִׁיעֵנוּ, עַל כָּל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁיָּצַרְתָּ,
הֵמָּה יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה.

■ **לאל:** השבח [שנזכר בסוף הפיוט "אל אדון"] הוא שבחו של האל. **עטה:** עטף, הלביש. **יצוריו:** ברואיו. **וזכרך:** ושמך.

ויום השביעי משבח ואומר: בבית המקדש נהגו הלויים לומר בכל יום מזמור תהלים כ"שיר של יום" [ראה עמ' 266]. בארץ ישראל של ימי הגאונים נהגו להזכיר בכל יום בברכת "יוצר אור" את מעשי הבריאה של אותו יום, וכן לצטט את הפסוק הפותח את "שיר של יום", כשהוא נאמר לכאורה מפי היום עצמו [בנוסח: "ויום חמישי משבח ואומר הרנינו לאלהים עוזנו" וכן הלאה]. המנהג נעלם מתפילות היומיום, אך שרד בתפילת השבת, שהיא ארוכה וחגיגית יותר.

תתברך לנצח צורנו וכו': כאן נפתחת "קדושה דיוצר", היינו הקדושה [ראה בהרחבה עמ' 190] המשולבת בתוך ברכת "יוצר אור". כיוון שהברכה עוסקת בבריאת המאורות בפרט ובצבא השמיים בכלל, שולבו

תִּתְבָּרֵךְ לָנֶצַח, צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ, בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים,
יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד, מַלְכֵּנוּ, יוֹצֵר מְשָׁרְתִים,
וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם,
וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל
דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם.
חזן כֻּלָּם אֲהוּבִים, כֻּלָּם בְּרוּרִים,
כֻּלָּם גִּבּוֹרִים, כֻּלָּם קְדוֹשִׁים,
וְכֻלָּם עוֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם.
וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה,
בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה,
וּמְבָרְכִין וּמְשַׁבְּחִין וּמְפָאֲרִין,
וּמַעֲרִיצִין וּמַקְדִּישִׁין וּמַמְלִיכִין,

אֶת שֵׁם הָאֵל, הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל,
הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, קָדוֹשׁ הוּא.
חזן וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה,
וְנוֹתְנִים בְּאַהֲבָה רְשׁוּת זֶה לָזֶה,
לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ, בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה,

---

קדושים: כינוי למלאכים. **משרתים:** המלאכים. **ברום עולם:** בשמים ממעל. **ברורים:** ברים, טהורים. **מקבלים... רשות זה לזה:** מכבדים זה את זה בזכות להיות הראשון שיקבל עול מלכות שמים. **בנחת רוח:** בעונג. **בשפה ברורה ובנעימה:** בשפה צחה ובקול נעים.

בה גם דברי התהילה שהם אומרים יום יום לבוראם. הקדושה נאמרה בתוך ברכה זו בארץ ישראל רק ביום השבת, אך בבבל היא הועברה גם אל התפילה היומיומית, וכך נתקבל בכל מקום. בנוסחה של הקדושה נותר שריד לפיוט אלפביתי קדום ["אהובים, ברורים, גיבורים"] והיא משופעת בחזרות המעצימות את חגיגיות המעמד.

קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים בְּאֵימָה, וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

קהל וחזן קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יהוה צְבָאוֹת, ישעיה ו, ג
מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ.

חזן וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ
בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים,
לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

קהל וחזן בָּרוּךְ כְּבוֹד יהוה מִמְּקוֹמוֹ. יחזקאל ג, יב

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ,
לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ,
כִּי הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ,
פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת, עוֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת, בַּעַל מִלְחָמוֹת,
זוֹרֵעַ צְדָקוֹת, מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת, בּוֹרֵא רְפוּאוֹת,
נוֹרָא תְהִלּוֹת, אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת,
הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, כָּאָמוּר:
חזן לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. תהלים קלו, ז
אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ בִּמְהֵרָה לְאוֹרוֹ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת.

קדשה: ראה עמ׳ 190. **מתנשאים לעמת שרפים:** עולים ממקומם אל מול השרפים. **מרום:** שוכן במרום, תקיף ושליט. **עושה חדשות:** יוצר דברים חדשים. **זורע צדקות:** גומל חסדים. **נורא תהלות:** כל השומע את תהילתו מתמלא ביראתו. **המחדש וכו׳:** בטובו הוא מקיים את העולם, כאילו בראו בכל יום מחדש. **אור חדש:** אור הגאולה.

אור חדש: בסופה של ברכת "יוצר אור", העוסקת באור הפיסי, אור הבריאה, שולבה מאז ימי הגאונים בקשה משיחית שעניינה אור הגאולה, שהוא רוחני בטיבו. רב סעדיה גאון [במחצית הראשונה של המאה העשירית] התנגד בחריפות לאמירת משפט זה, כיוון שראה אותו חורג מנושאה של הברכה. [את דעתו קיבל הרמב"ם ובעקבותיו נוסח התפילה של עדות המזרח.]

ברכת "אהבה"

הברכה השנייה לפני קריאת שמע

לקראת סיום הברכה נוהגים לאסוף את ארבע הציציות שבטלית ולאחוז בהן ביד שמאל.

אַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתָּנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ,
חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ, אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ,
בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וּבַעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ,
וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם,
כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ.
אָבִינוּ, אָב הָרַחֲמָן, הַמְרַחֵם,
רַחֵם נָא עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ בִּינָה לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל,
לִשְׁמֹעַ, לִלְמֹד וּלְלַמֵּד, לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם
אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה.

■ **תחננו:** תרחם עלינו. **דברי תלמוד תורתך:** הדברים הנובעים מלימוד התורה.

ברכת "אהבה": בניגוד לברכת "יוצר אור" שהיא אוניברסאלית באופיה ומדברת על ה' בעיקר בגוף שלישי, הברכה שלפני קריאת שמע עוסקת במוטיבים לאומיים מובהקים והיא פונה אל ה' בגוף שני. נושאיה של הברכה הם אהבת ה' את האדם, זכות אבות, מתן תורה ולימודה [ובמקורות היא קרויה גם "ברכת התורה"], שמירת המצוות, ארץ ישראל, בחירת עם ישראל, קיבוץ גלויות והגאולה. נושאים אלה חוזרים גם בפרשיות קריאת שמע, ואפשר להצביע גם על קשרים לשוניים אמיצים ביניהן ובין הברכה. מכאן שברכה זו נוסדה מעיקרה כדי לשמש מבוא לקריאת שמע, והיא שנאמרה – מן הסתם בניסוח שונה – כבר בבית המקדש [ראה לעיל, עמ' 167]. בתלמוד הבבלי [ברכות יא ע"ב] נחלקו האמוראים אם לפתוח את הברכה ב"אהבה רבה" או ב"אהבת עולם", ובמנהגים השונים של עדות ישראל נמצא את שני מטבעות הלשון. בין כך ובין כך, פתיחת הברכה וחתימתה, המדגישות את אהבת ה' את האדם, משלימות יפה את ראשית קריאת שמע, המדברת באהבת האדם את ה'.

ארבע הציציות: המנהג לאחוז בארבע הציציות [החל ב"והבא עלינו ברכה ושלום" ועד לאמצע הברכה שלאחר קריאת שמע], וכן לנשקן, להעבירן על העיניים או להביט בהן במהלך קריאת שמע, מקורו בתורת הקבלה ובסודותיה.

וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ,
וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ,
לְמַעַן לֹא נֵבוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם וְלֹא נִכָּשֵׁל לְעוֹלָם וָעֶד.
כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ,
נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ.
וְרַחֲמֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, וַחֲסָדֶיךָ הָרַבִּים אַל יַעַזְבוּנוּ נֶצַח סֶלָה וָעֶד.
מַהֵר וְהָבֵא עָלֵינוּ בְּרָכָה וְשָׁלוֹם מְהֵרָה מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת כָּל הָאָרֶץ,
וּשְׁבֹר עֻלֵּנוּ מֵעַל צַוָּארֵנוּ וְתוֹלִיכֵנוּ מְהֵרָה קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ.
חזן כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה, וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן,
וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת בְּאַהֲבָה,
לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה, וּלְאַהֲבָה אֶת שְׁמֶךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה.

פרשיות קריאת שמע

הפרשה הראשונה של קריאת שמע

נוהגים לכסות ביד ימין את העיניים בשעת אמירת הפסוק "שמע ישראל", וכן נהוג להאריך באמירת "אחד".

הקהל והחזן אומרים יחדיו: **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יהוה אֱלֹהֵינוּ יהוה אֶחָד:** דברים ו, ד–ט

ואומרים בלחש: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

ויחד לבבנו: כוון את מחשבותינו ורגשותינו. **קוממיות:** בקומה זקופה, בגאון. **לשון:** עם. **וליחדך:** להכריז [בקריאת "שמע ישראל"] על היותך אל אחד ויחיד.

כיסוי העיניים: ומנהג זה מוכר כבר מתקופת התנאים [תלמוד בבלי ברכות יג ע"ב]. כיסוי העיניים מסייע למתפללים לרכז את כל כוחות הנפש, וההארכה באמירת "אחד" נותנת להם שהות כדי לעמוד על מלוא משמעותה של ההכרזה שהם מכריזים.

שמע ישראל: הפסוק הפותח את הפרשה הראשונה של קריאת שמע זכה למעמד מיוחד במחשבת

וְאָהַבְתָּ אֵת יהוה אֱלֹהֶיךָ, בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם, בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ, וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

הפרשה השנייה של קריאת שמע

וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם דברים יא, יג–כא
הַיּוֹם, לְאַהֲבָה אֶת יהוה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ, וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ, וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם,

---

■ **מאדך:** כוחך ויכולתך. **לאות על ידך ... לטטפת בין עיניך:** ומפסוק זה למדו חז"ל את מצוות תפילין של יד ושל ראש. [ובתפילין אכן מצויה בין השאר גם פרשת "שמע ישראל".] **מזזות ביתך:** המזוזות הן בעיקרן שתי הקורות שבצידי הדלת, אך עם הזמן נתייחד השם "מזוזה" לחפץ מיוחד המוצמד לקורה הימנית של הכניסה לבית ולכל חדר בתוכו. במזוזה מצוי קלף ועליו בין השאר פרשת "שמע ישראל".

■ **יורה ומלקוש:** החל בגשם הראשון של השנה וכלה באחרון. **תירשך ויצהרך:** יינך ושמנך.

ישראל ובתולדותיו, כהצהרת אמונה מוחלטת, קבלת עול מלכות שמים. פעמים רבות נתקשרו לפסוק זה הרעיון של קידוש השם בעולם והנכונות למות על קיום יסודות היהדות, ובכך הוסיפו רבות לעוצמתה של ההכרזה "שמע ישראל". המסורת על ר' עקיבא שהוצא להורג בידי הרומאים ויצאה נשמתו באמירת "שמע ישראל" [תלמוד בבלי, ברכות סא ע"ב], היא ביטוי אחד מרבים למעמדו המיוחד של פסוק זה. [האותיות הגדולות שבפסוק מצויות גם בספר התורה ונאמרו עליהן מדרשים רבים, כגון שהן יוצרות את המילה "עֵד" ואמירת הפסוק היא עדות ליחידות ה'.]

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: בימים קדומים נהגו שרק אחד מן הציבור הכריז "שמע ישראל", ועל הכרזה זו השיב הציבור ב"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", כפי שמקובל היה להשיב על כל הזכרה של שם ה' [משנה יומא ד, א; תלמוד בבלי, פסחים נו ע"א]. עם הזמן נקבע שכל מתפלל ומתפלל אומר "שמע ישראל", וכך נעשה המענה למיותר ועל כן הוא נאמר רק בלחש.

והיה אם שמע תשמעו וכו': תורת השכר והעונש היא מעקרונות היסוד של היהדות. בפרשה זו נתבעים הפרט והכלל לציות מלא למצוות ה', ובשכר זה יזכו לשבת על אדמתם בשלום ואף להנות מפריה.

וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף יהוה בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ, וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יהוה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם, וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם, בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יהוה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם, כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ:

הפרשה השלישית של קריאת שמע, פרשת ציצית

נוהגים להעביר את הציציות ליד ימין ולנשק אותן כל פעם שמזכירים את המילה "ציצית" וכן בסיום הפרשה. ויש נוהגים להעביר את הציציות על העיניים בשעת אמירת "וראיתם אותו". את הציציות ממשיכים לאחוז ביד ימין עד לאמצע הברכה שאחרי קריאת שמע.

וַיֹּאמֶר יהוה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם, וְנָתְנוּ עַל צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת יהוה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם, וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי, וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: במדבר טו, לז–מא

כימי השמים על הארץ: כל עוד העולם קיים. ■ **ציצת:** חז"ל ביארו את המילה כמדברת בצרור של ארבעה חוטים שכופלים אותם ומחברים אל נקב המצוי בפינות הבגד. **כנפי:** קצות. **ונתנו וכו':** את חוטי הציצית נהגו לכרוך יחדיו בחוט צמר הצבוע בצבע שהופק מחלזון מיוחד [שזהותו כבר איננה ברורה]. **תתורו:** תחפשו ותבקשו [מה שהלב והעין חומדים].

פרשת ציצית: לבישת הציצית באה להזכיר לאדם בכל עת את ה' ואת מצוותיו ולשמור אותו מפני פיתויי העין והלב. בימים קדומים לא נאמרה פרשה זו בקריאת שמע של ערבית [משנה ברכות ב, ב], כיוון שהחיוב במצוות ציצית הוא ביום בלבד.

אֲנִי יהוה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים, אֲנִי יהוה אֱלֹהֵיכֶם: [אֱמֶת].

המתפלל מצרף אל סוף קריאת שמע את המילה "אמת" שבתחילת הברכה הבאה, ממתין עד שהחזן מכריז בקול רם "ה' אלהיכם אמת", וממשיך באמירת הברכה הבאה, החל ב"ויציב".

ברכת "אמת ויציב"

הברכה שאחרי קריאת שמע

אֱמֶת וְיַצִּיב, וְנָכוֹן וְקַיָּם,
וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן, וְאָהוּב וְחָבִיב,
וְנֶחְמָד וְנָעִים, וְנוֹרָא וְאַדִּיר,
וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל, וְטוֹב וְיָפֶה
הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד.

■ **הדבר הזה:** כל הדברים האמורים לעיל בקריאת שמע.

ה' אלהיכם אמת: קישור סופה של קריאת שמע אל הברכה שלאחריה הוא קדום ונזכר כבר בתלמוד הבבלי [ברכות יד ע"א], ועיקרו הרצון שלא לחצוץ בין הקריאה לברכות שלאחריה, ויסודו הלשוני בדברי ירמיהו: "וה' אלהים אמת" [י, י]. בימי הביניים ספרו מקובלים את המילים שבקריאת שמע ומצאו שיש בה 245 מילים. כיוון שהמספר 248 [רמ"ח] הוא מספר בעל משמעות [מניין מצוות עשה או אברי הגוף] ביקשו להוסיף עוד שלוש מילים לקריאת שמע, כדי להעמיד כל מילה בקריאה חשובה זו מול כל מצוה או אבר. לשם כך חוזר החזן על שלוש מילים בסוף הקריאה וכך מושלם מניינן.

אמת ויציב: בברכה שאחרי קריאת שמע שני חלקים: בראשון [עד "חק ולא יעבר"] מאשר המתפלל את אמיתות כל מה שקרא בקריאת שמע [ומכאן שם הברכה, "אמת ויציב", הנזכר כבר במשנה ברכות ב, ב]. בחלק השני הוא מודה לה' על גאולת מצרים, כהמשך להזכרת יציאת מצרים בפרשה השלישית של קריאת שמע [ומכאן גם שמה האחר של ברכה זו: "ברכת הגאולה" [תלמוד בבלי, ברכות ד ע"ב]]. שני החלקים מהודקים זה לזה על ידי המילה "אמת" הפותחת הרבה ממשפטיה של ברכה זו, בשני חלקיה. העיסוק בגאולת מצרים, גאולת העבר, משך אחריו בימי הגאונים ולאחריהם גם בקשות לגאולה עתידית [ובעיקר בפיוט הקצר שראשיתו ב"צור ישראל", אשר התוסף לתפילה רק בימי הביניים], ובכך חרגה הברכה מן הנושא הראשוני שלה. מבחינה זו ניתן להקביל ברכה זו אל ברכת "יוצר אור", שגם בה [ראה עמ' 172] נוספה בקשה משיחית לפני החתימה.

אֱמֶת, אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ,
צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ,
לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן,
וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיָּמֶת.
וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים, נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים,
לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים,
עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ,
עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ,
וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ,
עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים,
דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד.
אֱמֶת וֶאֱמוּנָה, חֹק וְלֹא יַעֲבֹר.

אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ, חזן גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ,
יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ,
פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם הוּא שְׁמֶךָ,
וְאֵין לָנוּ עוֹד אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ, סֶלָה.
עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם
מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר.
בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ,

נכון: מבוסס, קיים. **הראשונים... האחרונים:** הדורות שהיו והדורות שיקומו בעתיד. **צור ישועתנו:** האל המגן עלינו כסלע איתן ומושיענו. **ברום עולם:** בשמים ממעל.

וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ.
אֱמֶת, אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ,
וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ.
אֱמֶת, אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ,
וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם, לְאָבוֹת וּבָנִים.
אֱמֶת, אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן,
וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ.
אֱמֶת, מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ,
וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ,
כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרָגְתָּ, וּבְכוֹרְךָ יִשְׂרָאֵל גָּאָלְתָּ,
וְיַם סוּף לָהֶם בָּקַעְתָּ,
וְזֵדִים טִבַּעְתָּ, וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ,
וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם, אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר.
עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ לָאֵל,
וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת, שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת,
בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ, אֵל חַי וְקַיָּם,
רָם וְנִשָּׂא, גָּדוֹל וְנוֹרָא,
מַשְׁפִּיל גֵּאִים עֲדֵי אָרֶץ וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים עֲדֵי מָרוֹם,
מוֹצִיא אֲסִירִים, וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים,
וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו.

אפסי ארץ: קצווי תבל. **לריב ריבם:** להלחם את מלחמתם. **זדים:** עושי רע [כינוי למצרים]. **ידידים:** כינוי לעם ישראל. **צריהם:** אויביהם. **ונורא:** מטיל יראה. **ענוים:** צדיקים מעונים ומושפלים.

חזן תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן גּוֹאֲלָם, בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ,
מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

קהל וחזן מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם, יהוה, שמות טו, יא
מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ,
נוֹרָא תְהִלֹּת, עֹשֵׂה פֶלֶא.

חזן שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל עַל שְׂפַת הַיָּם,
יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ:

קהל וחזן יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. שמות טו, יח

את חתימת הברכה אומרים המתפללים בלחש בשעה שהחזן אומר אותה בקול רם, ואינם עונים אחריו "אמן".

עמידה **צוּר יִשְׂרָאֵל**, קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל,
וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל,
וְנֶאֱמַר: גֹּאֲלֵנוּ יהוה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל. ישעיה מז, ד
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, גָּאַל יִשְׂרָאֵל.

ענו שירה: זימרו. **נורא תהלת:** כל השומע את תהילתו מתמלא ביראתו. **צור ישראל:** אלהי ישראל ומגנו [על פי ישעיה ל, כט]. **בעזרת:** לעזרת. **כנאמך:** כמו שאמרת [בפסוק שיצוטט מיד בהמשך].

גאל ישראל: חתימת הברכה היא בלשון עבר [ולא כמקובל בברכות, שם נמצא לשון הווה כגון "רופא חולים" או "מחיה המתים"], ויש בזה כדי להדגיש שעיקרה של הברכה הוא התודה על גאולת מצרים. גם ציטוטי פסוקים משירת הים, שנאמרה על ידי משה ובני ישראל לאחר מעבר ים סוף [ראה עמ' 158], מבליטים את המבט שמפנה ברכה זו אל העבר. גאולת העתיד תיזכר מייד להלן, בראשית תפילת העמידה ["ומביא גואל לבני בניהם"]. אמירת חתימת הברכה בלחש בידי כל מתפלל, בשעה שהחזן אומר אותה בקול רם, באה למנוע את הצורך לענות "אמן" אחרי החזן וכך לחצוץ בין קריאת שמע והעמידה. דבר זה נקבע כבר בתלמוד הבבלי [ברכות ט ע"ב], המשבח מי ש"סומך גאולה לתפילה", היינו מי שאומר את ברכת הגאולה ואת תפילת העמידה ברצף. מטעם זה גם אין אומרים קדיש לאחר קריאת שמע, שלא כבמעברים בין שאר יחידותיה של תפילת שחרית.

תפילת העמידה בלחש

פסוק מבוא

נוהגים לפסוע שלוש פסיעות קטנות אחורנית ולאחריהן שלוש פסיעות קטנות קדימה, תוך אמירת הפסוק הבא בלחש:

אֲדֹנָי, שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: תהלים נא, יז

את תפילת העמידה נוהגים לומר כשהרגליים צמודות זו לזו, והעיניים עצומות או מרוכזות בסידור התפילה.

שלוש ברכות ראשונות

[א] ברכת אבות

קידה **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,**
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב,
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן,
גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים, קוֹנֵה הַכֹּל,
וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילה כרגיל]:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים, מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים, וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים.

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן.
קידה **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מָגֵן אַבְרָהָם.**

תפילת העמידה: תפילת העמידה היא היחידה הרביעית בתפילת שחרית של שבת. על ארבע תפילות העמידה של שבת ראה עמ' 76. בכל אחת מהן שבע ברכות: שלוש ראשונות ושלוש אחרונות הזהות לאלו הנאמרות גם בימות החול, וכן ברכה אמצעית, ברכת "קדושת היום", אשר מנוסחת באופן שונה בכל אחת מארבע העמידות. לדיון וביאור תפילת העמידה ראה עמ' 15 ואילך. לדיון בברכת "קדושת היום" של שחרית של שבת ראה להלן, עמ' 183.

[ב] ברכת גבורות

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי, מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ,

בקיץ אומרים: מוֹרִיד הַטָּל | בחורף אומרים: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד, מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים,
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים,
וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר.
מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ,
מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילה כרגיל]:

מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן, זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְחַיֵּה הַמֵּתִים.

[ג] ברכת קדושת ה'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ, וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה,
כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָאֵל הַקָּדוֹשׁ.

בשבת שובה חותמים את הברכה בנוסח זה [ומי ששכח ולא עשה כן – יתחיל את תפילת העמידה מראשיתה]:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ.

[ד] ברכת קדושת היום

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ, כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ,
כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ לּוֹ, בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי,
וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ, וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת,
וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:
וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, שמות טז–יז
לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם:
בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם,
כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יהוה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת,

■ **ישמח משה וכו׳:** משה שמח על שנפל בגורלו להיקרא "עבד נאמן" [וכינוי זה על פי במדבר יב, ז]. **כליל תפארת:** כתר הדור [והוא סמל של כבוד]. **אות:** סימן [הברית]. **וינפש:** פסק ממלאכתו. **ולא נתתו:** את יום השבת. **גויי**

ברכת קדושת היום: נושאיה המרכזיים של ברכת קדושת היום בתפילת שחרית הם מתן תורה ומצוות שבת שבעשרת הדיברות, והיא מוכרת לנו בנוסח קרוב לשלנו כבר מימי הגאונים. לברכה חמישה חלקים [כששני האחרונים משותפים לכל ברכות קדושת היום]: [א] פיוט קצר העוסק במתן תורה; [ב] ציטוט פסוקים מן התורה העוסקים במצוות השבת; [ג] הדגשת הקשר המיוחד שבין השבת לעם ישראל; [ד] תיאור שמחת עם ישראל במלכות ה׳ וחביבותה של השבת; [ה] בקשות שונות למנוחה, לשמחה ולקדושה.
ישמח משה וכו׳: ברכת קדושת היום פותחת בפיוט קצוב בן שלוש שורות. ישנם כתבי יד של פיוט זה שבהם כתוב "לוחות אבנים" במקום "שני לוחות אבנים", ובמקרה זה נוצר בראשי שלוש השורות האקרוסטיכון י–כ–ל ["ישמח ... כליל ... לוחות"], ואולי זה שריד מפיוט ארוך יותר, שחלקיו האחרים אבדו. השערה זו מסבירה את לשונו הציורית במיוחד של הקטע ["מתנת חלקו", "כליל תפארת"] ואת הקישור הרופף שבינו לבין ציטוט פסוקי המקרא שבעקבותיו. אחרי "וכתוב בהם [בלוחות!] שמירת שבת" היינו מצפים למצוא ציטוט מעשרת הדיברות, ואפשר שכך היה בפיוט המקורי.
ולא נתתו וכו׳: קטע זה נתווסף לברכה רק בימי הביניים. יש בו ביטוי ברור לבחירת עם ישראל ולראיית השבת כבלעדית לו. השבת נתפסת כאות של ברית בין ה׳ לבין עמו, ועל כן אין לשתף בה את מי שאיננו בן ברית.

וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ, מַלְכֵּנוּ, לְעוֹבְדֵי פְסִילִים,
וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים,
כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה,
לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ.

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג.
עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי,
כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ,
וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ,
חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ,
זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ,
קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ,
שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ,
וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת.
וְהַנְחִילֵנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ,
וְיָנוּחוּ בוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת.

הארצות: אומות העולם. **ישכנו:** יקחו חלק. **וקוראי ענג:** המתענגים ביום השבת [בעקבות ישעיה נח, יג: "וקראת לשבת ענג"]. **שביעי:** יום השבת. **חמדת ימים:** החביב מכל הימים. יסוד המסורת הזו, כנראה, בדרשה על מה שנאמר בתורה בקשר לשבת: "ויכל אלהים ביום השביעי" [בראשית ב, ב], כאשר "ויכל" נדרש במשמע של כליון נפש, כיסופים, חימוד. **רצה נא במנוחתנו:** קבל את מנוחתנו ברצון. **חלקנו:** גורלנו. **והנחילנו:** הענק לנו כירושה נצחית.

שלוש ברכות אחרונות

[ה] ברכת העבודה

רְצֵה, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה,
וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ,
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן,
וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

בראש חודש מוסיפים [ומי ששכח לעשות זאת, ונזכר קודם שסיים את תפילת העמידה – יתחיל את ברכת העבודה מחדש; מי ששכח ונזכר לאחר שסיים את העמידה כולה – יחזור ויאמר את כל תפילת העמידה מחדש]:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבוֹא וְיַגִּיעַ, וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע, וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ, וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ, וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ, וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה, לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה.
זָכְרֵנוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה,
וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה,
וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים.
וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ,
כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן.

[ו] ברכת ההודאה

קידה **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ,**
שָׁאַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד,
צוּר חַיֵּינוּ, מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר.

נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ,
עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ,
וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ,
וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ,
וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת, עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם.
הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ, וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ,
כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ.

בחנוכה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.
בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו, כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם, רַבְתָּ אֶת רִיבָם, דַּנְתָּ אֶת דִּינָם, נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם, מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים, וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים, וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים, וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים, וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ, וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ, וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ, וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ, וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ, וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ, לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל.

בשושן פורים מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.
בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה, כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע, בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר, הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר, וּשְׁלָלָם לָבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים

הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ, וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ, וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ.

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וּכְתֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ.

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה,
וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב,
הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה, הָאֵל הַטּוֹב.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת.

[ז] ברכת השלום

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה, חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים,
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.
בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ,
כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד,
וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.
וְטוֹב יִהְיֶה בְעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת כָּל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

בְּסֵפֶר חַיִּים, בְּרָכָה וְשָׁלוֹם, וּפַרְנָסָה טוֹבָה, וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת, יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת, נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ, אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם.

תוספות בסיום תפילת העמידה

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ, יהוה צוּרִי וְגֹאֲלִי. תהלים יט, טו

אֱלֹהַי, נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה, וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם, וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ, וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי. וְכָל הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה, מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם. תלמוד בבלי ברכות יז ע״א

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יהוה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁלֹּא תַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עָלַי וְלֹא קִנְאָתִי עַל אֲחֵרִים, וְשֶׁלֹּא אֶכְעוֹס הַיּוֹם וְשֶׁלֹּא אַכְעִיסֶךָ, וְתַצִּילֵנִי מִיֵּצֶר הָרָע, וְתֵן בְּלִבִּי הַכְנָעָה וַעֲנָוָה. מַלְכֵּנוּ וֵאלֹהֵינוּ יַחֵד שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ, בְּנֵה עִירְךָ, יַסֵּד בֵּיתְךָ וְשַׁכְלֵל הֵיכָלֶךָ, וְקַבֵּץ קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת, וּפְדֵה צֹאנֶךָ וְשַׂמַּח עֲדָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ, הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי. תהלים ס, ז

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ, יהוה צוּרִי וְגֹאֲלִי. תהלים יט, טו

נוהגים לפסוע שלוש פסיעות קטנות אחורנית, לקוד קידה לצד שמאל, לצד ימין ולפנים, ולאחר מכן לפסוע שלוש פסיעות קטנות קדימה ולומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה אומרים: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

וממשיכים ואומרים:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת. משנה אבות ה, כג

וְעָרְבָה לַיהוה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם, מלאכי ג, ד
כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת.

חזרת החזן על תפילת העמידה

אֲדֹנָי, שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ׃ תהלים נא, יז

שלוש ברכות ראשונות

[א] ברכת אבות

קידה **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,**
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב,
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן,
גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים, קוֹנֵה הַכֹּל,
וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה.

בשבת שובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים, מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים, וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים.

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן.
קידה **בָּרוּךְ** אַתָּה יהוה, מָגֵן אַבְרָהָם.

[ב] ברכת גבורות

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי, מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ,

בקיץ אומר החזן: מוֹרִיד הַטָּל | בחורף אומר החזן: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד, מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים,
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים,
וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר.
מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ,

מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה.

בשבת שובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן, זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְחַיֵּה הַמֵּתִים. עמידה

[ג] קדושה

כל קטע מן הקדושה נאמר תחילה על ידי הקהל ולאחר מכן על ידי החזן.

נַקְדִּישְׁךָ וְנַעֲרִיצָךְ כְּנֹעַם שִׂיחַ סוֹד שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ,
הַמְשַׁלְּשִׁים לְךָ קְדֻשָּׁה,
כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ:
וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: ישעיה ו, ג

נוהגים להתרומם על קצות האצבעות שלוש פעמים, בשעת אמירת המילה "קדוש".

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יהוה צְבָאוֹת, מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ.

■ **נקדישך וכו':** נאמר לפניך דברי קדושה והערצה, כשירתם ["נעם שיח"] של חבורת ["סוד"] המלאכים ["שרפי קדש"], האומרים שלוש פעמים "קדוש".

קדושה: בשעת חזרת החזן על תפילת העמידה מחליפים את הברכה השלישית ["ברכת קדושת ה'"] בטכס אמירתה של הקדושה. מה שנאמר בברכת קדושת ה' באופן כללי ["וקדושים בכל יום יהללוך סלה"] מפורט ומומחש מאוד בקדושה. הקדושה בכללה היא הכרזה טכסית ופומבית על קדושת ה', רוממותו ומלכותו, הנעשית תוך חיקוי דברי השבח שאומרים המלאכים בשמי מרום, כמתואר בנבואות ישעיהו ויחזקאל. אף שנוסחה של הקדושה ידוע רק מימי הגאונים, נראה שמוצאה בתקופת התנאים, אולי אף בחוגים של אנשי תורת הסוד הקדומה, שעסקו רבות בעולם העליון ובנסיון האנושי להגיע אליו. הכנסת דברי שבח מלאכיים אל פיהם של בשר ודם מקנה להם, ולו לרגע, מעמד נעלה ונשגב, על-אנושי כמעט. בארץ ישראל, עד ימי הגאונים, נאמרה הקדושה בתפילת העמידה רק אחת לשבוע, בשחרית של שבת, וזאת בשל העוצמה הדתית הרבה שיוחסה לה. בבבל נאמרה הקדושה בכל פעם שהחזן חזר על העמידה, וכך נהוג עד היום [והשווה לעיל על "קדושה דיוצר" [עמ' 170]]. בבסיסה של הקדושה

אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל,
מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים, לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

בָּרוּךְ כְּבוֹד יהוה מִמְּקוֹמוֹ. יחזקאל ג, יב
מִמְּקוֹמְךָ, מַלְכֵּנוּ, תוֹפִיעַ וְתִמְלֹךְ עָלֵינוּ, כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ.
מָתַי תִּמְלֹךְ בְּצִיּוֹן, בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכֹּן,
תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים,
וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ, כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ,
עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ:

יִמְלֹךְ יהוה לְעוֹלָם, אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר, הַלְלוּיָהּ: תהלים קמו, י

חזן **אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ**, וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה,
כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָאֵל הַקָּדוֹשׁ.

בשבת שובה חותם החזן: בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ.

מתנשאים לעמת שרפים וכו': [קבוצות אחרות של מלאכים] עולות ממקומן אל מול השרפים, ואומרות: "ברוך כבוד ה' ממקומו". **שירי עזך:** כינוי למזמורי תהלים [השווה תהלים נט, יז: "ואני אשיר עוזך"].

עומדים תמיד שלושה פסוקים אלה: דברי השבח ששומע ישעיהו מפי השרפים בהיכל שבו יושב כביכול ה'; ההכרזה ששומע יחזקאל "בקול רעש גדול" כשהוא מתרחק מן המרכבה האלהית; פסוק מספר תהלים המדגיש את מלוכת ה' בעולם. בין פסוקים אלה משתלבים משפטי קישור המשתנים מתפילה לתפילה וממנהג למנהג. לתפילת הקדושה נודע מעמד מיוחד: היא נאמרת בעמידה, ברגליים צמודות, אין לזוז ואין לדבר בשעת אמירתה, וגם מי שאיננו משתתף בתפילה מצטרף אל הציבור באמירתה. **קצות האצבעות:** ההתרוממות על קצות האצבעות היא ביטוי סמלי לרצונו של האדם להיות כמלאך, ולהתרומם מעל עולם החומריות. מנהג זה מתועד כבר בספרות ימי הביניים.

[ד] ברכת קדושת היום

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ, כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ,
כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ לּוֹ, בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי,
וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ, וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת,
וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:
וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, שמות לא, טז–יז
לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם:
בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם,
כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יהוה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת,
וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ, מַלְכֵּנוּ, לְעוֹבְדֵי פְסִילִים,
וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים,
כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה,
לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ.

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג.
עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי,
כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ,
וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ,
חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ,
זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ,

קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ,
שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ,
וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְךָ בֶּאֱמֶת.
וְהַנְחִילֵנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ,
וְיָנוּחוּ בוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת.

שלוש ברכות אחרונות

[ה] ברכת העבודה

רְצֵה, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה,
וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ,
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן,
וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

בראש חודש מוסיף החזן:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבוֹא וְיַגִּיעַ, וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע, וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ, וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ, וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ, וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, לְפָנֶיךָ, לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה, לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. זָכְרֵנוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה [ועונים: אמן], וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה [אמן], וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים [אמן]. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ, כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן.

בשעה שהחזן אומר את חלקה הראשון של ברכת ההודאה אומר הקהל "מודים דרבנן":

[ו] ברכת ההודאה

קידה **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ,** שָׁאַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד, צוּר חַיֵּינוּ, מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ, עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ, וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ, וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ, וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת, עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ, וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ, כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ.

"מודים דרבנן"

קידה **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ,** שָׁאַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר, יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם, עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ, בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת.

בחנוכה מוסיף החזן: וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.
בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו, כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם, רַבְתָּ אֶת רִיבָם, דַּנְתָּ אֶת דִּינָם, נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם, מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים, וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים, וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים, וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים, וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ, וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ, וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ, וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ, וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ, וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ, לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל.

בשושן פורים מוסיף החזן: וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה, כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע, בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר, הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר, וּשְׁלָלָם לָבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ, וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ, וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ.

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בשבת שובה אומר הקהל ואחר כך החזן:
וּכְתֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ.

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה,
וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב,
הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה, הָאֵל הַטּוֹב.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת.

ברכת כהנים

אם אין כהנים בין המתפללים ממשיך החזן להלן, עמ' **196**. אם יש כהנים בין המתפללים הם עולים אל הדוכן.

הגבאי מכריז: **כֹּהֲנִים**

הכהנים מברכים בקול רם:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בִּקְדֻשָּׁתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן,
וְצִוָּנוּ לְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה. [אמן]

■ **אהרן:** הכהן הראשון שקם לעם ישראל, אשר כל הכהנים הם מצאצאיו.

ברכת כהנים: בטכס זה ממלאים הכהנים את מה שנצטוו בתורה: "כה תברכו את בני ישראל" [במדבר ו, כג]. כבר בבית המקדש ברכו הכהנים את העם בכל יום מעל דוכן מיוחד, וטכס ברכת כהנים הוא מן הרבדים הקדומים ביותר של סידור התפילה. לאחר חורבן הבית נקבע שיש לקיים את ברכת הכהנים בכל אתר ואתר [תוספתא סוטה ז, ח]. הטכס עצמו שימר עד היום הרבה מן המנהגים שנהגו במקדש:

החזן קורא מילה אחר מילה והכהנים חוזרים אחריו. הקהל עונה אמן בסוף כל פסוק.

יְבָרֶכְךָ יהוה וְיִשְׁמְרֶךָ. [אמן] במדבר ו, כד–כו

יָאֵר יהוה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ. [אמן]

יִשָּׂא יהוה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם. [אמן]

לאחר הברכה אומרים הכהנים בלחש:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, עָשִׂינוּ מַה שֶּׁגָּזַרְתָּ עָלֵינוּ, אַף אַתָּה עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּמוֹ שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ:
הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֵת דברים כו, טו
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ, כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ.

לאחר הברכה אומר הקהל בלחש:

אַדִּיר בַּמָּרוֹם שׁוֹכֵן בִּגְבוּרָה, אַתָּה שָׁלוֹם וְשִׁמְךָ שָׁלוֹם. יְהִי רָצוֹן שֶׁתָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל חַיִּים וּבְרָכָה לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם.

אם אין כהנים העולים לדוכן אומר החזן:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת, בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ, הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו, כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁיךָ,

---

ויחנך: יתן לך חן [בעיני אלהים ואנשים]. **ישא ה' פניו:** יתייחס אליך בחיבה וברחמים. ■ **שגזרת עלינו:** שציווית עלינו [לברך את ישראל [במדבר ו, כג]]. **ושמך שלום:** בין שמותיו של ה' מונים חז"ל [תלמוד בבלי, שבת י ע"ב] גם את השם "שלום". **למשמרת שלום:** שלום השמור וקיים לעד. ■ **המשלשת:** שיש בה שלושה משפטים.

הכהנים נוטלים את ידיהם בסיוע הלויים [בזמן שהחזן אומר את הברכה הרביעית והחמישית של העמידה], חולצים את נעליהם [כשם שכהני המקדש עבדו יחפים], מכסים את ראשיהם בטלית, מברכים על המצוה שהם עומדים לקיים [ומקור הברכה בתלמוד הבבלי, סוטה לט ע"א], פושטים את ידיהם מול כתפיהם ופורשים את אצבעותיהם בדרך מיוחדת. נהוג לא להביט אל הכהנים בשעה שהם מברכים [תלמוד בבלי, חגיגה טז ע"א].

רבונו של עולם וכו': במקביל לתחינת המתפללים לקבלת הברכה, מבקשים בקשה דומה גם הכהנים, ויסוד הדברים בתקופת האמוראים [תלמוד בבלי, סוטה לט ע"א–ע"ב].

כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יהוה וְיִשְׁמְרֶךָ [ועונים: כן יהי רצון]. במדבר ו, כד–כו
יָאֵר יהוה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ [כן יהי רצון]. יִשָּׂא יהוה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם [כן יהי רצון].

[ז] ברכת השלום

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה, חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים,
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.
בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ,
כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד,
וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.
וְטוֹב יִהְיֶה בְעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת כָּל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ.

בשבת שובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

בְּסֵפֶר חַיִּים, בְּרָכָה וְשָׁלוֹם, וּפַרְנָסָה טוֹבָה, וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת, יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת, נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ, אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם.

בשבת ראש חודש ובשבת חנוכה אומרים כאן את ההלל. בשאר השבתות ממשיך החזן באמירת הקדיש השלם, להלן עמ' 205.

אדיר במרום וכו': יסוד הבקשה הזו בתקופת האמוראים [תלמוד בבלי, ברכות נה ע"ב]. במקורה היא נאמרה בזמן ברכת כהנים בידי מי שראה חלום ולא ידע את פירושו. בתפקידה הנוכחי היא הבעת התקוה שברכת הכהנים, אשר נסתיימה במילים "וישם לך שלום", אכן תתממש.

סדר הלל

הברכה שלפני אמירת ההלל

החזן אומר את הברכה בקול רם, המתפללים עונים אחריו "אמן" וחוזרים ומברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרֹא אֶת הַהַלֵּל.

מזמורי ההלל

הַלְלוּיָהּ

הַלְלוּ עַבְדֵי יהוה, תהלים קיג
הַלְלוּ אֶת שֵׁם יהוה:
יְהִי שֵׁם יהוה מְבֹרָךְ, מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:
מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ, מְהֻלָּל שֵׁם יהוה:
רָם עַל כָּל גּוֹיִם יהוה, עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ:
מִי כַּיהוה אֱלֹהֵינוּ, הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת:

■ **מבואו:** המקום בו שוקעת השמש, המערב. **המגביהי לשבת:** היושב בגבהים.

סדר הלל: קבוצה של שישה מזמורי תהלים רצופים [קיג–קיח], שבראשה מזמור הפותח ומסיים ב"הללויה" [מילה החוזרת גם בהמשך]. על פי המשנה [פסחים ה, ז] אמרו את ההלל כבר בתקופת הבית השני בשעת הקרבת קרבן הפסח, ובתקופת התנאים נקבע [תוספתא סוכה ג, ב] שיש לקרוא את ההלל בימים שונים שבהם רוצים להודות במיוחד על חסדי ה': שבעת ימי הסוכות ושמיני עצרת, שמונת ימי החנוכה, היום הראשון של חג הפסח [הן בליל הסדר והן למחרתו בבוקר] וחג השבועות. הלל זה קרוי גם "הלל המצרי" [משום שנזכרת בו יציאת מצרים [קיד, א]] או "הלל שלם". בתקופת האמוראים התפתח המנהג לומר הלל מקוצר – תוך דילוג על שני חצאי מזמורים – גם בראשי חודשים [וכן בכל ימי חול המועד פסח וביום טוב האחרון של פסח]. הלל זה מכונה "חצי הלל", ואמירתו בראשי חודשים הונהגה בבבל [תלמוד בבלי, תענית כח ע"ב] ככל הנראה כדי לפרסם ברבים את מועד ראש החודש ואולי אף כדי להוסיף בדרך זו לחגיגיותו. הדילוג על שני הקטעים בא ליצור הבחנה בין המנהג הקדום, התנאי, לבין החידוש שחידשו האמוראים. במדינת ישראל קבעה הרבנות הראשית שיש לומר הלל גם ביום העצמאות וביום שחרור ירושלים. בראש ההלל ובסופו ישנן ברכות: הראשונה מברכת על המצוה לקרוא את ההלל והאחרונה [המכונה "ברכת השיר" [תלמוד בבלי, פסחים קיח ע"א]] משבחת את ה' שההלל נאמר לכבודו.

הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת, בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
חזן מְקִימִי מֵעָפָר דָּל, מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן:
לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים, עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ:
מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

תהלים קיד

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם, בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז:
הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ, יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו:
הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס, הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר:
הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים, גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן:
חזן מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס, הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר:
הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים, גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן:
מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ, מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב:
הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם, חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בשבת ראש חודש מדלגים על הקטע הבא:

תהלים קטו, א–יא

לֹא לָנוּ יהוה לֹא לָנוּ, כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד, עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ:
לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם, אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם:
וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם, כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה:
עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב, מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם:

המשפילי לראות: הרואה גם את מה שבמקומות הנמוכים והנסתרים. **מקימי:** מעלה, מרומם. **להושיבי:** להושיב [את הדל והאביון]. **נדיבים:** אנשים בעלי שררה ועושר. **מושיבי עקרת הבית וכו׳:** פוקד את האשה העקרה בבנים, וכך נותן לה משפחה [היינו: בית] לשבת בקרבה. ■ **עם לעז:** עם שלשונו זרה. **היתה...לקדשו:** נעשתה לו לעם קדוש. **ישראל ממשלותיו:** עם ישראל נעשה לעם שעליו ה׳ מושל ומולך. **אדון:** כינוי לה׳. **חולי:** רעדי, חרדי. **ההפכי הצור אגם מים:** הופך מקום הררי ומסולע לאגם. **חלמיש:** סלע קשה. ■ **על חסדך על אמתך:** למען יכירו הכל בחסדך ובאמיתותך. **עצביהם:** פסיליהם [שעיצבו במו ידיהם].

פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ, עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ:
אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ, אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן:
יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן, רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ, לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם:
כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם, כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם:
חזן יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוה, עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:
בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוה, עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:
יִרְאֵי יהוה בִּטְחוּ בַיהוה, עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:

יהוה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ, יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל, יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: תהלים קטו, יב–יח
יְבָרֵךְ יִרְאֵי יהוה, הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים:
יֹסֵף יהוה עֲלֵיכֶם, עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם:
בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוה, עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:
חזן הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוה, וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם:
לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ, וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה:
וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת ראש חודש מדלגים על הקטע הבא:

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יהוה, אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: תהלים קטז, א–יא
כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי, וּבְיָמַי אֶקְרָא:
אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי, צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא:
וּבְשֵׁם יהוה אֶקְרָא, אָנָּה יהוה מַלְּטָה נַפְשִׁי:
חַנּוּן יהוה וְצַדִּיק, וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם:

בית אהרן: הכהנים. ■ **זכרנו:** אשר זכר אותנו [והושיענו]. **יסף... עליכם:** ירבה אתכם. **ירדי דומה:** שוכני שאול, המתים. ■ **אהבתי:** נעם לי מאוד, שמחתי. **ובימי:** ובכל ימי חיי. **אפפוני חבלי מות:** סבבו אותי יסורים הגורמים מיתה. **מצרי שאול:** סבל ומצוקה המורידים את האדם אל השאול.

שֹׁמֵר פְּתָאִים יהוה, דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ:
חזן שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי, כִּי יהוה גָּמַל עָלָיְכִי:
כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת, אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה, אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי:
אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יהוה, בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים:
הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר, אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד:
אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי, כָּל הָאָדָם כֹּזֵב:

תהלים קטז, יב–יט

מָה אָשִׁיב לַיהוה, כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי:
כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא, וּבְשֵׁם יהוה אֶקְרָא:
נְדָרַי לַיהוה אֲשַׁלֵּם, נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ:
יָקָר בְּעֵינֵי יהוה, הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו:
חזן אָנָּה יהוה, כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ, פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי:
לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה, וּבְשֵׁם יהוה אֶקְרָא:
נְדָרַי לַיהוה אֲשַׁלֵּם, נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ:
בְּחַצְרוֹת בֵּית יהוה בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָם הַלְלוּיָהּ:

תהלים קיז

הַלְלוּ אֶת יהוה כָּל גּוֹיִם, שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים:
כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ, וֶאֱמֶת יהוה לְעוֹלָם, הַלְלוּיָהּ:

פתאים: תמימים, אנשים פשוטים. **דלותי:** נחלשתי. **יהושיע:** הושיע אותי, הצילני. **למנוחיכי:** למנוחתך, לשלוותך. **גמל עליכי:** עשה עמך חסד. **דחי:** מעידה, התמוטטות. **ארצות החיים:** עולם בני האדם [ולא המתים]. **האמנתי וכו':** ופירוש פסוק זה והפסוק שאחריו: אמונתי בה' לא נפגמה ["האמנתי"], גם כאשר הייתי בעניי ובייסוריי ["אני עניתי מאוד"] וכאשר ברוב ייאוש ["בחפזי"] אמרתי כי בני האדם כולם מכזבים.

■ **מה אשיב וכו':** כיצד אוכל להשיב טובה לה' על כל חסדו שהרעיף עלי? **כוס ישועות:** כוס היין שמנסכים על המזבח יחד עם קרבן התודה, אות הודיה על הישועה שזכה לה האדם. **נגדה נא:** בנוכחות. **יקר:** קשה, כבד. **המותה:** המוות. **פתחת למוסרי:** התרת את הכבלים שהייתי אסור בהם. **זבח תודה:** קרבן הבא לשם הבעת תודה. **בתוככי:** בתוכך, במרכזך. ■ **גבר עלינו:** הגביר, הִרבה להביא עלינו.

יש מקומות שבהם אומרים החזן והקהל יחד את ארבעת הפסוקים הבאים, ויש מקומות שבהם עונה הקהל "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" לאחר כל אחד ואחד מארבעת הפסוקים שאומר החזן:

הוֹדוּ לַיהוה כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: תהלים קיח

[הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו]

יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

[הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו]

יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

[הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו]

יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יהוה, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

[הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו]

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ, עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ:
יהוה לִי לֹא אִירָא, מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם:
יהוה לִי בְּעֹזְרָי, וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי:
טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוה, מִבְּטֹחַ בָּאָדָם:
טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוה, מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים:
כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי, בְּשֵׁם יהוה כִּי אֲמִילַם:
סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי, בְּשֵׁם יהוה כִּי אֲמִילַם:
סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים, בְּשֵׁם יהוה כִּי אֲמִילַם:
דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל, וַיהוה עֲזָרָנִי:

כי טוב: שהרי ה' הוא טוב. **כי לעולם חסדו:** אכן חסדו קיים לעולם. **בית אהרן:** הכהנים. **מצר:** מקום צר, שעת צרה. **אראה בשנאי:** אזכה לראות במפלתם של אויבי. **בנדיבים:** באנשים בעלי שררה ועושר. **בשם ה' כי אמילם:** הכרתי והשמדתי אותם בעזרת ה'. **דעכו כאש קוצים:** כאש האוחזת בקוצים ודועכת מייד. **דחה דחיתני:** הדפת והכשלת אותי בכוח [והדברים נאמרים אל האויב].

עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ, וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה:
קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים, יְמִין יהוה עֹשָׂה חָיִל:
יְמִין יהוה רוֹמֵמָה, יְמִין יהוה עֹשָׂה חָיִל:
חזן לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה, וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ:
יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ, וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי:
פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק, אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ:
זֶה הַשַּׁעַר לַיהוה, צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ:

כל אחד מן הפסוקים הבאים נאמר פעמיים:

אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי, וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה:
אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי, וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה:
אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים, הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה:
אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים, הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה:
מֵאֵת יהוה הָיְתָה זֹּאת, הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ:
מֵאֵת יהוה הָיְתָה זֹּאת, הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ:
זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יהוה, נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ:
זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יהוה, נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ:

עזי וזמרת יה: ה׳ הוא הנותן לי עוז ולו אני מזמר. **ימין ה׳:** כוחו של ה׳ וגבורתו. **רוממה:** גוברת ומנצחת. **שערי צדק:** שערי בית המקדש, משכן הצדק. **היתה לראש פנה:** נעשתה לאבן היסוד שבבניין. **היתה זאת:** הישועה [שנזכרה בפסוקים הקודמים]. **נפלאת:** מפליאה ומדהימה עד שקשה להאמין בה.

אודך כי עניתני וכו׳: תשעת הפסוקים האחרונים של מזמור קיח, החותם את ההלל, נאמרים פעמיים כל אחד, ומנהג זה כבר ידוע לאמוראים [תלמוד בבלי, סוכה לח ע״ב]. יתכן שיש כאן רצון לסיים את ההלל באופן חגיגי במיוחד, ואולי משמרות חזרות אלה מנהג קדום לומר את ההלל כולו כשהחזן אומר פסוק והקהל חוזר אחריו או עונה ״הללויה״.

אָנָּא יהוה הוֹשִׁיעָה נָּא,

אָנָּא יהוה הוֹשִׁיעָה נָּא:

אָנָּא יהוה הַצְלִיחָה נָא:

אָנָּא יהוה הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יהוה, בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יהוה:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יהוה, בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יהוה:

אֵל יהוה וַיָּאֶר לָנוּ, אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ:

אֵל יהוה וַיָּאֶר לָנוּ, אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ:

אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ, אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ:

אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ, אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ:

הוֹדוּ לַיהוה כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

הוֹדוּ לַיהוה כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

"ברכת השיר", הברכה שלאחר אמירת ההלל

יְהַלְלוּךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, **כָּל מַעֲשֶׂיךָ**, וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ, וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ, חזן כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר, כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל. בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת.

הצליחה: הבא עלינו ברכה והצלחה. **ויאר לנו:** נתן לנו אור, הושיענו. **אסרו חג וכו':** קשרו בחבלים ["בעבותים"] את הבהמה המובאת אל מול המזבח לקרבן החג [ומכונה בקיצור "חג"].

■ **כל מעשיך:** הבריאה כולה [תהלים קמה, י]. **מעולם ועד עולם:** בכל זמן וזמן.

"ברכת השיר": ראה לעיל, עמ' 198.

קדיש שלם

חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.

קהל אָמֵן.

חזן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.

קהל אָמֵן.

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.

[אמן].

בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.

[אמן].

קדיש: תפילה בארמית [ומשפט אחד בעברית], המופיעה שוב ושוב בכל רחבי סידור התפילה בצורות שונות ובתפקידים רבים ומגוונים. היא מורכבת, בנוסח המובא בראש עמוד זה, מחמש יחידות השזורות בעניות שונות שעונים המאזינים לקדיש: [1] "יתגדל ויתקדש... בעגלא ובזמן קריב [ואמרו אמן]"; [2] "יתברך וישתבח... דאמירן בעלמא [ואמרו אמן]"; [3] "תתקבל צלותהון... די בשמיא [ואמרו אמן]"; [4] "יהא שלמא... על כל ישראל [ואמרו אמן]"; [5] "עושה שלום במרומיו... ועל כל ישראל [ואמרו אמן]". בדרך כלל עונים המאזינים להזמנה לומר "אמן", ופעם אחת הם עונים בנוסחת עניה ארוכה ["יהא שמיה רבא מברך" וכו'], המוכרת כבר מספרות התנאים [תלמוד בבלי, ברכות ג ע"א]. לקדיש כמה תפקידים: [א] "חצי קדיש" הנאמר פעמים רבות כחוליית מעבר בין יחידות שונות בסידור התפילה [כגון בין קריאת התורה להפטרה [עמ' 225] או בין קריאת שמע של ערבית לעמידה [עמ' 75]]. בתפקיד זה באות בקדיש רק שתי יחידותיו הראשונות. [ב] "קדיש שלם" הנאמר על ידי החזן בסוף כל אחת מתפילות היום [ערבית, שחרית ומנחה [וכן מוסף]]. בקדיש זה, כאמור, חמש יחידות, כשהשלישית שבהן מזכירה מפורשות את הבקשה שהתפילה תתקבל ברצון. [3] "קדיש דרבנן" [= קדיש של רבותינו] הנאמר [בדרך כלל על ידי האבלים] לאחר לימוד תורה שעל פה בציבור. היחידה השלישית בקדיש זה שונה מזו שב"קדיש שלם", והיא עוסקת בלימוד התורה ובשבח לומדיה [ראה לדוגמא עמ' 128]. [4] "קדיש יתום" הנאמר על ידי האבלים בטכס לוויית המת, וכן כמה פעמים במסגרת התפילה באחד עשר חודשי האבל וביום הזכרון השנתי לנפטרים [הידוע גם בשמו שביידיש: "יארצייט"]. קדיש זה מורכב משתי היחידות הראשונות ומשתי היחידות האחרונות של הקדיש השלם. [קדיש נוסף, ארוך יותר, נאמר פעם אחת במסגרת לוויית המת.] דומה שהקדיש בא לעולם בראשית ימי האמוראים, כתפילה ספונטאנית שהיו נושאים הדרשן וציבור השומעים לאחר סיום הדרשה [תלמוד בבלי, סוטה מט ע"א]. התפילה הארמית, בלשון העם – שאינה כוללת הזכרה מפורשת של שם ה', כיוון שלא נאמרה מעיקרה כחלק מתפילות החובה הקבועות – הלכה וכבשה לה תפקידים נוספים. בספרות הגאונים היא כבר משמשת בשלושה מתפקידיה: קדיש שלם, קדיש דרבנן וחצי קדיש. רק בימי הביניים החל הקדיש לשמש, באשכנז, גם בתפקידו המפורסם ביותר, כתפילתם של האבלים, המצהירים גם באבלם הכבד על אמונתם בגדולת ה' ובקדושתו, ואף מבקשים "חיים טובים" לכל עם ישראל. קשה לדעת מה היו הגורמים שהביאו את הקדיש למלא עוד ועוד תפקידים שונים, אך דומה שחביבותה של התפילה בעיני העם היא מן הגורמים העיקריים ששימשו בתהליך זה.

יז:

חזן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְּכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן.

בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.

קהל וחזן אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים].

חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.

קהל אָמֵן.

[אמן].

חזן לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.

למעלה מכל הברכות [בשבת שובה:
למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.

קהל אָמֵן.

[אמן].

חזן תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא, וְאִמְרוּ אָמֵן.

תתקבל תפילתם ובקשתם של כל בית
ישראל לפני אביהם שבשמים, ואמרו אמן.

קהל אָמֵן.

[אמן].

חזן יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

יהי שלום רב מן השמים וחיים טובים
עלינו ועל כל ישראל, ואמרו אמן.

קהל אָמֵן.

[אמן].

חזן עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

שיר של יום

הַיּוֹם יוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ, שֶׁבּוֹ הָיוּ הַלְוִיִּם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ:

תהלים צב

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת:

טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוה, וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן:

לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ, וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת:

עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל, עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר:

כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יהוה בְּפָעֳלֶךָ, בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן:

מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יהוה, מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ:

אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע, וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת:

בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן, לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד:

וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יהוה:

כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יהוה כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ, יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן:

וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי, בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן:

וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי, בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי:

חזן צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח, כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה:

שְׁתוּלִים בְּבֵית יהוה, בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ:

עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה, דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ:

לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יהוה, צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

שיר של יום: לביאורו של המזמור ראה עמ׳ 62, ולעניין אמירת שיר של יום בכלל ראה עמ׳ 266.

	קדיש יתום	תרגום:
האבלים	יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ	בעולם שברא כרצונו וימליך
	מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית	בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
	יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,	ישראל במהרה ובזמן קרוב,
	וְאִמְרוּ אָמֵן.	ואמרו אמן.
קהל ואבלים	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
	וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	ולעולמי עולמים].
האבלים	יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם	יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
	וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל	ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
	שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.	שמו של הקדוש ברוך הוא.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה:	למעלה מכל הברכות [בשבת שובה:
	לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]	למעלה ולמעלה מכל הברכות]
	וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא	והשירות, התשבחות והנחמות,
	דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא	יהי שלום רב מן השמים
	וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל	וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל
	וְאִמְרוּ אָמֵן.	ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].

האבלים עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

בדרך כלל ממשיכה התפילה בעמ' 215.

קדיש יתום: לביאור ולדיון ראה עמ' 205.

בשבת ראש חודש אומרים גם מזמור זה:

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יהוה, יהוה אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד, הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ: תהלים קד
עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה, נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה:
הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ, הַמְהַלֵּךְ עַל כַּנְפֵי רוּחַ:
עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת, מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט:
יָסַד אֶרֶץ עַל מְכוֹנֶיהָ, בַּל תִּמּוֹט עוֹלָם וָעֶד:
תְּהוֹם כַּלְּבוּשׁ כִּסִּיתוֹ, עַל הָרִים יַעַמְדוּ מָיִם:
מִן גַּעֲרָתְךָ יְנוּסוּן, מִן קוֹל רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן:
יַעֲלוּ הָרִים יֵרְדוּ בְקָעוֹת, אֶל מְקוֹם זֶה יָסַדְתָּ לָהֶם:
גְּבוּל שַׂמְתָּ בַּל יַעֲבֹרוּן, בַּל יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ:
הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים בַּנְּחָלִים, בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן:
יַשְׁקוּ כָּל חַיְתוֹ שָׂדָי, יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם:
עֲלֵיהֶם עוֹף הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן, מִבֵּין עֳפָאיִם יִתְּנוּ קוֹל:
מַשְׁקֶה הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו, מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ:
מַצְמִיחַ חָצִיר לַבְּהֵמָה, וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם, לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

■ **עטה... כשלמה:** מתכסה כמו בבגד, בשמלה. **נוטה:** פורש, מותח. **המקרה במים עליותיו:** עושה תקרה של מים מעל השמים, הם "המים אשר מעל לרקיע" [בראשית א, ז]. **שם עבים רכובו:** העננים הם מרכבתו. **עשה מלאכיו רוחות:** הרוחות הן שליחי האל. **מכוניה:** על בסיסה. **תהום כלבוש כסיתו:** המים [הקרויים כאן "תהום"] מכסים את הארץ כלבוש. **מן גערתך וכו':** היקוות המים אל מקום אחד [בראשית א, ט] מתוארת כתגובת המים על דברים קשים ששמעו מפי ה'. **המשלח מעינים בנחלים:** מכוון את דרך המים לזרום באפיק הנחלים. **חיתו שדי:** חיות השדה. **פראים:** חמורי הבר. **עליהם:** על מי הנחלים. **עפאים:** עלי האילנות וענפיהם. **מעליותיו:** מן המים העליונים שמעל השמים, הגשם. **ועשב לעבדת האדם:** עשב למאכל הבהמות שהאדם משתמש בהן לעבודתו.

ברכי נפשי: מזמור זה נאמר בראשי חודשים מאז ימי הביניים. המזמור עוסק בבריאת העולם ובבריאה המתנהלת בהשגחתו המופלאה של ה', ואף מזכיר מפורשות את בריאת הירח ["עשה ירח למועדים"] – נושא הקשור קשר הדוק לעניין ראש החודש.

וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ, לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן, וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד:
יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי יהוה, אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע:
אֲשֶׁר שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ, חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ:
הָרִים הַגְּבֹהִים לַיְּעֵלִים, סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים:
עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים, שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ:
תָּשֶׁת חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה, בּוֹ תִרְמֹשׂ כָּל חַיְתוֹ יָעַר:
הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף, וּלְבַקֵּשׁ מֵאֵל אָכְלָם:
תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן, וְאֶל מְעוֹנֹתָם יִרְבָּצוּן:
יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ, וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי עָרֶב:
מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יהוה כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ, מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ:
זֶה הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם שָׁם רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר, חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם גְּדֹלוֹת:
שָׁם אֳנִיּוֹת יְהַלֵּכוּן, לִוְיָתָן זֶה יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק בּוֹ:
כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן, לָתֵת אָכְלָם בְּעִתּוֹ:
תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן, תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב:
תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף רוּחָם יִגְוָעוּן, וְאֶל עֲפָרָם יְשׁוּבוּן:
תְּשַׁלַּח רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן, וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה:
יְהִי כְבוֹד יהוה לְעוֹלָם, יִשְׂמַח יהוה בְּמַעֲשָׂיו:
הַמַּבִּיט לָאָרֶץ וַתִּרְעָד, יִגַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ:

להצהיל פנים משמן: השמן שאדם סך בו גורם לפניו להבהיק ולהאיר. **יסעד:** יתמוך, יחזק. **ישבעו:** ירוו מי גשמים. **יקננו:** יבנו את קיניהן. **עשה ירח למועדים:** על פי מהלכו של הירח קובעים בני האדם את המועדים והחגים. **ידע מבואו:** יודע את המקום שבו עליו לשקוע, המערב. **תשת:** תשים, תביא. **תרמש:** תשוטט, תהלך. **מה רבו:** מה רב מספרם. **קנינך:** יצירתך, מה שבראת. **רמש:** דגים ושאר יצורי מים קטנים. **לשחק בו:** להשתעשע בו, עדות לכוחו ולגבורתו של ה׳ [השווה איוב מ, כה–כט]. **ישברון:** יצפו, יקוו. **תסף רוחם:** תאסוף את רוחם, תביא למותם. **תשלח רוחך:** תברא, על ידי הכנסת נשמה אל הגוף. **במעשיו:** בברואיו. **ותרעד:** תזדעזע מאימת כבודו. **ויעשנו:**

אָשִׁירָה לַיהוה בְּחַיָּי, אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי:
יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי, אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּיהוה:
חזן יִתַּמּוּ חַטָּאִים מִן הָאָרֶץ, וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם,
בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יהוה, הַלְלוּיָהּ:

קדיש יתום [ראה עמוד 208].

מראש חודש אלול ועד הושענא רבה אומרים גם מזמור זה:

לְדָוִד. יהוה אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא, יהוה מָעוֹז חַיַּי מִמִּי אֶפְחָד: תהלים כז
בִּקְרֹב עָלַי מְרֵעִים לֶאֱכֹל אֶת בְּשָׂרִי צָרַי וְאֹיְבַי לִי, הֵמָּה כָשְׁלוּ וְנָפָלוּ:
אִם תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה לֹא יִירָא לִבִּי,
אִם תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ:
אַחַת שָׁאַלְתִּי מֵאֵת יהוה אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ,
שִׁבְתִּי בְּבֵית יהוה כָּל יְמֵי חַיַּי,
לַחֲזוֹת בְּנֹעַם יהוה וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ:
כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֻכֹּה בְּיוֹם רָעָה, יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ, בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי:

יעלו עשן, יבערו מאימה. **בעודי:** כל זמן שאני קיים. **יערב עליו שיחי:** שירתי תהיה ערבה על ה׳. ■ **מעוז:** משען, מבצר. **בקרב עלי מרעים:** כשרשעים מתקרבים אלי. **תחנה עלי מחנה:** יבוא נגדי מחנה צבא. **בזאת:** בדבר הזה [שנאמר בפסוק הפותח את המזמור]. **אחת שאלתי:** בקשה אחת ביקשתי. **יצפנני בסכה:** יסתיר אותי ויתן לי מחסה במקדש [המשול לסוכה]. **בצור ירוממני:** יגביה אותי [מעל שונאיי] כעומד על סלע.

לדוד ה׳ אורי: אמירת מזמור זה מראש חודש אלול – בסוף תפילת מנחה [ויש שהעבירוהו לסוף ערבית] ובסוף תפילת שחרית – נהוגה מאז המאה השמונה–עשרה, ומוצאה בחוגים שהושפעו מתורת הסוד של האר״י. כבר המדרש [ויקרא רבה כא, ד] דרש את פסוק הפתיחה על הימים הנוראים: ״׳אורי׳ בראש השנה ו׳ישעי׳ ביום הכיפורים״. ומפרשי המזמור מצאו בו רמזים נוספים לחודש תשרי, כגון ״כי יצפנני בסכה״ הרומז לחג הסוכות.

וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה,
אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַיהוה:
שְׁמַע יהוה קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי:
לְךָ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי, אֶת פָּנֶיךָ יהוה אֲבַקֵּשׁ:
אַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי אַל תַּט בְּאַף עַבְדֶּךָ עֶזְרָתִי הָיִיתָ,
אַל תִּטְּשֵׁנִי וְאַל תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי:
כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי, וַיהוה יַאַסְפֵנִי:
הוֹרֵנִי יהוה דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר, לְמַעַן שׁוֹרְרָי:
אַל תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי, כִּי קָמוּ בִי עֵדֵי שֶׁקֶר וִיפֵחַ חָמָס:
חזן לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב יהוה בְּאֶרֶץ חַיִּים:
קַוֵּה אֶל יהוה חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ, וְקַוֵּה אֶל יהוה:

קדיש יתום [ראה עמוד 208].

ירום ראשי: אהיה רם ונישא, אשלוט. **איבי סביבותי:** האויבים שמסביב לי. **זבחי תרועה:** קרבנות המלווים בדברי שירה. **וחנני:** רחם עלי. **לך אמר לבי וכו':** המשורר שמע קול בלבו האומר "בקשו פני", וכך הכיר בכיסופיו אל ה' ולכן הוא מבקש להֵראות את פניו. **תט באף:** תדחה בכעס. **תטשני:** תטוש, תעזוב אותי. **ונחני:** הובל, הנהג אותי. **בארח מישור:** בדרך ישרה ונכונה. **למען שוררי:** בגלל אויביי המביטים בי בעין רעה. **אל תתנני בנפש צרי:** אל תתן שאויביי יעשו בי כאוות נפשם. **קמו בי:** עמדו למולי. **ויפח חמס:** המעידים עדות שקר וגזל. **לולא האמנתי וכו':** אם לא הייתי מאמין שאזכה ליהנות מברכת ה' בעולם הזה [כי אז איבדתי כל תקוה]. **קוה:** תלה את תקוותך. **ויאמץ:** ויחזק.

קריאת התורה
וההפטרה

קריאת התורה וההפטרה: כתבי קודש ליוו את עם ישראל משחר ילדותו כעם. בימי הבית השני הוחל בתהליך קביעת עשרים וארבעה הספרים המרכיבים את התנ"ך, והקריאה והלימוד בו הפכו לכלי מרכזי בבניית זהותו של העם. לפי מסורת חז"ל [תלמוד ירושלמי, מגילה ה,א [עד ע"א]] קבע כבר משה רבנו את החובה לקרוא בתורה באופן קבוע בימות החול, בשבתות ובחגים, כשבימי עזרא ונחמיה נוצקה חובה זו בדפוסים של קבע, כדי שידיעת התורה והבנתה יחדרו לכל שכבות העם בכל מקום. ונראה שמוסד בית הכנסת וההתכנסות הציבורית לשם עבודת האלהים נוסדו בימי הבית השני [במקביל לעבודת הקרבנות שבמקדש] סביב המנהג לקרוא בציבור בכתבי הקודש, להסבירם ולתרגמם [לארמית או ליוונית]. חשיבות הקריאה הפומבית בכתבי הקודש הביאה לכך שעם הדורות הוקפו הוצאת ספר התורה, הקריאה בו והחזרתו לארון הקודש בטכסים חגיגיים, בברכות, בתפילות ובהכרזות שונות, אשר רבים מציבור המתפללים משתתפים בהם בפועל.

הוצאת ספר התורה עמידה

חזן וקהל אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת, כִּי יהוה הוּא הָאֱלֹהִים, דברים ד, לה
אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ.
אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים, אֲדֹנָי, וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ. תהלים פו, ח
מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים, וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר. תהלים קמה, יג
יהוה מֶלֶךְ, יהוה מָלָךְ, יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. תהלים י, טז; צג, א; שמות טו, יח
יהוה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן, יהוה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם. תהלים כט, יא

אַב הָרַחֲמִים, הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם. תהלים נא, כ
כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ, מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא, אֲדוֹן עוֹלָמִים.

אחד מן המתפללים פותח את ארון הקודש.

שירה **וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה:** במדבר י, לה
קוּמָה יהוה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ.
כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה, וּדְבַר יהוה מִירוּשָׁלָם. ישעיה ב, ג
בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ.

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא, בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא זוהר, ויקהל (רו ע"א)

■ **הראת:** נוכחת. **היטיבה:** שקם, בנה.

הוצאת ספר התורה: בטכס זה נוטל חלק מיוחד גם אחד מן המתפללים, ופתיחת הארון נחשבת למצוה גדולה המכבדת את בעליה. טכס מעין זה הקיים כיום בשעת פתיחת ארון הקודש ידוע כבר מימי הגאונים, והוא נפתח בסדרה של פסוקים המדגישים את התגלות האלהים בעולם, שכן כל קריאה פומבית בתורה נתפסת כמעין התגלות אלהית בזעיר אנפין.

ויהי בנסע: פסוק זה לקוח מסיפור מסע ארון הברית בשנות הנדודים במדבר. פסוק אחר, המדבר על חניית הארון במסעותיו, נזכר בטכס החזרת ספר התורה למקומו [להלן, עמ' 238].

בריך שמה: הקטע לקוח מספר הזוהר, מהקשר הדן בקריאת התורה. בראשו נאמר [בתרגום לעברית]:

רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם, וּפֻרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ
וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ
דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּ וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר
יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא,
אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא, אַנְתְּ הוּא דְּשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ
הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמֵּי דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ
בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן. לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא, אֶלָּא
בֵּאלָהָא דִשְׁמַיָּא, דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט, וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט,
וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. חזן בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ, וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא
אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבָּאִי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים
מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְטָב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם.

תרגום:

ברוך שמו של אדון העולם, ברוך כתרך ומקומך. יהי רצונך עם עמך ישראל לעולם וישועת ימינך הראה לעמך בבית מקדשך, ולהשפיע לנו מטוב אורך ולקבל את תפילותינו באהבה. יהי רצון מלפניך שתאריך לנו חיים בטובה ואהיה אני נמנה בין הצדיקים, לרחם עלי ולשמור אותי ואת כל אשר לי ואת אשר לעמך ישראל. אתה הוא זן לכול ומפרנס לכול, אתה הוא השליט על הכול, אתה הוא השליט על המלכים והמלכות שלך היא. אני עבדו של הקדוש ברוך הוא, שאני

■ **כתרך ומקומך:** על פי מחשבת הקבלה מכוונים שני ביטויים אלה כלפי השכינה. זו קרויה גם "עטרה" [וכאן: "כתרך"], ובתפיסת זיווג הספירות היא מקום מנוחתו של הקב"ה [וכאן: "מקומך"].

"אמר ר' שמעון, כשמוציאים ספר תורה בציבור לקרוא בו, נפתחים שערי שמים של רחמים ומעוררים את האהבה למעלה, וצריך אדם לומר כך...". הקטע "בריך שמה" משולב בסידור מאז המאה השש-עשרה בעקבות מנהגו של האר"י.

משתחווה לפניו ולפני כבוד תורתו בכל עת ועת. לא באדם אני בוטח ולא על בן אלהים אני סומך, אלא באלהי השמים, שהוא אלהי אמת ותורתו אמת ונביאיו אמת ומרבה לעשות טובות ואמת. בו אני בוטח ולשמו הקדוש הנכבד אני אומר תשבחות. יהי רצון מלפניך שתפתח את לבי בתורה ותמלא את משאלות לבי ולב כל עמך ישראל לטובה ולחיים ולשלום.

מי שפתח את הארון מוציא ממנו ספר תורה ומוסר אותו לחזן, וזה מחזיק בו ביד ימינו. [כשמוציאים יותר מספר תורה אחד מקבל את הספר השני מתפלל אחר, אך לעיתים נוהגים להשאיר ספר אחד בידי מי שפתח את הארון.]

החזן אומר והקהל חוזר אחריו: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יהוה אֱלֹהֵינוּ יהוה אֶחָד: דברים ו, ד
אֶחָד אֱלֹהֵינוּ, גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ, קָדוֹשׁ שְׁמוֹ.

החזן קד כלפי ארון הקודש, פונה אל הקהל ואומר:

גַּדְּלוּ לַיהוה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו. תהלים לד, ד

בן אלהים: דברי פולמוס ברורים נגד ההישענות על כוחם של המלאכים [ושמא אף נגד האמונה הנוצרית].

הספר השני: במרבית שבתות השנה קוראים את פרשת השבוע מספר תורה אחד, אבל בהזדמנויות שונות קוראים בתורה קטע נוסף, שאיננו מפרשת השבוע, וזאת בספר השני: בראש חודש, בכמה שבתות החלות סביב חודשי אדר וניסן ["ארבע פרשיות"], בשבתות של חנוכה ובשבת שושן פורים. לעיתים אף קוראים בשלושה ספרים [למשל, כאשר ראש חודש טבת חל בשבת חנוכה ואז קוראים בשלושה ספרים שונים: [א] פרשת השבוע; [ב] הקריאה המיוחדת לחנוכה; [ג] הקריאה המיוחדת לראש חודש]. ואלה הקריאות המיוחדות [לא כולל שבת חול המועד פסח וסוכות או חגים החלים בשבת]: [1] שבת ראש חודש: במדבר כח, ט–טו; [2] שבת חנוכה: קטע מפרק ז בספר במדבר [הפרק מספר על הקרבנות שהקריבו הנשיאים בשעת חנוכת המשכן, וקוראים בכל אחד מימי חנוכה את קרבן הנשיא המתאים לאותו יום]; [3] שבת שנייה של חנוכה: במדבר ז, נד – ח, ד; [4] שבת שקלים [השבת שלפני ראש חודש אדר]: שמות ל, יא–טז; [5] שבת זכור [השבת שלפני פורים]: דברים כה, יז–יט; [6] שבת ושושן פורים: שמות יז, ח–טז; [7] שבת פרה [שבת החלה בין פורים לפסח]: במדבר יט, א–כב; [8] שבת החודש [השבת שלפני ראש חודש ניסן]: שמות יב, א–כ.

שמע ישראל: אמירת "שמע" בהקשר של קריאת התורה [כחלק מטכס הגבהת ספר התורה ולאחר ההפטרה] נזכרת כבר בתקופת הגאונים, אך לא ידוע הטעם לכך.

החזן צועד עם ספר התורה אל שולחן הקריאה, כשבעקבותיו הולך מי שפתח את ארון הקודש [ומי שמחזיק ספר תורה נוסף], ונהוג שהמתפללים נושקים לספר. בשעת ההליכה שרים החזן והקהל:

לְךָ יהוה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד, דברי הימים-א כט, יא
כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, לְךָ יהוה הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ.
רוֹמְמוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו, קָדוֹשׁ הוּא. תהלים צט, ה
רוֹמְמוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ, כִּי קָדוֹשׁ יהוה אֱלֹהֵינוּ. תהלים צט, ט

וממשיכים ואומרים בלחש קודם שמגיע החזן אל שולחן הקריאה:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא, הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל. צוּר הָעוֹלָמִים, אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת, אֱלוֹהַ כָּל הַנְּפָשׁוֹת, הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם, הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם, קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת, וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד. וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי, וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ, כַּכָּתוּב, שִׁירוּ לֵאלֹהִים
זַמְּרוּ שְׁמוֹ, סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת, בְּיָהּ שְׁמוֹ, וְעִלְזוּ לְפָנָיו. תהלים סח, ה
וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ, כַּכָּתוּב, כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ ישעיה נב, ח
בְּשׁוּב יהוה צִיּוֹן. וְנֶאֱמַר, וְנִגְלָה כְּבוֹד יהוה, וְרָאוּ כָל בָּשָׂר ישעיה מ, ה
יַחְדָּו כִּי פִּי יהוה דִּבֵּר.

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים, וְיִזְכֹּר בְּרִית אֵיתָנִים, וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ

■ **הנצח:** גבורה ונצחון. **כי כל בשמים ובארץ:** כי לך וממך כל המצוי ביקום. **והמתנשא לכל לראש:** ההתנשאות מעל לכל הראשים, המנהיגים והמלכים. **להדם רגליו:** כינוי לבית המקדש [או לארון הברית].

■ **החיות:** ארבע החיות שבמרכבה האלהית [יחזקאל א]. **סלו לרכב וכו':** הרימו קול ["סלו"] לה', הרוכב כביכול על העננים ["ערבות"], על ידי אמירת שמו, "יה", בפסוקי שבח כגון "כל הנשמה תהלל יה" [שבסיום ספר תהלים]. **נוהו:** כינוי לירושלים ובית המקדש. **הוא ירחם וכו':** ה' ירחם על עם ישראל ["עם עמוסים", וכינוי זה הוא על פי ישעיה מו, ג.

מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת, וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים, וְיָחֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים, וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים. יְשִׁיבָה

העלייה לתורה והקריאה בתורה

החזן מניח את הספר שבידו על השולחן. [ואם הוצא מארון הקודש ספר תורה נוסף, יושב מי שהביאו על הבימה והספר בידו כל זמן הקריאה בספר הראשון.]

הגבאי מכריז:

וְיַעֲזֹר וְיָגֵן וְיוֹשִׁיעַ לְכָל הַחוֹסִים בּוֹ, וְנֹאמַר אָמֵן. [אמן]
הַכֹּל הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה.
כֹּהֵן קְרַב. יַעֲמֹד [פלוני בן פלוני] הַכֹּהֵן.
בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ.

"העמוסים מני בטן", שפירושו: אלה שנושאים אותם על כפיים משעת לידתם ומטפלים בהם באהבה] ויזכור את הברית שכרת עם האבות [המכונים "איתנים", על פי תלמוד בבלי, ראש השנה יא ע"א], וכן יגער ביצר הרע שלא יפגע בעם ישראל ["הנשואים", וכינוי זה על פי ישעיה מו, ג: "הנשאים מני רחם", שפירושו זהה לביטוי "העמוסים מני בטן"].
פליטת עולמים: הצלה נצחית.

העלייה לתורה: בתקופת חז"ל קרא בתורה כל אחד מן הקהל שהוזמן לבוא ולעשות כך, אך עם הזמן – וכדי שלא לבייש את מי שלא ידע לקרוא – נתקבל המנהג שאדם מיוחד הבקי בטעמי המקרא עושה זאת [והוא מכונה "בעל קורא", או מוטב: "בעל קריאה"], ועדות ל"בעל קריאה" יש כבר מן המאה הי"ג. בדורות האחרונים נהגו שגם נער בר מצוה קורא בתורה [אבל אין זו חובה]. העולים לתורה מסתפקים על כן באמירת הברכות לפני הקריאה ולאחריה ובקריאה בלחש במקביל לקריאת הקורא בקול. למספר העולים לתורה ולסדרם ניתנו כללים: מספר העולים לא יפחת משבעה [ועוד "מפטיר" [ראה להלן]]; ראשון עולה כהן, לאחריו לוי [וישנם דינים שונים למקרה שאין כהן או לוי בין קהל המתפללים], ולאחריהם "ישראל". אבל ניתן להוסיף על מספר העולים, בתנאי שלכל עולה לתורה יקראו לפחות שלושה פסוקים. בעניין העלייה לתורה ישנם כללים רבים: יש להעלות לתורה נער המגיע למצוות, חתן בשבעת הימים שלאחר חתונתו [וכן בשבת שלפני חתונתו], אדם שנולדו לו בת או בן והוא מבקש לברך את היולדת ואת היילוד, מוהל ואבי תינוק שמלים אותו ביום השבת, אדם המציין יום זכרון לאחד מקרוביו ביום השבת או בשבוע שלאחריו, ועוד כיוצא באלה. במרבית המקומות נוהג הקהל לשבת בזמן קריאת התורה, אך יש מי שמקפיד לעמוד על רגליו במשך הקריאה כולה כאות של כבוד לתורה.

והקהל אומר **וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם.** דברים ד, ד

כל אחד מן הקרואים לעלות לתורה בא אל השולחן [ואם לא היה עטוף בטלית, הוא מתעטף בה קודם לעלייתו לתורה], מחזיק בשתי ידיו בידות ספר התורה, מביט אל המקום בתורה שעומדים לקרוא בו [ויש נוהגים לגעת באמצעות הציצית המשתלשלת מן הטלית במקום זה ולנשק אחר כך את הציצית], ואומר:

בָּרְכוּ אֶת יהוה הַמְבֹרָךְ.

והקהל עונה:

בָּרוּךְ יהוה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.

והעולה אומר:

בָּרוּךְ יהוה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, נוֹתֵן הַתּוֹרָה.

הקורא בתורה קורא בקול רם ובנעימה מיוחדת [בטעמי המקרא] קטע מפרשת השבוע [והעולה לתורה קורא עמו בלחש]. לאחר שהוא מסיים גוללים את הספר והעולה לתורה מברך [ויש נוהגים קודם לכן לנשק באמצעות הציצית גם את המקום שבו נסתיימה הקריאה]:

ברכו את ה' המבורך: הזמנת הציבור לברך את ה' לפני הקריאה בתורה היא קדומה וידועה כבר מימי התנאים [משנה ברכות ז, ג].

אשר בחר בנו וכו': הברכה הנאמרת לפני הלימוד והקריאה בתורה מתועדת כבר בתלמוד הבבלי [ברכות יא ע"ב], והיא מדגישה את בחירת עם ישראל ואת נתינת התורה כאות הברית בינו לבין ה'. בימי המשנה [מגילה ד, א–ב] ברך העולה הראשון לתורה רק את הברכה שלפני הקריאה, ואילו העולה האחרון ברך רק את הברכה שלאחריה, בעוד ששאר העולים לא ברכו כלל. מנהגנו, שכל עולה מברך לפני הקריאה ואחריה, הוא מימי האמוראים [תלמוד בבלי, מגילה כא ע"א].

פרשת השבוע: את התורה קוראים, לפחות מאז ימי הגאונים, במחזור שנתי [שראשיתו בשבת שאחרי שמחת תורה, היא "שבת בראשית", וסופו בשמחת תורה עצמה], ולכן היא נתחלקה לחמישים וארבע יחידות [הקרויות "פרשות"], כמספר המכסימאלי האפשרי של שבתות בשנה מעוברת. בשנים שאינן

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, נוֹתֵן הַתּוֹרָה.

אם העולה לתורה מבקש לברך את "ברכת הגומל" הוא מברך כאן:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת, שֶׁגְּמָלַנִי כָּל טוֹב.

והקהל עונה:

אָמֵן. מִי שֶׁגְּמָלְךָ טוֹב, הוּא יִגְמָלְךָ כָּל טוֹב, סֶלָה.

■ **חיי עולם:** *כינוי לתורה.*

מעוברות מצרפים בשבתות מסוימות, הקבועות מראש, שתי פרשות יחד כדי לסיים את הקריאה בשמחת תורה. תחילת הפרשה הנקראת בשבת נקראת גם בשחרית של ימי שני וחמישי שלפני אותה שבת, וכן במנחה של השבת שלפניה [ראה עמ' 289], וכך קוראים בתורה בציבור אחת לשלושה ימים לפחות. בעוד שקריאת התורה נעשית מתוך ספר תורה הכתוב על קלף [ללא ניקוד או טעמים], הקהל אוחז בידו ספר תורה מודפס, ובו גם מסומנת החלוקה המקובלת בין הקוראים השונים.

אשר נתן לנו וכו': הברכה אחר הקריאה ידועה בנוסח זה רק מימי הגאונים, ובה מאשר המברך את אמיתותם של הדברים שנקראו ומתאר אותם כמבטיחים חיי נצח למקיימיהם, וכן הוא מודה על הזכות שנפלה בחלקו של עם ישראל לקבל את התורה.

ברכת הגומל: על פי ההלכה חייבים ארבעה אנשים שיצאו מסכנה לברך ולהודות על כך: מי שיצא מבית האסורים, מי שחלה [חולי מסוכן] והבריא, מי שהלך בדרך מסוכנת והגיע בשלום למקום חפצו, ומי ששב בשלום מנסיעה בים [תלמוד בבלי, ברכות נד ע"ב]. אבל רשאי אדם לברך ברכה זו על כל סכנה שניצל ממנה [וכיום נוהגים רבים לברך "הגומל" גם אחרי טיסה]. עיקר הברכה הוא הודאה לה' על עשיית חסד ["הגומל...טובות"] עם אדם שאולי אינו ראוי לכך ["לחייבים"]. נהוג לברך ברכת הגומל בתוך שלושה ימים מן הזמן שבו יצא האדם מכלל סכנה. בדרך כלל נאמרת הברכה בשעת העלייה לתורה, אבל מתפלל המבקש לברך ברכה זו ולא הוזמן לעלות לתורה, יברך את הברכה, בתיאום עם הגבאים, עם תום קריאת הפרשה. גם נשים נוהגות לברך ברכה זו, ובמיוחד כאשר הן באות לבית הכנסת לראשונה לאחר לידת בת או בן.

כאשר עולה לתורה נער החוגג את חגיגת בר המצוה שלו, אזי אחרי שהוא מסיים את הברכה שלאחר הקריאה בתורה, מברך אביו:

בָּרוּךְ שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ שֶׁלָּזֶה.

הגבאי מזמין את העולה הבא, ומברך את העולה שסיים לקרוא בתורה:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, הוּא יְבָרֵךְ אֶת [פלוני בן פלוני], **בַּעֲבוּר שֶׁעָלָה לִכְבוֹד הַמָּקוֹם וְלִכְבוֹד הַתּוֹרָה וְלִכְבוֹד הַשַּׁבָּת. בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיַצִּילֵהוּ מִכָּל צָרָה וְצוּקָה וּמִכָּל נֶגַע וּמַחֲלָה, וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדָיו עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֶחָיו, וְנֹאמַר אָמֵן.**

ברכות "מי שברך" נוספות

ברכה לאורחים/קרובי משפחה/חוגגי שמחות שונים:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, הוּא יְבָרֵךְ אֶת [וכאן נוקבים בשמות המתברכים], **בַּעֲבוּר שֶׁהָעוֹלֶה מְבָרֵךְ אוֹתוֹ** [אוֹתָהּ/אוֹתָם] [ויש מוסיפים: וְנוֹדֵר [כך וכך] לְבֵית הַכְּנֶסֶת] **וּבִשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיַצִּילֵהוּ** [יִשְׁמְרֶהָ וְיַצִּילֶהָ /

■ **צוקה:** מצוקה, מכאוב.

ברוך שפטרני: עד גיל מצוות אחראי האב להתנהגותו של בנו, והוא עלול להיענש על התנהגות לא ראויה של הבן. כאשר נעשה הילד בר מצוה, הוא עצמו אחראי להתנהגותו ולמעשיו שלו, והאב מברך על שזכה להגיע לרגע זה. מקור המנהג הזה כבר בתקופת חז"ל [בראשית רבה סג, י]. היו בעלי הלכה שסברו כי הילד הוא שצריך לברך ["ברוך שפטרני מעונשו של אבא"], משום שעד כה עשוי היה הבן להיענש על עוונותיו של אביו, ומכאן ואילך הוא עומד ברשות עצמו.

מי שברך: ברכה זו לעולים לתורה מוכרת מאשכנז של ימי הביניים.

ברכות "מי שברך" נוספות: יש מקומות שבהם מוסיפים – על פי בקשת העולה או על פי מנהג המקום – ברכות נוספות: לבני משפחתו של העולה, למי שחוגג באותה שבת אירוע משפחתי [בר מצוה, בת מצוה או חתן בשבת שלפני חתונתו או לאחריה], לאורחים שבבית הכנסת, לראשי המדינה ולחיילי צבא ההגנה לישראל, לאשה היולדת ולחולים. וישנם מקומות שבהם נודר העולה, המבקש לברך אנשים נוספים, לתת לבית הכנסת לאחר יום השבת סכום כסף נקוב [או "מתנה" בלתי מוגדרת]. ברכות "מי

יִשְׁמְרֵם וְיַצִּילֵם] מִכָּל צָרָה וְצוּקָה וּמִכָּל נֶגַע וּמַחֲלָה, וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדָיו [יָדֶיהָ / יְדֵיהֶם] עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֶחָיו [אַחֶיהָ / אֲחֵיהֶם], וְנֹאמַר אָמֵן.

ברכה ליולדת בן:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דָּוִד וּשְׁלֹמֹה, שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה, הוּא יְבָרֵךְ אֶת הָאִשָּׁה הַיּוֹלֶדֶת [פלונית בת פלוני] וְאֶת בְּנָהּ שֶׁנּוֹלַד לָהּ לְמַזָּל טוֹב, בַּעֲבוּר שֶׁבַּעְלָהּ וְאָבִיו נוֹדֵר צְדָקָה בַּעֲדָם. בִּשְׂכַר זֶה יִזְכּוּ אָבִיו וְאִמּוֹ לְהַכְנִיסוֹ בִּבְרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ וּלְגַדְּלוֹ לְתוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים, וְנֹאמַר אָמֵן.

ברכה ליולדת בת:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דָּוִד וּשְׁלֹמֹה, שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה, הוּא יְבָרֵךְ אֶת הָאִשָּׁה הַיּוֹלֶדֶת [פלונית בת פלוני] וְאֶת בִּתָּהּ שֶׁנּוֹלְדָה לָהּ לְמַזָּל טוֹב, וְיִקָּרֵא שְׁמָהּ בְּיִשְׂרָאֵל [פלונית בת פלוני], בַּעֲבוּר שֶׁבַּעְלָהּ וְאָבִיהָ נוֹדֵר צְדָקָה בַּעֲדָן. בִּשְׂכַר זֶה יִזְכּוּ אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְגַדְּלָהּ לְתוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים, וְנֹאמַר אָמֵן.

ברכה לנער שהגיע למצוות:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, הוּא יְבָרֵךְ אֶת [פלוני בן פלוני] שֶׁמָּלְאוּ

שברך" אלה ממלאות גם תפקיד חברתי חשוב בהביאן לידיעת הקהל את שמות החולים שבקהילה, היולדות והאורחים.

ברכה ליולדת בן: ברכה זו נאמרת לאחר שהאב או קרוב משפחה אחר עולה לתורה, בדרך כלל בשבת הראשונה שלאחרי הלידה וקודם לברית המילה [שבה יינתן שם לרך הנולד].

ברכה ליולדת בת: ברכה זו נאמרת לאחר שהאב או קרוב משפחה אחר עולה לתורה, בדרך כלל בשבת הראשונה שלאחרי הלידה. בהזדמנות זו נהוג שהאב מודיע ברבים את שם הבת הנולדת לו.

ברכה לנער שהגיע למצוות: נער המגיע לגיל שלוש–עשרה עולה לתורה ומסמל בזה את הצטרפותו

לוֹ שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְהִגִּיעַ לְמִצְוֹת, וְעָלָה לַתּוֹרָה לָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לְה' יִתְבָּרַךְ עַל כָּל הַטּוֹבָה שֶׁגָּמַל אִתּוֹ. יִשְׁמְרֵהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וִיחַיֵּהוּ, וִיכוֹנֵן אֶת לִבּוֹ לִהְיוֹת שָׁלֵם עִם ה' וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו כָּל הַיָּמִים, וְנֹאמַר אָמֵן.

ברכה לנערה שהגיעה למצוות:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, וְאִמּוֹתֵינוּ שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה, הוּא יְבָרֵךְ אֶת [פלונית בת פלוני] שֶׁמָּלְאוּ לָהּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְהִגִּיעָה לְמִצְוֹת, וְעָלָה אָבִיהָ לַתּוֹרָה לָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לְה' יִתְבָּרַךְ עַל כָּל הַטּוֹבָה שֶׁגָּמַל עִם בִּתּוֹ. יִשְׁמְרֶהָ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וִיחַיֶּהָ, וִיכוֹנֵן אֶת לִבָּהּ לִהְיוֹת שָׁלֵם עִם ה' וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו כָּל הַיָּמִים, וְנֹאמַר אָמֵן.

ברכה לחולים:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דָּוִד וּשְׁלֹמֹה, הוּא

■ **ויכונן:** ויחזק.

אל מעגל חברת המבוגרים ואת נכונותו לקבל עליו עול מצוות. נהוג שבר המצוה הוא שקורא את פרשת השבוע [או חלק ממנה] ואת ההפטרה. נוסח הברכה המוצע כאן הוא חדש ולקוח מסידור "רינת ישראל".

ברכה לנערה שהגיעה למצוות: נערה המגיעה לגיל שתים–עשרה מתחייבת במצוות, אך מאורע זה נחוג בדרך כלל בחוג המשפחה ואין לו ביטוי פומבי בבית הכנסת. עם זאת ישנם בתי כנסת שבהם מתקיימת בהזדמנות זו תפילה של נשים בלבד, ובמהלכה עולה הנערה לתורה, באותה דרך שבה חוגג הנער את חגיגת בר המצוה שלו. במקומות אחרים עולה אבי הנערה לתורה והיא מתברכת בפומבי. נוסח הברכה המוצע כאן הוא עיבוד של נוסח הברכה לנער שהגיע למצוות.

ברכה לחולים: מי שיודע על חולה, במצב המעורר דאגה, רשאי לבקש לברך אותו בברכת החלמה מלאה. נוהגים איפוא שגם מי שלא עלה לתורה ניגש אל הגבאי ומבקש ממנו לומר את הברכה המתאימה. לברכה זו שני נוסחים מקבילים, לגבר ולאשה, כאשר מניין האברים והגידים הנזכרים בברכה מפורשות מתאים לגוף הגבר. החולה המתברך נזכר כאן בשמו ובשם אמו דווקא [שלא כבשאר ברכות "מי שברך"], בעקבות האמור בתלמוד הבבלי [שבת סו ע"ב].

יְבָרֵךְ וִירַפֵּא אֶת הַחוֹלֶה [פלוני בן פלונית] [לאשה: הַחוֹלָה [פלונית בת פלונית]]

בַּעֲבוּר [שפלוני בן פלוני] נוֹדֵר צְדָקָה בַּעֲבוּרוֹ/ בַּעֲבוּרָהּ.

בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִמָּלֵא רַחֲמִים

לגבר: עָלָיו לְהַחֲלִימוֹ וּלְרַפְּאתוֹ
וּלְהַחֲזִיקוֹ וּלְהַחֲיוֹתוֹ וְיִשְׁלַח לוֹ
מְהֵרָה רְפוּאָה שְׁלֵמָה מִן הַשָּׁמַיִם
לִרְמַ״ח אֵבָרָיו וּשְׁסָ״ה גִּידָיו

לאשה: עָלֶיהָ לְהַחֲלִימָהּ וּלְרַפְּאתָהּ
וּלְהַחֲזִיקָהּ וּלְהַחֲיוֹתָהּ וְיִשְׁלַח לָהּ
מְהֵרָה רְפוּאָה שְׁלֵמָה מִן הַשָּׁמַיִם
לְכָל אֵבָרֶיהָ וּלְכָל גִּידֶיהָ

בְּתוֹךְ שְׁאָר חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל, רְפוּאַת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאַת הַגּוּף. שַׁבָּת הִיא מִלִּזְעֹק וּרְפוּאָה קְרוֹבָה לָבוֹא, הַשְׁתָּא בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְנֹאמַר אָמֵן.

עם סיום הברכות עובר העולה לתורה לעמוד מימינו של העולה שבא בעקבותיו, ונשאר לעמוד שם עד שיקראו לעולה נוסף. [כך שתמיד עומדים על הבימה לפחות ארבעה אנשים: שני עולים לתורה, גבאי והקורא בתורה.] לאחר מכן הוא שב למקומו. רבים ילחצו את ידו עם ירידתו מן הבימה ויברכו אותו בברכת "יישר כוח", ועליה הוא יכול להשיב במילים "ברוך תהיה".

לאחר שקראו את הפרשה כולה אומר העולה האחרון [או הגבאי או הקורא בתורה] חצי קדיש [ואם הוציאו מן הארון כמה ספרי תורה, מניחים אותם על השולחן קודם לאמירת חצי קדיש]:

חצי קדיש

חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.
קהל אָמֵן.
חזן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.
קהל אָמֵן.
חזן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
[אמן].
בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
[אמן].
בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית

■ **להחזיקו/להחזיקה:** לחזקו/לחזקה ולתמוך בו/בה. **רמ"ח... שס"ה:** כמניין מצוות עשה (248) ולא תעשה (365).
מלזעק: ואין לזעוק [ביום השבת]. **השתא וכו':** כעת, במהירות ובזמן קרוב [בארמית].

חצי קדיש: חוליית מעבר בין קריאת התורה להפטרה. ראה עמ' 205.

יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל וחזן אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.
חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.
קהל אָמֵן.
חזן לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.

ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.
[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים].
יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.
[אמן].
למעלה מכל הברכות [בשבת שובה:
למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
[אמן].

הגבאי מזמין את מי שיקרא את ההפטרה [ה"מפטיר"] לעלות לתורה, וקוראים לו כמה פסוקים מסופה של הפרשה [ואם הוציאו שני ספרים קוראים לו מן הספר השני].

הגבהת ספר התורה וגלילתו

הגבאי מזמין את מי שיגביה את הספר ואת מי שיגלול אותו להתקרב אל השולחן [ויש נוהגים לומר גם להם "מי שברך" מיוחד]. לאחר מכן נאמרות ברכות "מי שברך" למפטיר. המגביה מרים את ספר התורה ופורש אותו לעיני הקהל כולו. הציבור קם על רגליו, מביט על ספר התורה הפרוש [ורבים נוהגים להצביע לכיוונו בזרת יד ימין ולאחר מכן לנשק אותה] ואומר:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, דברים ד, מד
עַל פִּי יהוה בְּיַד מֹשֶׁה. במדבר ט, כג

המפטיר: "המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחילה" [תלמוד בבלי, מגילה כג ע"א], ולכן חוזרים וקוראים לו מן הפסוקים האחרונים של הפרשה, ובזה מתהדק הקשר בין פרשת השבוע לבין הפטרתה. מצד ההלכה יכול המפטיר להיות גם נער שטרם הגיע למצוות, אך רבים נוהגים לראות בקריאת ההפטרה כבוד מיוחד ולכבד בה, בין השאר, נער החוגג את חגיגת בר המצוה שלו.

הגבהת ספר התורה וגלילתו: טכס ההגבהה מוכר כבר מתקופת הגאונים וטכס הגלילה נזכר כבר

ויש מוסיפים:

עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר. משלי ג, יח

דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם. משלי ג, יז

אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד. משלי ג, טז

יהוה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר. ישיבה ישעיה מב, כא

המגביה מתיישב כשספר התורה בידו והגולל כורך את הספר ושם עליו את קישוטיו. לאחר הגלילה ממשיך המגביה להחזיק בספר ואילו הגולל שב למקומו.

ההפטרה

הגבאי נותן למפטיר ספר תנ"ך וזה קורא ממנו בקול רם את ההפטרה. וקודם לכן מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה

■ **היא:** התורה. **ותומכיה:** המחזיקים בה, ההולכים בדרכה. ■ **ורצה:** קיבל ברצון.

בתלמוד הבבלי [מגילה לב ע"א]. טכסים אלה מאפשרים לקהל לשוב ולהדגיש את חשיבותה וחביבותה של התורה. ההגבהה והגלילה נחשבו כמצוות רבות חשיבות, אך לגלילת התורה מותר להזמין גם נער שטרם הגיע למצוות.

וזאת התורה וכו': ההכרזה "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל" ידועה בתפקיד זה כבר מימי הגאונים. יש בה אישור של הציבור לרציפותה של המסורת: הספר הפרוש לנגד עיניו הוא הוא הספר שניתן למשה בסיני. את ההמשך, "על פי ה' ביד משה" [והוא שבר פסוק מבמדבר ט, כג], יש כנראה לפרש כשריד מאמירתו של הפסוק השלם מספר במדבר, המדבר על נדודי המשכן והארון: "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, את משמרת ה' שמרו על פי ה' ביד משה". פסוק זה נזכר כדי להצדיק את ההיתר להוציא את ספר התורה ממקומו, לטלטלו ולהגביהו.

ההפטרה: בשם "הפטרה" מכנים קטע מתוך ספרי נביאים [ראשונים או אחרונים] הנקרא בנעימה מיוחדת [מתוך ספר תנ"ך או מגילה מיוחדת לכך] לאחר קריאת התורה. פירוש המילה הוא כנראה "סיום", "השלמה", שכן בקריאת ההפטרה מסיימים את הקריאה הפומבית בכתבי הקודש. המנהג ידוע כבר מסוף ימי הבית השני, ואפשר שמקורו בפולמוס בין היהודים לבין השומרונים, אשר קידשו את התורה בלבד וכפרו במקורם האלהי של דברי הנביאים. קריאת דברי נביאים באה לתת להם מעמד מקודש שאינו נופל בהרבה מזה של דברי התורה, עניין המתבטא גם בברכות הנאמרות לפני ההפטרה ולאחריה [וראה להלן]. בקביעת ההפטרות החלו כבר בתקופת המשנה [כגון תלמוד בבלי, מגילה לא

בְּדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת. בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק.

לאחר קריאת ההפטרה מברך המפטיר ארבע ברכות:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, צוּר כָּל הָעוֹלָמִים, צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת, הָאֵל הַנֶּאֱמָן, הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה, הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם, שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק. נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ, וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם, כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו.

רַחֵם עַל צִיּוֹן, כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ, וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ.

שַׂמְּחֵנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ, וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ, בִּמְהֵרָה יָבוֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֶׁב זָר, וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת

■ **צור כל העולמים:** מגן לעולם ועד. **האל הנאמן:** אלהי האמת. **בית חיינו:** מקום חיותנו, מקור חיינו. **נשבעת לו:** כגון מה שנאמר לדוד [שמואל–ב ז, טז]: "כסאך יהיה נכון עד עולם". **יכבה נרו:** יאבד זכרו.

ע"א–ע"ב], אך לא הגיעו לקביעות גמורה ויש הבדלים שונים בעניין זה בין עדות ישראל. פעמים רבות יש קשר ענייני או לשוני בין הקריאה בתורה לבין ההפטרה, אך פעמים רבות קשורה ההפטרה אל לוח השנה ולא אל פרשת השבוע, כגון הפטרה מיוחדת לשבת ראש חודש, לשבת שאחרי תשעה באב [הפותחת ב"נחמו נחמו עמי"] או לשבת שלפני פסח [היא "שבת הגדול"].

נביאי האמת וצדק: בברכה שלפני קריאת ההפטרה מודגש בבירור, כי גם הנביאים נבחרו על ידי ה' וכי גם דבריהם הם אמת לאמיתה – נושאים המתאימים לפולמוס היהודי–שומרוני שתואר לעיל. הברכות שסביב ההפטרה נזכרות כבר בתלמוד הבבלי [כגון פסחים קיז ע"ב], אך נוסחן ידוע רק מימי הגאונים.

ארבע ברכות: הברכה הראשונה קשורה אל ההפטרה והיא חוזרת ומאשרת [ברוח הברכה שקדמה להפטרה] את אמיתות הדברים שנקראו ואת תוקפם. הברכות האחרות עוסקות בנושאים אחרים:

כְּבוֹדוֹ, כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ, שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מָגֵן דָּוִד.

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה, שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה, לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל, יהוה אֱלֹהֵינוּ, אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ. יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת.

המפטיר שב למקומו ואל הבימה עולה החזן שיחזיר את ספר התורה לארון ויתפלל את תפילת מוסף.

ברכות והכרזות לאחר קריאת התורה

ברכה לראשי העם

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא, חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי, וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא, וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא, זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא, זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא, לְמָרָנָן וְרַבָּנָן וּלְרֵישֵׁי מְתִיבָתָא, וּלְדַיָּנֵי דְבָבָא, לְכָל תַּלְמִידֵיהוֹן, וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן, וּלְכָל מָאן דְּעָסְקִין

העבודה: עבודת הקרבנות.

גאולת ירושלים, ביאת המשיח וקדושת השבת. לאחר ההפטרה ממשיכים בתפילת מוסף [להלן עמ' 243], אבל אפשר שבימים קדומים לא נהגה תפילת מוסף בכל מקום, ובמקרה זה סיימו את תפילת השבת באמירת ההפטרה. על כן חשו המתפללים בצורך לסיים את התפילה ביחידת תפילה מרשימה במיוחד, ולפיכך הרחיבו את הברכות שלאחר ההפטרה, גם מצד מספרן וגם מצד נושאיהן.

על כסאו לא ישב זר וכו': הברכה מניחה כי על כסאו של דוד יושב אדם שאינו ראוי לכך ומבקשת את סילוקו משם. נראה כי הרקע ההיסטורי לבקשה זו הוא הפולמוס שניהלו חכמים בשלהי ימי הבית השני כנגד החשמונאים, מלכי יהודה, שהיו בני שבט לוי ולא בני שבט יהודה, שבטו של דוד.

ברכה לראשי העם: ברכה בארמית שמקורה בבבל בימי הגאונים. בנוסחה המקורי היא הזכירה גם את "מורינו ורבותינו החבורות הקדושות אשר בארץ ישראל ואשר בבבל, ראשי כלה [הם מן העומדים בראש הישיבה], ראשי הגולה" [המקור בארמית].

בְּאוֹרַיְתָא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְהוֹן, יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן, וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן, וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיהוֹן, וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּיזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין.

חזן מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן, וְנֹאמַר אָמֵן.

תרגום:

תבוא גאולה מן השמים, חן וחסד ורחמים וחיים ארוכים ומזונות ברווח וסיוע מן השמים ובריאות הגוף ואור מעולה [לנפש האדם], זרע חי וקיים, זרע שלא יפסק ושלא יבטל מדברי תורה, למורינו ורבותינו ולראשי הישיבות ולדייני השער [הוא מקום המשפט], לכל תלמידיהם ולכל תלמידי תלמידיהם ולכל מי שעוסקים בתורה. מלך העולם יברך אותם, ירבה את חייהם ויגדיל את ימיהם ויתן אריכות לשנותיהם ויגאלו וינצלו מכל צרה ומכל חליים רעים. אדוננו שבשמים יהיה בעזרתם בכל זמן ועת, ונאמר אמן.

ברכות לקהל

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא, חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי, וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא, וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא, זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא, זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא, לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין, רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא, טַפְלָא וּנְשַׁיָּא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְכוֹן, יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן, וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן, וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיכוֹן, וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּיזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין.

חזן מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן, וְנֹאמַר אָמֵן.

תרגום:

תבוא גאולה מן השמים, חן וחסד ורחמים וחיים ארוכים ומזונות ברווח וסיוע מן השמים ובריאות הגוף ואור מעולה [לנפש האדם], זרע חי וקיים, זרע שלא יפסק ושלא יבטל מדברי תורה, לכל הקהל הקדוש הזה, הגדולים עם הקטנים, הטף והנשים.

ברכות לקהל: שתי ברכות אלה – אחת ארמית ואחת עברית – צורפו אל הסידור בימי הביניים. הראשונה קרובה בלשונה ובענייניה אל ברכת "יקום פורקן" שנאמרה לראשי העם ונראה שנתחברה בעקבותיה.

מלך העולם יברך אתכם, ירבה את חייכם ויגדיל את ימיכם ויתן אריכות לשנותיכם, ותגאלו ותנצלו מכל צרה ומכל חליים רעים. אדוננו שבשמים יהיה בעזרתכם בכל זמן ועת, ונאמר אמן.

חזן **מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ**, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ, הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם, וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה, וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל, וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים, וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם, וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה, וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם, וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם, וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם, וְנֹאמַר אָמֵן.

תפילה לשלום מדינת ישראל

עמידה **אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם, צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ**, בָּרֵךְ אֶת מְדִינַת יִשְׂרָאֵל, רֵאשִׁית צְמִיחַת גְּאֻלָּתֵנוּ. הָגֵן עָלֶיהָ בְּאֶבְרַת חַסְדֶּךָ וּפְרֹשׂ עָלֶיהָ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ וּשְׁלַח אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ לְרָאשֶׁיהָ, שָׂרֶיהָ וְיוֹעֲצֶיהָ, וְתַקְּנֵם בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ.
חַזֵּק אֶת יְדֵי מְגִנֵּי אֶרֶץ קָדְשֵׁנוּ וְהַנְחִילֵם אֱלֹהֵינוּ יְשׁוּעָה וַעֲטֶרֶת נִצָּחוֹן תְּעַטְּרֵם, וְנָתַתָּ שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וְשִׂמְחַת עוֹלָם לְיוֹשְׁבֶיהָ.
וְאֶת אַחֵינוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל, פְּקָד נָא בְּכָל אַרְצוֹת פְּזוּרֵיהֶם וְתוֹלִיכֵם מְהֵרָה

■ **מיחדים:** קובעים ומייעדים. **נר למאור:** בבית הכנסת. ■ **צור ישראל:** אלהי ישראל ומגנו [על פי ישעיה ל, כט]. **באברת חסדך:** תחת כנפיך המיטיבות. **אמתך:** האמת שבך. **תקנם בעצה:** תן בלבם עצה. **פקד:** זכור.

תפילה לשלום מדינת ישראל: מאז ימי הביניים נהגו יהודים לברך דרך קבע את השלטון הזר שבצילו חסו. לעיתים עשו כך מרצון, אך לא פעם אולצו לעשות כך. ברכה זו – הפותחת במילים "הנותן תשועה למלכים" – מצויה עדיין בנוסחי תפילה רבים המשמשים את יהודי התפוצות. לאחר הקמת המדינה קבעו הרבנים הראשיים לישראל לומר במקום זה תפילה לשלום מדינת ישראל [ויש האומרים כי מחברה היה הסופר ש"י עגנון].

קוֹמְמִיּוּת לְצִיּוֹן עִירֶךָ וְלִירוּשָׁלַיִם מִשְׁכַּן שְׁמֶךָ, כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ,
אִם יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם, מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יהוה אֱלֹהֶיךָ דברים ל, ד–ו
וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ, וֶהֱבִיאֲךָ יהוה אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ, אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ,
וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ.
וּמָל יהוה אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לְבַב זַרְעֶךָ, לְאַהֲבָה אֶת יהוה אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ.
וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ, וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל דִּבְרֵי תוֹרָתֶךָ,
וּשְׁלַח לָנוּ מְהֵרָה בֶּן דָּוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ, לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתֶךָ.
הוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ עַל כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ וְיֹאמַר כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה
בְאַפּוֹ, יהוה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ, וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה, אָמֵן סֶלָה.

תפילה לשלום כוחות הבטחון

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, הוּא יְבָרֵךְ אֶת חַיָּלֵי צְבָא הַהֲגָנָה לְיִשְׂרָאֵל וּשְׁאָר כּוֹחוֹת הַבִּטָּחוֹן, הָעוֹמְדִים עַל מִשְׁמַר אַרְצֵנוּ וְעָרֵי אֱלֹהֵינוּ, מִן הַלְּבָנוֹן וְעַד מִדְבַּר מִצְרַיִם וּמִן הַיָּם הַגָּדוֹל עַד לְבוֹא הָעֲרָבָה וּבְכָל מָקוֹם שֶׁהֵם, בַּיַּבָּשָׁה, בָּאֲוִיר וּבַיָּם. יִתֵּן יהוה אֶת אוֹיְבֵינוּ הַקָּמִים עָלֵינוּ נִגָּפִים לִפְנֵיהֶם. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמֹר וְיַצִּיל אֶת חַיָּלֵינוּ מִכָּל צָרָה וְצוּקָה וּמִכָּל נֶגַע וּמַחֲלָה, וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם. יַדְבֵּר שׂוֹנְאֵינוּ

נדחך: בני העם המפוזרים במקומות הרחוקים. **ומל... את לבבך:** יסיר את ערלת הלב, יפתח את הלב לשמוע וללמוד.
יחד לבבנו: כוון את מחשבותינו ורגשותינו. **מחכי קץ ישועתך:** המצפים לגאולה. **הדר גאון עזך:** תפארת גדולת כוחך.
■ **מן הלבנון וכו׳:** מהרי הלבנון שבצפון ועד מדבר מצרים שבדרום, מן הים התיכון שבמערב ועד לערבה שבמזרח.
צוקה: מצוקה, מכאוב. **ידבר:** יכניע.

תפילה לשלום כוחות הבטחון: תפילה זו נוסדה בראשיתה כתפילה לשלום חיילי צה״ל על ידי הרבנות הראשית לישראל.

תַּחְתֵּיהֶם וִיעַטְּרֵם בְּכֶתֶר יְשׁוּעָה וּבַעֲטֶרֶת נִצָּחוֹן. וִיקֻיַּם בָּהֶם הַכָּתוּב, כִּי
יהוה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם אֹיְבֵיכֶם דברים כ, ד
לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם, וְנֹאמַר אָמֵן.

התפילה ממשיכה בדרך כלל בעמ' 235.

ברכת החודש

בשבת אשר בשבוע שלאחריה עתיד לחול ראש חודש אומרים הקהל והחזן:

עמידה

בעקבות תלמוד בבלי ברכות טז ע"ב

יְהִי רָצוֹן **מִלְּפָנֶיךָ**, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי
אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה
וְלִבְרָכָה. וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים, חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם,
חַיִּים שֶׁל טוֹבָה, חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה,
חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה, חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת,
חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא,
חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה, חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד,
חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם,
חַיִּים שֶׁיְּמַלֵּא יהוה מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה, אָמֵן סֶלָה.

■ **ארוכים:** של בריאות. **חלוץ עצמות:** בריאות טובה [ישעיה נח, יא]. **יראת חטא:** היזהרות שלא לחטוא.

ברכת החודש: ראש החודש היהודי תלוי בהופעת הירח, והחודשים עשויים להיות בני עשרים ותשעה יום או בני שלושים יום [ובמקרה זה מציינים שני ימי ראש חודש: היום השלושים בחודש האחד והיום הראשון בחודש שלאחריו]. כיום לוח השנה הוא קבוע, אבל בתקופת חז"ל נהגו לקבוע את ראש החודש על פי עדים שבאו והעידו כי ראו את מולד הירח [משנה, ראש השנה, פרק א]. אם עדותם נתקבלה, היו מודיעים באמצעים שונים על תחילתו של חודש חדש. לזכר מנהג זה החלו בימי הגאונים להודיע בפומבי על מועדו של ראש החודש ולברך אותו, דבר שנעשה בשבת שלפני ראש החודש [פרט לשבת שלפני ראש חודש תשרי, הוא ראש השנה].

יהי רצון מלפניך: בתלמוד הבבלי זה [בקיצורים] נוסח התפילה שהיה האמורא רב [בראשית המאה השלישית] אומר יום יום בסיום תפילתו.

ונוהגים שהגבאי מכריז על המועד המדויק של מולד הלבנה.

החזן לוקח לידו את ספר התורה ממי שהגביה אותו.
הקהל אומר והחזן חוזר אחריו:

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת,
הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ,
חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל, וְנֹאמַר אָמֵן.

החזן מכריז והקהל חוזר אחריו:

רֹאשׁ חֹדֶשׁ [פלוני] **יִהְיֶה בְּיוֹם** [פלוני] [וכאשר ישנם שני ימי ראש חודש מוסיף: **וּלְמָחֳרָתוֹ**
בְּיוֹם פלוני] **הַבָּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה.**

חזן יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא
עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מָקוֹם שֶׁהֵם
לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה, לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה,
לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה, לְפַרְנָסָה טוֹבָה וּלְכַלְכָּלָה,
לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם,
לִשְׁמוּעוֹת טוֹבוֹת וְלִבְשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת,
[בחורף מוסיפים: וְלִגְשָׁמִים בְּעִתָּם]
וְלִרְפוּאָה שְׁלֵמָה וְלִגְאֻלָּה קְרוֹבָה,
וְנֹאמַר אָמֵן.

ספר התורה מוחזר לידיו של מי שהגביה אותו והוא חוזר ויושב.

■ **חברים כל ישראל:** לאחר שיתקבצו הגלויות יתחברו כל ישראל זה עם זה וישכנו יחדיו. **יחדשהו:** יביא את החודש החדש.

מולד הלבנה: המועד המדויק [בשעות, דקות וחלקי דקות] שבו נראה הירח לראשונה בתחילת החודש.

ולגשמים בעתם: בקשת הגשמים נוהגת רק בתקופת השנה שבה מבקשים את הגשם גם בתפילת העמידה [ראה עמ' 21].

בדרך כלל נאמר גם הקטע הבא:

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים, בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקֹד בְּרַחֲמִים הַחֲסִידִים
וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים, קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם,
הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם, וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ, בעקבות שמואל–ב א, כג
מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם. יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ
לְטוֹבָה עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם, וְיִנְקֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ,
כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים: הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ, דברים לב, מג
כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם, וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו, וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ.
וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר: וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי, יואל ד, כא חזן
וַיהוה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן. וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם תהלים עט, י
אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם. יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ. וְאוֹמֵר:
כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר, לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים. תהלים ט, יג
וְאוֹמֵר: יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת, מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה. מִנַּחַל תהלים קי, ו–ז
בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה, עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ.

■ **יפקד:** יזכור. **קונם ... צורם:** מכינוייו של ה׳. **הרנינו וכו׳:** באחרית הימים ישבחו האומות את עם ישראל ויכירו בגדולתו, כאשר ינקום ה׳ באויבי העם ששפכו את דמו, ובכך יפייס את הארץ [״אדמתו״] ואת העם על ייסוריהם. **ונקיתי דמם וכו׳:** ה׳ ינקום על הדם שנשפך וטרם נוקם, ולאחר מכן יכון משכן ה׳ בציון. **למה יאמרו וכו׳:** למה ישאלו הגויים בלעג ״איה אלהיהם״ של ישראל?! כאשר ינקם ה׳ נקמה גדולה על שפיכת דם ישראל, ידעו הגויים ויודו כי מאת ה׳ באה הנקמה. **כי דרש דמים וכו׳:** ה׳, אשר ממידותיו לתבוע את דם הנרצח מיד רוצחו, זכר ושם אל לבו את הסובלים והמעונים ולא התעלם מזעקתם. **ידין בגוים וכו׳:** ה׳ יעשה דין באויבי העם, ימחץ את ראשיהם ויפיל מהם חללים רבים על פני שטח גדול ונרחב, עד שדמם יזרום אל נחלי המים. כך ירומם ה׳ את ישראל וינשאם.

אב הרחמים: תפילה שבאה לעולם באירופה לאחר מסעי הצלב [שהחלו בסוף המאה האחת–עשרה], ובה בקשה מן ה׳ שיזכור את כל מקדשי השם ואף ינקום את נקמתם משוחטיהם. בדורנו אפשר לכוון בתפילה זו גם אל זכרם של חללי השואה ושל כל מי שאיבדו את חייהם על קידוש השם. כיוון שתפילה זו נתפסת כמעין הזכרת נשמות, אין היא נאמרת בשבתות שיש בהן חגיגיות מיוחדת – כגון בשבתות שמברכים בהן את החודש, או כשמתקיימים בבית הכנסת באותה שבת טכס ברית מילה – ויש בעניין זה הבדלי מנהגים רבים בין הקהילות.

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ, עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: תהלים פד, ה

אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ, אַשְׁרֵי הָעָם תהלים קמד, טו

שֶׁיהוה אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד תהלים קמה

אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ, וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

גָּדוֹל יהוה וּמְהֻלָּל מְאֹד, וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר:

דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ, וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ:

הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ, וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה:

וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ, וּגְדוּלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה:

זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ, וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ:

חַנּוּן וְרַחוּם יהוה, אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד:

טוֹב יהוה לַכֹּל, וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו:

יוֹדוּךָ יהוה כָּל מַעֲשֶׂיךָ, וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה:

כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ, וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ:

לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו, וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ:

מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים, וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר:

סוֹמֵךְ יהוה לְכָל הַנֹּפְלִים, וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים:

עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ, וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ:

פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ, וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן:

צַדִּיק יהוה בְּכָל דְּרָכָיו, וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו:

קָרוֹב יהוה לְכָל קֹרְאָיו, לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת:

אשרי: ראה עמ׳ 150.

רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה, וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם:
שׁוֹמֵר יהוה אֶת כָּל אֹהֲבָיו, וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד:
חזן תְּהִלַּת יהוה יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ: תהלים קטו, יח

החזרת הספר לארון הקודש

החזן לוקח את ספר התורה בידו ואומר:

יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יהוה, כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ. תהלים קמח, יג–יד

שירה **הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם. וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ, תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו, לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ, הַלְלוּיָהּ.**

החזן צועד לכיוון ארון הקודש ונוהגים שהציבור נושק לספר התורה. ההליכה אל הארון מלווה באמירת מזמור:

מִזְמוֹר לְדָוִד. הָבוּ לַיהוה בְּנֵי אֵלִים, הָבוּ לַיהוה כָּבוֹד וָעֹז: תהלים כט
הָבוּ לַיהוה כְּבוֹד שְׁמוֹ, הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוה בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ:
קוֹל יהוה עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים, יהוה עַל מַיִם רַבִּים:
קוֹל יהוה בַּכֹּחַ, קוֹל יהוה בֶּהָדָר:
קוֹל יהוה שֹׁבֵר אֲרָזִים, וַיְשַׁבֵּר יהוה אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן:

וירם קרן: ינשא, יתן גדולה וכוח. **עם קרבו:** העם הקרוב אליו, ישראל.

החזרת הספר לארון הקודש: טכס ההחזרה משופע במזמורי שבח לה׳ ולתורה, כולל פסוקים שעניינם במסעות ארון הקודש במדבר ובהקמת המשכן והמקדש.

מזמור לדוד: אמירת מזמור זה בשעת הכנסת הספר ידועה מימי הביניים בלבד. הוא נבחר למעמד זה מן הסתם משום שיש בו קריאה לשוכני שמים ויושבי ארץ להתאחד במתן שבח וכבוד לה׳ – נושאים המתאימים למעמד סיום הקריאה בתורה והחזרת ספר התורה לארון. לביאור המזמור ראה עמ׳ 56.

וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל, לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים:
קוֹל יהוה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ:
קוֹל יהוה יָחִיל מִדְבָּר, יָחִיל יהוה מִדְבַּר קָדֵשׁ:
קוֹל יהוה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת, וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד:
יהוה לַמַּבּוּל יָשָׁב, וַיֵּשֶׁב יהוה מֶלֶךְ לְעוֹלָם:
יהוה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן, יהוה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

מי שפתח את הארון להוצאת ספר התורה חוזר ופותח אותו, מקבל את הספר מידי החזן ומחזירו למקומו. את הארון הוא סוגר לאחר אמירת הקטע הבא.

וּבְנֻחֹה יֹאמַר: שׁוּבָה יהוה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל. — במדבר י, לו
קוּמָה יהוה לִמְנוּחָתֶךָ, אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ. — תהלים קלב, ח–י
כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק, וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ.
בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ.
כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם, תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ. — משלי ד, ב
עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ, וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר. — משלי ג, יח
דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבֹתֶיהָ שָׁלוֹם. — משלי ג, יז
הֲשִׁיבֵנוּ יהוה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה, חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם. — איכה ה, כא

■ **ובנחה יאמר:** בעת חניית עם ישראל במדבר, כשהארון עצר אף הוא ממהלכו, ביקש משה מה' שיתן לעם הגדול ["רבבות אלפי ישראל"] שלוה ומרגוע [ו"שובה" הוא מלשון "שובה ונחת" [ישעיה ל, טו]]. **קומה ה' וכו':** פסוקים אלה הם דבריהם של נושאי ארון הברית, בשעה שהביאוהו לירושלים בימי דוד, ועניינם בקשה מן ה' שישכון במקום שנקבע למנוחת הארון. **ילבשו צדק:** יזכו לעבדך ולהורות את העם משפטי צדק. **לקח טוב וכו':** התורה היא דבר שאדם קונה וערכו רב ["לקח טוב"]; האוחזים בה זוכים לאריכות ימים ואושר וההולכים בדרכיה זוכים לנעימות ולשלום.

השיבנו וכו': נראה שהזכרת הקשר הישיר ששרר בין עם ישראל לבין ה' באמצעות ארון הברית, הן בשנות הנדודים במדבר והן בירושלים, היא שהביאה להוסיף כאן את הבקשה להשיב על כנו קשר מיוחד זה.

חצי קדיש

חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.

קהל אָמֵן.

חזן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.

קהל אָמֵן.

חזן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל וחזן אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.

קהל אָמֵן.

חזן לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.

[אמן.]

בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.

[אמן.]

בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.

[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים.]

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.

[אמן.]

למעלה מכל הברכות [בשבת שובה:
למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.

[אמן.]

חצי קדיש: חוליית מעבר מקריאת התורה וההפטרה אל תפילת מוסף. ראה עמ׳ 205.

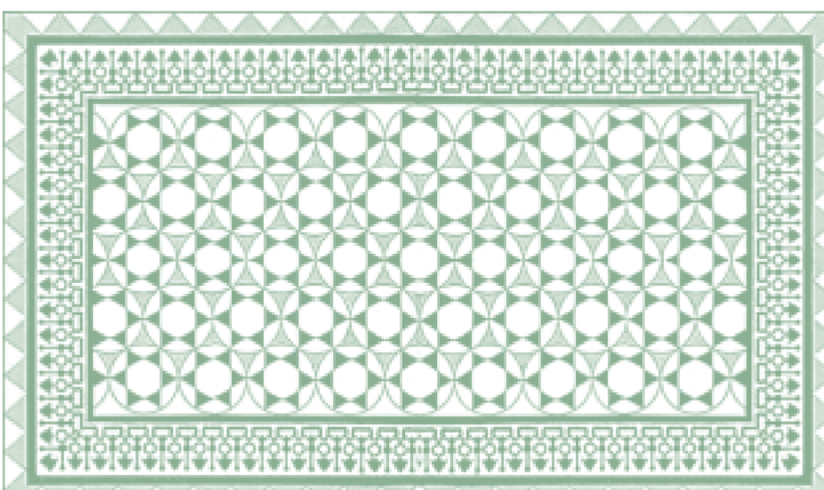

מוסף לשבת

תפילת מוסף: תפילה הנאמרת בהזדמנויות שונות בנוסף לשלוש תפילות היום הרגילות [ערבית, שחרית ומנחה] והיא נוסדה כזכר לקרבן מוסף שהביאו בבית המקדש בהזדמנויות אלו בנוסף לקרבן היומיומי, קרבן התמיד. תפילת מוסף ידועה כבר מספרות התנאים [משנה ברכות ד, ז] והיא נאמרת בשבתות, בחגים [כולל ימות חול המועד] ובראשי חדשים. נהוג להתפלל תפילה זו מיד לאחר תפילת שחרית וקריאת התורה, אף שההלכה מתירה לומר אותה גם מאוחר יותר. במרכזה עומדת תפילת העמידה, ונוספו בעקבותיה קטעי לימוד, פיוט ותפילה שונים, המביאים את תפילת בוקר השבת אל סיומה.

תפילת העמידה בלחש

פסוקי מבוא

נוהגים לפסוע שלוש פסיעות קטנות אחורנית ולאחריהן שלוש פסיעות קטנות קדימה, תוך אמירת שני הפסוקים הבאים בלחש:

כִּי שֵׁם יהוה אֶקְרָא, הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃ דברים לב, ג

אֲדֹנָי, שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ׃ תהלים נא, יז

את תפילת העמידה נוהגים לומר כשהרגליים צמודות זו לזו, והעיניים עצומות או מרוכזות בסידור התפילה.

שלוש ברכות ראשונות

[א] ברכת אבות

קידה **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,**
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב,
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן,
גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים, קוֹנֵה הַכֹּל,
וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילה כרגיל]:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים, מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים, וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים.

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מָגֵן אַבְרָהָם.

תפילת העמידה: על ארבע תפילות העמידה של שבת ראה עמ' 76–77. בכל אחת מהן שבע ברכות: שלוש ראשונות ושלוש אחרונות הזהות לאלה של ימות החול, וכן ברכה אמצעית, הקרויה "קדושת היום", והיא מנוסחת באופן שונה בכל אחת מארבע העמידות. לביאור ודיון בכל מרכיבי תפילת העמידה ראה לעיל, עמ' 15 ואילך. להלן תידון רק הברכה האמצעית, המיוחדת לתפילת מוסף, וכן הקדושה, שיש לה במוסף נוסח מיוחד ומורחב.

[ב] ברכת גבורות

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי, מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ,

בקיץ אומרים: מוֹרִיד הַטָּל ד בחורף אומרים: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד, מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים,
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים,
וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר.
מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָךְ,
מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילה כרגיל]:

מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן, זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְחַיֵּה הַמֵּתִים.

[ג] ברכת קדושת ה'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ, וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה,
כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָאֵל הַקָּדוֹשׁ.

בשבת שובה חותמים את הברכה בנוסח זה [ומי ששכח ולא עשה כן – יתחיל את תפילת העמידה מראשיתה]: בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ.

[ד] ברכת קדושת היום

בשבת ראש חודש אומרים ברכה זו בנוסח אחר. ראה עמ' 247.

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ,
צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ,

מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ,
טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ,
וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ,
אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ צִוּוּיֵ פְּעָלֶיהָ כָּרָאוּי.
וַתְּצַוֵּנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי.

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ,
וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ,
תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם.
וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה
נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה, כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ,
כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ,

■ **תכנת:** יסדת, קבעת. **רצית:** קיבלת ברצון. **פרושיה:** הדינים הקשורים בשבת. **סדורי נסכיה:** הסדר הנכון של הקרבנות שיש להקריב בה. **מענגיה:** המתענגים בה. **טועמיה:** הטועמים מטובה של השבת. **דבריה:** מצוותיה. **צוויי פעליה:** הדינים שיש לקיים ביום השבת. **כראוי:** בדרך הנכונה. **קרבן מוסף שבת:** ולהלן יובאו הפסוקים המקראיים העוסקים בקרבן זה. **תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם:** קרבן התמיד הקרב פעמיים בכל יום [בשחר ובין הערביים] וקרבן המוסף המצטרף אליו בשבת.

ברכת קדושת היום: הנושא המרכזי של ברכת קדושת היום בתפילת מוסף הוא קרבן מוסף ועניינים הקרובים אליו. הדרישה להזכיר את קרבן מוסף בברכה זו באה כבר בספרות האמוראים [תלמוד ירושלמי ברכות ד, ו [ח ע"ג]], אך הנוסח שלפנינו ידוע בשינויים קלים רק מספרות הגאונים. הברכה מורכבת מחמישה חלקים: [א] מבוא פיוטי [ראה להלן] העוסק בחביבות השבת; [ב] בקשה להקמת המקדש והחזרת עבודת הקרבנות למקומה; [ג] ציטוט הקטע המקראי שעניינו קרבן מוסף; [ד] תיאור שמחת עם ישראל במלכות ה' וחביבותה של השבת; [ה] בקשות שונות למנוחה ולקדושה.
תכנת שבת וכו': את ברכת קדושת היום פותח פיוט קצר שבראשי מילותיו מצויות אותיות האלפבית בסדר הפוך [תשר"ק], החל בתי"ו וכלה באל"ף, בתוספת חמש האותיות שיש להן גם צורות סופיות: מנצפ"כ. הפיוט מופנה אל ה' ועוסק בדיני השבת, בשמחת השבת ובשכרם.

עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ, כָּאָמוּר:
וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם, במדבר כח, ט–י
וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ.
עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ, עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ.

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג,
עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי, כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ,
וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ,
חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ, זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ,
קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ,
שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ, וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ,
וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת.
וְהַנְחִילֵנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ,
וְיָנוּחוּ בוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת.

התפילה ממשיכה בעמ' 249, בשלוש ברכותיה האחרונות של העמידה.

וביום השבת וכו': לביאור הקטע העוסק בקרבן מוסף של שבת ראה עמ' 122. **וקוראי ענג:** המתענגים ביום השבת [ישעיה נח, יג: "וקראת לשבת ענג"]. **חמדת ימים:** החביב מכל הימים. יסוד המסורת הזו, כנראה, בדרשה על מה שנאמר בתורה בקשר לשבת: "ויכל אלהים ביום השביעי" [בראשית ב, ב], כאשר "ויכל" נדרש במשמע של כליון נפש, כיסופים, חימוד. **רצה נא במנוחתנו:** קבל את מנוחתנו ברצון. **חלקנו:** גורלנו. **והנחילנו:** הענק לנו כירושה נצחית.

ברכת קדושת היום בשבת ראש חודש

בשבת ראש חודש נאמרת ברכת קדושת היום בנוסח זה:

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם, כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי,
בָּחַרְתָּ בָּנוּ מִכָּל עָם, אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ,
וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת, וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ,
וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ, וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ.
וַתִּתֶּן לָנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה.
וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ, וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ,
וְגָלָה יְקָרֵנוּ, וְנִטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ,
וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ,
בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו,
מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ.
יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ,

---

■ **מקדם:** מתחילת ראשיתו, שכן הבריאה היתה בחינת יש מאין. **הלשונות:** העמים. **לכפרה:** קרבן ראש חודש נועד לכפר על חטאים שונים [תלמוד בבלי, שבועות ב ע"א–ע"ב]. **גלה יקרנו:** ה', שהוא כבודנו, התרחק מאתנו. **נטל:** נלקח בכוח. **מבית חיינו:** ממקום חיותנו, ממקור חיינו, הוא ארץ ישראל [ויש מפרשים: בית המקדש].

ברכת קדושת היום בשבת ראש חודש: בשבת שחל בה ראש חודש משתנה ברכת קדושת היום. מעתה זו ברכה רחבה יותר העוסקת בבחירת ישראל, בחשיבות השבת ובנושא ראש החודש. הברכה מוכרת כבר מספרות הגאונים ומצוטטים בה פסוקי המקרא העוסקים בקרבנות שהובאו בשבת ובראשי חודשים. כן יש בה בקשה להשבת עבודת הקרבנות על מכונה, ובקשות מפורשות לקראת החודש הקרב. שלושת הנושאים העיקריים של הברכה משתלבים יחדיו בחתימתה: "ברוך אתה ה', מקדש השבת וישראל וראשי חודשים". סדר הפריטים שבחתימה הוא על פי רמת הקדושה שלהם: השבת שנתקדשה כבר בבריאת העולם וקדושתה איננה מוגבלת או מותנית; עם ישראל שנתקדש במהלך תולדותיו; ראש החודש הנקבע ומתקדש בידי בית הדין האנושי בכל חודש וחודש.

וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ,
תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם.
וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה
נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ,
כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ,
עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ,
כָּאָמוּר:
וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם, במדבר כח, ט–י
וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ.
עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ, עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ.
זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:
וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוה, במדבר כח, יא
פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד, כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם.
וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר,
שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר, וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל, וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ, וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ,
וְשָׂעִיר לְכַפֵּר, וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם.
יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג,
עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי, כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ,

תמידים ... ומוספים: קרבן התמיד הקרב פעמיים בכל יום [בשחר ובין הערביים] וקרבן המוסף המצטרף אליו בשבת. **וביום השבת שני כבשים וכו':** לביאור הקטע ראה עמ' 122. **ובראשי חדשיכם וכו':** לביאור הקטע ראה עמ' 123. **ומנחתם ונסכיהם וכו':** בעקבות האמור בספר במדבר [הקטע כולו מובא לעיל, עמ' 123] מסוכם כאן בלשון קצרה מה שמובא יחד עם קרבנות ראש החודש: שישה עשרונים של "סלת מנחה בלולה בשמן", נסכי יין, שעיר עזים "לחטאת" [כלומר: לקרבן כפרה] וכן קרבנות התמיד היומיומיים. **כמדבר:** כפי שיפורט להלן. **וקוראי ענג:** המתענגים ביום השבת [ישעיה נח, יג: "וקראת לשבת ענג"].

וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ,
חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ, זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ,
וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה
לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה, לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה,
לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה, לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה,
לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם, לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן
[בשנה מעוברת [עד לראש חודש אדר-שני] מוסיפים: וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע].
וִיהִי הַחֹדֶשׁ הַזֶּה סוֹף וְקֵץ לְכָל צָרוֹתֵינוּ, תְּחִלָּה וְרֹאשׁ לְפִדְיוֹן נַפְשֵׁנוּ,
כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת,
וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים.

שלוש ברכות אחרונות

[ה] ברכת העבודה

רְצֵה, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה,
וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ,

חמדת ימים: החביב מכל הימים. יסוד המסורת הזו, כנראה, בדרשה על מה שנאמר בתורה בקשר לשבת: "ויכל אלהים ביום השביעי" [בראשית ב, ב], כאשר "ויכל" נדרש במשמע של כליון נפש, כיסופים, חימוד. **רצה נא במנוחתנו:** קבל את מנוחתנו ברצון. **לפדיון:** לגאולת.

בשנה מעוברת: ביחידה המסיימת את הברכה נמצא שתים–עשרה בקשות ["לטובה ולברכה / לששון ולשמחה" וכו']. בשנה מעוברת, שיש בה שלושה עשר חודשים, מוסיפים [מחודש תשרי ועד לאדר שני, שהוא החודש הנוסף בשנה המעוברת] בקשה נוספת, כדי להעמיד בקשה אחת מול כל חודש וחודש. מנהג זה מתועד רק החל מן המאה השבע–עשרה.

וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן,
וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.
וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן.

[ו] ברכת ההודאה

קידה **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ,**
שָׁאַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד,
צוּר חַיֵּינוּ, מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר.
נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ,
עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ,
וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ,
וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ,
וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת, עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם.
הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ, וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ,
כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ.

בחנוכה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת
וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.
בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו, כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה
עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ
הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם, רַבְתָּ אֶת רִיבָם, דַּנְתָּ אֶת דִּינָם, נָקַמְתָּ אֶת
נִקְמָתָם, מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים, וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים, וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים,

וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים, וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ, וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ, וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ, וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ, וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ, וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ, לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל.

בשושן פורים מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.
בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה, כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע, בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר, הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר, וּשְׁלָלָם לָבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ, וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ, וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ.

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וּכְתֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ.

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה,
וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב,
הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה, הָאֵל הַטּוֹב.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת.

[ז] ברכת השלום

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה, חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים,
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ,
כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד,
וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.
וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת כָּל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

בְּסֵפֶר חַיִּים, בְּרָכָה וְשָׁלוֹם, וּפַרְנָסָה טוֹבָה, וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת, יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת, נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ,
אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם.

תוספת בסיום תפילת העמידה

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ, יהוה צוּרִי וְגֹאֲלִי. תהלים יט, טו
אֱלֹהַי, נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה, וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תלמוד בבלי ברכות יז ע"א
תִדֹּם, וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ, וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף
נַפְשִׁי. וְכָל הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה, מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל
מַחֲשַׁבְתָּם.

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁלֹּא תַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עָלַי
וְלֹא קִנְאָתִי עַל אֲחֵרִים, וְשֶׁלֹּא אֶכְעוֹס הַיּוֹם וְשֶׁלֹּא אַכְעִיסֶךָ, וְתַצִּילֵנִי מִיֵּצֶר
הָרָע, וְתֵן בְּלִבִּי הַכְנָעָה וַעֲנָוָה. מַלְכֵּנוּ וֵאלֹהֵינוּ יַחֵד שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ, בְּנֵה
עִירְךָ, יַסֵּד בֵּיתְךָ וְשַׁכְלֵל הֵיכָלֶךָ, וְקַבֵּץ קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת, וּפְדֵה צֹאנֶךָ וְשַׂמַּח
עֲדָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ, עֲשֵׂה
לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ, הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי. תהלים ס, ז
יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ, יהוה צוּרִי וְגֹאֲלִי. תהלים יט, טו

נוהגים לפסוע שלוש פסיעות קטנות אחורנית, לקוד קידה לצד שמאל, לצד ימין ולפנים, ולאחר מכן לפסוע שלוש פסיעות קטנות קדימה ולומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה אומרים: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

וממשיכים ואומרים:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת. משנה אבות ה, כג

וְעָרְבָה לַיהוה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם, מלאכי ג, ד
כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת.

חזרת החזן על תפילת העמידה

כִּי שֵׁם יהוה אֶקְרָא, הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ: דברים לב, ג
אֲדֹנָי, שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: תהלים נא, יז

שלוש ברכות ראשונות

[א] ברכת אבות

קידה **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,**
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב,

הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן,
גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים, קוֹנֵה הַכֹּל,
וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה.

בשבת שובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים, מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים, וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים.

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מָגֵן אַבְרָהָם.

[ב] ברכת גבורות

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי, מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ,

בקיץ אומר החזן: מוֹרִיד הַטָּל | בחורף אומר החזן: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד, מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים,
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים,
וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר.
מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ,
מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה.

בשבת שובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן, זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְחַיֵּה הַמֵּתִים. עמידה

[ג] הקדושה

כל קטע מן הקדושה נאמר תחילה על ידי הקהל ולאחר מכן על ידי החזן.

כֶּתֶר יִתְּנוּ לְךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, מַלְאָכִים הֲמוֹנֵי מַעְלָה,
עִם עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל קְבוּצֵי מַטָּה.
יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ,
כַּדָּבָר הָאָמוּר עַל יַד נְבִיאֶךָ: וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: ישעיה ו, ג

נוהגים להתרומם מעט על קצות האצבעות שלוש פעמים בשעת אמירת "קדוש קדוש קדוש".

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יהוה צְבָאוֹת, מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ.
כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם, מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה, אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְהַעֲרִיצוֹ,
לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

בָּרוּךְ כְּבוֹד יהוה מִמְּקוֹמוֹ. יחזקאל ג, יב
מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמָיו לְעַמּוֹ, וְיָחֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ
עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד, פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, יהוה אֱלֹהֵינוּ, יהוה אֶחָד. דברים ו, ד

■ **קבוצי מטה:** המתקבצים יחדיו בעולם האנושי. **קדשה לך ישלשו:** יאמרו שלוש פעמים "קדוש". **משרתיו:** המלאכים. **להעריצו:** כדי שיוכלו לומר לפניו דברי שבח. **לעמתם וכו':** [קבוצות אחרות של מלאכים עולות ממקומן] למולם, ואומרות: "ברוך כבוד ה' ממקומו". **ויחן:** יגלה כלפיהם מידת חן וחסד. **המיחדים שמו:** המכריזים [בקריאת "שמע ישראל"] שה' הוא אחד ויחיד.

על הקדושה בכלל ראה עמ' 190. הקדושה במוסף של שבת ארוכה יותר מזו של שחרית ומנחה ואף מקושטת יותר מהן מבחינה ספרותית. על שלושת הפסוקים המרכזיים של הקדושה ["וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש", "ברוך כבוד ה' ממקומו", "ימלוך ה' לעולם"] נוספו כאן גם הפסוק הפותח את קריאת שמע וזה החותם אותה. בספרות הגאונים הועלתה הסברה, כי בגלל גזירות שגזרו על עם ישראל שלא לקרוא קריאת שמע בתפילת שחרית, שילבו את הפסוק הפותח את קריאת שמע במסגרת קדושה של מוסף, וגם כשבטלה הגזרה – נשאר המנהג על מקומו. אין הוכחה לסברה זו; מכל מקום, הוספת ההכרזה "שמע ישראל" מצרפת אל הקדושה את הרעיון של קבלת עול מלכות שמים בידי בני האדם.

הוּא אֱלֹהֵינוּ, הוּא אָבִינוּ, הוּא מַלְכֵּנוּ, הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ,
וְהוּא יוֹשִׁיעֵנוּ וְיִגְאָלֵנוּ שֵׁנִית,
וְיַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו לְעֵינֵי כָּל חַי לֵאמֹר:
הֵן גָּאַלְתִּי אֶתְכֶם אַחֲרִית כְּרֵאשִׁית לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים.

אֲנִי יהוה אֱלֹהֵיכֶם. במדבר טו, מא
וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:

קהל וחזן יִמְלֹךְ יהוה לְעוֹלָם, אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר, הַלְלוּיָהּ. תהלים קמו, י
חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ, וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ,
וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד,
כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָאֵל הַקָּדוֹשׁ. ישיבה

בשבת שובה חותם החזן את הברכה:
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ.

[ד] ברכת קדושת היום

בשבת ראש חודש אומר החזן את ברכת קדושת היום המיוחדת ליום זה [עמ' 258–259].

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ,
צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ,
מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ,
טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ,

שנית: פעם נוספת, כפי שהיה לראשונה בגאולת מצרים [וכאמור בישעיה יא, יא]. **אחרית כראשית:** עתיד כעבר, בגאולת העתיד כבגאולת מצרים. **אני ה' אלהיכם:** והמשך הפסוק: "אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים".

וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ,
אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ צִוּוּיֵי פְּעָלֶיהָ כָּרָאוּי.
וַתְּצַוֵּנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי.
יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ,
וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ,
תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם.
וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה
נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה, כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ,
כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ,
עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ, כָּאָמוּר:
וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם, במדבר כח, ט–י
וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ.
עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ, עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ.
יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג,
עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי, כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ,
וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ,
חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ, זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ,
קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ,
שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ, וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ,
וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת.
וְהַנְחִילֵנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ,

וְיָנוּחוּ בוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת.

התפילה ממשיכה בעמ׳ 260 בשלוש ברכותיה האחרונות של העמידה.

ברכת קדושת היום בשבת ראש חודש

בשבת ראש חודש אומר החזן את ברכת קדושת היום בנוסח זה:

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם, כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי,
בָּחַרְתָּ בָּנוּ מִכָּל עָם, אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ,
וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת, וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ,
וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ, וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ.
וַתִּתֶּן לָנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה.
וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ, וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ,
וְגָלָה יְקָרֵנוּ, וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ,
וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ,
בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו,
מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ.
יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ,
וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ,
תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם.
וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה
נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ,
כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ,
עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ, כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם, במדבר כח, ט–י
וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ.
עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ, עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ.
זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:
וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוה, במדבר כח, יא
פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד, כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם.
וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר,
שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר, וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל, וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ, וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ,
וְשָׂעִיר לְכַפֵּר, וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם.
יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג,
עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי, כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ,
וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ,
חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ, זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ,
וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה
לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה, לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה,
לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה, לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה,
לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם, לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן
[בשנה מעוברת מוסיף החזן: וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע].
וִיהִי הַחֹדֶשׁ הַזֶּה סוֹף וָקֵץ לְכָל צָרוֹתֵינוּ, תְּחִלָּה וָרֹאשׁ לְפִדְיוֹן נַפְשֵׁנוּ,
כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת,
וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדָעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים.

שלוש ברכות אחרונות

[ה] ברכת העבודה

רְצֵה, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה,
וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ,
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן,
וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.
וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן.

בשעה שהחזן אומר את חלקה הראשון של ברכת ההודאה אומר הקהל "מודים דרבנן":

[ו] ברכת ההודאה

קידה **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ**, שָׁאַתָּה הוּא
יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם
וָעֶד, צוּר חַיֵּינוּ, מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא
לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ,
עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ, וְעַל
נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ, וְעַל נִסֶּיךָ
שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ, וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ
וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת, עֶרֶב וָבֹקֶר
וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ,
וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ, כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ.

"מודים דרבנן"

קידה **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ**, שָׁאַתָּה הוּא יהוה
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר,
יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת
לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ
וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסֹף
גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ
וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם, עַל
שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ, בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת.

בחנוכה מוסיף החזן:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו, כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם, רַבְתָּ אֶת רִיבָם, דַּנְתָּ אֶת דִּינָם, נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם, מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים, וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים, וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים, וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים, וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ, וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ, וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ, וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ, וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ, וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ, לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל.

בשושן פורים מוסיף החזן:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה, כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע, בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר, הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר, וּשְׁלָלָם לָבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ, וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ, וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ.

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בשבת שובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

וּכְתֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ.

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה,
וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב,

הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה, הָאֵל הַטּוֹב.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת.

ברכת כהנים

אם אין כהנים בין המתפללים ממשיך החזן להלן, עמ' 263. אם יש כהנים בין המתפללים הם עולים אל הדוכן.
הגבאי מכריז:

כֹּהֲנִים

הכהנים מברכים בקול רם:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בִּקְדֻשָּׁתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן, וְצִוָּנוּ לְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה. [אמן]

החזן קורא מילה אחר מילה והכהנים חוזרים אחריו. הקהל עונה אמן בסוף כל פסוק.

יְבָרֶכְךָ יהוה וְיִשְׁמְרֶךָ. [אמן] במדבר ו, כד–כו
יָאֵר יהוה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ. [אמן]
יִשָּׂא יהוה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם. [אמן]

לאחר הברכה אומרים הכהנים בלחש:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, עָשִׂינוּ מַה שֶּׁגָּזַרְתָּ עָלֵינוּ, אַף אַתָּה עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּמוֹ שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ:
הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֵת דברים כו, טו
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ, כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ.

לאחר הברכה אומר הקהל בלחש:

אַדִּיר בַּמָּרוֹם שׁוֹכֵן בִּגְבוּרָה, אַתָּה שָׁלוֹם וְשִׁמְךָ שָׁלוֹם. יְהִי רָצוֹן שֶׁתָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל חַיִּים וּבְרָכָה לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם.

אם אין כהנים העולים לדוכן אומר החזן:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת, בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ, הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו, כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁיךָ, כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יהוה וְיִשְׁמְרֶךָ [ועונים: כן יהי רצון]. במדבר ו, כד–כו

יָאֵר יהוה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ [כן יהי רצון]. יִשָּׂא יהוה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם [כן יהי רצון].

[ז] ברכת השלום

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה, חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים,
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.
בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ,
כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד,
וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.
וְטוֹב יִהְיֶה בְעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת כָּל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ.

בשבת שובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

בְּסֵפֶר חַיִּים, בְּרָכָה וְשָׁלוֹם, וּפַרְנָסָה טוֹבָה, וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת, יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת, נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ, אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם.

קדיש שלם

חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.

קהל אָמֵן.

חזן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.

קהל אָמֵן.

חזן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל וחזן אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.

קהל אָמֵן.

חזן לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

חזן תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

חזן יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

חזן עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל,
וְאִמְרוּ אָמֵן. קהל אָמֵן.

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.

[אמן]

בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.

[אמן]

בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.

[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים].

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.

[אמן]

למעלה מכל הברכות [בשבת שובה:
למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.

[אמן]

תתקבל תפילתם ובקשתם של כל בית
ישראל לפני אביהם שבשמים, ואמרו אמן.

[אמן]

יהי שלום רב מן השמים וחיים טובים
עלינו ועל כל ישראל, ואמרו אמן.

[אמן]

קדיש שלם: ראה עמ' 205.

לימוד לאחר התפילה

אומרים את כל הקטעים הבאים בלחש:

ישיבה קַוֵּה אֶל יהוה, חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ, וְקַוֵּה אֶל יהוה. תהלים כז, יד
אֵין קָדוֹשׁ כַּיהוה, כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ, וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ. שמואל–א ב, ב
כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יהוה, וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ. תהלים יח, לב
אֵין כֵּאלֹהֵינוּ, אֵין כַּאדוֹנֵינוּ, אֵין כְּמַלְכֵּנוּ, אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ.
מִי כֵאלֹהֵינוּ, מִי כַאדוֹנֵינוּ, מִי כְמַלְכֵּנוּ, מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ.
נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ, נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ, נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ, נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ.
בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ, בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ, בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ, בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ.
אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ, אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ,
אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ, אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ.
אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים.

פיטום הקטורת

תלמוד בבלי כריתות ו ע״א (בשינויים קלים)

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת. הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן, הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה, מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מֹר וּקְצִיעָה, שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם, מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר

■ **בלתך:** מלבדך. **צור:** מחסה ומגן. **מבלעדי...זולתי:** מלבד.

לימוד לאחר התפילה: אחרי תפילת העמידה קוראים המתפללים בלחש קטעים אחדים מן המקרא ומן התורה שבעל פה – המשנה והתלמוד הבבלי. מנהג זה מתועד רק מראשית ימי הביניים, והוא בא לאפשר לכל מתפלל לקיים בשבת את מצוות לימוד תורה. קטעי הלימוד המגוונים עוסקים בעבודת המקדש ובחביבות התורה, לימודה ולומדיה.

אין כאלהינו: פיוט פשוט בצורתו זה ידוע כבר מספרות הגאונים והוא משמש כאן כמבוא לקריאת מעשה פיטום הקטורת. יש מי שרואה באותיות הפותחות את שלושת הטורים הראשונים ["אין... מי ... נודה"] את המילה "אמן", ואם כן הוא – אפשר לראות פיוט זה כעין אמירת "אמן" המסכמת את כל תפילות היום ובאה לתת להן תוקף ואישור.

פיטום הקטורת: על קטע זה ראה עמ' 120.

שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה. הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה, וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין, יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא, וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין, מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק. מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע, מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן הַבַּבְלִי אוֹמֵר: אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא, וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ, וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה.

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה, יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ, אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד.

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. משנה תמיד ז, ד

בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים: לַיהוה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ, תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ. תהלים כד, א

בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים: גָּדוֹל יהוה וּמְהֻלָּל מְאֹד, בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ. תהלים מח, ב

בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים: אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל, בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט. תהלים פב, א

בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים: אֵל נְקָמוֹת יהוה, אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ. תהלים צד, א

בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים: הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ, הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב. תהלים פא, ב

■ **עדת אל:** פמליה של מעלה. **בקרב אלהים:** בספרות חז״ל נתבאר ביטוי זה כמדבר במלאכים.

השיר שהלוים היו אומרים: בכל יום ויום, לאחר הקרבת קרבן התמיד בבית המקדש, היו הלויים שרים מזמור אחד ממזמורי תהלים שיוחד לאותו יום. רשימת המזמורים מובאת במשנה והיא נאמרת בכל שבת, מאז ימי הגאונים, כחלק מיחידת הלימוד שבסוף התפילה. מן הראוי להעיר, כי בכל אחד מימות השבוע נאמר בסוף התפילה המזמור המתאים ליום זה [לאחר משפט המבוא: ״היום יום [ראשון, שני וכו׳] בשבת [= בשבוע] שבו היו הלויים אומרים בבית המקדש...״]. כך ביקשו מחברי הסידור לעצב בתודעת המתפללים קשר של קבע בין עבודת המקדש לתפילת בית הכנסת. [״שיר של יום״ של שבת ראה עמ׳ 207.]

בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים: יהוה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ, לָבֵשׁ יהוה עֹז הִתְאַזָּר, תהלים צג, א
אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט.

בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים: מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת. תהלים צב, א
מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבוֹא, לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים.

תָּנָא דְבֵי אֵלִיָּהוּ: כָּל הַשּׁוֹנֶה הֲלָכוֹת בְּכָל יוֹם, מֻבְטָח לוֹ תלמוד בבלי מגילה כח ע״ב
שֶׁהוּא בֶּן עוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ. חבקוק ג, ו
אַל תִּקְרֵי הֲלִיכוֹת אֶלָּא הֲלָכוֹת.
אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: תלמוד בבלי ברכות סד ע״א
תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר:
וְכָל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יהוה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ. ישעיה נד, יג
אַל תִּקְרֵי בָּנָיִךְ, אֶלָּא בּוֹנָיִךְ.
שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ, וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל. תהלים קיט, קסה
יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ, שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ. תהלים קכב, ז–ט
לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ, לְמַעַן בֵּית יהוה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ.
יהוה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן, יהוה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם. תהלים כט, יא

ה׳ מלך וכו׳: הפסוק נתבאר לעיל, עמ׳ 63. **מזמור שיר וכו׳:** המזמור כולו נתבאר לעיל, עמ׳ 62. **ליום שכלו שבת:** מזמור צ״ב נדרש כעוסק בימות המשיח, ימים שלא יהיו בהם עמל ועבודה, ימים של מנוחה נצחית. **תנא דבי אליהו:** אמר אחד מתלמידי בית המדרש של אליהו. **שונה:** משנן. **אל תקרי הליכות וכו׳:** הצירוף ״הליכות עולם לו״ נדרש תוך שינוי הניקוד כאילו נאמר בו: ״[מי ששונה בכל יום] הלכות – [יש] עולם [כלומר: עולם הבא] לו״. **אל תקרי בניך:** תוך שינוי הניקוד נדרש הצירוף ״רב שלום בניך״ כאילו נאמר בו כי ״בוניך״ [אלו שבונים אותך, תלמידי החכמים] מביאים לעולם ״שלום רב״. **למו:** להם. **בחילך:** בין חומותייך. **אדברה נא שלום בך:** אתפלל שישרור בך שלום.

אמר ר׳ אלעזר: יחידת הלימוד מסתיימת בקטע החותם את מסכת ברכות שבתלמוד הבבלי, ובו דברי ר׳ אלעזר [בשם ר׳ חנינא], פסוקי עידוד ללומדי התורה ודברי ברכה כלליים לירושלים ולעם ישראל.

קדיש דרבנן

האבלים: יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.

קהל: אָמֵן.

האבלים: בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.

קהל: אָמֵן.

האבלים: בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל ואבלים: אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

האבלים: יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.

קהל: אָמֵן.

האבלים: לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל: אָמֵן.

האבלים: עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן
וְעַל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן,
וְעַל כָּל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא,
דִּי בְאַתְרָא קַדִּישָׁא הָדֵין
וְדִי בְכָל אֲתַר וַאֲתַר.
יְהֵא לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא רַבָּא,
חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
[אמן].
בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
[אמן].
בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.
[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים].
יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.
[אמן].
למעלה מכל הברכות [בשבת שובה:
למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
[אמן].
על ישראל ועל רבותינו
ועל תלמידיהם ועל כל תלמידי תלמידיהם,
ועל כל מי שעוסקים בתורה,
שבמקום הקדוש הזה
ושבכל מקום ומקום,
יהי להם ולכם שלום רב,
חן וחסד ורחמים

קדיש דרבנן: קדיש שלאחר לימוד תורה שבעל פה בציבור. ראה עמ' 205.

וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי,
וּפֻרְקָנָא מִן קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא וְאַרְעָא,
וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.
האבלים יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא
וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.
האבלים עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה: הַשָּׁלוֹם]
בִּמְרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ
וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.

וחיים ארוכים ומזונות ברווח
וישועה מלפני אביהם שבשמים ובארץ,
ואמרו אמן.
[אמן].
יהי שלום רב מן השמים
וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן.
[אמן].
עושה שלום [בשבת שובה: השלום
במרומיו הוא ברחמיו יעשה שלום עלינו
ועל כל ישראל ואמרו אמן.
[אמן].

עמידה **עָלֵינוּ** לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל,
לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית,
שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת,
וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה,
שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם,
שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק וּמִתְפַּלְלִים אֶל אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ,

---

■ **עלינו:** חובה עלינו. **אדון הכל:** מי שברא הכל, מושל בו ומנהיגו. **לתת גדלה:** לספר את גדולתו. **גויי הארצות... משפחות האדמה:** אומות העולם. **חלקנו כהם:** גורלנו כגורלם. **ככל המונם:** מספרם הרב. **הבל וריק:** דבר חסר כל ערך.

עלינו: תפילת הסיום של כל אחת מן ההתכנסויות לשם תפילה בכל ימות השנה. היא נאמרת לאחר ערבית, מוסף [וביום שאין בו מוסף: שחרית] ומנחה. כן היא נאמרת בסיום טכס קידוש לבנה [להלן, עמ' 419] וטכס ברית מילה. תפילה זו מורכבת משני חלקים: הראשון [עד "אין עוד"] מדבר על ה' בגוף שלישי ומהללו, תוך הצבעה על ייחודו של עם ישראל כעם הנבחר. החלק השני [הפותח ב"ועל כן נקוה לך"] פונה אל ה' ומצהיר על האמונה שכל האנושות כולה תקבל עליה עול מלכות שמים. יש רמזים להנחה שתפילת "עלינו" נאמרה בתקופת חז"ל [ואולי אף קודם להם,

וַאֲנַחְנוּ קידה כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.
שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ,
וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל,
וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים.
הוּא אֱלֹהֵינוּ, אֵין עוֹד.
אֱמֶת מַלְכֵּנוּ, אֶפֶס זוּלָתוֹ,
כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ:
וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ, דברים ד, לט
כִּי יהוה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת, אֵין עוֹד.

וְעַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ,
לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ,
לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן,
לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי.
וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ, לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ.

נוטה: פורש, מותח. **יקרו:** כבודו. **שכינת עזו:** המקום שבו שוכן כוחו. **אפס זולתו:** אין עוד מלבדו. **והשבת אל לבבך:** קבע בלבבך. **נקוה לך:** נשים בך את תקוותינו. **גלולים:** אלילים. **לתקן עולם במלכות שדי:** להביא את העולם לכלל שלימות באמצעות מלכות ה׳. **להפנות:** יפנו, יתפללו.

בימי הבית השני] רק במוסף של ראש השנה – במסגרת החגיגית של שלוש הברכות שבעקבותיהן תוקעים בשופר [עליהן ראה משנה, ראש השנה ד, ה–ו]. מכל מקום, רק בימי הביניים הועברה ״עלינו״ אל התפילות כולן. שילובה של תפילת ״עלינו״ בתפילה היומיומית הביא לגל של קטרוג כנגד היהודים שישבו באירופה, בגלל המשפט ״שהם משתחווים להבל וריק ומתפללים אל אל לא יושיע״, אשר נתפס – שלא כדין – כהעלבת הדת השלטת וכפגיעה במשיחה [ששמו שווה בגימטריא למילת ״וריק״, 316]. משפט זה חסר בסידורים רבים, בשל צנזורה חיצונית או פנימית.

יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל,
כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ, תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן.
לְפָנֶיךָ יהוה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ,
וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ,
וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עֹל מַלְכוּתֶךָ,
וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד.
כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד,
כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. שמות טו, יח
חזן וְנֶאֱמַר: וְהָיָה יהוה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, זכריה יד, ט
בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יהוה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד.

יש נוהגים לומר אחרי "עלינו" פסוקים אלה:

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא: משלי ג, כה
עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר, דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם, כִּי עִמָּנוּ אֵל: ישעיה ח, י
וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא, וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל, ישעיה מו, ד
אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט:

יקר: כבוד. ■ **פתאם:** הבא בפתאומיות. **שאת רשעים:** אסון שגורמים הרשעים. **עצו עצה:** תכננו תוכנית רעה [כנגד עם ישראל]. **ותפר:** תבוטל [על ידי ה']. **ועד זקנה אני הוא:** זו הבטחת ה' לאדם: גם בעתיד, כשיזקינו בני האדם, יעמוד לצדם. **אסבל:** אשא ואגן. **אמלט:** אציל מצרה.

אל תירא וכו': שלושה פסוקים שנוספו לתפילה בימי הביניים ויש בהם דברי עידוד למתפללים והבטחה של הגנה אלהית.

	קדיש יתום	**תרגום:**
האבלים	יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	בעולם שברא כרצונו וימליך מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן.	בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב, ואמרו אמן.
קהל ואבלים	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים].
האבלים	יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.	יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמו של הקדוש ברוך הוא.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה: לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא] וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	למעלה מכל הברכות [בשבת שובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות] והשירות, התשבחות והנחמות, הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן.	יהי שלום רב מן השמים וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].

האבלים עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל,
וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

קדיש יתום: ראה עמ' 205.

שיר הכבוד

אחד מן המתפללים פותח את ארון הקודש.

חזן **אַנְעִים** זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרֹג, כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרֹג.

קהל נַפְשִׁי חִמְּדָה בְּצֵל יָדֶךָ, לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ.

חזן מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ, הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ.

קהל עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת, וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת.

חזן **אֲ**סַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ, אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ.

קהל **בְּ**יַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ, דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ.

חזן **גְּ**דֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ, כִּנּוּ לְתֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ.

קהל **דִּ**מּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ, וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ.

חזן **הִ**מְשִׁילוּךָ בְּרֹב חֶזְיוֹנוֹת, הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת.

■ **אארג:** בחרוזים ובמשקל נאים, כמעשה אריגה היפה לעין. **חמדה בצל ידך:** הלשון בעקבות האמור בשיר השירים [ב, ג: "בצלו חמדתי וישבתי"], ופירוש הדברים כאן: נפשו של המשורר התאוותה לחסות בצל כבוד ה׳ ולגלות כך את סודותיו. **הומה:** עורג. **דודיך:** אהבתך. **נכבדות:** דברי כבוד. **שירי ידידות:** שירי אהבה. **אדמך אכנך:** אני מתאר אותך בעזרת דימויים שונים ואף מכנה אותך בשם. **ולא ידעתיך:** אבל אינני מגיע לידיעה מלאה של מהותך. **בסוד עבדיך:** בחוג עבדיך [הם הנביאים והמשוררים שעל דבריהם יסתמך המשורר להלן]. **דמית:** נתת דמות וצורה. **כנו לתקף פעלתך:** תיארו את חוזק מעשיך. **ולא כפי ישך:** לא לפי מהותך האמיתית. **וישווך לפי מעשיך:** הם העמידו לנגד עיניהם את דמותך, על פי מעשיך והתגלותך במציאות. **ברב חזיונות:** במראות נבואיים שונים ומגוונים. **הנך אחד בכל דמיונות:** מאחורי דימוייך, תיאוריך, השונים מסתתרת תמיד מהות קבועה אחת. והולך הפייטן ומביא דוגמאות מקראיות רבות לתיאורים שונים של ה׳.

שיר הכבוד: פיוט המצוי בסידורים מאז המאה השש-עשרה, וחיבורו מיוחס לר׳ יהודה החסיד [נפטר באשכנז בראשית המאה הי"ג] או לאביו, ר׳ שמואל. הפיוט עוסק בסוגיה דתית-פילוסופית-חווייתית מורכבת, ונושאו העיקרי הוא הלשונות השונות שבהן מתואר ה׳ בתנ"ך. הפיוט בנוי על ההכרה שאין ביכולת האדם להבין את המציאות האלהית או לתת לה ביטוי בלשונו; האדם יכול רק לבטא את הדרך שבה הוא קולט את ההתגלויות השונות של כבוד ה׳ בעולם [ומכאן השם "שיר הכבוד"]. המקרא נותן לה׳ צורה, דמות וגוף, כיוון שבני האדם אינם יכולים לתפוס אותו בדרך אחרת, אך באמת מהותו נשגבת הרבה יותר מכל התגלויותיו המגוונות. זאת ועוד: מאחורי כל

קהל וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת, וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת.
חזן זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב, כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב.
קהל חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ, הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ.
חזן טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא, קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה.
קהל יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי, וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי.
חזן כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ, וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ.
קהל לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה, אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה.
חזן מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחוּרוֹת, קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת.
קהל נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ, יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ.

שיבה ושחרות: שערו של ה׳ תואר לעיתים כשל אדם זקן ולעיתים כשל נער צעיר. **זקנה ביום דין:** תיאורו של ה׳ כשופט מציג אותו כזקן בעל שער שיבה [דניאל ז, ט]. **ובחרות ביום קרב:** ה׳ מתואר גם כלוחם צעיר ימים [זכריה יד, ג]. **ידיו לו רב:** כוחו אדיר. **כובע ישועה בראשו:** דברי ישעיהו [נט, יז]. **טללי אורות ראשו נמלא:** לפי ישעיהו כו, יט ושיר השירים ה, ב [ושם הם דברי הדוד האוהב]. **קווצותיו רסיסי לילה:** תלתלי שערו מלאו טל. והדימוי על פי דברי הדוד האוהב בשיר השירים [שם]. **יתפאר בי:** עם ישראל נבחר בידי ה׳ והוא מתפאר ומתגאה בו [ישעיה מט, ג]. **לעטרת צבי:** העם רואה את ה׳ ככתר יקר ונחשק [והלשון על פי ישעיה כח, ה]. **כתם טהור פז:** על פי תיאור הדוד האהוב בשיר השירים [ה, יא] ו״כתם״ הוא סוג של זהב משובח. **וחק וכו׳:** גם על מצחו של ה׳ [וראה עוד להלן] מונחים כביכול תפילין, שבהם חקוק שמו הקדוש. **צבי תפארה:** תפארת שחושקים בה [והוא כינוי לה׳ בעקבות ישעיה כח, ה]. **אמתו וכו׳:** עם ישראל קשר בתפילותיו ובשבחיו עטרה לאלהיו. **מחלפות ראשו:** שער ראשו. **ימי בחורות:** ימי הנוער. **קוצותיו:** תלתליו [והדימוי על פי שיר השירים ה, יא]. **נוה הצדק צבי תפארתו:** ירושלים, שהיא משכן הצדק, היא תפארתו של ה׳ ומושא אהבתו. **על ראש שמחתו:** תהלים קלז, ו: ״אעלה את ירושלים על ראש שמחתי״, אזכור את העיר וחורבנה בכל שעה של שמחה.

התיאורים הלשוניים האנושיים המגוונים עומדת מהות אחידה אחת. כן מדגיש הפיוט את הקשר והאהבה המיוחדים שבין ה׳ לעמו. הפיוט כתוב [החל מן הטור החמישי] באקרוסטיכון אלפביתי [האות רי״ש מופיעה משום מה פעמיים, וכן האות ת״ו החותמת את הפיוט] עם חרוז פנימי המתחלף בכל טור. בדבריו רומז הפייטן אל פסוקי מקרא רבים [ובעיקר פסוקים ממגילת שיר השירים או מדברי נביא הנחמה ישעיהו]. במקומות רבים נוהגים לכבד באמירת פיוט זה נער שטרם הגיע למצוות, והטעם שנתנו לכך הוא קדושתו הגדולה של הפיוט: רק מי שטרם טעם טעמו של חטא יכול לומר את הדברים הנשגבים שבו. גם פתיחת הארון בשעת אמירת הפיוט היא עדות לחשיבות הגדולה שיוחסה לו.

חזן סְגֻלָּתוֹ תְּהִי בְיָדוֹ עֲטֶרֶת, וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת.

קהל עֲמוּסִים נְשָׂאָם, עֲטֶרֶת עִנְּדָם, מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם.

חזן פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו, וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו.

קהל צַח וְאָדֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדֹם, פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם.

חזן קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָו, תְּמוּנַת יהוה לְנֶגֶד עֵינָיו.

קהל רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר, יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר.

חזן רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת, קוֹרֵא מֵרֹאשׁ דּוֹר וָדוֹר, עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרֹשׁ.

קהל שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ, וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ.

חזן תְּהִלָּתִי תְּהִי לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת, וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת.

קהל תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ, כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ.

חזן בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר, מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד, צַדִּיק כַּבִּיר.

קהל וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ, וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ.

קהל וחזן יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ, כִּי נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ.

סגלתו: עם ישראל, שהוא אוצרו של ה׳. **וצניף מלוכה:** דברי ישעיהו על ירושלים [סב, ג]: ״והיית עטרת תפארת ביד ה׳ וצניף מלוכה בכף אלהיך״. ״צניף מלוכה״ הוא תכשיט לראש המלך. **עמוסים:** עם ישראל [ראה עמ׳ 218]. **מאשר:** בגלל. **פארו עלי ופארי עליו:** לא רק האדם מתעטר בתפילין [המכונים כאן ״פאר״, על פי דרשת התלמוד הבבלי, מועד קטן טו ע״א, שיסודה בדברי יחזקאל כד, יז] אלא גם ה׳. בתפילין של ישראל נזכר ה׳ ובתפילין של ה׳ נאמרים דברי שבח על העם [בבלי ברכות ו ע״א]. **צח ואדם:** תיאור הדוד האהוב בשיר השירים ה, י. **ללבושו אדם וכו׳:** תיאור ישעיהו [סג, א–ג] את ה׳: בשובו מנקמה באֱדום, בגדו אדום מדם, כמי שדרך ענבים בגת. ה״פורה״ הוא מן הכלים של הגת. **קשר תפלין וכו׳:** על פי התלמוד הבבלי [ברכות ז ע״א] הראה ה׳ למשה, הוא הענו [במדבר יב, ג: ״והאיש משה ענו מאד״], את הקשר שבאחורי התפילין של ראש. **תמונת ה׳:** כאמור במשה: ״ותמונת ה׳ יביט״ [במדבר יב, ח]. **ענוים:** בני ישראל הצנועים. **יושב תהלות:** כינוי לה׳, מי שישראל מהללים אותו [תהלים כב, ד]. **ראש דברך וכו׳:** שניים מכינויו של ה׳: הראשון [״ראש דברך אמת״] לקוח מתהלים קיט, קס והשני [״קורא מראש דור ודור״] הוא על פי ישעיה מא, ד. **עם דורשך דרש:** דרוש את שלומו של עם ישראל, המחפש ומבקש את קרבת ה׳. **שית:** שים. **תכון קטרת:** תתקבל כקרבן הקטורת. **תיקר:** תהיה יקרה, נכבדת. **רש:** עני, אביון. כך מכנה המשורר את עצמו ואת יצירתו: השפה ענייה מכדי להגיע באמצעותה לתיאור אמיתי של המציאות האלהית. **כשיר יושר על קרבניך:** כשירת הלויים במקדש. **לראש משביר:** ה׳ הזן והמכלכל את העולם כולו. **מחולל ומוליד צדיק כביר:** כולם תאריו של ה׳: בורא, יוצר, ישר וצודק, רב כח. **ובברכתי וכו׳:** כתגובה על ברכתי. **כבשמים ראש:** כבשמים הטובים ביותר [שמות ל, כג]. **כי נפשי תערג אליך:** הפייטן מסיים את שירו בחזרה על המשפט שפתח בו את הפיוט.

מי שפתח את הארון חוזר וסוגר אותו.

לְךָ יהוה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד, דברי הימים–א כט, יא
כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ.
לְךָ יהוה הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ.
קהל וחזן: מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יהוה, יַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ. תהלים קו, ב

	קדיש יתום	תרגום:
האבלים	יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	בעולם שברא כרצונו וימליך מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן.	בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב, ואמרו אמן.
קהל ואבלים	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים].
האבלים	יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.	יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמו של הקדוש ברוך הוא.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה:	למעלה מכל הברכות [בשבת שובה:

לך ה׳ וכו׳: נתבאר לעיל, עמ׳ 218. **מי ימלל:** אחרי פיוט, שניסה לתאר את ה׳, מודגש כי אין מי שיכול לומר את כל גבורות ה׳ ותהילתו.

קדיש יתום: ראה עמ׳ 205.

	לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]	למעלה ולמעלה מכל הברכות]
	וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא	והשירות, התשבחות והנחמות,
	דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא	יהי שלום רב מן השמים
	וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל	וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל
	וְאִמְרוּ אָמֵן.	ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].

האבלים עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל,
וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

קידוש בציבור ליום השבת

במקום שהמתפללים מתכנסים לאחר התפילה כדי לחגוג בצוותא ארוע כגון בר מצוה או כדי לקדש בציבור, מוזגים לכולם יין [או מיץ ענבים] ואחד מן הציבור אומר בקול רם:

קידוש בציבור ליום השבת: החובה להצהיר על קדושת יום השבת בשילוב ברכה על היין נזכרת כבר בתלמוד הבבלי [פסחים קו ע"א], והיא מתקיימת הן בליל שבת והן בבוקר, לאחר התפילה [ויש הנוהגים לקדש גם בסעודה השלישית]. עיקר הקידוש הוא ברכת "בורא פרי הגפן", אך מאז ימי הביניים נוספו לפניה קטעי מקרא שונים העוסקים ביום השבת. במקורות קרוי קידוש הבוקר בשם "קידושא רבה", הקידוש הגדול, ונראה שיש להבין שם זה כלשון סגי נהור: קידוש זה הוא קידוש קצר ביחס לקידוש של ליל שבת, וכדי לא להפחית בכבודו קראו לו "הגדול". גם כאשר נערך קידוש בבית הכנסת, נהוג שכל משפחה עורכת לאחר מכן קידוש בביתה שלה.

יין [או מיץ ענבים]: מצד ההלכה ניתן לקדש בשבת בבוקר גם על משקה חריף אחר, כגון קוניאק או ויסקי, ובמקרה זה משתנה הברכה [ל"שהכל נהיה בדברו"]. כדי שקידוש זה יוציא את המשתתפים בו ידי חובה, הוא צריך להיעשות "במקום סעודה", ועל כן נהוג לאכול באותה הזדמנות מאכל כלשהו שמברכים עליו "המוציא לחם מן הארץ" או "בורא מיני מזונות".

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, שמות לא, טז–יז
לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם:
בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם,
כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יהוה אֶת הַשָּׁמַיִם
וְאֶת הָאָרֶץ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל שמות כ, ח–יא
מְלַאכְתֶּךָ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוה אֱלֹהֶיךָ, לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה אַתָּה
וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים
עָשָׂה יהוה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם, וַיָּנַח בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי, עַל כֵּן בֵּרַךְ יהוה אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ:

סַבְרִי מָרָנָן וְרַבָּנָן

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן. [אמן]

ושותים מן היין.

■ **סברי מרנן ורבנן:** סבורים, מוכנים ומסכימים, מורינו ורבותינו [בתרגום מארמית]. לשון הזמנה לנוכחים להקשיב לברכה, לענות אחריה "אמן" ולצאת כך ידי חובתם.

מנחה לשבת

תפילת מנחה לשבת: על תפילת מנחה בכלל ראה הדיון בראש תפילת מנחה לערב שבת [עמ׳ 2]. תפילת מנחה של שבת מתייחדת מזו של ימות החול על ידי הוספת קריאה בתורה וקטעי תפילה ומזמורים אחדים, וכן, כמובן, על ידי אמירת תפילת העמידה של שבת. [להלן נעיר רק על השינויים שבין מנחה של חול לזו של שבת.] באשר לזמנה של תפילת מנחה בשבת קיימים שני מנהגים עיקריים: ״מנחה גדולה״ שזמנה לאחר חצות היום, בשעות הצהריים [השעה המדויקת נקבעת על פי לוח השנה ואורך היום המשתנה], ו״מנחה קטנה״ המתקיימת אחר הצהריים, בערך בשעה שבה מדליקים נרות בערב שבת באותו שבוע.

יש הנוהגים לומר בלחש לפני תפילת מנחה את סדר הקרבנות [לעיל, עמ' 9–12].

תפילת מנחה בציבור מתחילה כאן:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ, עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: תהלים פד, ה
אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ, אַשְׁרֵי הָעָם תהלים קמד, טו
שֶׁיהוה אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד תהלים קמה
אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:
בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ, וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:
גָּדוֹל יהוה וּמְהֻלָּל מְאֹד, וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר:
דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ, וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ:
הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ, וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה:
וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ, וּגְדוּלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה:
זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ, וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ:
חַנּוּן וְרַחוּם יהוה, אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד:
טוֹב יהוה לַכֹּל, וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו:
יוֹדוּךָ יהוה כָּל מַעֲשֶׂיךָ, וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה:
כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ, וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ:
לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו, וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ:
מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים, וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר:
סוֹמֵךְ יהוה לְכָל הַנֹּפְלִים, וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים:

סדר הקרבנות: קריאת סדר הקרבנות במנחה לשבת זהה למה שנהוג במנחה לימות החול. לדיון וביאור ראה עמ' 9 ואילך.

אשרי: אמירת מזמור זה בראש תפילת מנחה נוהגת גם בימות החול. לדיון וביאור ראה לעיל, עמ' 150.

עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ, וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ:
פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ, וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן:
צַדִּיק יהוה בְּכָל דְּרָכָיו, וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו:
קָרוֹב יהוה לְכָל קֹרְאָיו, לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת:
רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה, וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם:
שׁוֹמֵר יהוה אֶת כָּל אֹהֲבָיו, וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד:
חזן תְּהִלַּת יהוה יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ: תהלים קטו, יח

וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב, נְאֻם יהוה. ישעיה נט, כ–כא
וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם, אָמַר יהוה, רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי

■ **ובא לציון גואל וכו׳:** הגאולה מובטחת גם לחוטאים שבעם ישראל, אם ישובו מדרכם הרעה. **בריתי:** הבטחת ה׳ בשעת כריתת ברית.

ובא לציון: טכסט זה, שאינו מצוי בתפילת מנחה של חול, מורכב מפסוקי מקרא ומקטעי תפילה והוא נאמר גם בשחרית של ימות החול וכן בערבית למוצאי שבת [עמ׳ 404]. אמירתו במנחה של שבת מתועדת כבר בתקופת הגאונים. הקטע מורכב ביותר, אך ניתן להבחין בו בכמה חלקים: [א] פסוקי נחמה וגאולה מדברי הנביא ישעיהו; [ב] פסוקי הקדושה ["קדוש קדוש קדוש" ו"ברוך כבוד ה׳ ממקומו"] בצד תרגומם הארמי; [ג] לקט פסוקים, משולבים בקטעי תפילה, המדגישים את חשיבות התורה ומבקשים את רחמי ה׳, את הגנתו וכן שכר טוב לעתיד לבוא. קטע ארוך ומורכב זה שימש בימים קדומים [אולי אף בשלהי תקופת חז"ל [תלמוד בבלי, סוטה מט ע"א]] כמעין תפילת סיום למעמד של דרשה ולימוד תורה בציבור, או למעמד פומבי שבמסגרתו קראו בספרי נביאים וכתובים. הדרשה בציבור בתקופות הקדומות נהגה להסתיים בדברי נחמה והבטחות משיחיות [השווה גם דיוננו בקדיש [עמ׳ 205]] ותפילת "ובא לציון" תואמת בתכניה ובלשונותיה מעמד מעין זה. היא כוללת גם תרגום ארמי של פסוקי מקרא מרכזיים, למען מי שלא שלט בשפה העברית. יתכן שבימי הגאונים נהג הציבור לשמוע דברי תורה לפני תפילת מנחה של שבת – או שנהג לקרוא בצוותא בספרי נביאים וכתובים – ובעקבות זאת נאמרה תפילת "ובא לציון". עם הזמן נעלם המנהג לקיים שיעור פומבי או לקרוא בנביאים וכתובים לפני מנחה של שבת, אך התפילה עצמה נותרה על מקומה.

בְּפִיךָ, לֹא יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ, אָמַר יהוה, מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם.

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: תהלים כב, ד

וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: ישעיה ו, ג

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יהוה צְבָאוֹת, מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ.

וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין: תרגום יונתן לישעיה, שם

קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ,

קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ,

קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא,

יהוה צְבָאוֹת, מַלְיָא כָל אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ.

וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ, וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל. יחזקאל ג, יב

בָּרוּךְ כְּבוֹד יהוה מִמְּקוֹמוֹ.

וּנְטָלַתְנִי רוּחָא, וּשְׁמָעִית בַּתְרַי קָל זִיעַ סַגִּיא דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין, תרגום יונתן ליחזקאל, שם

בְּרִיךְ יְקָרָא דַיהוה מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ.

יושב תהלות ישראל: מי שישראל מהללים אותו. **זה אל זה:** השרפים שבהיכל השמיימי. **צבאות:** אלהי צבא השמים וצבא הארץ, היקום כולו. **קול רעש גדול:** קול החיות והאופנים שבמרכבת האל.

ואתה קדוש וכו׳: כאן מתחילה אמירת פסוקי הקדושה [עליה ראה עמ׳ 190] בלוויית תרגום שלהם לארמית וכמה משפטי קישור. אין בידינו הסבר מספק לאמירת פסוקים אלה בתוך תפילת "ובא לציון". קדושה זו קרויה במקורות "קדושה דסידרא", היינו הקדושה הנאמרת במסגרת דרשה.

ומקבלין דין וכו׳: זה התרגום הארמי, המיוחס לתנא יונתן בן עוזיאל, לפסוק שמספר ישעיהו. התרגום איננו מילולי והוא מרחיב את דברי הנביא, כשהוא מקנה לכל אחת משלוש המילים "קדוש" משמעות שונה. בתרגום חוזר לעברית אלו הם דברי התרגום: "ומקבלים [המלאכים רשות] זה מזה, ואומרים: קדוש בשמי מרום העליון בית שכינתו, קדוש על הארץ מעשה גבורתו, קדוש לעולם ולעולמי עולמים, ה׳ צבאות, מלאה כל הארץ זיו כבודו".

ונטלתני רוחא וכו׳: וזה פירוש הדברים בתרגום חוזר לעברית: "ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רטט גדול שמשבחים ואומרים: ברוך כבוד ה׳ ממקום בית שכינתו".

יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. שמות טו, יח

יהוה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא. תרגום אונקלוס לשמות, שם

יהוה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ, דברי הימים–א כט, יח

שָׁמְרָה זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ, וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ.

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית, וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ תהלים עח, לח

וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ.

כִּי אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח, וְרַב חֶסֶד לְכָל קֹרְאֶיךָ. תהלים פו, ה

צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת. תהלים קיט, קמב

תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב, חֶסֶד לְאַבְרָהָם, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם. מיכה ז, כ

בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם יַעֲמָס לָנוּ, הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה. תהלים סח, כ

יהוה צְבָאוֹת עִמָּנוּ, מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה. תהלים מו, ח

יהוה צְבָאוֹת, אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ. תהלים פד, יג

יהוה הוֹשִׁיעָה, הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ. תהלים כ, י

בָּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ, וְהִבְדִּילָנוּ מִן הַתּוֹעִים,
וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת, וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ.
הוּא יִפְתַּח לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתוֹ, וְיָשֵׂם בְּלִבֵּנוּ אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ

שמרה זאת לעולם וכו׳: זכור לנצח את זכותם של אבות האומה ["אבותינו"], וכך תמלא את מחשבותיהם ותקוותיהם של בני ישראל. **והרבה להשיב אפו:** מרבה לשכך את כעסו. **יעיר:** יעורר, ישלח. **יעמס לנו:** ישפיע עלינו [טובות וברכות]. **משגב:** מחסה ומגן. **התועים:** עובדי עבודה זרה, אומות העולם.

ה׳ מלכותה וכו׳: זה התרגום הארמי לפסוק, המיוחס לאונקלוס, בן המאה הראשונה. פירוש הדברים בתרגום חוזר לעברית: "ה׳, מלכותו ניצבת לעולם ולעולמי עולמים".

ברוך הוא אלהינו וכו׳: דברי שבח לתורה ולעם הנבחר, כפי שמתאים שייאמרו בסיום דרשה או בסיום לימוד כתבי הקודש בציבור. חלק מנוסח התפילה הזו ["ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו"] מופיע גם בברכה הנאמרת לאחר קריאת התורה [עמ׳ 221], ויש בזה עדות נוספת לקשרה של תפילת "ובא לציון" אל מעמד של עיסוק ציבורי בתנ"ך.

וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם,
לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה.
יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
שֶׁנִּשְׁמֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה,
וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ טוֹבָה וּבְרָכָה
לִשְׁנֵי יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.
לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם, יהוה אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ. — תהלים ל, יג
בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוה, וְהָיָה יהוה מִבְטַחוֹ. — ירמיה יז, ז
בִּטְחוּ בַיהוה עֲדֵי עַד, כִּי בְּיָהּ יהוה צוּר עוֹלָמִים. — ישעיה כו, ד
חזן וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ, כִּי לֹא עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ, יהוה. — תהלים ט, יא
יהוה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ, יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר. — ישעיה מב, כא

חצי קדיש

חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.
קהל אָמֵן.
חזן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.
קהל אָמֵן.
חזן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן.

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
[אמן].
בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
[אמן].
בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.

לא ניגע לריק וכו': עמלנו לא יהא לשוא ופרי מלאכתנו לא ירד לטמיון [כלשון ישעיה סה, כג]. **לשני:** לשָׁנים של [ימות המשיח]. **יזמרך כבוד ולא ידֹם:** השירה המהללת את ה' לא תיפסק. **כי ביה ה' צור עולמים:** ה' הוא מִבטח ומחסה לעולם ועד. **ה' חפץ למען צדקו וכו':** ה' רוצה, כדי להרבות בצדקתו של עם ישראל, להגדיל את ערך התורה ולהאדיר את שמה.

חצי קדיש: חוליית מעבר אל קריאת התורה. ראה עמ' 205.

קהל וחזן	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים].
חזן	יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.	יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמו של הקדוש ברוך הוא.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה: לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא] וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	למעלה מכל הברכות [בשבת שובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות] והשירות, התשבחות והנחמות, הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].

קהל וחזן **וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ, יהוה, עֵת רָצוֹן.** תהלים סט, יד
אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ, עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ.

הקריאה בתורה

הוצאת ספר התורה

אחד מן המתפללים פותח את ארון הקודש.

עמידה **וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה:** במדבר י, לה
קוּמָה יהוה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ.

■ **עת רצון:** השעה הראויה והמתאימה לקבלת התפילה. **באמת ישעך:** בישועה אמיתית וקיימת.

ואני תפלתי וכו': אמירת פסוק זה בתפילת מנחה של שבת מוכרת כבר מספרות הגאונים, אך טעמה אינו ברור וניתנו לה הסברים שונים. אחד ההסברים המקובלים יותר רואה בביטוי "עת רצון" רמז לשעת המנחה, שבה מתקבלות התפילות ביתר שאת, כמסופר, למשל, על אליהו בהר הכרמל [מלכים-א יח, לו].
הקריאה בתורה: מנהג הקריאה בתורה במנחה של שבת ידוע כבר לתנאים ומיוחס על ידם לעזרא [תלמוד בבלי, בבא קמא פב ע"א]. במנחה קוראים את פסוקי הפתיחה של הפרשה שתיקרא בשבת הבאה [ופסוקים אלה ייקראו גם בשחרית של ימים שני וחמישי באותו שבוע] וכך נוצרת רציפות בלתי

כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה, וּדְבַר יהוה מִירוּשָׁלָם. ישעיה ב, ג
בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ.

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא, בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם, וּפֻרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּ וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא, אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא, אַנְתְּ הוּא דְּשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמֵּי דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן. לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא, אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא, דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט, וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט, וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. חזן בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ, וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבָּאִי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְטָב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם. זוהר, ויקהל (רו ע״א)

פוסקת בין פרשה אחת לפרשה שבאה אחריה. טכס הוצאת ספר התורה מארון הקודש והחזרתו אליו, וכן סדרי הקריאה בתורה במנחה של שבת דומים מאוד אל הטכסים והסדרים שבתפילת שחרית של שבת [לעיל, עמ׳ 215 ואילך], אלא שהם קצרים יחסית ומקושטים פחות. גם מספר העולים לתורה במנחה קטן מזה של שחרית ועומד על שלושה בלבד [כהן, לוי וישראל]. להלן נעיר רק על ההבדלים החשובים שבין סדרי קריאת התורה של מנחה לאלה של שחרית.

בריך שמה: לדיון ותרגום ראה עמ׳ 215–216.

מי שפתח את הארון מוציא ממנו ספר תורה ומוסר אותו לחזן. החזן נוטל את הספר ביד ימינו ואומר:

גַּדְּלוּ לַיהוה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו. תהלים לד, ד

החזן צועד עם ספר התורה אל שולחן הקריאה, כשבעקבותיו הולך מי שפתח את ארון הקודש, ונהוג שהמתפללים נושקים לספר. בשעת ההליכה אומרים החזן והקהל:

לְךָ יהוה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד, דברי הימים-א כט, יא
כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, לְךָ יהוה הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ.
רוֹמְמוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו, קָדוֹשׁ הוּא. תהלים צט, ה
רוֹמְמוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ, כִּי קָדוֹשׁ יהוה אֱלֹהֵינוּ. תהלים צט, ט

וממשיכים ואומרים בלחש קודם שמגיע החזן אל שולחן הקריאה:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים, וְיִזְכֹּר בְּרִית אֵיתָנִים, וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת, וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים, וְיָחֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים, וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים.

העלייה לתורה והקריאה בתורה

החזן מניח את הספר שבידו על השולחן והגבאי מכריז:

וְתִגָּלֶה וְתֵרָאֶה מַלְכוּתוֹ עָלֵינוּ בִּזְמַן קָרוֹב
וְיָחֹן פְּלֵיטָתֵנוּ וּפְלֵיטַת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל
לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן, וְנֹאמַר אָמֵן.
הַכֹּל הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה.
כֹּהֵן קְרָב. יַעֲמֹד [פלוני בן פלוני] הַכֹּהֵן.

ותגלה ותראה וכו': תפילה זו מופיעה לראשונה בתקופת הגאונים, שם היא חלק מטכס הגבהת ספר התורה. כמבוא להזמנת הכהן לקריאת התורה היא משמשת בימינו גם בימות החול.

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ.

קהל וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם. דברים ד, ד

כל אחד מן הקרואים לעלות לתורה בא אל השולחן, מחזיק בשתי ידיו בידות ספר התורה, מביט אל המקום בתורה שעומדים לקרוא בו ואומר:

בָּרְכוּ אֶת יהוה הַמְבֹרָךְ.

והקהל עונה:

בָּרוּךְ יהוה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.

והעולה אומר:

בָּרוּךְ יהוה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, נוֹתֵן הַתּוֹרָה.

הקורא בתורה קורא בקול רם ובנעימה מיוחדת [בטעמי המקרא] קטע מפרשת השבוע הבא [והעולה לתורה קורא עמו בלחש]. לאחר שהוא מסיים גוללים את הספר והעולה לתורה מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, נוֹתֵן הַתּוֹרָה.

להלן מובאים פסוקי הפתיחה של חמישים וארבע פרשיות התורה, כחלוקתם בין שלושת העולים לתורה [כהן, לוי וישראל]. בדרך כלל אין נוהגים לומר ברכות "מי שברך" בתפילת מנחה של שבת, אבל מי שמבקש לברך את "ברכת הגומל" [ראה עמ' 221] רשאי לעשות כן.

בראשית בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ
וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי־אוֹר
וַיְהִי־אוֹר: וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: וַיִּקְרָא
אֱלֹהִים ׀ לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: לוי וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ
וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן: וַיִּקְרָא
אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: ישראל וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם
מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ
וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא
עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן: וַתּוֹצֵא
הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים
כִּי־טוֹב: וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי:

נח אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ:
וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת: וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים
וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס: וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר
אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ
חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ: עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־גֹפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה
אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר: וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה
אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ: צֹהַר ׀ תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה
וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ:
לוי וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע: וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה
וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ: וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה
לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ: ישראל מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ
הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת: וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר
יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה: וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן
עָשָׂה:

לך לך   וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃ וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה׃ וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ
וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃ לוי וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו
יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃ וַיִּקַּח אַבְרָם
אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ
בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם
עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ׃ וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן
אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו׃ וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם
לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם
יְהוָה׃ וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה׃ ישראל וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה
לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי
אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ׃ וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ
אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ׃ אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ לְמַעַן יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה
נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ׃

וירא וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם׃ וַיִּשָּׂא עֵינָיו
וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ
אָרְצָה׃ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ׃ יֻקַּח־נָא
מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ׃ וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר
תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ לוי וַיְמַהֵר
אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃
וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃
וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ
וַיֹּאכֵלוּ׃ ישראל וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל׃ וַיֹּאמֶר שׁוֹב
אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃
וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים׃ וַתִּצְחַק שָׂרָה
בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה
זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי׃ הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב

אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן׃
חיי שרה וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ וַתָּמָת
שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃
וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר׃ גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ
לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃ וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃
שְׁמָעֵנוּ ׀ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ
אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ׃ וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת׃
לוי וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי
בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר׃ וְיִתֶּן־לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא
יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃ וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי
אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃ לֹא־אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה
נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃ וַיִּשְׁתַּחוּ
אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ׃ ישראל וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ
אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃ וַיַּעַן עֶפְרוֹן
אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא
וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר׃ וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר
דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר׃
תולדות וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק׃ וַיְהִי יִצְחָק
בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן
הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה
וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ
לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה׃ לוי וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ
וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר׃ וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ׃ וַיֵּצֵא
הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃ וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת
בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם׃ ישראל וַיִּגְדְּלוּ
הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים׃ וַיֶּאֱהַב יִצְחָק
אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃ וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה

וְהוּא עָיֵף: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי
עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה
אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר
אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב: וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז
עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה: וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ
יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה: וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה
שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ
אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ:
וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ
בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ: עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֺתַי חֻקּוֹתַי
וְתוֹרֹתָי:

ויצא וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה: וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח
מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא: וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה
וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ: לוי וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב
עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ
לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ: וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ
בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ: וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ
וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי
לָךְ: וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי: וַיִּירָא
וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם:
ישראל וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה
וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ: וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר
לָרִאשֹׁנָה: וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר
אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ: וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה
לִי לֵאלֹהִים: וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי
עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ:

וישלח וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם: וַיְצַו

אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה: וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ: לוי וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ: וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת: וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה: ישראל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהֹוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ: קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת: הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים: וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב:

וישב וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: אֵלֶּה | תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם: וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים: לוי וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם: וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי: וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי: ישראל וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו: וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי: וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה: וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר:

מקץ וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר: וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ: וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר:

וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה׃ לוי וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת׃ וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃ וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם׃ ישראל וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃ וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם׃ פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים׃ וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ׃ וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃ וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה׃

ויגש וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃ אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ׃ לוי וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו׃ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת׃ וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי׃ וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי׃ ישראל וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ׃ וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי׃ וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה׃ וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה׃ וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ׃

ויחי וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה׃ וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא׀ לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תִקְבְּרֵנִי

בְּמִצְרָיִם: וְשָׁכַבְתִּי עִם־אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם וַיֹּאמַר אָנֹכִי
אֶעֱשֶׂה כִדְבָרֶךָ: וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה:
לוי וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ
אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם: וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל
וַיֵּשֶׁב עַל־הַמִּטָּה: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ
אֹתִי: ישראל וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם: וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי: וּמוֹלַדְתְּךָ
אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם: וַאֲנִי׀ בְּבֹאִי מִפַּדָּן
מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ
אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה: וַיֹּאמֶר יוֹסֵף
אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם:

שמות וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ: רְאוּבֵן
שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה: יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן: דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר: וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי
יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם: וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא:
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: לוי וַיָּקָם
מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף: וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ: הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא
עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ: וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם
וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס: וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ
וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ישראל וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ: וַיְמָרְרוּ
אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם
אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ: וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת
שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה: וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן
הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה: וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים:

וארא וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה: וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק

וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת
לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃ וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי׃ לוי לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי
אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים
וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם׃ וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ
לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְהוָה׃ וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר
רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ ישראל וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

בא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו
לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ׃ וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי
בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי
שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ לוי כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה
בִּגְבֻלֶךָ׃ וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה
הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה׃ וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ
וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם
עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה׃ ישראל וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו
עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע
כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם׃ וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ
וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָה עִמָּכֶם
כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם׃ לֹא כֵן לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים

וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה׃

בשלח וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי ׀ אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃ וַיַּסֵּב אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם׃ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה׃ לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם׃

לוי וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם׃ וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר׃ וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃

ישראל וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ׃ וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ׃ וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ׃ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה׃

יתרו וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃ וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה׃

לוי וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃ וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה׃ וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה׃

ישראל וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם׃ וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם׃ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה

מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם: וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים
וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל ׀ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים:
משפטים וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם: כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים
יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם: אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה
אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ: אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה
לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ: וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי
לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי: וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע
אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם: לוי וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא
כְּצֵאת הָעֲבָדִים: אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל
לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ: וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ: אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ
שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע: וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה חִנָּם אֵין
כָּסֶף: ישראל מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת: וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי
לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה: וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ
לָמוּת: וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת: וּמְקַלֵּל
אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא
יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב: אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן
וְרַפֹּא יְרַפֵּא:
תרומה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת
כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי: וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב
וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת: וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת
תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים: לוי שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים:
אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן: וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם: כְּכֹל אֲשֶׁר
אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ: ישראל וְעָשׂוּ
אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ: וְצִפִּיתָ אֹתוֹ
זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב: וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת
זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ
הַשֵּׁנִית: וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב: וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל

צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם: בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ: וְנָתַתָּ
אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ:

תצוה וְאַתָּה תְּצַוֶּה | אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת
נֵר תָּמִיד: בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב
עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ
אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא
אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן: וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: וְאַתָּה
תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ
לְכַהֲנוֹ־לִי: וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט
וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי: וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת
וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ: לוי וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב: שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי
קְצוֹתָיו וְחֻבָּר: וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר: וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: ישראל שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים
עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם: מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים
עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם: וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים
עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי
כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן:

כי תשא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם
וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם: זֶה | יִתְּנוּ
כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית
הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה: לוי כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן
תְּרוּמַת יְהוָה: הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת
יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם: וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ
עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם:
ישראל וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ

אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃ וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם
וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ
לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם
לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃

ויקהל וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת
שַׁבָּתוֹן לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת׃ לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת׃ לוי וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה לֵאמֹר׃ קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה זָהָב
וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת
תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ וְאַבְנֵי־
שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה׃ ישראל אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־
בְּרִיחָו אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו׃ אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃
אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ
וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת
קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן׃ אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת
אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו
וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת־
מֵיתְרֵיהֶם׃ אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי
בָנָיו לְכַהֵן׃ וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה׃

פקודי אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד
אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת
וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ לוי כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת
הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ׃ וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל

הַקֹּדֶשׁ: בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים לִמְאַת הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן: ישראל וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק אֹתָם: וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שָׁקֶל: וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ: וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי שַׁעַר הֶחָצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת הֶחָצֵר סָבִיב: וּמִן־הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה:

ויקרא וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַיהֹוָה מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבָּקָר וּמִן־הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶם: אִם־עֹלָה קָרְבָּנוֹ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְהֹוָה: וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו: לוי וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהֹוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה וְנִתַּח אֹתָהּ לִנְתָחֶיהָ: וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ: וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנְּתָחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ: וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחוֹחַ לַיהֹוָה: ישראל וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ מִן־הַכְּשָׂבִים אוֹ מִן־הָעִזִּים לְעֹלָה זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ: וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהֹוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְנִתַּח אֹתוֹ לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ: וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהֹוָה:

צו וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ: וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ

אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: לוי וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים
אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר: וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר
עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים: אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה: ישראל וְזֹאת תּוֹרַת
הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ: וְהֵרִים מִמֶּנּוּ בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת
הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ
אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה: וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר
אֹהֶל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ: לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא
כַּחַטָּאת וְכָאָשָׁם: כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי יְהוָה כֹּל
אֲשֶׁר־יִגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ:
שמיני וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן
קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהַקְרֵב לִפְנֵי יְהוָה: וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
תְּדַבֵּר לֵאמֹר קְחוּ שְׂעִיר־עִזִּים לְחַטָּאת וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה: וְשׁוֹר
וָאַיִל לִשְׁלָמִים לִזְבֹּחַ לִפְנֵי יְהוָה וּמִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן כִּי הַיּוֹם יְהוָה נִרְאָה אֲלֵיכֶם:
וַיִּקְחוּ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּקְרְבוּ כָּל־הָעֵדָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יְהוָה:
וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה תַּעֲשׂוּ וְיֵרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד יְהוָה: לוי וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קְרַב אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ וּבְעַד
הָעָם וַעֲשֵׂה אֶת־קָרְבַּן הָעָם וְכַפֵּר בַּעֲדָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: וַיִּקְרַב אַהֲרֹן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ
וַיִּשְׁחַט אֶת־עֵגֶל הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ: וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ
בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: וְאֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־
הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת מִן־הַכָּבֵד מִן־הַחַטָּאת הִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה: ישראל וְאֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הָעוֹר שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: וַיִּשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה
וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֵלָיו אֶת־הַדָּם וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְאֶת־הָעֹלָה הִמְצִיאוּ אֵלָיו
לִנְתָחֶיהָ וְאֶת־הָרֹאשׁ וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ: וַיִּרְחַץ אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעָיִם וַיַּקְטֵר
עַל־הָעֹלָה הַמִּזְבֵּחָה: וַיַּקְרֵב אֵת קָרְבַּן הָעָם וַיִּקַּח אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם
וַיִּשְׁחָטֵהוּ וַיְחַטְּאֵהוּ כָּרִאשׁוֹן: וַיַּקְרֵב אֶת־הָעֹלָה וַיַּעֲשֶׂהָ כַּמִּשְׁפָּט:
תזריע וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ

וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֺתָהּ תִּטְמָא׃ וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר
עָרְלָתוֹ׃ וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־
הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ׃ לוי וְאִם־נְקֵבָה תֵלֵד וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם
כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי טָהֳרָה׃ וּבִמְלֹאת ׀ יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ
לְבַת תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־תֹר לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד
אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהֹוָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטָהֲרָה מִמְּקֹר דָּמֶיהָ זֹאת תּוֹרַת הַיֹּלֶדֶת
לַזָּכָר אוֹ לַנְּקֵבָה׃ וְאִם־לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי שֶׂה וְלָקְחָה שְׁתֵּי־תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶחָד
לְעֹלָה וְאֶחָד לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן וְטָהֵרָה׃ ישראל וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה
וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ אָדָם כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ־סַפַּחַת אוֹ בַהֶרֶת וְהָיָה
בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרָעַת וְהוּבָא אֶל־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד מִבָּנָיו הַכֹּהֲנִים׃ וְרָאָה
הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־הַבָּשָׂר וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ ׀ לָבָן וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ
נֶגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְטִמֵּא אֹתוֹ׃ וְאִם־בַּהֶרֶת לְבָנָה הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְעָמֹק
אֵין־מַרְאֶהָ מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָה לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים׃ וְרָאָהוּ
הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה הַנֶּגַע עָמַד בְּעֵינָיו לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת
יָמִים שֵׁנִית׃

מצורע וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ וְהוּבָא
אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְיָצָא הַכֹּהֵן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נִרְפָּא נֶגַע־הַצָּרַעַת
מִן־הַצָּרוּעַ׃ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת טְהֹרוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת
וְאֵזֹב׃ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפּוֹר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ לוי אֶת־
הַצִּפֹּר הַחַיָּה יִקַּח אֹתָהּ וְאֶת־עֵץ הָאֶרֶז וְאֶת־שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֶת־הָאֵזֹב וְטָבַל אוֹתָם וְאֵת ׀
הַצִּפֹּר הַחַיָּה בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחֻטָה עַל הַמַּיִם הַחַיִּים׃ וְהִזָּה עַל הַמִּטַּהֵר מִן־הַצָּרַעַת שֶׁבַע
פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃ וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת־בְּגָדָיו וְגִלַּח
אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת
יָמִים׃ וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ אֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־זְקָנוֹ וְאֵת גַּבֹּת עֵינָיו
וְאֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ יְגַלֵּחַ וְכִבֶּס אֶת־בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְטָהֵר׃ ישראל וּבַיּוֹם
הַשְּׁמִינִי יִקַּח שְׁנֵי־כְבָשִׂים תְּמִימִם וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים
סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן׃ וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן הַמְטַהֵר אֵת הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר

וְאֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְהִקְרִיב אֹתוֹ לְאָשָׁם
וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃

אחרי מות וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרְבָתָם לִפְנֵי־יְהוָה
וַיָּמֻתוּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל־יָבֹא בְכָל־עֵת אֶל־הַקֹּדֶשׁ
מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת׃
בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה׃ כְּתֹנֶת־בַּד קֹדֶשׁ
יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־בַד יִהְיוּ עַל־בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵט בַּד יַחְגֹּר וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ הֵם
וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־בְּשָׂרוֹ וּלְבֵשָׁם׃ וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי־שְׂעִירֵי עִזִּים לְחַטָּאת
וְאַיִל אֶחָד לְעֹלָה׃ וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד
בֵּיתוֹ׃ לוי וְלָקַח אֶת־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם וְהֶעֱמִיד אֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְנָתַן
אַהֲרֹן עַל־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם גֹּרָלוֹת גּוֹרָל אֶחָד לַיהוָה וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל׃ וְהִקְרִיב אַהֲרֹן
אֶת־הַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַיהוָה וְעָשָׂהוּ חַטָּאת׃ וְהַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו
הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד־חַי לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה׃
וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וְשָׁחַט אֶת־פַּר הַחַטָּאת
אֲשֶׁר־לוֹ׃ ישראל וְלָקַח מְלֹא־הַמַּחְתָּה גַּחֲלֵי־אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי יְהוָה וּמְלֹא
חָפְנָיו קְטֹרֶת סַמִּים דַּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית לַפָּרֹכֶת׃ וְנָתַן אֶת־הַקְּטֹרֶת עַל־הָאֵשׁ לִפְנֵי יְהוָה
וְכִסָּה ׀ עֲנַן הַקְּטֹרֶת אֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת׃ וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וְהִזָּה
בְאֶצְבָּעוֹ עַל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת קֵדְמָה וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת יַזֶּה שֶׁבַע־פְּעָמִים מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ׃
וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וְהֵבִיא אֶת־דָּמוֹ אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְעָשָׂה
אֶת־דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה אֹתוֹ עַל־הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת׃ וְכִפֶּר עַל־הַקֹּדֶשׁ
מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְכֵן יַעֲשֶׂה לְאֹהֶל מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם
בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם׃ וְכָל־אָדָם לֹא־יִהְיֶה ׀ בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ עַד־צֵאתוֹ וְכִפֶּר
בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל׃

קדושים וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם קְדֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי
תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִם וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לוי וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחֻהוּ׃ בְּיוֹם זִבְחֲכֶם

יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף: וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
פִּגּוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה: וְאֹכְלָיו עֲוֺנוֹ יִשָּׂא כִּי־אֶת־קֹדֶשׁ יְהוָה חִלֵּל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מֵעַמֶּיהָ: וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ לִקְצֹר וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא
תְלַקֵּט: וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם: ישראל לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ: וְלֹא־תִשָּׁבְעוּ
בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה: לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל
לֹא־תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד־בֹּקֶר: לֹא־תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל
וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה:

אמור וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ
לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו: כִּי אִם־לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו:
וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ לָהּ יִטַּמָּא: לֹא יִטַּמָּא בַּעַל
בְּעַמָּיו לְהֵחַלּוֹ: לֹא־יִקְרְחָה קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ
שָׂרָטֶת: קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה לֶחֶם
אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם וְהָיוּ קֹדֶשׁ: לוי אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה
מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ כִּי־קָדֹשׁ הוּא לֵאלֹהָיו: וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי־אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב
קָדֹשׁ יִהְיֶה־לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם: וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת אֶת־אָבִיהָ
הִיא מְחַלֶּלֶת בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו אֲשֶׁר־יוּצַק עַל־רֹאשׁוֹ ׀ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וּמִלֵּא אֶת־יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת־הַבְּגָדִים אֶת־רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע וּבְגָדָיו לֹא יִפְרֹם: וְעַל
כָּל־נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא יִטַּמָּא: וּמִן־הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא וְלֹא יְחַלֵּל אֵת
מִקְדַּשׁ אֱלֹהָיו כִּי נֵזֶר שֶׁמֶן מִשְׁחַת אֱלֹהָיו עָלָיו אֲנִי יְהוָה: ישראל וְהוּא אִשָּׁה
בִבְתוּלֶיהָ יִקָּח: אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה אֶת־אֵלֶּה לֹא יִקָּח כִּי אִם־בְּתוּלָה מֵעַמָּיו
יִקַּח אִשָּׁה: וְלֹא־יְחַלֵּל זַרְעוֹ בְּעַמָּיו כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשׁוֹ:

בהר וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
כִּי תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה: שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע
שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ: לוי וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת
שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר: אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ
לֹא תִקְצוֹר וְאֶת־עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ: וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ

לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ׃ וְלִבְהֶמְתְּךָ
וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָל־תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל׃ ישראל וְסָפַרְתָּ לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת
שָׁנִים שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים תֵּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה׃
וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר
בְּכָל־אַרְצְכֶם׃ וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ
יוֹבֵל הִוא תִּהְיֶה לָכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ׃ יוֹבֵל הִוא
שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרָעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת־סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ
אֶת־נְזִרֶיהָ׃ כִּי יוֹבֵל הִוא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה תֹּאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ בִּשְׁנַת
הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ׃

בחוקותי אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֺתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם
בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר
יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם׃ לוי וְנָתַתִּי שָׁלוֹם
בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃
וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה
יִרְדֹּפוּ וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרֵיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי אֶתְכֶם
וַהֲקִימֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם׃ ישראל וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן וְיָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ׃
וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃ וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם
לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם׃ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִהְיֹת לָהֶם עֲבָדִים וָאֶשְׁבֹּר מֹטֹת עֻלְּכֶם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת׃

במדבר וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה
הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם׃ מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן׃ וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ
לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־אֲבֹתָיו הוּא׃ לוי וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם
לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־
עַמִּינָדָב׃ לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם
אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ לְדָן

אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ אֵלֶּה קְרוּאֵי הָעֵדָה נְשִׂיאֵי מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם׃

ישראל וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת׃ וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְדוּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם׃ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינָי׃

נשוא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם־הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה עַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקֹד אוֹתָם כָּל־הַבָּא לִצְבֹא צָבָא לַעֲבֹד עֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי לַעֲבֹד וּלְמַשָּׂא׃

לוי וְנָשְׂאוּ אֶת־יְרִיעֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד מִכְסֵהוּ וּמִכְסֵה הַתַּחַשׁ אֲשֶׁר־עָלָיו מִלְמָעְלָה וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְאֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ ׀ פֶּתַח ׀ שַׁעַר הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתְרֵיהֶם וְאֶת־כָּל־כְּלֵי עֲבֹדָתָם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה לָהֶם וְעָבָדוּ׃ עַל־פִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו תִּהְיֶה כָּל־עֲבֹדַת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי לְכָל־מַשָּׂאָם וּלְכֹל עֲבֹדָתָם וּפְקַדְתֶּם עֲלֵהֶם בְּמִשְׁמֶרֶת אֵת כָּל־מַשָּׂאָם׃ זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּמִשְׁמַרְתָּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃

ישראל בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית־אֲבֹתָם תִּפְקֹד אֹתָם׃ מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקְדֵם כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְזֹאת מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמּוּדָיו וַאֲדָנָיו׃ וְעַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם לְכָל־כְּלֵיהֶם וּלְכֹל עֲבֹדָתָם וּבְשֵׁמֹת תִּפְקְדוּ אֶת־כְּלֵי מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם׃ זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃

בהעלותך וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת׃ וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃

לוי וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ קַח אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְטִהַרְתָּ אֹתָם׃ וְכֹה־תַעֲשֶׂה לָהֶם לְטַהֲרָם הַזֵּה עֲלֵיהֶם מֵי חַטָּאת וְהֶעֱבִירוּ תַעַר עַל־כָּל־בְּשָׂרָם וְכִבְּסוּ בִגְדֵיהֶם וְהִטֶּהָרוּ׃ וְלָקְחוּ פַּר בֶּן־בָּקָר וּמִנְחָתוֹ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן

וּפַר־שֵׁנִי בֶן־בָּקָר תִּקַּח לְחַטָּאת׃ וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְהַלְתָּ
אֶת־כׇּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ישראל וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי יְהֹוָה וְסָמְכוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הַלְוִיִּם׃ וְהֵנִיף אַהֲרֹן אֶת־הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהֹוָה מֵאֵת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת יְהֹוָה׃ וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפָּרִים וַעֲשֵׂה
אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה לַיהֹוָה לְכַפֵּר עַל־הַלְוִיִּם׃ וְהַעֲמַדְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם
לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לַיהֹוָה׃ וְהִבְדַּלְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃

שלח־לך וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ שְׁלַח־לְךָ אֲנָשִׁים וְיָתֻרוּ אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן
אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלָחוּ כֹּל נָשִׂיא
בָהֶם׃ וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּארָן עַל־פִּי יְהֹוָה כֻּלָּם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
הֵמָּה׃ לוי וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר׃ לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן שָׁפָט בֶּן־חוֹרִי׃
לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃ לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר יִגְאָל בֶּן־יוֹסֵף׃ לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃
לְמַטֵּה בִנְיָמִן פַּלְטִי בֶּן־רָפוּא׃ לְמַטֵּה זְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בֶּן־סוֹדִי׃ לְמַטֵּה יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה
גַּדִּי בֶּן־סוּסִי׃ לְמַטֵּה דָן עַמִּיאֵל בֶּן־גְּמַלִּי׃ לְמַטֵּה אָשֵׁר סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל׃ לְמַטֵּה נַפְתָּלִי
נַחְבִּי בֶּן־וׇפְסִי׃ לְמַטֵּה גָד גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי׃ אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר
אֶת־הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ ישראל וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר
אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב וַעֲלִיתֶם אֶת־הָהָר׃ וּרְאִיתֶם אֶת־הָאָרֶץ
מַה־הִוא וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הֶחָזָק הוּא הֲרָפֶה הַמְעַט הוּא אִם־רָב׃ וּמָה הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הֲטוֹבָה הִוא אִם־רָעָה וּמָה הֶעָרִים אֲשֶׁר־הוּא יוֹשֵׁב בָּהֵנָּה הַבְּמַחֲנִים
אִם בְּמִבְצָרִים׃ וּמָה הָאָרֶץ הַשְּׁמֵנָה הִוא אִם־רָזָה הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־אַיִן וְהִתְחַזַּקְתֶּם
וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים׃

קרח וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בֶּן־פֶּלֶת
בְּנֵי רְאוּבֵן׃ וַיָּקֻמוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וַאֲנָשִׁים מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם נְשִׂיאֵי עֵדָה קְרִאֵי
מוֹעֵד אַנְשֵׁי־שֵׁם׃ וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם כִּי כׇל־הָעֵדָה
כֻּלָּם קְדֹשִׁים וּבְתוֹכָם יְהֹוָה וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל־קְהַל יְהֹוָה׃ לוי וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל
עַל־פָּנָיו׃ וַיְדַבֵּר אֶל־קֹרַח וְאֶל־כׇּל־עֲדָתוֹ לֵאמֹר בֹּקֶר וְיֹדַע יְהֹוָה אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ וְאֶת־
הַקָּדוֹשׁ וְהִקְרִיב אֵלָיו וְאֵת אֲשֶׁר יִבְחַר־בּוֹ יַקְרִיב אֵלָיו׃ זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מַחְתּוֹת

קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ: וּתְנוּ־בָהֵן | אֵשׁ וְשִׂימוּ עֲלֵיהֶן | קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהֹוָה מָחָר וְהָיָה הָאִישׁ
אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהֹוָה הוּא הַקָּדוֹשׁ רַב־לָכֶם בְּנֵי לֵוִי: ישראל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח
שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי: הַמְעַט מִכֶּם כִּי־הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל
לְהַקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן יְהֹוָה וְלַעֲמֹד לִפְנֵי הָעֵדָה לְשָׁרְתָם:
וַיַּקְרֵב אֹתְךָ וְאֶת־כָּל־אַחֶיךָ בְנֵי־לֵוִי אִתָּךְ וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־כְּהֻנָּה: לָכֵן אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ
הַנֹּעָדִים עַל־יְהֹוָה וְאַהֲרֹן מַה־הוּא כִּי תַלִּינוּ עָלָיו: וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם
בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה: הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ לַהֲמִיתֵנוּ
בַּמִּדְבָּר כִּי־תִשְׂתָּרֵר עָלֵינוּ גַּם־הִשְׂתָּרֵר:

חוקת וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהֹוָה
לֵאמֹר דַּבֵּר | אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר
לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל: וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו: וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד
מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים: וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־
פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף: וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת
הַפָּרָה: לוי וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן
עַד־הָעָרֶב: וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב: וְאָסַף |
אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא: ישראל וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה
אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם: הַנֹּגֵעַ
בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים: הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר: כָּל־הַנֹּגֵעַ
בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהֹוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ: זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם
כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים: וְכֹל כְּלִי
פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא: וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב
אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים: וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת
הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי:

בלק וַיַּ֥רְא בָּלָ֖ק בֶּן־צִפּ֑וֹר אֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂ֥ה יִשְׂרָאֵ֖ל לָֽאֱמֹרִֽי׃ וַיָּ֨גָר מוֹאָ֜ב מִפְּנֵ֥י הָעָ֛ם
מְאֹ֖ד כִּ֣י רַב־ה֑וּא וַיָּ֣קָץ מוֹאָ֔ב מִפְּנֵ֖י בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיֹּ֨אמֶר מוֹאָ֜ב אֶל־זִקְנֵ֣י מִדְיָ֗ן עַתָּ֞ה
יְלַחֲכ֤וּ הַקָּהָל֙ אֶת־כָּל־סְבִ֣יבֹתֵ֔ינוּ כִּלְחֹ֣ךְ הַשּׁ֔וֹר אֵ֖ת יֶ֣רֶק הַשָּׂדֶ֑ה וּבָלָ֧ק בֶּן־צִפּ֛וֹר מֶ֥לֶךְ
לְמוֹאָ֖ב בָּעֵ֥ת הַהִֽוא׃ לוי וַיִּשְׁלַ֨ח מַלְאָכִ֜ים אֶל־בִּלְעָ֣ם בֶּן־בְּעֹ֗ר פְּ֠תוֹרָה אֲשֶׁ֧ר עַל־
הַנָּהָ֛ר אֶ֥רֶץ בְּנֵי־עַמּ֖וֹ לִקְרֹא־ל֑וֹ לֵאמֹ֗ר הִנֵּה֩ עַ֨ם יָצָ֤א מִמִּצְרַ֙יִם֙ הִנֵּ֤ה כִסָּה֙ אֶת־עֵ֣ין הָאָ֔רֶץ
וְה֥וּא יֹשֵׁ֖ב מִמֻּלִֽי׃ וְעַתָּה֩ לְכָה־נָּ֨א אָֽרָה־לִּ֜י אֶת־הָעָ֣ם הַזֶּ֗ה כִּֽי־עָצ֥וּם הוּא֙ מִמֶּ֔נִּי אוּלַ֤י אוּכַל֙
נַכֶּה־בּ֔וֹ וַאֲגָרְשֶׁ֖נּוּ מִן־הָאָ֑רֶץ כִּ֣י יָדַ֗עְתִּי אֵ֤ת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ֙ מְבֹרָ֔ךְ וַאֲשֶׁ֥ר תָּאֹ֖ר יוּאָֽר׃ וַיֵּלְכ֞וּ
זִקְנֵ֤י מוֹאָב֙ וְזִקְנֵ֣י מִדְיָ֔ן וּקְסָמִ֖ים בְּיָדָ֑ם וַיָּבֹ֙אוּ֙ אֶל־בִּלְעָ֔ם וַיְדַבְּר֥וּ אֵלָ֖יו דִּבְרֵ֥י
בָלָֽק׃ ישראל וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵיהֶ֗ם לִ֤ינוּ פֹה֙ הַלַּ֔יְלָה וַהֲשִׁבֹתִ֤י אֶתְכֶם֙ דָּבָ֔ר כַּאֲשֶׁ֛ר יְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה
אֵלָ֑י וַיֵּשְׁב֥וּ שָׂרֵֽי־מוֹאָ֖ב עִם־בִּלְעָֽם׃ וַיָּבֹ֥א אֱלֹהִ֖ים אֶל־בִּלְעָ֑ם וַיֹּ֕אמֶר מִ֛י הָאֲנָשִׁ֥ים הָאֵ֖לֶּה
עִמָּֽךְ׃ וַיֹּ֥אמֶר בִּלְעָ֖ם אֶל־הָאֱלֹהִ֑ים בָּלָ֧ק בֶּן־צִפֹּ֛ר מֶ֥לֶךְ מוֹאָ֖ב שָׁלַ֥ח אֵלָֽי׃ הִנֵּ֤ה הָעָם֙ הַיֹּצֵ֣א
מִמִּצְרַ֔יִם וַיְכַ֖ס אֶת־עֵ֣ין הָאָ֑רֶץ עַתָּ֗ה לְכָ֤ה קָֽבָה־לִּי֙ אֹת֔וֹ אוּלַ֥י אוּכַ֖ל לְהִלָּ֥חֶם בּ֖וֹ וְגֵרַשְׁתִּֽיו׃
וַיֹּ֤אמֶר אֱלֹהִים֙ אֶל־בִּלְעָ֔ם לֹ֥א תֵלֵ֖ךְ עִמָּהֶ֑ם לֹ֤א תָאֹר֙ אֶת־הָעָ֔ם כִּ֥י בָר֖וּךְ הֽוּא׃

פינחס וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ פִּֽינְחָ֨ס בֶּן־אֶלְעָזָ֜ר בֶּן־אַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֗ן הֵשִׁ֤יב
אֶת־חֲמָתִי֙ מֵעַ֣ל בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֔ל בְּקַנְא֥וֹ אֶת־קִנְאָתִ֖י בְּתוֹכָ֑ם וְלֹא־כִלִּ֥יתִי אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל
בְּקִנְאָתִֽי׃ לָכֵ֖ן אֱמֹ֑ר הִנְנִ֨י נֹתֵ֥ן ל֛וֹ אֶת־בְּרִיתִ֖י שָׁלֽוֹם׃ לוי וְהָ֤יְתָה לּוֹ֙ וּלְזַרְע֣וֹ אַחֲרָ֔יו
בְּרִ֖ית כְּהֻנַּ֣ת עוֹלָ֑ם תַּ֗חַת אֲשֶׁ֤ר קִנֵּא֙ לֵֽאלֹהָ֔יו וַיְכַפֵּ֖ר עַל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וְשֵׁם֩ אִ֨ישׁ יִשְׂרָאֵ֜ל
הַמֻּכֶּ֗ה אֲשֶׁ֤ר הֻכָּה֙ אֶת־הַמִּדְיָנִ֔ית זִמְרִ֖י בֶּן־סָל֑וּא נְשִׂ֥יא בֵֽית־אָ֖ב לַשִּׁמְעֹנִֽי׃ וְשֵׁ֛ם הָאִשָּׁ֥ה
הַמֻּכָּ֖ה הַמִּדְיָנִ֑ית כָּזְבִּ֣י בַת־צ֔וּר רֹ֣אשׁ אֻמּ֥וֹת בֵּֽית־אָ֛ב בְּמִדְיָ֖ן הֽוּא׃ ישראל וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה
אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ צָר֖וֹר אֶת־הַמִּדְיָנִ֑ים וְהִכִּיתֶ֖ם אוֹתָֽם׃ כִּ֣י צֹרְרִ֥ים הֵם֙ לָכֶ֔ם בְּנִכְלֵיהֶ֛ם
אֲשֶׁר־נִכְּל֥וּ לָכֶ֖ם עַל־דְּבַר־פְּע֑וֹר וְעַל־דְּבַ֞ר כָּזְבִּ֨י בַת־נְשִׂ֤יא מִדְיָן֙ אֲחֹתָ֔ם הַמֻּכָּ֥ה בְיוֹם־
הַמַּגֵּפָ֖ה עַל־דְּבַר־פְּעֽוֹר׃ וַיְהִ֖י אַחֲרֵ֣י הַמַּגֵּפָ֑ה וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה וְאֶ֧ל אֶלְעָזָ֛ר בֶּן־אַהֲרֹ֥ן
הַכֹּהֵ֖ן לֵאמֹֽר׃ שְׂא֞וּ אֶת־רֹ֣אשׁ ׀ כָּל־עֲדַ֣ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֗ל מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֛ה וָמַ֖עְלָה לְבֵ֣ית
אֲבֹתָ֑ם כָּל־יֹצֵ֥א צָבָ֖א בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ וַיְדַבֵּ֨ר מֹשֶׁ֜ה וְאֶלְעָזָ֧ר הַכֹּהֵ֛ן אֹתָ֖ם בְּעַֽרְבֹ֣ת מוֹאָ֑ב
עַל־יַרְדֵּ֥ן יְרֵח֖וֹ לֵאמֹֽר׃ מִבֶּ֛ן עֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֖ה וָמָ֑עְלָה כַּאֲשֶׁ֨ר צִוָּ֤ה יְהוָה֙ אֶת־מֹשֶׁה֙ וּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל
הַיֹּצְאִ֖ים מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

מטות וַיְדַבֵּ֤ר מֹשֶׁה֙ אֶל־רָאשֵׁ֣י הַמַּטּ֔וֹת לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר זֶ֣ה הַדָּבָ֔ר אֲשֶׁ֖ר צִוָּ֥ה יְהוָֽה׃

אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ
כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה: וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ:
וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ
כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם: וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ
כָּל־נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ כִּי־הֵנִיא אָבִיהָ
אֹתָהּ: וְאִם־הָיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ:
וְשָׁמַע אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקֻמוּ:
וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ וְהֵפֵר אֶת־נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ
אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ: לוי וְנֵדֶר אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל אֲשֶׁר־אָסְרָה
עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ: וְאִם־בֵּית אִישָׁהּ נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר עַל־נַפְשָׁהּ בִּשְׁבֻעָה:
וְשָׁמַע אִישָׁהּ וְהֶחֱרִשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא אֹתָהּ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה
עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם: וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם ׀ אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־מוֹצָא שְׂפָתֶיהָ לִנְדָרֶיהָ
וּלְאִסַּר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִישָׁהּ הֲפֵרָם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ: ישראל כָּל־נֵדֶר וְכָל־שְׁבֻעַת
אִסָּר לְעַנֹּת נָפֶשׁ אִישָׁהּ יְקִימֶנּוּ וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ: וְאִם־הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ מִיּוֹם
אֶל־יוֹם וְהֵקִים אֶת־כָּל־נְדָרֶיהָ אוֹ אֶת־כָּל־אֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר עָלֶיהָ הֵקִים אֹתָם כִּי־הֶחֱרִשׁ
לָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ: וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא אֶת־עֲוֺנָהּ: אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין־אָב לְבִתּוֹ בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ:

מסעי אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצִבְאֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן:
וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם: וַיִּסְעוּ
מֵרַעְמְסֵס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי כָּל־מִצְרָיִם: לוי וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֵת אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה
בָּהֶם כָּל־בְּכוֹר וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה יְהוָה שְׁפָטִים: וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וַיַּחֲנוּ
בְּסֻכֹּת: וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר: ישראל וַיִּסְעוּ מֵאֵתָם וַיָּשָׁב
עַל־פִּי הַחִירֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בַּעַל צְפוֹן וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי מִגְדֹּל: וַיִּסְעוּ מִפְּנֵי הַחִירֹת וַיַּעַבְרוּ
בְתוֹךְ־הַיָּם הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַּר אֵתָם וַיַּחֲנוּ בְּמָרָה: וַיִּסְעוּ מִמָּרָה
וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וּבְאֵילִם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם: וַיִּסְעוּ
מֵאֵילִם וַיַּחֲנוּ עַל־יַם־סוּף:

דברים אלה הדברים אשר דבר משה אל־כל־ישראל בעבר הירדן במדבר
בערבה מול סוף בין־פארן ובין־תפל ולבן וחצרת ודי זהב: אחד עשר יום מחרב דרך
הר־שעיר עד קדש ברנע: ויהי בארבעים שנה בעשתי־עשר חדש באחד לחדש דבר
משה אל־בני ישראל ככל אשר צוה יהוה אתו אלהם: לוי אחרי הכתו את סיחן
מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר־יושב בעשתרת באדרעי:
בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את־התורה הזאת לאמר: יהוה אלהינו
דבר אלינו בחרב לאמר רב־לכם שבת בהר הזה: פנו | וסעו לכם ובאו הר האמרי
ואל־כל־שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון
עד־הנהר הגדל נהר־פרת: ישראל ראה נתתי לפניכם את־הארץ באו ורשו את־
הארץ אשר נשבע יהוה לאבתיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם
אחריהם: ואמר אלכם בעת ההוא לאמר לא־אוכל לבדי שאת אתכם: יהוה אלהיכם
הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב: יהוה אלהי אבותכם יסף עליכם ככם
אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם:

ואתחנן ואתחנן אל־יהוה בעת ההוא לאמר: אדני יהוה אתה החלות להראות
את־עבדך את־גדלך ואת־ידך החזקה אשר מי־אל בשמים ובארץ אשר־יעשה
כמעשיך וכגבורתך: אעברה־נא ואראה את־הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר
הטוב הזה והלבנן: לוי ויתעבר יהוה בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר יהוה אלי
רב־לך אל־תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה: עלה | ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפנה
ותימנה ומזרחה וראה בעיניך כי־לא תעבר את־הירדן הזה: וצו את־יהושע וחזקהו
ואמצהו כי־הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את־הארץ אשר תראה: ונשב
בגיא מול בית פעור: ועתה ישראל שמע אל־החקים ואל־המשפטים אשר אנכי
מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את־הארץ אשר יהוה אלהי
אבתיכם נתן לכם: לא תספו על־הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו
לשמר את־מצות יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם: עיניכם הראות את
אשר־עשה יהוה בבעל פעור כי כל־האיש אשר הלך אחרי בעל־פעור השמידו יהוה
אלהיך מקרבך: ואתם הדבקים ביהוה אלהיכם חיים כלכם היום: ישראל ראה |
למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יהוה אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר

אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי
הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם־חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה:
כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כַּיהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו: וּמִי גּוֹי
גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם
הַיּוֹם:

עקב וְהָיָה | עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהֹוָה
אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ: וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ
פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ: בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר
וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ: וְהֵסִיר יְהֹוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא
יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ: וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ
לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ: כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ
רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם: לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת
אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־מִצְרָיִם: הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ
וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהֹוָה
אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם: וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ
בָּם עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ: לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ
אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא: לוי וְנָשַׁל יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל
כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה: וּנְתָנָם יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה
גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם: וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב
אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם: פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב
עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא: וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה
אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ | תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב | תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם הוּא: כָּל־הַמִּצְוָה
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֵיכֶם: וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכֲךָ יְהֹוָה
אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ
הֲתִשְׁמֹר מִצְוֺתָו אִם־לֹא: וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן

אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא פִי־יְהוָה
יִחְיֶה הָאָדָם: ישראל שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה:
וְיָדַעְתָּ עִם־לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ: וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוֺת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וּלְיִרְאָה אֹתוֹ: כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה
אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר: אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה
וְרִמּוֹן אֶרֶץ־זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ: אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־תֶחְסַר כֹּל
בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת: וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ:

ראה רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה: אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ
אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם: וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ
אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי
אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם: וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה
בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִים וְאֶת־הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל:
הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל
הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה: כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ: לוי וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת
אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם: אֵלֶּה הַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ
כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה: אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר
עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל־
הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן: וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם
תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת־שְׁמָם מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא: לֹא־
תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם: כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־
שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה: ישראל וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה
עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם וּבְכֹרֹת
בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם: וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם אַתֶּם
וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ

כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו׃ כִּי לֹא־בָאתֶם עַד־עָתָּה אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְהֹוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל
אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח׃
שופטים שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ
וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק׃ לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי
הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם׃ צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ לוי לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח
יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ׃ וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ׃
לֹא־תִזְבַּח לַיהֹוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהֹוָה
אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה
אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהֹוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ׃ וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים
וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי׃ וְהֻגַּד־לְךָ
וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל׃
וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה
אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ׃ עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ
שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד׃ יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה
לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט
בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר
יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר
יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהֹוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃
ישראל עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר
מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ
אֶל־הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ
הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃ וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן עוֹד׃
כי תצא כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ׃ וְרָאִיתָ
בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה׃ וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ

וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ׃ וְהֵסִירָה אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה
בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה
לְךָ לְאִשָּׁה׃ וְהָיָה אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף
לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ לוי כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה
וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה׃ וְהָיָה בְּיוֹם
הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־
הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר׃ כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא
לוֹ כִּי־הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה׃ ישראל כִּי־יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה
אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃ וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ
וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ׃ וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה
אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃ וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃

כי תבוא וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ
בָּהּ׃ וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית ׀ כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ וּבָאתָ
אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃ לוי וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ
וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי
וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב׃ וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים
וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה׃ וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ
וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃ וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה
וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים׃ וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי
יְהוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב
אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ׃ ישראל כִּי
תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי
לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ׃ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי

הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי
לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֺתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי: לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא
וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי: הַשְׁקִיפָה
מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ
כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:

נצבים אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם
וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל: טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד
שֹׁאֵב מֵימֶיךָ: לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ
הַיּוֹם: לוי לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם ׀ לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ
וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת
אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת: כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם: ישראל כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־
יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם: וַתִּרְאוּ אֶת־
שִׁקּוּצֵיהֶם וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם: פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה
אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי
הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה: וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת
וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה
אֶת־הַצְּמֵאָה: לֹא־יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא
וְרָבְצָה בּוֹ כָּל־הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהוָה אֶת־שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם:
וְהִבְדִּילוֹ יְהוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה
הַזֶּה: וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ
רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת־תַּחֲלֻאֶיהָ אֲשֶׁר־חִלָּה יְהוָה בָּהּ: גָּפְרִית וָמֶלַח
שְׂרֵפָה כָל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם
וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִם אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ: וְאָמְרוּ כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה
יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה: וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים
אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם: וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּאָרֶץ

הַהִוא לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה: וַיִּתְּשֵׁם יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה: הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת:

וילך וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא | עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: לוי וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם: וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם: חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ: ישראל וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם: וַיהוָה הוּא | הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת: וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ | שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת: בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם: הַקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:

האזינו הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי: יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב: כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ: לוי הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא: שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל: הַ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ: ישראל זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֵּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ: בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם

יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ: יִמְצָאֵהוּ
בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ: כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ
עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ: יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל
נֵכָר:

וזאת הברכה וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי
מוֹתוֹ: וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ
מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ: אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ:
תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב: וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד
שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר: וְזֹאת לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה
קוֹל יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה: לוי וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ
וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה: הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ
לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ:
יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ: בָּרֵךְ
יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן: לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד
יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן: ישראל וּלְיוֹסֵף אָמַר
מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת: וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ
וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים: וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם: וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן
שֹׁכְנִי סְנֶה תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו: בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם
קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה:

הגבהת ספר התורה וגלילתו

לאחר העולה השלישי מזמין הגבאי את מי שיגביה את הספר ואת מי שיגלול אותו להתקרב אל השולחן. המגביה [מעוטף בטלית] מרים את הספר ופורש אותו לעיני הקהל כולו. הציבור קם על רגליו, מביט על ספר התורה הפרוש [ורבים נוהגים להצביע לכיוונו בזרת יד ימין ולאחר מכן לנשק אותה] ואומר:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, דברים ד, מד
עַל פִּי יהוה בְּיַד מֹשֶׁה. במדבר ט, כג

המגביה מתיישב כשספר התורה בידו והגולל כורך את הספר ושם עליו את קישוטיו. באותו זמן אומר הקהל:

הַלְלוּיָהּ, אוֹדֶה יהוה בְּכָל לֵבָב, בְּסוֹד יְשָׁרִים וְעֵדָה: תהלים קיא
גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי יהוה, דְּרוּשִׁים לְכָל חֶפְצֵיהֶם:
הוֹד וְהָדָר פָּעֳלוֹ, וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד:
זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאֹתָיו, חַנּוּן וְרַחוּם יהוה:
טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו, יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ:
כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ, לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם:
מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת וּמִשְׁפָּט, נֶאֱמָנִים כָּל פִּקּוּדָיו:
סְמוּכִים לָעַד לְעוֹלָם, עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת וְיָשָׁר:

■ **בסוד ישרים ועדה:** בקהל אנשים ישרים שנועדו יחדיו. **דרושים לכל חפציהם:** מצויים לכל מי שמבקש אותם. **זכר:** שם וזכרון. **טרף:** מזון, פרנסה. **נחלת גוים:** כינוי לארץ ישראל, שהיתה נחלתם של עמים שונים עד שניתנה לישראל. **פקודיו:** מצוותיו. **סמוכים:** עומדים איתנים.

הללויה אודה ה' וכו': אמירת מזמור אלפביתי זה [והמזמור האלפביתי הבא בעקבותיו] איננה כלולה במעמד קריאת התורה של שחרית. על פי מקורות אחדים נהגו בתקופת התלמוד והגאונים לקרוא במנחה של שבת גם בספרי הכתובים [תלמוד בבלי, שבת קטז ע"ב ועוד], וזאת כדי לעסוק בכל שבת ושבת בכל חלקיו של התנ"ך: תורה ונביאים בשחרית, וספרי כתובים במנחה [והשווה לעיל הפירוש לתפילת "ובא לציון", עמ' 282 ואילך]. לפי זה יכול להיות שאמירת תהלים קיא–קיב היא שריד למנהג זה, אף שהיא מתועדת רק במאות השנים האחרונות.

פְּדוּת שָׁלַח לְעַמּוֹ, צִוָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ, קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ:
רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יהוה, שֵׂכֶל טוֹב לְכָל עֹשֵׂיהֶם, תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד:

ויש האומרים גם את המזמור הבא:

הַלְלוּיָהּ, אַשְׁרֵי אִישׁ יָרֵא אֶת יהוה, בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ מְאֹד: תהלים קיב
גִּבּוֹר בָּאָרֶץ יִהְיֶה זַרְעוֹ, דּוֹר יְשָׁרִים יְבֹרָךְ:
הוֹן וָעֹשֶׁר בְּבֵיתוֹ, וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד:
זָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹר לַיְשָׁרִים, חַנּוּן וְרַחוּם וְצַדִּיק:
טוֹב אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה, יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט:
כִּי לְעוֹלָם לֹא יִמּוֹט, לְזֵכֶר עוֹלָם יִהְיֶה צַדִּיק:
מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא, נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּיהוה:
סָמוּךְ לִבּוֹ לֹא יִירָא, עַד אֲשֶׁר יִרְאֶה בְצָרָיו:
פִּזַּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים, צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד, קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד:
רָשָׁע יִרְאֶה וְכָעָס, שִׁנָּיו יַחֲרֹק וְנָמָס, תַּאֲוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד:

יש הנוהגים לערוך כאן טכס אשכבה קצר לנפטרים שיום הזכרון שלהם חל ביום השבת או בשבוע הקרוב. את הקטע אומר הגבאי, החזן או אחד המתפללים:

אֵל מָלֵא רַחֲמִים, שׁוֹכֵן בַּמְּרוֹמִים, הַמְצֵא מְנוּחָה נְכוֹנָה עַל כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה,

---

שכל טוב לכל עשיהם: קיום מצוות האל מכבד את המאמין, כמראה המוצא חן בעיני המביטים בו. ■ **יכלכל דבריו במשפט:** הנוהג בכל ענייניו על פי דין צדק. **סמוך:** בוטח [בה']. **יראה בצריו:** יראה במפלת אויביו. **פזר:** נתינה ברוחב יד ולב. **קרנו תרום:** יזכה לכוח ולגדולה. **ונמס:** יכלה. ■ **מנוחה נכונה:** שלוה של אמת.

אל מלא רחמים: באשכנז של ימי הביניים, לאחר מסעי הצלב, החל המנהג לומר תפילות לזכר הנפטרים. תפילת "אל מלא רחמים" – שעיקרה הבקשה שהנפטר "ינוח בשלום על משכבו", "על [ויש גורסים: תחת] כנפי השכינה" – נתחברה ככל הנראה במאה הי"ז [ואולי בעקבות גזירות ת"ח ות"ט]. תפילה זו נאמרת גם

בְּמַעֲלוֹת קְדוֹשִׁים וּטְהוֹרִים כְּזֹהַר הָרָקִיעַ מַזְהִירִים, לְנִשְׁמַת

[פלוני בן פלוני] שֶׁהָלַךְ לְעוֹלָמוֹ, בַּעֲבוּר שֶׁאָנוּ מִתְפַּלְּלִים בְּעַד הַזְכָּרַת נִשְׁמָתוֹ, בְּגַן עֵדֶן תְּהֵא מְנוּחָתוֹ. לָכֵן בַּעַל הָרַחֲמִים יַסְתִּירֵהוּ בְּסֵתֶר כְּנָפָיו לְעוֹלָמִים, וְיִצְרוֹר בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֶת נִשְׁמָתוֹ, יהוה הוּא נַחֲלָתוֹ, וְיָנוּחַ בְּשָׁלוֹם עַל מִשְׁכָּבוֹ, וְנֹאמַר אָמֵן. [אמן]

[פלונית בת פלוני] שֶׁהָלְכָה לְעוֹלָמָהּ, בַּעֲבוּר שֶׁאָנוּ מִתְפַּלְּלִים בְּעַד הַזְכָּרַת נִשְׁמָתָהּ, בְּגַן עֵדֶן תְּהֵא מְנוּחָתָהּ. לָכֵן בַּעַל הָרַחֲמִים יַסְתִּירֶהָ בְּסֵתֶר כְּנָפָיו לְעוֹלָמִים, וְיִצְרוֹר בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֶת נִשְׁמָתָהּ, יהוה הוּא נַחֲלָתָהּ, וְתָנוּחַ בְּשָׁלוֹם עַל מִשְׁכָּבָהּ, וְנֹאמַר אָמֵן. [אמן]

החזרת ספר התורה לארון הקודש

החזן לוקח את ספר התורה בידו ואומר:

יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יהוה, כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ, תהלים קמח, יג–יד

חזן וקהל הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם:

וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ, תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו,
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ, הַלְלוּיָהּ:

מעלות: דרגה, מעמד. **ה' הוא נחלתו:** הידבקות נשמת הנפטר בשכינה היא חלקו לעולם הבא [והשווה דברים י, ט: "לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו, ה' הוא נחלתו"].

בטכס הקבורה וכאשר עולים לפקוד את הקבר. בשלושת הרגלים וביום הכיפורים נהוג לקיים טכס הזכרת נשמות כללי בבית הכנסת, וגם במסגרתו נאמרת תפילה זו.

החזן צועד לכיוון ארון הקודש ונוהגים שהציבור נושק לספר התורה. ההליכה אל הארון מלווה באמירת מזמור:

לְדָוִד מִזְמוֹר. לַיהוה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ, תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: תהלים כד
כִּי הוּא עַל יַמִּים יְסָדָהּ, וְעַל נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ:
מִי יַעֲלֶה בְהַר יהוה, וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ:
נְקִי כַפַּיִם וּבַר לֵבָב אֲשֶׁר לֹא נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁי, וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה:
יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יהוה, וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ:
זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁו, מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה:
שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם, וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד:
מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד, יהוה עִזּוּז וְגִבּוֹר, יהוה גִּבּוֹר מִלְחָמָה:
שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם, וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד:
מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד, יהוה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה:

מי שפתח את הארון להוצאת הספר חוזר ופותח אותו, מקבל את הספר מידי החזן ומחזירו למקומו. את הארון הוא סוגר לאחר אמירת הקטע הבא.

וּבְנֻחֹה יֹאמַר: שׁוּבָה יהוה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל. במדבר י, לו
קוּמָה יהוה לִמְנוּחָתֶךָ, אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ. תהלים קלב, ח-י
כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק, וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ.
בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ.

■ **יכוננה:** ביסס אותה באורח איתן. **בר לבב:** מי שלבו טהור. **לא נשא לשוא נפשי:** לא נשא את שם ה' לשוא, כלומר, "לא נשבע למרמה", כהמשך הפסוק. **זה דור דרשו וכו':** כל מי שיש בו את התכונות שנמנו עד כאן, ראוי להיכלל בדור המבקש לראות את פני ה', הם בני ישראל [הקרויים כאן בלשון קצרה "יעקב"]. **עזוז:** שכוחו אדיר.

לדוד מזמור: מזמור זה נבחר ללוות את החזרת ספר התורה אל הארון [גם בשחרית של חול] משום שהוא עוסק בין השאר בפתיחת שערים ובהופעת ה' – שני נושאים התואמים את פתיחת ארון הקודש ואת מעמדה של התורה כדברי ה'.

כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם, תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ. משלי ד, ב
עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ, וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר. משלי ג, יח
דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם. משלי ג, יז
הֲשִׁיבֵנוּ יהוה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה, חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם. איכה ה, כא

	חצי קדיש	תרגום:
חזן	יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל	אָמֵן.	[אמן]
חזן	בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	בעולם שברא כרצונו וימליך מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל	אָמֵן.	[אמן]
חזן	בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן.	בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב, ואמרו אמן.
קהל וחזן	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים].
חזן	יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.	יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמו של הקדוש ברוך הוא.
קהל	אָמֵן.	[אמן]
חזן	לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה: לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא] וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	למעלה מכל הברכות [בשבת שובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות] והשירות, התשבחות והנחמות, הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן]

חצי קדיש: חוליית מעבר מקריאת התורה לתפילת העמידה. ראה עמ' 205.

תפילת העמידה בלחש

פסוקי מבוא

נוהגים לפסוע שלוש פסיעות קטנות אחורנית ולאחריהן שלוש פסיעות קטנות קדימה, תוך אמירת שני הפסוקים הבאים בלחש:

כִּי שֵׁם יהוה אֶקְרָא, הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ: דברים לב, ג

אֲדֹנָי, שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: תהלים נא, יז

את תפילת העמידה נוהגים לומר כשהרגליים צמודות זו לזו, והעיניים עצומות או מרוכזות בסידור התפילה.

שלוש ברכות ראשונות

[א] ברכת אבות

קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב,
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן,
גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים, קוֹנֵה הַכֹּל,
וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילה כרגיל]:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים, מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים, וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים.

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן. קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מָגֵן אַבְרָהָם.

תפילת העמידה: על ארבע תפילות העמידה של שבת ראה עמ' 76–77. בכל אחת מהן שבע ברכות: שלוש ראשונות ושלוש אחרונות הזהות לאלה הנאמרות גם בימות החול, וכן ברכה אמצעית, הקרויה "קדושת היום", והיא מנוסחת באופן שונה בכל אחת מארבע העמידות. זו של מנחה נדונה להלן, עמ' 328.

[ב] ברכת גבורות

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי, מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ,

בקיץ אומרים: מוֹרִיד הַטָּל | בחורף אומרים: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד, מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים,
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים,
וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר.
מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ,
מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילה כרגיל]:
מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמָן, זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְחַיֵּה הַמֵּתִים.

[ג] ברכת קדושת ה'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ, וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה,
כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָאֵל הַקָּדוֹשׁ.

בשבת שובה חותמים את הברכה בנוסח זה [ומי ששכח ולא עשה כן – יתחיל את תפילת העמידה מראשיתה]:
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ.

[ד] ברכת קדושת היום

אַתָּה אֶחָד וְשִׁמְךָ אֶחָד
וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל, גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ.
תִּפְאֶרֶת גְּדֻלָּה וַעֲטֶרֶת יְשׁוּעָה,
יוֹם מְנוּחָה וּקְדֻשָּׁה לְעַמְּךָ נָתָתָּ.
אַבְרָהָם יָגֵל, יִצְחָק יְרַנֵּן, יַעֲקֹב וּבָנָיו יָנוּחוּ בוֹ.
מְנוּחַת אַהֲבָה וּנְדָבָה, מְנוּחַת אֱמֶת וֶאֱמוּנָה,
מְנוּחַת שָׁלוֹם וְשַׁלְוָה וְהַשְׁקֵט וָבֶטַח,
מְנוּחָה שְׁלֵמָה שֶׁאַתָּה רוֹצֶה בָּהּ,
יַכִּירוּ בָנֶיךָ וְיֵדְעוּ כִּי מֵאִתְּךָ הִיא מְנוּחָתָם,
וְעַל מְנוּחָתָם יַקְדִּישׁוּ אֶת שְׁמֶךָ.

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ.

■ **גוי אחד:** עם יחיד ומיוחד. **מנוחת ... נדבה:** מנוחה של ברכה ושפע. **רוצה בה:** מקבל אותה ברצון. **ועל מנוחתם:** ועל ידי המנוחה שהם נחים.

ברכת קדושת היום: חלקה הראשון של הברכה האמצעית, הרביעית, מתחלף בכל אחת מתפילות העמידה של שבת [ערבית, שחרית, מוסף ומנחה]. במנחה הוא עוסק בעיקר בנושא מנוחת השבת וקדושתה: בעולם הזה ואף בעולמות אחרים ולעתיד לבוא. בניגוד לשאר ברכות קדושת היום, בזו של מנחה לא נמצא ציטוט של פסוקים מן התורה. בנוסחים מתקופת הגאונים נהגו לצטט במסגרת הברכה הזו את דברי ה' למשה לאחר חטא העגל: "פני ילכו והניחותי לך" [שמות לג, יד], פסוק שנדרש כמדבר במנוחה, מנוחת השבת, אשר בזכותה מחל ה' לעם ישראל על חטאו הגדול. עם הזמן לא הובן הקשר בין הפסוק מספר שמות לבין תפילת השבת והוא נשמט ממנה.

אתה אחד ושמך אחד: ביסוד הדברים נבואתו של זכריה: "והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" [יד, ט], וכוונת הדברים להדגיש את ההכרה בהיות ה' אחד ויחיד.

אלהינו ואלהי אבותינו וכו': חלקה השני של ברכת קדושת היום זהה בעקרון בכל תפילות העמידה

קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ,
שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ,
וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת.
וְהַנְחִילֵנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבְּתוֹת קָדְשֶׁךָ,
וְיָנוּחוּ בָם כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת.

שלוש ברכות אחרונות

[ה] ברכת העבודה

רְצֵה, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה,
וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ,
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן,
וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

בראש חודש מוסיפים [ומי ששכח לעשות זאת, ונזכר קודם שסיים את תפילת העמידה – יתחיל את ברכת העבודה מחדש; מי ששכח ונזכר לאחר שסיים את העמידה כולה – יחזור ויאמר את כל תפילת העמידה מחדש]:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבוֹא וְיַגִּיעַ, וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע, וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ, וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ, וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ, וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה, לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה.

של שבת, אך במקום מה שנאמר בערבית, "וינוחו בה" [בשבת], או בשחרית ומוסף, "וינוחו בו" [ביום השבת], נאמר כאן "וינוחו בם" [בימות השבת]. מקור השינוי בתפיסות של תורת הסוד, הרואה את הזכרת השבתות ואת צורת הריבוי "בם" כמכוונות לא רק אל ימי השבת אלא גם אל חלק מן הספירות שבעולם העליון.

זָכְרֵנוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה,
וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה,
וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים.
וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ,
כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן.

[ו] ברכת ההודאה

קידה מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ,
שָׁאַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד,
צוּר חַיֵּינוּ, מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר.
נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ,
עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ,
וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ,
וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ,
וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת, עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם.
הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ, וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ,
כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ.

בחנוכה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת
וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.
בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו, כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה

עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם, רַבְתָּ אֶת רִיבָם, דַּנְתָּ אֶת דִּינָם, נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם, מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים, וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים, וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים, וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים, וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ, וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ, וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ, וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ, וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ, וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ, לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל.

בשושן פורים מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.

בִּימֵי מָרְדֳּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה, כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע, בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר, הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר, וּשְׁלָלָם לָבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ, וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ, וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ.

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וּכְתֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ.

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה,
וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב,
הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה, הָאֵל הַטּוֹב.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת.

[ז] ברכת השלום

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה, חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים,
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.
בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ,
כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד,
וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.
וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת כָּל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ.

בשבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

בְּסֵפֶר חַיִּים, בְּרָכָה וְשָׁלוֹם, וּפַרְנָסָה טוֹבָה, וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת, יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת, נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ,
אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם.

תוספות בסיום תפילת העמידה

יִהְיוּ לְרָצוֹן, אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ, יהוה צוּרִי וְגֹאֲלִי. תהלים יט, טו
אֱלֹהַי, נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה, וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תלמוד בבלי ברכות יז ע"א
תִדֹּם, וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ, וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף
נַפְשִׁי. וְכָל הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה, מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל
מַחֲשַׁבְתָּם.

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁלֹּא תַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עָלַי
וְלֹא קִנְאָתִי עַל אֲחֵרִים, וְשֶׁלֹּא אֶכְעוֹס הַיּוֹם וְשֶׁלֹּא אַכְעִיסֶךָ, וְתַצִּילֵנִי מִיֵּצֶר
הָרָע, וְתֵן בְּלִבִּי הַכְנָעָה וַעֲנָוָה. מַלְכֵּנוּ וֵאלֹהֵינוּ יַחֵד שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ, בְּנֵה

עִירֶךָ, יַסֵּד בֵּיתֶךָ וְשַׁכְלֵל הֵיכָלֶךָ, וְקַבֵּץ קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת, וּפְדֵה צֹאנֶךָ וְשַׂמַּח
עֲדָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ, עֲשֵׂה
לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ, הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי. תהלים ס, ז
יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ, יהוה צוּרִי וְגֹאֲלִי. תהלים יט, טו

נוהגים לפסוע שלוש פסיעות קטנות אחורנית, לקוד קידה לצד שמאל, לצד ימין ולפנים, ולאחר מכן לפסוע שלוש פסיעות קטנות קדימה ולומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה אומרים: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל
כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

וממשיכים ואומרים:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁיִּבָּנֶה משנה אבות ה, כג
בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה
כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת.
וְעָרְבָה לַיהוה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם, מלאכי ג, ד
כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת.

חזרת החזן על תפילת העמידה

פסוקי מבוא

כִּי שֵׁם יהוה אֶקְרָא, הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ: דברים לב, ג
אֲדֹנָי, שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: תהלים נא, יז

שלוש ברכות ראשונות

[א] ברכת אבות

קידה **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,**
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב,
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן,
גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים, קוֹנֵה הַכֹּל,
וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה.

בשבת שובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים, מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים, וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים.

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מָגֵן אַבְרָהָם.

[ב] ברכת גבורות

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי, מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ,

בקיץ אומר החזן: מוֹרִיד הַטָּל | בחורף אומר החזן: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד, מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים,
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים,
וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר.

מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ,
מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה.

בשבת שובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמָן, זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְחַיֵּה הַמֵּתִים. עמידה

[ג] קדושה

קהל וחזן נְקַדִּישְׁךָ וְנַעֲרִיצְךָ כְּנֹעַם שִׂיחַ סוֹד שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ, הַמְשַׁלְּשִׁים לְךָ
קְדֻשָּׁה, כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ, וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: ישעיה ו, ג

נוהגים להתרומם מעט על קצות האצבעות שלוש פעמים בשעת אמירת "קדוש קדוש קדוש".

קהל וחזן קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יהוה צְבָאוֹת, מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ.
לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:
קהל וחזן בָּרוּךְ כְּבוֹד יהוה מִמְּקוֹמוֹ. יחזקאל ג, יב
וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:
קהל וחזן יִמְלֹךְ יהוה לְעוֹלָם, אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר, הַלְלוּיָהּ. תהלים קמו, י
חזן אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ, וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה,
כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָאֵל הַקָּדוֹשׁ. ישיבה

בשבת שובה חותם החזן את הברכה: בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ.

קדושה: על הקדושה, ענייניה ותולדותיה ראה עמ' 190.

[ד] ברכת קדושת היום

אַתָּה אֶחָד וְשִׁמְךָ אֶחָד
וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל, גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ.
תִּפְאֶרֶת גְּדֻלָּה וַעֲטֶרֶת יְשׁוּעָה,
יוֹם מְנוּחָה וּקְדֻשָּׁה לְעַמְּךָ נָתָתָּ.
אַבְרָהָם יָגֵל, יִצְחָק יְרַנֵּן, יַעֲקֹב וּבָנָיו יָנוּחוּ בוֹ.
מְנוּחַת אַהֲבָה וּנְדָבָה, מְנוּחַת אֱמֶת וֶאֱמוּנָה,
מְנוּחַת שָׁלוֹם וְשַׁלְוָה וְהַשְׁקֵט וָבֶטַח,
מְנוּחָה שְׁלֵמָה שֶׁאַתָּה רוֹצֶה בָּהּ,
יַכִּירוּ בָנֶיךָ וְיֵדְעוּ כִּי מֵאִתְּךָ הִיא מְנוּחָתָם,
וְעַל מְנוּחָתָם יַקְדִּישׁוּ אֶת שְׁמֶךָ.

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ.
קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ,
שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ,
וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת.
וְהַנְחִילֵנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבְּתוֹת קָדְשֶׁךָ,
וְיָנוּחוּ בָם כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת.

שלוש ברכות אחרונות

[ה] ברכת העבודה

רְצֵה, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה,
וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ,

וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן,
וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

בראש חודש מוסיף החזן:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבוֹא וְיַגִּיעַ, וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע, וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ, וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ, וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ, וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה, לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. זָכְרֵנוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה [אמן] וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה [אמן] וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים [אמן]. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ, כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן.

בשעה שהחזן אומר את חלקה הראשון של ברכת ההודאה אומר הקהל "מודים דרבנן".

[ו] ברכת ההודאה

קידה **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ**, שָׁאַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד, צוּר חַיֵּינוּ, מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ, עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ, וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ, וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ, וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת, עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ, וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ, כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ.

"מודים דרבנן"

קידה **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ**, שָׁאַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר, יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם, עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ, בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת.

בחנוכה מוסיף החזן:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו, כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם, רַבְתָּ אֶת רִיבָם, דַּנְתָּ אֶת דִּינָם, נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם, מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים, וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים, וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים, וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים, וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ, וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ, וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ, וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ, וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ, וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ, לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל.

בשושן פורים מוסיף החזן:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה, כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע, בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר, הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר, וּשְׁלָלָם לָבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ, וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ, וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ.

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בשבת שובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

וּכְתֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ.

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה,
וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב,
הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה, הָאֵל הַטּוֹב.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת.

[ז] ברכת השלום

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה, חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים,
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.
בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ,
כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד,
וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.
וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת כָּל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ.

בשבת שובה אומר הקהל ואחר כך החזן:

בְּסֵפֶר חַיִּים, בְּרָכָה וְשָׁלוֹם, וּפַרְנָסָה טוֹבָה, וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת, יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת, נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ,
אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם.

בדרך כלל אומרים הקהל והחזן גם את שלושת הפסוקים הבאים:

צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי אֵל, מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה, אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יהוה: תהלים לו, ז
וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד מָרוֹם, אֲשֶׁר עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת, אֱלֹהִים, מִי כָמוֹךָ: תהלים עא, יט
צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: תהלים קיט, קמב

■ **צדקתך כהררי אל וכו':** הצדקה שעושה ה' עם הצדיקים, והמשפט שהוא מעניש בו את הרשעים, הם נשגבים מבינתו של האדם כהרים האדירים וכתהום שאין לה גבול.

צדקתך וכו': אפשר להבין את הפסוקים כמצדיקים את דינו של ה'. אמירתם ידועה מתקופת הגאונים ויסודה במסורת, שלפיה נפטר משה רבנו במנחה של שבת, והמתפללים מצדיקים עליו את הדין בשעה זו בכל שבת. אמירת פסוקי "צדקתך" תלויה בתאריך העברי של השבת ובשאלה אם היו אומרים בתאריך זה "תחנון", לו חל ביום חול. ה"תחנון" הוא אוסף של קטעים ותחינות שנאמר במרבית ימות החול במסגרת תפילות שחרית ומנחה [אבל לא במנחה של ערב שבת], אך בימים שונים בשנה אין הוא נאמר: ראש חודש, חנוכה, ועוד. פסוקי "צדקתך" נתפסו כמעין תחליף ל"תחנון", ועל כן אין הם נאמרים בימים הנזכרים לעיל ובדומיהם.

קדיש שלם

חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.
קהל אָמֵן.
חזן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.
קהל אָמֵן.
חזן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל וחזן אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.
חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.
קהל אָמֵן.
חזן לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.
חזן תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא, וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.
חזן יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.
חזן עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל,
וְאִמְרוּ אָמֵן. קהל אָמֵן.

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
[אמן]
בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
[אמן]
בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.
[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים]
יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.
[אמן]
למעלה מכל הברכות [בשבת שובה:
למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
[אמן]
תתקבל תפילתם ובקשתם של כל בית
ישראל לפני אביהם שבשמים, ואמרו אמן.
[אמן]
יהי שלום רב מן השמים וחיים טובים
עלינו ועל כל ישראל, ואמרו אמן.
[אמן]

קדיש שלם: ראה עמ' 205.

עמידה

עָלֵינוּ

לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל,
לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית,
שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת,
וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה,
שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם,
שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק וּמִתְפַּלְּלִים אֶל אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ,
וַאֲנַחְנוּ קידה כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.
שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ,
וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל,
וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים.
הוּא אֱלֹהֵינוּ, אֵין עוֹד.
אֱמֶת מַלְכֵּנוּ, אֶפֶס זוּלָתוֹ,
כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ:
וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ, דברים ד, לט
כִּי יהוה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת, אֵין עוֹד.
וְעַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ,
לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ,
לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן,
לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי.
וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ, לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ.

עלינו לשבח: על תפילת סיום זו ראה עמ' 269.

יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל,
כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ, תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן.
לְפָנֶיךָ יהוה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ,
וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ,
וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עֹל מַלְכוּתֶךָ,
וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד.
כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד,
כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. שמות טו, יח
חזן וְנֶאֱמַר: וְהָיָה יהוה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, זכריה יד, ט
בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יהוה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד.

יש נוהגים לומר אחרי "עלינו" פסוקים אלה:

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא: משלי ג, כה
עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר, דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם, כִּי עִמָּנוּ אֵל: ישעיה ח, י
וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא, וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל, ישעיה מו, ד
אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט:

	קדיש יתום	תרגום:
האבלים	יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל	אָמֵן.	[אמן.]
האבלים	בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	בעולם שברא כרצונו וימליך מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל	אָמֵן.	[אמן.]

קדיש יתום: ראה עמ' 205.

אבלים בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן.

בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל, במהרה ובזמן קרוב, ואמרו אמן.

קהל ואבלים אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים].

אבלים יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמו של הקדוש ברוך הוא.

קהל אָמֵן.

[אמן].

אבלים לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בשבת שובה: לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא] וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.

למעלה מכל הברכות [בשבת שובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות] והשירות, התשבחות והנחמות, הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.

קהל אָמֵן.

[אמן].

אבלים יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

יהי שלום רב מן השמים וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל, ואמרו אמן.

קהל אָמֵן.

[אמן].

אבלים עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בשבת שובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

מראש חודש אלול ועד הושענא רבה מוסיפים ואומרים:

לְדָוִד. יהוה אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא, יהוה מָעוֹז חַיַּי מִמִּי אֶפְחָד: בִּקְרֹב עָלַי מְרֵעִים לֶאֱכֹל אֶת בְּשָׂרִי צָרַי וְאֹיְבַי לִי, הֵמָּה כָשְׁלוּ וְנָפָלוּ: אִם תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה לֹא יִירָא לִבִּי, תהלים כז

לדוד ה' אורי וישעי: על אמירת מזמור זה ולביאורו ראה עמ' 211.

אִם תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ:
אַחַת שָׁאַלְתִּי מֵאֵת יהוה אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ, שִׁבְתִּי בְּבֵית יהוה כָּל יְמֵי חַיַּי,
לַחֲזוֹת בְּנֹעַם יהוה וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ:
כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֻכֹּה בְּיוֹם רָעָה, יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ, בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי:
וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה,
אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַיהוה:
שְׁמַע יהוה קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי:
לְךָ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי, אֶת פָּנֶיךָ יהוה אֲבַקֵּשׁ:
אַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי אַל תַּט בְּאַף עַבְדֶּךָ עֶזְרָתִי הָיִיתָ,
אַל תִּטְּשֵׁנִי וְאַל תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי:
כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי, וַיהוה יַאַסְפֵנִי:
הוֹרֵנִי יהוה דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר, לְמַעַן שׁוֹרְרָי:
אַל תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי, כִּי קָמוּ בִי עֵדֵי שֶׁקֶר וִיפֵחַ חָמָס:
חזן לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב יהוה בְּאֶרֶץ חַיִּים:
קַוֵּה אֶל יהוה חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ, וְקַוֵּה אֶל יהוה:

האבלים אומרים קדיש יתום [לעיל, עמ' 342].

בבתי כנסת רבים נוהגים לסיים כאן את תפילת מנחה. החל בשבת "בראשית" [היא השבת הראשונה אחרי שמחת תורה] ועד לשבת הקודמת ל"שבת הגדול" [שהיא השבת שלפני חג הפסח] יש הממשיכים ואומרים קבוצה של מזמורי תהלים: מזמור קד [שראשיתו במילים "ברכי נפשי" [לעיל עמ' 209]] ומזמורי "שיר המעלות" [תהלים קכ-קלד]. מן השבת שאחרי הפסח ועד לראש השנה [או עד לחג השבועות] יש הלומדים בכל שבת [ביחידות או בצוותא] פרק אחד מפרקי אבות על פי סדרם. ויש אף הנוהגים לסעוד סעודה שלישית בבית הכנסת.

"ברכי נפשי" ומזמורי "שיר המעלות": המנהג לומר מזמורים אלה אחרי מנחה של שבת מוכר רק מספרות ימי-הביניים, ונראה שעיקרו ברצון למלא את הזמן הפנוי שבין מנחה לערבית בשירות ובתשבחות.

פרקי אבות

פרקי אבות: אוסף מגוון של אמרות, הגיגים ועצות, אשר קשת נושאיהם רחבה וססגונית, ושיש בהם, רובם ככולם, משום תשובה לשאלה "איזו היא דרך ישרה שיבור [=שיבחר] לו האדם?" [אבות ב, א]. "אבות" או "אבות העולם" הם כינויים מקובלים בספרות חז"ל לראשוני התנאים וממשיכי דרכם [כגון הלל ושמאי, ר' ישמעאל ור' עקיבא], הנתפשים כדמויות מופת וכמקור השראה לדורות הבאים. דבריהם של חכמים אלה נאספו אל מסכת אבות, שהיא המסכת התשיעית בסדר נזיקין - הרביעי בין שישה סדרי משנה.

שני פרקיה הראשונים של המסכת מאורגנים במסגרת היסטורית. היא נפתחת בתיאור שרשרת המסירה והקבלה של המסורת הדתית ממשה ועד לחכמי המשנה; ובהמשך מובאים מאמרים בשם מעבירי המסורת, דור אחר דור. בפרקים השלישי והרביעי של המסכת מובאים מאמרים של תנאים שונים, ללא ארגון נושאי, ספרותי או היסטורי ניכר לעין. הפרק החמישי כולל בעיקרו מאמרים הערוכים כרשימות ממוספרות. הפרק השישי איננו מן המסכת המקורית, והוא צורף אליה בשלב מאוחר.

מנהג לימוד מסכת אבות בשעת מנחה בשבת בבית הכנסת נזכר כבר בתקופת הגאונים. מתחילה היה המנהג, כנראה, ללמוד אותה במשך שבתות השנה כולה, ורק מאוחר יותר התהוו מנהגים שונים, שלפיהם הונהג לימודה רק בחלק מסוים של שבתות השנה. נראה שמנהג זה מקורו בפולמוס שניהלו הגאונים כנגד הקראים, אשר הודו בקדושתו של המקרא, אך ערערו על תוקפה וסמכותה של התורה שבעל פה. הנהגת לימודה של מסכת אבות [והשרשתה על ידי כך בציבור] היה בה משום תגובת-נגד לערעור זה; שכן במסכת זו נפרשים ערכי עולמם של חכמים, אבות המשנה והתלמוד, ומודגשת מעלתם של העוסקים בתורתם. המסכת אף נפתחת בהדגשת רציפותה של המסורת: ממשה שקיבל תורה בסיני, עד לחכמי המשנה לדורותיהם.

המסכת רבגונית מכל בחינה. מאמריה [העבריים ברובם, ורק חלקם בארמית] הם ביטויים תמציתיים, מפליאים בצמצום ניסוחם ובבהירותם, להשקפות עולם כלליות ועקרוניות. הם עוסקים בתורה ובמצוות, במשפט וברדיפת הצדק, ביחסיו של האדם עם אלהיו ובחובתו לעשות את חשבון נפשו, ביחסיו עם בני משפחתו ועם תלמידיו, עם החברה כולה ואף עם השלטון הזר.

מסכת אבות היתה מושא ללימוד, לעיון ולפרשנות מתמשכים במשך הדורות, ונתחברו עליה פירושים רבים ומגוונים עד מאוד: היסטוריים, ספרותיים ופילוסופיים. הרבה ממאמריה גם הפכו לניבים ולפתגמים בשפה העברית לדורותיה.

בשבתות שבין פסח לראש השנה [או, על פי מנהגים אחרים, בשבתות שבין פסח לשבועות] קוראים בכל שבת פרק מפרקיה של מסכת אבות, על פי סדרם. וקודם לקריאת הפרק ולאחריו אומרים קטעי משנה. לפניו אומרים את סנהדרין י, א ["כל ישראל יש להם חלק" וכו' ובמסגרתו מצוטט ישעיה ס, כא] ולאחריו את מכות ג, טז ["רבי חנניא בן עקשיא אומר" ובמסגרתו מצוטט ישעיה מב, כא]. במקום שבו לומדים את מסכת אבות בציבור ויש מניין של משתתפים, נהוג שהאבלים - בשנת האבל הראשונה - אומרים לאחר הלימוד קדיש דרבנן [לעיל, עמ' 268].

פרק ראשון

כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ, נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

א מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי וּמְסָרָהּ לִיהוֹשֻׁעַ, וִיהוֹשֻׁעַ לִזְקֵנִים, וּזְקֵנִים לִנְבִיאִים, וּנְבִיאִים מְסָרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים: הֱווּ מְתוּנִים בַּדִּין, וְהַעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה, וַעֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה:

ב שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק הָיָה מִשְּׁיָרֵי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. הוּא הָיָה אוֹמֵר: עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד: עַל הַתּוֹרָה, וְעַל הָעֲבוֹדָה, וְעַל גְּמִילוּת חֲסָדִים:

ג אַנְטִיגְנוֹס אִישׁ סוֹכוֹ קִבֵּל מִשִּׁמְעוֹן הַצַּדִּיק. הוּא הָיָה אוֹמֵר: אַל תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁים אֶת הָרַב עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, אֶלָּא הֱיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁים אֶת הָרַב שֶׁלֹּא עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, וִיהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם:

פרק ראשון: פרק זה פותח בפירוט רצף העברת המסורת ממשה, שקיבל תורה מסיני, ועד לאנשי כנסת הגדולה. מכאן ואילך מובאים מאמרים בשמותיהם של החכמים, מוסרי התורה שעל פה, לפי סדרם [משניות א–טו]. לאחר דבריהם של הלל ושמאי נפתחת חטיבה חדשה ובה מאמריהם של הנשיאים מבית הלל [טז–יח], חטיבה המסתיימת בפרק הבא.

[א] **תורה:** הכוונה כאן גם לתורה שבעל פה, ולסמכותם של הגדולים שבדור להורות, לפסוק ולחוקק על פי התורה שבכתב, שאף היא נתנה מסיני. **זקנים:** שהאריכו ימים אחרי יהושע [כגון שופטים ב, ז]. **אנשי כנסת הגדולה:** מועצת החכמים שניהלה על פי המסורת את ענייני העם בתקופת הבית השני. **הוו מתונים בדין:** פנייה לדיינים להיות זהירים ושקולים בהכרעת המשפט. **והעמידו:** למדו וטפחו. **סיג:** גדר, הוספת תקנות חדשות על מצוות התורה, תקנות המיועדות להרחיק את האדם מן האפשרות של פגיעה במצוות.

[ב] **משירי:** מן האחרונים. **על:** בזכות. **עומד:** מתקיים. **העבודה:** עבודת ה', ובעיקר הפולחן בבית המקדש.

[ג] **סוכו:** עיר ביהודה. **קבל:** למד תורה וירש את סמכות ההוראה וההנהגה. **משמשים:** משרתים. **הרב:** אדונו של העבד [ובנמשל: ה']. **על מנת לקבל פרס:** כדי לקבל שכר. **מורא שמים:** יראת ה'.

ד יוֹסֵי בֶּן־יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה וְיוֹסֵי בֶּן־יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם קִבְּלוּ מֵהֶם. יוֹסֵי בֶּן־יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה אוֹמֵר: יְהִי בֵיתְךָ בֵּית וַעַד לַחֲכָמִים, וֶהֱוֵה מִתְאַבֵּק בַּעֲפַר רַגְלֵיהֶם, וֶהֱוֵה שׁוֹתֶה בְצָמָא אֶת דִּבְרֵיהֶם:

ה יוֹסֵי בֶּן־יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם אוֹמֵר: יְהִי בֵיתְךָ פָּתוּחַ לִרְוָחָה, וְיִהְיוּ עֲנִיִּים בְּנֵי בֵיתֶךָ. וְאַל תַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה – בְּאִשְׁתּוֹ אָמְרוּ, קַל וָחֹמֶר בְּאֵשֶׁת חֲבֵרוֹ. מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל זְמַן שֶׁאָדָם מַרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה, גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ וּבוֹטֵל מִדִּבְרֵי תוֹרָה, וְסוֹפוֹ יוֹרֵשׁ גֵּיהִנֹּם:

ו יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־פְּרַחְיָה וְנִתַּאי הָאַרְבֵּלִי קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־פְּרַחְיָה אוֹמֵר: עֲשֵׂה לְךָ רַב. וּקְנֵה לְךָ חָבֵר. וֶהֱוֵי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת:

ז נִתַּאי הָאַרְבֵּלִי אוֹמֵר: הַרְחֵק מִשָּׁכֵן רָע, וְאַל תִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע, וְאַל תִּתְיָאֵשׁ מִן הַפֻּרְעָנוּת:

ח יְהוּדָה בֶּן־טַבַּאי וְשִׁמְעוֹן בֶּן־שָׁטָח קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוּדָה בֶּן־טַבַּאי אוֹמֵר: אַל תַּעַשׂ עַצְמְךָ כְּעוֹרְכֵי הַדַּיָּנִין. וּכְשֶׁיִּהְיוּ בַּעֲלֵי הַדִּין עוֹמְדִים לְפָנֶיךָ, יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ כִּרְשָׁעִים. וּכְשֶׁנִּפְטָרִים מִלְּפָנֶיךָ, יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ כְּזַכָּאִין, שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין:

[ד] **צרדה:** עיר בהרי אפרים. **בית ועד:** מקום כינוס ופגישה. **מתאבק:** יושב מתוך כבוד למרגלותיהם, על גבי הקרקע [כלומר: שוהה דרך קבע במחיצתם של חכמים, כתלמיד].

[ה] **פתוח לרוחה:** לאורחים. **באשתו אמרו וכו':** הדברים אמורים באשתו של אדם, ועל אחת כמה וכמה גם בנשותיהם של אחרים. **יורש גיהנם:** שכן סופו לבוא לידי עברה ולהיענש.

[ו] **הארבלי:** מן העיר ארבל שממערב הכנרת. **עשה לך רב:** בחר לך מורה קבוע ודבק בו. **קנה לך חבר:** השקע מאמץ כדי לזכות בחבר של אמת. **והוי דן את כל האדם לכף זכות:** כשאתה בא לשפוט את התנהגותו של אדם אחר, פרש את העובדות הנתונות מתוך הנחה שהצדק עמו.

[ז] **הרחק:** התרחק. **ואל תתיאש מן הפרענות:** אל תתייחס בביטול לכך שהרעה, שאותה עשויים לגרום מעשיך, אכן תבוא.

[ח] **אל תעש עצמך כעורכי הדינין:** הוראה היא לשופט שלא יתמוך מלכתחילה בטענותיו של אחד מן המתדיינים לפניו. **יהיו בעיניך כרשעים:** ראה כל אחד מהם כמי שאין הצדק עמו, ועל כן חקור ובדוק היטב את דבריהם. **וכשנפטרים מלפניך:** כאשר בעלי הדין עוזבים את בית הדין עם תום המשפט וקביעת הדין. **יהיו:** שני בעלי הדין גם יחד. **שקבלו עליהם את הדין:** משום שהסכימו לקיים את הכרעת בית הדין בעניינם.

ט שִׁמְעוֹן בֶּן־שָׁטָח אוֹמֵר: הֱוֵי מַרְבֶּה לַחֲקֹר אֶת הָעֵדִים. וֶהֱוֵי זָהִיר בִּדְבָרֶיךָ, שֶׁמָּא מִתּוֹכָם יִלְמְדוּ לְשַׁקֵּר:

י שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן קִבְּלוּ מֵהֶם. שְׁמַעְיָה אוֹמֵר: אֱהֹב אֶת הַמְּלָאכָה. וּשְׂנָא אֶת הָרַבָּנוּת. וְאַל תִּתְוַדַּע לָרָשׁוּת:

יא אַבְטַלְיוֹן אוֹמֵר: חֲכָמִים הִזָּהֲרוּ בְּדִבְרֵיכֶם, שֶׁמָּא תָחוּבוּ חוֹבַת גָּלוּת וְתִגְלוּ לִמְקוֹם מַיִם הָרָעִים, וְיִשְׁתּוּ הַתַּלְמִידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם וְיָמוּתוּ, וְנִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל:

יב הִלֵּל וְשַׁמַּאי קִבְּלוּ מֵהֶם. הִלֵּל אוֹמֵר: הֱוֵי מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַהֲרֹן – אוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְקָרְבָן לַתּוֹרָה:

יג הוּא הָיָה אוֹמֵר: נְגַד שְׁמָא אֲבַד שְׁמֵהּ, וּדְלָא מוֹסִיף יְסוּף, וּדְלָא יָלֵף קְטָלָא חַיָּב, וּדְאִשְׁתַּמַּשׁ בְּתָגָא חֲלָף:

יד הוּא הָיָה אוֹמֵר: אִם אֵין אֲנִי לִי מִי לִי, וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי מָה אֲנִי. וְאִם לֹא עַכְשָׁו – אֵימָתָי:

[ט] **שמא מתוכם ילמדו לשקר:** שמא יחשפו דבריך לאן דעתך נוטה, ואז עשויים העדים לשנות את עדותם כדי להשפיע על מהלך המשפט בכיוון הרצוי להם.

[י] **רבנות:** שלטון, שררה. **אל תתודע לרשות:** אל תהיה מקורב לחוגי השלטון.

[יא] **הזהרו בדבריכם:** הקפידו על ניסוח דבריכם, בשל הנזק העלול להיגרם מכוחה של התבטאות בלתי מחושבת. **תחובו חובת גלות:** תיענשו ותצאו ממקומכם אל מקום אחר, זר ושונה. **מים הרעים:** כינוי ציורי לדעות פסולות ופגומות. **וישתו:** ילמדו, יפנימו. **וימותו:** כעונש מן השמיים על שתית "המים הרעים". **ונמצא שם שמים מתחלל:** מותם של לומדי התורה בצעירותם יגרום להוצאת שם רע לתורת ה', כשיאמרו השומעים על כך "אוי לו לפלוני שלמד תורה".

[יב] **רודף שלום:** חותר ומתאמץ להשכין שלום [לפי תהלים לד, טו: "בקש שלום ורודפהו"].

[יג] משנה זו כתובה ארמית. **נגד שמא אבד שמה** [= מי שמגדל את השם – מאבד את שמו]: המתגאה על ידי פרסום שמו – סופו שאין זוכרים אותו. **ודלא מוסיף יסוף** [= מי שאינו מוסיף – יאבד]: הקופא על שמריו ואיננו מתקדם [והכוונה כנראה להוספה בלימוד התורה] סופו כליון. **ודלא ילף קטלא חיב** [= ומי שאינו לומד – חייב מיתה]. **ודאשתמש בתגא חלף** [= מי שעושה שימוש בכתר התורה – חולף]: העושה שימוש לטובתו האישית בכבוד הניתן לו כלומד תורה – סופו שיחלוף מן העולם.

[יד] **אם אין אני לי מי לי:** אם אני לא אסייע לעצמי, מי יסייע לי? [והתשובה המתבקשת: אף לא אחד]. **וכשאני לעצמי מה אני:** אבל כשאני נסמך על עצמי בלבד, מה ערכי ומה ביכולתי להשיג? [והתשובה המתבקשת: כה מעט!]. **ואם לא עכשו אימתי:** אם לא אעשה מייד מה שחובה עלי לעשות, מתי אעשה זאת? והרי אפשר שיעבור הזמן ולא אספיק לעשות.

טו שַׁמַּאי אוֹמֵר: עֲשֵׂה תוֹרָתְךָ קֶבַע. אֱמֹר מְעַט וַעֲשֵׂה הַרְבֵּה. וֶהֱוֵי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת:

טז רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: עֲשֵׂה לְךָ רַב. וְהִסְתַּלֵּק מִן הַסָּפֵק. וְאַל תַּרְבֶּה לְעַשֵּׂר אֻמָּדוֹת:

יז שִׁמְעוֹן בְּנוֹ אוֹמֵר: כָּל יָמַי גָּדַלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים, וְלֹא מָצָאתִי לַגּוּף טוֹב מִשְּׁתִיקָה. וְלֹא הַמִּדְרָשׁ עִקָּר אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה. וְכָל הַמַּרְבֶּה דְבָרִים מֵבִיא חֵטְא:

יח רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד: עַל הָאֱמֶת, וְעַל הַדִּין, וְעַל הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם [זכריה ח, טז]:

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן־עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר: רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: ה׳ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

פרק שני

כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ, נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

א רַבִּי אוֹמֵר: אֵיזוֹ הִיא דֶּרֶךְ יְשָׁרָה שֶׁיָּבוֹר לוֹ הָאָדָם – כָּל שֶׁהִיא תִּפְאֶרֶת לְעוֹשֶׂהָ וְתִפְאֶרֶת לוֹ מִן הָאָדָם. וֶהֱוֵה זָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה, שֶׁאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ מַתַּן

[טו] **עשה תורתך קבע:** התקן ללימוד התורה מסגרת קבועה, מחייבת ושיטתית, ואל תסתפק בלימוד עראי ובלתי סדיר. **בסבר פנים יפות:** בפנים שוחקות, בנועם.

[טז] **עשה לך רב:** בחר לך מורה קבוע ודבק בו [ראה לעיל א, ו]. **והסתלק מן הספק:** התרחק ממצבים מעורפלים, שאין ביכולתך להכריע בהם לכאן או לכאן, שמא תכריע שלא כראוי. **ואל תרבה לעשר אמדות:** אל תנהג להפריש תרומה ומעשרות מן היבול על ידי הערכה, אומדן, שלא במידה ובמשקל מדויקים.

[יז] **ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה:** אין דבר טוב יותר לאדם מאשר השתיקה. **המדרש:** הלימוד העיוני, המופשט. **המעשה:** העשייה בפועל, קיום המצוות. **מביא חטא:** גורם למריבות שסופן מעשים פגומים.

[יח] **על:** בזכות. **עומד:** מתקיים. השווה לעיל א, ב.

פרק שני: פרק זה ממשיך את קובץ מאמריהם של הנשיאים מבית הלל [משניות א–ד] וחוזר אחר כך אל מאמריו של הלל הזקן [משנה ה ואילך], ומשם ממשיך אל רבן יוחנן בן זכאי, תלמידיו ובני דורו.

[א] **רבי:** רבי יהודה הנשיא, עורך המשנה. **שיבור:** שיבחר. **תפארת לעושה:** דרך ראויה ומשובחת למי שהולך בה. **ותפארת לו מן האדם:** הדרך נחשבת ראויה ומשובחת גם בעיני בני האדם. **זהיר:** מקפיד על קיומה. **כבחמורה:**

שְׂכָרָן שֶׁלַּמִּצְוֹת. וֶהֱוֵה מְחַשֵּׁב הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ, וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ. הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים וְאִי אַתָּה בָא לִידֵי עֲבֵרָה: דַּע מַה לְּמַעְלָה מִמְּךָ, עַיִן רוֹאָה וְאֹזֶן שׁוֹמַעַת וְכָל מַעֲשֶׂיךָ בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִים:

ב רַבָּן גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא אוֹמֵר: יָפֶה תַּלְמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁיְּגִיעַת שְׁנֵיהֶם מַשְׁכַּחַת עָוֹן. וְכָל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּהּ מְלָאכָה, סוֹפָהּ בְּטֵלָה וְגוֹרֶרֶת עָוֹן. וְכָל הָעֲמֵלִים עִם הַצִּבּוּר, יִהְיוּ עֲמֵלִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם, שֶׁזְּכוּת אֲבוֹתָם מְסַיַּעְתָּם וְצִדְקָתָם עוֹמֶדֶת לָעַד. וְאַתֶּם, מַעֲלֶה אֲנִי עֲלֵיכֶם שָׂכָר הַרְבֵּה כְּאִלּוּ עֲשִׂיתֶם:

ג הֱווּ זְהִירִים בָּרָשׁוּת, שֶׁאֵין מְקָרְבִים לוֹ לְאָדָם אֶלָּא לְצֹרֶךְ עַצְמָם. נִרְאִים כְּאוֹהֲבִים בִּשְׁעַת הֲנָאָתָם, וְאֵין עוֹמְדִים לוֹ לְאָדָם בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ:

ד הוּא הָיָה אוֹמֵר: עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כִּרְצוֹנֶךָ, כְּדֵי שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹנְךָ כִּרְצוֹנוֹ. בַּטֵּל רְצוֹנְךָ מִפְּנֵי רְצוֹנוֹ, כְּדֵי שֶׁיְּבַטֵּל רְצוֹן אֲחֵרִים מִפְּנֵי רְצוֹנֶךָ:

ה הִלֵּל אוֹמֵר: אַל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצִּבּוּר. וְאַל תַּאֲמֵן בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ. וְאַל תָּדִין

כמו במצוה הנראית לך כחמורה. **שאין אתה יודע מתן שכרן:** אין אדם יודע על איזו מצוה יקבל שכר גדול יותר. **הפסד מצוה:** מה שאדם מפסיד על ידי עשיית מצוה. **שכר עברה:** התועלת שמפיק אדם מעשיית עבירה. **ואי אתה בא:** ואז לא תבוא. **למעלה ממך:** בעולם העליון.

[ב] **דרך ארץ:** מלאכת כפיים או עסק. **שיגיעת שניהם משכחת עון:** מתוך שאדם עמל בתורה ובמלאכה לא מתעורר בו הדחף לחטוא. **שאין עמה מלאכה:** שאין הלומד עוסק בנוסף ללימוד גם במלאכה. **סופה בטלה וגוררת עון:** בהיעדר בסיס כלכלי לקיומו יאלץ הלומד להיבטל מלימודו, ואף עשוי להגיע לפרנסה שיסודה בחטא [כגון גזל]. **העמלים עם הצבור:** העוסקים בצרכי ציבור. **לשם שמים:** לשם מצוה, ולא כדי להתגאות על הציבור או להשתרר עליו. **שזכות אבותם מסיעתם:** זכות אבותיו של הציבור היא שמסייעת לעוסקים בצרכיו. **וצדקתם עומדת לעד:** מעשי הצדקה של האבות ממשיכים להתקיים ולהשפיע. **ואתם וכו':** ה' אומר לפרנסי הקהל, כי את מעשיהם למען הציבור הוא זוקף, עם כל זאת, לזכותם שלהם [ולא לזכות אבותיו של הציבור].

[ג] המשך דבריו של רבן גמליאל בן רבי. **זהירים ברשות:** נהגו בזהירות בשעת המגע עם השלטונות. **לצרך עצמם:** לטובתם, ולא לטובת הנשלטים. **בשעת הנאתם:** כאשר הם, השלטונות, מפיקים טובת הנאה מן הנתונים למרותם. **עומדים לו לאדם:** מסייעים לנתין, לאזרח.

[ד] **עשה רצונו כרצונך:** נהג כרצונו של ה' [על ידי שתקיים מה שציווה עליך], בלב שלם, כאילו הוא רצונך האישי, החופשי. **שיעשה רצונך כרצונו:** ימלא את משאלותיך. **בטל רצונך מפני רצונו:** נהג בניגוד לרצונך, אם מנוגד הוא לרצון ה'. **רצון אחרים:** המנוגד לרצונך.

[ה] **אל תפרוש מן הצבור:** אל תתנתק מן החברה שבה אתה חי. **אל תאמן בעצמך:** אל תסמוך על אופיך ועל הישגיך, כאילו יש בהם כדי להבטיח שלא תחטא או תשגה. **תדין:** תשפוט לכף חובה.

אֶת חֲבֵרְךָ עַד שֶׁתַּגִּיעַ לִמְקוֹמוֹ. וְאַל תֹּאמַר דָּבָר שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִשְׁמוֹעַ, שֶׁסּוֹפוֹ לְהִשָּׁמַע. וְאַל תֹּאמַר לִכְשֶׁאֶפָּנֶה אֶשְׁנֶה, שֶׁמָּא לֹא תִפָּנֶה:

ו הוּא הָיָה אוֹמֵר: אֵין בּוּר יְרֵא חֵטְא, וְלֹא עַם הָאָרֶץ חָסִיד. וְלֹא הַבַּיְשָׁן לָמֵד, וְלֹא הַקַּפְּדָן מְלַמֵּד. וְלֹא כָּל הַמַּרְבֶּה בִסְחוֹרָה מַחְכִּים. וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין אֲנָשִׁים הִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת אִישׁ:

ז אַף הוּא רָאָה גֻּלְגֹּלֶת אַחַת שֶׁצָּפָה עַל פְּנֵי הַמָּיִם. אָמַר לָהּ: עַל דַּאֲטֵפְתְּ אַטְפוּךְ, וְסוֹף מְטִיפַיִךְ יְטוּפוּן:

ח הוּא הָיָה אוֹמֵר: מַרְבֶּה בָשָׂר מַרְבֶּה רִמָּה. מַרְבֶּה נְכָסִים מַרְבֶּה דְאָגָה. מַרְבֶּה נָשִׁים מַרְבֶּה כְשָׁפִים. מַרְבֶּה שְׁפָחוֹת מַרְבֶּה זִמָּה. מַרְבֶּה עֲבָדִים מַרְבֶּה גָזֵל. מַרְבֶּה תוֹרָה מַרְבֶּה חַיִּים. מַרְבֶּה יְשִׁיבָה מַרְבֶּה חָכְמָה. מַרְבֶּה עֵצָה מַרְבֶּה תְבוּנָה. מַרְבֶּה צְדָקָה מַרְבֶּה שָׁלוֹם. קָנָה שֵׁם טוֹב קָנָה לְעַצְמוֹ. קָנָה לוֹ דִּבְרֵי תוֹרָה קָנָה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

ט רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן־זַכַּאי קִבֵּל מֵהִלֵּל וּמִשַּׁמַּאי. הוּא הָיָה אוֹמֵר: אִם לָמַדְתָּ תוֹרָה הַרְבֵּה, אַל תַּחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמְךָ, כִּי לְכָךְ נוֹצָרְתָּ:

עד שתגיע למקומו: כל עוד לא חווית בעצמך את הנסיבות שבהן היה שרוי כשעשה מה שעשה. **ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע:** אל תפסוק כי עניין שלא הצלחת להבין אותו הוא מטבעו בלתי ניתן להבנה. **שסופו להשמע:** כי אם תטרח רבות תצליח בסופו של דבר להבין את הדבר הקשה. **לכשאפנה אשנה:** אלמד תורה כשאמצא זמן פנוי מעיסוקי.

[ו] **בור:** אדם ריק מתורה וממידות טובות. **ולא עם הארץ חסיד:** אדם שאינו בקיא בתורה ובמצוות לא יכול להיכלל בין אותם יחידי סגולה המקיימים את המצוות במסירות מיוחדת, מעבר לשורת הדין. **הבישן:** שמתבייש לשאול את מוריו על מה שלא הבין. **הקפדן:** מי שממהר לכעוס ואינו מגלה סבלנות כלפי שאלות תלמידיו ושגיאותיהם. **לא כל המרבה בסחורה מחכים:** לא כל העוסק במסחר – אשר כרוכים בו משא ומתן עם אנשים שונים, קשר עם מקומות רחוקים והתמצאות בתחומים רבים – קונה לו מתוך כך גם תבונה אמיתית. **אנשים:** ראויים לשמם, הנוהגים כפי שצריך לנהוג. **השתדל להיות איש:** ולנהוג כראוי.

[ז] **אף הוא:** הלל. והמאמר הוא בארמית. **על דאטפת וכו'** [=על שהטבעת [אחרים] – הטביעוך, וסופם של מטביעיך – שיטבעו [גם הם]]: כל אדם סופו שייענש על פשעיו, מידה כנגד מידה.

[ח] **מרבה בשר:** על ידי אכילה ושתייה מופרזות. **רמה:** תולעים האוכלות את בשרו בקברו. **דאגה:** שהאדם דואג כיצד לשמור על נכסיו שלא יאבדו. **כשפים:** בתקופת חז"ל נחשבו הנשים כמי שהכישוף נפוץ בקרבן

י חֲמִשָּׁה תַלְמִידִים הָיוּ לוֹ לְרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן־זַכַּאי, וְאֵלּוּ הֵן: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוּרְקָנוֹס, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־חֲנַנְיָה, רַבִּי יוֹסֵי הַכֹּהֵן, רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־נְתַנְאֵל, וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲרָךְ:

יא הוּא הָיָה מוֹנֶה שִׁבְחָן: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוּרְקָנוֹס – בּוֹר סוּד שֶׁאֵינוֹ מְאַבֵּד טִפָּה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־חֲנַנְיָה – אַשְׁרֵי יוֹלַדְתּוֹ. רַבִּי יוֹסֵי הַכֹּהֵן – חָסִיד. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־נְתַנְאֵל – יְרֵא חֵטְא. וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲרָךְ – מַעְיָן הַמִּתְגַּבֵּר:

יב הוּא הָיָה אוֹמֵר: אִם יִהְיוּ כָּל חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מֹאזְנַיִם, וֶאֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוּרְקָנוֹס בְּכַף שְׁנִיָּה – מַכְרִיעַ אֶת כֻּלָּם. אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר מִשְּׁמוֹ: אִם יִהְיוּ כָּל חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מֹאזְנַיִם, וֶאֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוּרְקָנוֹס אַף עִמָּהֶם, וְאֶלְעָזָר בֶּן־עֲרָךְ בְּכַף שְׁנִיָּה – מַכְרִיעַ אֶת כֻּלָּם:

יג אָמַר לָהֶם: צְאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹ הִיא דֶרֶךְ יְשָׁרָה שֶׁיִּדְבַּק בָּהּ הָאָדָם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: עַיִן טוֹבָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: חָבֵר טוֹב. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: שָׁכֵן טוֹב. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: הָרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: לֵב טוֹב. אָמַר לָהֶם: רוֹאֶה אֲנִי אֶת דִּבְרֵי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲרָךְ, שֶׁבִּכְלָל דְּבָרָיו דִּבְרֵיכֶם:

באופן מיוחד. **זמה:** התנהגות מינית פרוצה, שהעבדים והשפחות נחשבו כשטופים בה. **ישיבה:** בבית המדרש, לפני חכמים. **מרבה עצה:** הנוהג להיוועץ בנבונים. **קנה לעצמו:** אכן זכה בנכס אמיתי, בר-קימא.

[ט] **אל תחזק טובה לעצמך:** אל תזקוף זאת לזכותך כהישג הראוי לשבח ולהערכה חריגים. **כי לכך נוצרת:** לא היה זה אלא ביצוע המשימה שלמענה נבראת.

[יא] **הוא היה וכו':** רבן יוחנן בן זכאי היה משבח את חמשת תלמידיו. **בור סוד וכו':** בור מים שדפנותיו מטויחות בטיח ולכן אין מימיו מחלחלים לאדמה, והוא דימוי למי שקולט ומשמר כל שלמד ואינו שוכח מאומה. **יולדתו:** אמו. **מעין המתגבר:** מעין שמימיו נובעים בחוזקה, והוא דימוי לבעל חשיבה מקורית ועצמאית, המחדש על מה שלימדוהו רבותיו.

[יב] **מכריע את כלם:** מטה בכובד משקלו את כף המאזנים שבה הוא עומד, כלומר עולה על כל האחרים בערכו. **משמו:** בשם רבן יוחנן בן זכאי [ומביא גירסה אחרת לאותו מאמר, ועל פיה הגדול שבחכמים הוא ר' אלעזר בן ערך].

[יג] **אמר להם:** רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו. **דרך ישרה שידבק בה האדם:** התכונה הראויה להדריך את האדם בחייו. **עין טובה:** היות האדם שמח בשמחתם של אחרים, ולא מקנא בהם. **חבר טוב:** שיהיה האדם חבר טוב לזולתו. **הרואה את הנולד:** החושב מראש, מתוך התבוננות במצב הנתון, על העתיד להתרחש, ופועל מתוך מודעות לתוצאות האפשריות של מעשיו. **רואה אני את דברי אלעזר:** תשובתו עדיפה בעיני על תשובותיכם. **שבכלל דבריו דבריכם:** כל מה שציינתם כלול במה שאמר הוא.

יד אָמַר לָהֶם: צְאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹ הִיא דֶּרֶךְ רָעָה שֶׁיִּתְרַחֵק מִמֶּנָּה הָאָדָם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: עַיִן רָעָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: חָבֵר רָע. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: שָׁכֵן רָע. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: הַלֹּוֶה וְאֵינוֹ מְשַׁלֵּם. אֶחָד הַלֹּוֶה מִן הָאָדָם כְּלֹוֶה מִן הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם וְצַדִּיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן [תהלים לז, כא]. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: לֵב רָע. אָמַר לָהֶם: רוֹאֶה אֲנִי אֶת דִּבְרֵי אֶלְעָזָר בֶּן עֲרָךְ, שֶׁבִּכְלַל דְּבָרָיו דִּבְרֵיכֶם:

טו הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: יְהִי כְבוֹד חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ. וְאַל תְּהִי נוֹחַ לִכְעוֹס. וְשׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתְךָ. וֶהֱוֵה מִתְחַמֵּם כְּנֶגֶד אוּרָן שֶׁל חֲכָמִים. וֶהֱוֵה זָהִיר בְּגַחַלְתָּן שֶׁלֹּא תִכָּוֶה, שֶׁנְּשִׁיכָתָן נְשִׁיכַת שׁוּעָל, וַעֲקִיצָתָן עֲקִיצַת עַקְרָב, וּלְחִישָׁתָן לְחִישַׁת שָׂרָף, וְכָל דִּבְרֵיהֶם כְּגַחֲלֵי אֵשׁ:

טז רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: עַיִן הָרָע, וְיֵצֶר הָרָע, וְשִׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת מוֹצִיאִים אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם:

יז רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: יְהִי מָמוֹן חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ. וְהַתְקֵן עַצְמְךָ לִלְמוֹד תּוֹרָה, שֶׁאֵינָהּ יְרֻשָּׁה לָךְ. וְכָל מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמָיִם:

יח רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: הֱוֵה זָהִיר בִּקְרִיאַת שְׁמַע וּבִתְפִלָּה. וּכְשֶׁאַתָּה מִתְפַּלֵּל אַל

[יד] משנה זו קשורה לקודמתה [וראה שם לביאורה]. **עין רעה:** קמצנות וקנאה באחרים. **אחד הלוה וכו':** הלווה מאדם אחר חייב לשלם לו את חובו, כאילו לווה מן ה' עצמו. **לוה רשע ולא ישלם:** הלווה אשר "לא ישלם" קרוי בפסוק "רשע", כלומר חוטא כלפי ה'.

[טו] **הם:** כל אחד מחמשת תלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי [המנויים במשנה י]. ומתחיל בר' אליעזר. **כשלך:** ככבודך שלך. **נוח לכעוס:** מי שמתרגז בקלות. **ושוב יום אחד לפני מיתתך:** עשה תשובה, תקן את דרכיך, אפילו אם לא נותר לך אלא יום אחד לחיות. **והוה מתחמם וכו':** השהייה במחיצתם של חכמים מצוירת כאן כהתחממות מול האש, שיש בה כדי להועיל. אך האש יכולה גם להזיק, ומפגיעתה הרעה של הגחלת יש להישמר. **שנשיכתן נשיכת שועל:** פגיעתם כמוה כנשיכת שועל הקשה לריפוי. **לחישת שרף:** הקול שמשמיע נחש שרף בשעה שבא להכיש.

[טז] **עין הרע:** כמו עין רעה [לעיל, משנה יד]. **שנאת הבריות:** שנאה ששונא אדם את האחרים. **מוציאים את האדם מן העולם:** מקצרים את ימיו ומביאים למותו.

[יז] **יהי ממון וכו':** היזהר ברכושו של הזולת כשם שאתה נזהר בשלך. **התקן עצמך:** התכונן, הכשר וזרז את עצמך. **שאינה ירשה לך:** התורה לא ניתנת לאדם מן המוכן, כירושה שאין הוא צריך לעמול כדי לזכות בה. **וכל מעשיך יהיו לשם שמים:** כל מעשיך, גם אלה שאינם דתיים-טקסיים באופיים, עשה מתוך התכוונות כלפי ה'.

[יח] **קריאת שמע:** ראה לעיל, עמ' 70. **תפלה:** תפילת העמידה [ראה לעיל, עמ' 15]. **אל תעש תפלתך**

תַּעַשׂ תְּפִלָּתְךָ קֶבַע, אֶלָּא רַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנִחָם עַל הָרָעָה [יואל ב, יג]. וְאַל תְּהִי רָשָׁע בִּפְנֵי עַצְמֶךָ:

יט רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: הֱוֵה שָׁקוּד לִלְמוֹד תּוֹרָה. וְדַע מַה שֶּׁתָּשִׁיב לְאֶפִּיקוּרוֹס. וְדַע לִפְנֵי מִי אַתָּה עָמֵל. וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ, שֶׁיְּשַׁלֶּם לְךָ שְׂכַר פְּעֻלָּתֶךָ:

כ רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר: הַיּוֹם קָצָר, וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה, וְהַפּוֹעֲלִים עֲצֵלִים, וְהַשָּׂכָר הַרְבֵּה, וּבַעַל הַבַּיִת דּוֹחֵק:

כא הוּא הָיָה אוֹמֵר: לֹא עָלֶיךָ הַמְּלָאכָה לִגְמוֹר, וְלֹא אַתָּה בֶן חוֹרִין לְהִבָּטֵל מִמֶּנָּה. אִם לָמַדְתָּ תּוֹרָה הַרְבֵּה, נוֹתְנִים לְךָ שָׂכָר הַרְבֵּה. וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ, שֶׁיְּשַׁלֶּם לְךָ שְׂכַר פְּעֻלָּתֶךָ. וְדַע שֶׁמַּתַּן שְׂכָרָם שֶׁלַּצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבוֹא:

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר: רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: ה' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

קבע: אל תתפלל מתוך שיגרה, רק כדי למלא את חובתך. **רחמים ותחנונים:** בקשות אישיות שאדם מתחנן ומבקש רחמים על עצמו מן ה'. **שנאמר:** הראיה מצויה בראשית הפסוק, שאיננה מצוטטת כאן: "וקרעו לבבכם ואל בגדיכם". ה' דורש כוונה פנימית ולא טקס חיצוני. **ארך אפים:** סבלן. **ונחם על הרעה:** גם אם גזר ה' רעה, עשוי הוא לשנות את דעתו ולא לבצעה, אם ישוב האדם ויתקן דרכיו. **אל תהי רשע בפני עצמך:** אל תחשוב עצמך לרשע.

[יט] **שקוד:** לומד בשקידה. **דע מה שתשיב לאפיקורוס:** הכן מבעוד מועד את תגובותיך לדבריו של כופר, התוקף בטיעונים ובהוכחות את דברי התורה. **לפני מי אתה עמל:** למי אתה מכוון את טרחתך בתורה ובמצוות. **ונאמן הוא בעל מלאכתך וכו':** יכול אתה לבטוח שמי שאתה עמל לכבודו יתן לך שכר על מעשיך.

[כ] מאמר אליגורי המפתח את דימוי ה' ל"בעל מלאכה" שבמשנה הקודמת. **היום:** חיי האדם. **המלאכה:** המעשים שעל האדם לעשותם. **והפועלים עצלים:** בני האדם אינם ממהרים למלא את שמוטל עליהם. **ובעל הבית דוחק:** ה' מאיץ באדם לעשות את חובתו.

[כא] **לא עליך המלאכה וכו':** אין אתה חייב להשלים עד תום את המטלה שהוטלה עליך, אך, מצד שני, אינך רשאי להפסיק מלעמול להשלמת ביצועה. **ונאמן:** מי שניתן לבטוח בו [והשווה לעיל משנה יט]. **לעתיד לבוא:** בעולם הבא, ולא בעולם הזה, במציאות המוכרת לנו.

פרק שלישי

כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ, נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

א עֲקַבְיָא בֶּן־מַהֲלַלְאֵל אוֹמֵר: הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים וְאִי אַתָּה בָא לִידֵי עֲבֵרָה: דַּע מֵאַיִן בָּאתָ, וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ, וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן. מֵאַיִן בָּאתָ – מִטִּפָּה סְרוּחָה. וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ – לִמְקוֹם עָפָר רִמָּה וְתוֹלֵעָה. וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן – לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

ב רַבִּי חֲנִינָא סְגַן הַכֹּהֲנִים אוֹמֵר: הֱוֵה מִתְפַּלֵּל בִּשְׁלוֹמָהּ שֶׁלַּמַּלְכוּת, שֶׁאִלְמָלֵא מוֹרָאָהּ, אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ חַיִּים בְּלָעוֹ:

ג רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן־תְּרַדְיוֹן אוֹמֵר: שְׁנַיִם שֶׁיּוֹשְׁבִין וְאֵין בֵּינֵיהֶם דִּבְרֵי תוֹרָה, הֲרֵי זֶה מוֹשַׁב לֵצִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב [תהלים א, א]. אֲבָל שְׁנַיִם שֶׁיּוֹשְׁבִין וְיֵשׁ בֵּינֵיהֶם דִּבְרֵי תוֹרָה, שְׁכִינָה שְׁרוּיָה בֵינֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי ה' אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ, וַיַּקְשֵׁב ה' וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי ה' וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ [מלאכי ג, טז].

פרק שלישי: המאמרים בפרק זה אינם ערוכים לפי סדר הזמנים של החכמים אומריהם, או לפי סדר מובחן אחר, והם עוסקים בנושאים שונים ומגוונים.

[א] **הסתכל בשלשה דברים:** תן דעתך על שלושה עניינים. **ואי אתה בא לידי עברה:** וכך לא תיגרר לחטוא. **דע:** היה מודע, הבן אל נכון. **לתן דין וחשבון:** לפרט ולהצדיק כל שעשית בימי חייך. **טפה סרוחה:** כינוי לזרע שממנו נוצר העובר. **מקום עפר וכו':** כינוי למקום קבורתו של אדם. **רמה ותולעה:** הרמשים הניזונים מגוויות הנפטרים.

[ב] **סגן הכהנים:** הכהן המפקח על הכהנים ועבודתם במקדש. **הוה מתפלל בשלומה שלמלכות:** רצה ביציבותו ובהמשך קיומו של השלטון [אפילו הזר], וגם התפלל למענו. **שאלמלא מוראה וכו':** בהיעדר חשש מפני מערכת האכיפה והענישה של השלטון, היו הבריות מכלים זה את זה בפראות ובאלימות.

[ג] **ואין ביניהם דברי תורה:** ואינם משוחחים בעניינים הקשורים בתורה. **ובמושב לצים לא ישב:** הפסוק מדבר בחסיד, הנמנע מ"מושב לצים", ומאידך נאמר עליו ש"בתורתו יהגה יומם ולילה". מפגש חברתי אשר דברי תורה נעדרים ממנו הוא לפי זה "מושב לצים". **שכינה:** נוכחות ה'. **שנאמר אז נדברו וכו':** ומן הפסוק מסיקים, על דרך המדרש, כי כאשר משוחחים אפילו רק שני אנשים [לשון רבים משמעה שניים לפחות] "איש אל רעהו" בדברי תורה – ה' מאזין להם ושומע אותם, כלומר שרוי במחיצתם. **אין לי אלא שנים:** מדרשת הפסוק הזה

אֵין לִי אֶלָּא שְׁנַיִם. מִנַּיִן שֶׁאֲפִלּוּ אֶחָד שֶׁיּוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קוֹבֵעַ לוֹ שָׂכָר, שֶׁנֶּאֱמַר: יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָיו [איכה ג, כח]:

ד רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: שְׁלֹשָׁה שֶׁאָכְלוּ עַל שֻׁלְחָן אֶחָד וְלֹא אָמְרוּ עָלָיו דִּבְרֵי תוֹרָה, כְּאִלּוּ אָכְלוּ מִזִּבְחֵי מֵתִים, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי כָּל שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם [ישעיה כח, ח]. אֲבָל שְׁלֹשָׁה שֶׁאָכְלוּ עַל שֻׁלְחָן אֶחָד וְאָמְרוּ עָלָיו דִּבְרֵי תוֹרָה, כְּאִלּוּ אָכְלוּ מִשֻּׁלְחָנוֹ שֶׁל מָקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה' [יחזקאל מא, כב]:

ה רַבִּי חֲנִינָא בֶּן־חֲכִינַאי אוֹמֵר: הַנֵּעוֹר בַּלַּיְלָה, וְהַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ יְחִידִי, וְהַמְפַנֶּה לִבּוֹ לְבַטָּלָה, הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ:

ו רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן־הַקָּנָה אוֹמֵר: כָּל הַמְקַבֵּל עָלָיו עֹל תּוֹרָה, מַעֲבִירִין מִמֶּנּוּ עֹל מַלְכוּת וְעֹל דֶּרֶךְ אֶרֶץ. וְכָל הַפּוֹרֵק מִמֶּנּוּ עֹל תּוֹרָה, נוֹתְנִין עָלָיו עֹל מַלְכוּת וְעֹל דֶּרֶךְ אֶרֶץ:

ז רַבִּי חֲלַפְתָּא אִישׁ כְּפַר חֲנַנְיָה אוֹמֵר: עֲשָׂרָה שֶׁיּוֹשְׁבִין וְעוֹסְקִין בַּתּוֹרָה, שְׁכִינָה שְׁרוּיָה בֵינֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל [תהלים פב, א]. וּמִנַּיִן אֲפִלּוּ חֲמִשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאֲגֻדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יְסָדָהּ [עמוס ט, ו]. וּמִנַּיִן אֲפִלּוּ שְׁלֹשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט

אכן משתמע כי בין שניים [או יותר] המדברים בדברי תורה שרויה שכינה. **קובע לו שכר:** מקצה לו גמול על לימודו. **שנאמר ישב בדד וכו':** ומן הפסוק לומדים, על דרך המדרש, כי אף היחיד העוסק בתורה לבדו ["בדד"] – זוכה בשכר על כך ["נטל עליו"].

[ד] **על שלחן אחד:** סביב לאותו השולחן, בצוותא. **עליו:** בעודם יושבים שם, עם סעודתם. **זבחי מתים:** כינוי לקרבנות של עבודה זרה [בעקבות תהלים קו, כח]. **שנאמר כי כל שלחנות וכו':** וההוכחה מדרשת הפסוק: שולחנות שהיושבים סביבם אינם עוסקים בתורה ומזכירים את שם ה' – המכונה "מקום" – דומים כמלאי "קיא צואה", סמל לעבודה זרה. **זה השלחן וכו':** וההוכחה מדרשת הפסוק: השולחן אשר מדברים סביבו בדברי תורה ["וידבר אלי"] נחשב כשולחנו של ה', כמזבח המקודש, והיושבים סביבו כמוהם ככהנים.

[ה] **הנעור:** מי שאיננו ישן [שעה שהכל שישנים]. **והמהלך בדרך יחידי:** וכן מי שהולך לדרכו לבדו, בלא חברותא. **והמפנה לבו לבטלה:** ואינו מנצל את שעת בדידותו – בלילה או בדרך – לשם תכלית מסוימת [כגון לימוד תורה], אלא בוחר להיות שרוי בחוסר מעש. **מתחיב בנפשו:** מביא עצמו ["נפשו"] בסכנת מיתה.

[ו] **המקבל עליו על תורה:** המקדיש עצמו, מתמסר, לעיסוק בתורה. **מעבירין ממנו:** מסירים מעליו, פוטרים אותו [הציבור או ההשגחה האלהית]. **על מלכות:** עבודת כפייה או תשלום מסים לשלטון הזר. **על דרך ארץ:** טורח הפרנסה, עמל למען הקיום החומרי. **הפורק ממנו על תורה:** הפוסק ממחויבותו לעיסוק מתמיד בתורה.

[ז] **אלהים נצב וכו':** ה' נוכח בקרב ה"עדה" [וכינוי זה מכוון לקבוצה של עשרה אנשים לפחות בעקבות במדבר יד, כז]. **ומנין אפלו חמשה:** ומה הראיה מן המקרא כי גם בין חמישה היושבים ועוסקים בתורה שרויה שכינה? **ואגדתו וכו':** ה' מצטרף גם ל"אגודה" של יושבי הארץ [ו"אגודה" הוא מה שאפשר לאגוד, לאחוז, בחמש אצבעות

[תהלים פב, א]. וּמִנַּיִן אֲפִלּוּ שְׁנַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי ה' אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב ה' וַיִּשְׁמָע [מלאכי ג, טז]. וּמִנַּיִן אֲפִלּוּ אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ [שמות כ, כד]:

ח רַבִּי אֶלְעָזָר אִישׁ בַּרְתּוֹתָא אוֹמֵר: תֶּן לוֹ מִשֶּׁלּוֹ, שֶׁאַתָּה וְשֶׁלְּךָ שֶׁלּוֹ. וְכֵן בְּדָוִד הוּא אוֹמֵר: כִּי מִמְּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ לָךְ [דברי הימים־א כט, יד]:

ט רַבִּי יַעֲקֹב אוֹמֵר: הַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְשׁוֹנֶה וּמַפְסִיק מִמִּשְׁנָתוֹ וְאוֹמֵר: מַה נָּאֶה אִילָן זֶה מַה נָּאֶה נִיר זֶה, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ:

י רַבִּי דוֹסְתַּאי בַּר־יַנַּאי מִשֵּׁם רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: כָּל הַשּׁוֹכֵחַ דָּבָר אֶחָד מִמִּשְׁנָתוֹ, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ [דברים ד, ט]. יָכוֹל אֲפִלּוּ תָּקְפָה עָלָיו מִשְׁנָתוֹ, תַּלְמוּד לוֹמַר: וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ [שם]. הָא אֵינוֹ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ עַד שֶׁיֵּשֵׁב וִיסִירֵם מִלִּבּוֹ:

היד, ומכאן הקישור לחמישה בני אדם]. **בקרב אלהים ישפט:** ה' מצוי גם בין הדיינים היושבים למשפט, והרכב בית הדין המצומצם ביותר כולל שלושה דיינים. **שנים:** ראה לעיל, משנה ג. **אפלו אחד:** העוסק בתורה בגפו. **אבוא אליך:** והפסוק מדבר בלשון יחיד, כמופנה אל הלומד יחידי.

[ח] **לו:** לה'. **משלו:** את אשר שייך לו. **שאתה ושלך שלו:** שהרי אתה ורכושך אינם אלא נחלת ה' ופרי מעשיו, כלומר שלו ממילא; ועל כן אין "נתינה" זו [המתגלמת בקיום מצוות] אלא בטוי מתבקש, סמלי ומזערי, להכרת הטובה העמוקה שראוי לו לאדם לרחוש לאל על עצם היותו. **בדוד הוא אומר:** בפנייתו של דוד אל ה', אחרי מסירת תרומות העם לבנין המקדש, אומר הכתוב דבר הדומה לענייננו.

[ט] **שונה:** משנן, חוזר על לימודו על פה. **ומפסיק ממשנתו:** קוטע את רצף הלימוד. **מה נאה אילן זה:** קריאת התפעלות מיפי המראה הנגלה לעיני האדם, והכוונה כאן לקריאה אשר אין נלווה אליה שבח לאל, מי שברא את המראות הללו. **ניר:** שדה חרוש. **מעלה עליו:** מחשיב אותו, רואה בו. **הכתוב:** במקרא, ולא נתפרש לאיזה כתוב הכוונה. ואולי הכוונה היא לפסוק המובא במשנה הבאה: "השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך". מעשיו של ההלך המתואר במשנה מעידים כי הסיר מלבו את מחויבותו המתמדת להכרת בוראו ולתלמוד התורה. **מתחיב בנפשו:** מביא עצמו ["נפשו"] בסכנת מיתה.

[י] **משם:** בשם. **מעלה עליו הכתוב וכו':** ראה במשנה הקודמת. **יכול אפלו תקפה עליו משנתו:** האם ייתכן כי היגד זה חל על כל מי שנשתכח ממנו דבר ששנה, גם אם אירעה השכחה מפני שהתקשה להבין את הדבר לאשורו? **תלמוד לומר:** עניין זה מתברר בלימוד המשכו של אותו פסוק. **הא וכו':** מן הביטוי "פן יסורו מלבבך" – שאיננו נתפס כחזרה סתם על "פן תשכח" – אנו למדים כי השוכח אינו מתחייב בנפשו אלא אם החליט במודע לזנוח את התורה שלמד ולהסיר, להשכיח אותה מעצמו.

יא רַבִּי חֲנִינָא בֶּן־דּוֹסָא אוֹמֵר: כָּל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ, חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכָל שֶׁחָכְמָתוֹ קוֹדֶמֶת לְיִרְאַת חֶטְאוֹ, אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת:

יב הוּא הָיָה אוֹמֵר: כָּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּים מֵחָכְמָתוֹ, חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכָל שֶׁחָכְמָתוֹ מְרֻבָּה מִמַּעֲשָׂיו, אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת:

יג הוּא הָיָה אוֹמֵר: כָּל שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ, רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ. וְכָל שֶׁאֵין רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ, אֵין רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ:

יד רַבִּי דוֹסָא בֶּן־הָרְכִּינָס אוֹמֵר: שֵׁנָה שֶׁל שַׁחֲרִית, וְיַיִן שֶׁל צָהֳרַיִם, וְשִׂיחַת הַיְלָדִים, וִישִׁיבַת בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת שֶׁל עַמֵּי הָאָרֶץ מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם:

טו רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: הַמְחַלֵּל אֶת הַקֳּדָשִׁים, וְהַמְבַזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת, וְהַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, וְהַמֵּפֵר בְּרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ, וְהַמְגַלֶּה פָנִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַהֲלָכָה, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא:

[יא] **כל:** כל אדם [וכן להלן]. **שיראת חטאו:** אשר חששו וזהירותו מלחטוא. **קודמת לחכמתו:** חשובה ומשמעותית לגביו יותר מאשר יכולתו השכלית. **חכמתו מתקימת:** תבונתו יוצאת אל הפועל וקיימת לאורך ימים.

[יב] **מעשיו:** פעולותיו, ובייחוד מעשי המצוות שהוא מקיימם בפועל. **מרבים:** שיעורם ומעמדם היחסי אצלו גדול. **מחכמתו:** מידיעותיו ומתבונתו [ובייחוד: ידיעת התורה]. **וכל שחכמתו מרבה ממעשיו:** כגון המכיר בחובתו אך איננו מבצעה, נאה יודע אך לא נאה מקיים.

[יג] **רוח הבריות נוחה הימנו:** מקובל ואהוד בחברה שבה הוא חי. **רוח המקום נוחה הימנו:** אהוד ורצוי הוא אף בעיני ה'.

[יד] **שנה של שחרית:** שינה בשעה שבני אדם קמים ויוצאים לפועלם. **יין של צהריים:** שתיית יין באמצע היום, שלא בתוך הסעודה. **שיחת הילדים:** הקשבה לשיחות חולין של ילדים שלא רכשו נסיון ותבונה, שאינם מחויבים בלימוד, עבודה או קיום מצוות. **בתי כנסיות של עמי הארץ:** התכנסויות, מפגשים חברתיים של פשוטי עם, המקדישים את זמנם לדברים בטלים. **מוציאין את האדם מן העולם:** גורמים לאדם לאבד את עולמו, מנתקים אותו מפעילות פוריה העשויה להניב הישגים בני קיימא.

[טו] **המחלל את הקדשים:** איננו מקפיד כהלכה על אכילת קדשים בטהרה [והכוונה למזונות בעלי מעמד פולחני, כגון תרומות ומעשרות]. **והמבזה את המועדות:** נוהג זלזול במועדים, ואינו מכבדם כראוי. **והמלבין פני חברו ברבים:** מבייש את חברו בציבור. **המפר בריתו של אברהם אבינו:** שאינו מקיים מצוות ברית מילה. **מגלה פנים בתורה שלא כהלכה:** מפרש את המקרא בעזות מצח באופן הנוגד את המסורת. **שיש בידו וכו':** זכות התורה שלמד וזכות המעשים הטובים שעשה.

טז רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: הֱוֵה קַל לָרֹאשׁ, וְנוֹחַ לַתִּשְׁחֹרֶת. וֶהֱוֵה מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּשִׂמְחָה:

יז רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: שְׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ מַרְגִּילִים לָעֶרְוָה. מָסֹרֶת סְיָג לַתּוֹרָה. מַעְשְׂרוֹת סְיָג לָעֹשֶׁר. נְדָרִים סְיָג לַפְּרִישׁוּת. סְיָג לַחָכְמָה שְׁתִיקָה:

יח הוּא הָיָה אוֹמֵר: חָבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְצֶלֶם. חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לוֹ שֶׁנִּבְרָא בְצֶלֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם [בראשית ט, ו]. חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּקְרְאוּ בָנִים לַמָּקוֹם. חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לָהֶם, שֶׁנִּקְרְאוּ בָנִים לַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם [דברים יד, א]. חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּתַּן לָהֶם כְּלִי חֶמְדָּה. חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לָהֶם, שֶׁנִּתַּן לָהֶם כְּלִי חֶמְדָּה שֶׁבּוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ [משלי ד, ב]:

יט הַכֹּל צָפוּי וְהָרְשׁוּת נְתוּנָה. וּבְטוֹב הָעוֹלָם נִדּוֹן. וְהַכֹּל לְפִי רֹב הַמַּעֲשֶׂה:

[טז] **הוה קל לראש:** אל תקשה ערפך והיה נכון וזריז לבצע את הנדרש ממך מצד השלטון, המנהיגות. **ונוח לתשחרת:** שמע בהכנעה ובלא כעס דברי ביקורת ותוכחה המופנים כלפיך והמשחירים כביכול את פניך [ויש מפרשים: התייחס בסבלנות אל הצעירים, אלה ששערותיהם טרם הלבינו]. **מקבל:** עונה, מגיב אל הפונה אליך.

[יז] **שחוק:** התלוצצות, בדחנות מופרזת. **וקלות ראש:** פעולה לפי דחפים מידיים, בלא מחשבה. **ערוה:** פריצות מינית. **מסרת סיג לתורה:** הידיעות והנוהגים העוברים בעל פה מדור לדור, מרב לתלמיד, משמשים כגדר המגינה על התורה, משום שמכוחם נמנעת האפשרות להבנה בלתי נכונה של הכתוב. **מעשרות וכו':** הפרשת תרומות ומעשרות מן היבול, כמצוות התורה, מגינה על רכוש האדם, שמקבל שכר על המצווה ומתעשר בזכותה. **נדרים וכו':** התחיבויות מוצהרות שמתחייב האדם להתנזר [לזמן מוגבל] מכמה מהנאות העולם מביאות אותו שלא ליפול לפח הפרישות הכללית מהנאות אלה ולסגפנות. **סיג לחכמה שתיקה:** הימנעות האדם מלומר מיד כל העולה על לבו ויכולתו להקשיב במתינות לדברי האחר מבלי להתפרץ ולהשיב, יתרמו לחכמתו ולהגיון המושכל שבדבריו.

[יח] **הוא:** ר' עקיבא. **חביב אדם וכו':** בן המין האנושי אהוב ויקר בעיני ה', וראיה לכך בזה שהוא נוצר בדמותו. **נודעת לו:** קיימת אליו, מופנית כלפיו מעם ה'. **שנקראו בנים למקום:** החיבה שרוחש ה' לבני ישראל מתבטאת בכך שהם מכונים בניו. **כלי חמדה:** חפץ יקר ונחשק, כינוי לתורה. **שבו נברא העולם:** לפי מסורת מדרשית קדומה [בראשית רבה א, א] ברא ה' את העולם באמצעות התורה. **כי לקח טוב וכו':** התורה מכונה בפסוק "לקח טוב", וביטוי זה נדרש כאן כמורה על חפץ שנקנה [לק"ח משמעו גם קנ"ה]. ובפסוק פונה ה' לישראל ומפציר בהם לא להניח את התורה מידם.

[יט] מאמר נוסף של ר' עקיבא. **הכל צפוי:** הכל גלוי וידוע לפני ה', כולל מעשי האדם בעתיד. **והרשות נתונה:** ועם זאת נתונה לאדם האפשרות לבחור את דרכו באורח עצמאי. **ובטוב וכו':** ה' דן את העולם ובריותיו בחסד וברחמים, לא במידת הדין הקפדנית. **והכל לפי רב המעשה:** הגמול שמועיד ה' לאדם נקבע בהתאמה גמורה לשיעורם ולגודלם של המעשים ["רוב המעשה"], טובים או רעים, שעושה האדם.

כ הוּא הָיָה אוֹמֵר: הַכֹּל נָתוּן בָּעֵרָבוֹן, וּמְצוּדָה פְרוּסָה עַל כָּל הַחַיִּים. הַחֲנוּת פְּתוּחָה, וְהַחֶנְוָנִי מַקִּיף, וְהַפִּנְקָס פָּתוּחַ, וְהַיָּד כּוֹתֶבֶת. וְכָל הָרוֹצֶה לִלְווֹת יָבֹא וְיִלְוֶה. וְהַגַּבָּאִים מַחֲזִירִים תָּדִיר בְּכָל יוֹם, וְנִפְרָעִין מִן הָאָדָם מִדַּעְתּוֹ, וְשֶׁלֹּא מִדַּעְתּוֹ. וְיֵשׁ לָהֶם עַל מַה שֶּׁיִּסְמֹכוּ. וְהַדִּין דִּין אֱמֶת. וְהַכֹּל מְתֻקָּן לַסְּעוּדָה:

כא רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה אוֹמֵר: אִם אֵין תּוֹרָה אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ. אִם אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ אֵין תּוֹרָה. אִם אֵין חָכְמָה אֵין יִרְאָה. אִם אֵין יִרְאָה אֵין חָכְמָה. אִם אֵין דַּעַת אֵין בִּינָה. אִם אֵין בִּינָה אֵין דַּעַת. אִם אֵין קֶמַח אֵין תּוֹרָה. אִם אֵין תּוֹרָה אֵין קֶמַח:

כב הוּא הָיָה אוֹמֵר: כָּל שֶׁחָכְמָתוֹ מְרֻבָּה מִמַּעֲשָׂיו, לְמָה הוּא דוֹמֶה – לְאִילָן שֶׁעֲנָפָיו מְרֻבִּין וְשָׁרָשָׁיו מֻעָטִין, וְהָרוּחַ בָּאָה וְעוֹקַרְתּוֹ וְהוֹפַכְתּוֹ עַל פָּנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבוֹא טוֹב, וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב (ירמיה

[כ] **הוא:** ר' עקיבא, ומאמרו זה מנוסח באורח ציורי–אלגורי. **הכל נתון בערבון:** חייו ונכסיו של אדם מסורים לו באופן זמני וחולף, כפיקדון. **ומצודה פרוסה וכו':** רשת, מלכודת, מרחפת מעל הבריות כולן, ולא יוכל שום אדם לחמוק בבוא היום מלשלם את המוטל עליו על כל מעשה ממעשיו. **החנות פתוחה:** האפשרויות וההנאות שמזמן העולם הזה עומדות לפני האדם, והוא חופשי לבחור לו מהן כראות עיניו. **והחנוני מקיף:** ה', אדון העולם, איננו גובה את מחירן מיד, אלא ממתין ונותן בהקפה. **והפנקס פתוח והיד כותבת:** כל לקיחה, כל הנאה שאדם נהנה מן העולם, וכל מעשיו, נרשמים ומתועדים תדיר. **וכל הרוצה ללוות יבא וילוה:** לכל אדם ניתנת הרשות ליהנות מן העולם, כמיטב הבנתו וחשקו. **הגבאים מחזירים וכו':** שליחי ה' הגובים את התשלום – הם הייסורים והסבל – סובבים ומשוטטים כל העת בעולם. **ונפרעין מן האדם:** ופורעים, גובים חובותיו של האדם לאלהיו. **מדעתו ושלא מדעתו:** בין אם מודע האדם לכך שהוא משלם בסבלו על חטא שחטא, או את מחירו של מה שגרם לו הנאה, ובין אם אין הוא מודע לזיקה זו. **ויש להם על מה שיסמכו:** הגביה אינה שרירותית, אלא מעוגנת ברישום שב"פנקס הפתוח". **והכל מתקן לסעודה:** כל קורות האדם בעולם הזה, כמתואר עד כאן, תכליתן היא העולם הבא ומתן הגמול לעתיד לבוא, כסעודה שאוכלים אותה לאחר הכנה מרובה.

[כא] **אם אין תורה וכו':** אם לא התמיד האדם בלימוד התורה וקיום מצוותיה, לא יוכל גם לנהל אורחות חיים תרבותיים, שביסודם הגינות ותבונה ביחסיו עם אחרים. **חכמה:** יכולת הבנה והבחנה שכלית. **יראה:** יראת ה' ויראת חטא – תחושת רתיעה מפני עשיית עוול. **דעת:** ידע נרכש, מידע ועובדות. **בינה:** חשיבה עצמית, יכולת האדם להפעיל וליישם [בהיסק ובניתוח] את הדעת שצבר. **קמח:** קיום חומרי מספק. **אין תורה:** אין אפשרות לאדם להתמיד בלימוד תורה. **אם אין תורה אין קמח:** בהיעדר תורה, אין ערך וקיום לרווחה החומרית.

[כב] **שחכמתו מרבה ממעשיו:** ראה לעיל, סוף משנה יב. ומאמר זה הוא פיתוח ציורי של הנאמר שם, המדמה את האדם לעץ, את מעשיו לשורשי העץ ואת חוכמתו לענפים. **ערער:** עץ מדברי שעלוותו מועטת. **חררים במדבר:** מקום ציה, יובש וחום. **ולא תשב:** לא תיושב, לעולם תישאר שוממה. **ועל יובל:** בסמוך לפלג מים.

יז, ו]. אֲבָל כָּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ, לְמָה הוּא דוֹמֶה – לְאִילָן שֶׁעֲנָפָיו מֻעָטִין וְשָׁרָשָׁיו מְרֻבִּין, שֶׁאֲפִלּוּ כָּל הָרוּחוֹת שֶׁבָּעוֹלָם בָּאוֹת וְנוֹשְׁבוֹת בּוֹ, אֵין מְזִיזוֹת אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל מַיִם וְעַל יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו, וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֹא חֹם, וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן, וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג, וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי [ירמיה יז, ח]:

כג רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן חִסְמָא אוֹמֵר: קִנִּין וּפִתְחֵי נִדָּה הֵן הֵן גּוּפֵי הֲלָכוֹת. תְּקוּפוֹת וְגִימַטְרִיָּאוֹת, פַּרְפְּרָאוֹת לַחָכְמָה:

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר: רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְווֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: ה' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

פרק רביעי

כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ, נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

א בֶּן זוֹמָא אוֹמֵר: אֵיזֶהוּ חָכָם – הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר: מִכָּל מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי כִּי עֵדְוֹתֶיךָ שִׂיחָה לִי [תהלים קיט, צט]. אֵיזֶהוּ גִבּוֹר – הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר [משלי טז, לב]. אֵיזֶהוּ עָשִׁיר – הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ,

---

ולא יראה כי יבא חם: לא יחוש בחום הכבד, לא יסבול ממנו, שהרי שרשיו יונקים ממים זורמים. **ולא ימיש מעשות פרי:** לא יפסיק להניב פירות.

[כג] **קנין:** הלכות הקרבנות המובאים מן העופות. **פתחי נדה:** הלכות שעניינן טומאת הנידה. **הן הן גופי הלכות:** הם העיקר, הלכות בעלות חשיבות עקרונית [אף כי מדובר בפרטים מעשיים רבים, טכניים באופיים]. **תקופות:** חישובים אסטרונומיים של תנועות גרמי השמים, וקביעת לוח השנה על פיהם. **וגימטריאות:** חישובים מתמטיים של זמנים, מידות ושיעורים וכיוצא באלה. **פרפראות:** קינוחי סעודה. כלומר, עניינים אלה – אף כי הם דורשים חריפות שכלית, מחשבה מחודדת ודיוק בפרטים – הם טפלים ומשניים לחכמה העיקרית, להלכה.

פרק רביעי: גם פרק זה, כקודמו, איננו ערוך במתכונת צורנית, תכנית או היסטורית ויש בו אוסף מאמרים על נושאים שונים מפי חכמים שונים.

[א] **הלומד מכל אדם:** המשכיל ללמוד דבר–מה מכל מי שהוא בא עמו במגע, גם ממי שמעמדו החיצוני נמוך משלו. **הכובש את יצרו:** מרסן את דחפיו ותאוותיו, ואיננו נשלט על ידם. **ארך אפים:** סבלני. **משל ברוחו:** שולט על נפשו [הוא טוב מגיבור מלחמה]. **השמח בחלקו:** מוצא סיפוק במנת חלקו, ואינו מתוסכל משום שאין ביכולתו להשיג יותר. **יגיע כפיך וכו':** המסתפק בפרי עמלו, במה שביכולתו להשיג, ואפילו מועט הוא, הוא

שֶׁנֶּאֱמַר: יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ [תהלים קכח, ב]. אַשְׁרֶיךָ – בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְטוֹב לָךְ – לָעוֹלָם הַבָּא. אֵיזֶהוּ מְכֻבָּד – הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ [שמואל־א ב, ל]:

ב בֶּן־עַזַּאי אוֹמֵר: הֱוֵה רָץ לְמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה וּבוֹרֵחַ מִן הָעֲבֵרָה, שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה וַעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה, שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה וּשְׂכַר עֲבֵרָה עֲבֵרָה:

ג הוּא הָיָה אוֹמֵר: אַל תְּהִי בָז לְכָל אָדָם, וְאַל תְּהִי מַפְלִיג לְכָל דָּבָר. שֶׁאֵין לְךָ אָדָם שֶׁאֵין לוֹ שָׁעָה, וְאֵין לְךָ דָּבָר שֶׁאֵין לוֹ מָקוֹם:

ד רַבִּי לְוִיטָס אִישׁ יַבְנֶה אוֹמֵר: מְאֹד מְאֹד הֱוֵה שְׁפַל רוּחַ, שֶׁתִּקְוַת אֱנוֹשׁ רִמָּה:

ה רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן־בְּרוֹקָא אוֹמֵר: כָּל הַמְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר, נִפְרָעִים מִמֶּנּוּ בַּגָּלוּי. אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מֵזִיד בְּחִלּוּל הַשֵּׁם:

ו רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ אוֹמֵר: הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לְלַמֵּד, מַסְפִּיקִים בְּיָדוֹ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד. וְהַלּוֹמֵד עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת, מַסְפִּיקִים בְּיָדוֹ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת:

אדם מאושר שאינו זקוק לדבר. **אשריך בעולם הזה וכו':** דרשה נוספת על הפסוק: כפל הביטויים המורים על אושרו של אותו אדם ["אשריך וטוב לך"] מלמד כי האושר מזומן לו הן בעולם הזה והן בעולם הבא. **כי מכבדי אכבד וכו':** ה' מודיע בפסוק כי המכבד אותו יזכה ממנו לכבוד, והוא הדין בבני האדם: המכובד, הראוי לכבוד, הוא זה שמכבד את האחר.

[ב] **הוה רץ וכו':** היה זריז ולהוט לקיים אפילו מצוה יומיומית, שכיחה ופשוטה, כפי שאתה זריז לקיים מצוה הנראית חמורה, שהיא מורכבת ודורשת מאמץ. **שמצוה גוררת מצוה:** משום שעשיית מצוה אחת [אפילו קלה] מוליכה לעשיית מצוה נוספת [אפילו חמורה]. **ששכר מצוה מצוה:** שכר המצוה האחת הוא המצוה הנוספת שהיא גוררת אחריה.

[ג] **לכל אדם:** לשום אדם. **אל תהי מפליג לכל דבר:** אל תתנער באופן גורף ומוחלט משום דבר. **שאין לך אדם וכו':** כל אדם עשוי להיות בעל ערך ותפקיד בנסיבות מסוימות. **שאין לו מקום:** שאין הקשר מסוים שבו הוא עשוי להיות נחוץ.

[ד] **שפל רוח:** ענו, הממעיט בערך עצמו. **שתקות אנוש רמה:** שכן סוף כל שאיפותיו, רצונותיו והשגיו של אדם הוא המוות והכליון.

[ה] **המחלל שם שמים:** כגון עובד עבודה זרה. **נפרעים ממנו בגלוי:** הוא נענש על מעשהו הנסתר בפומבי. **אחד שוגג וכו':** חילול השם הנגרם שלא במתכוון, חומרתו זהה לחומרתו של זה המבוצע בכוונה תחילה, ועונשם זהה.

[ו] **על מנת ללמד:** כדי ללמד אחרים. **מספיקים בידו:** מאפשרים לו [מן השמים]. **לעשות:** לקיים את המצוות שאותן הוא לומד.

ז רַבִּי צָדוֹק אוֹמֵר: אַל תַּעֲשֵׂם עֲטָרָה לְהִתְגַּדֵּל בָּהּ, וְלֹא קַרְדּוֹם לַחְפּוֹר בָּהּ. וְכָךְ הָיָה הִלֵּל אוֹמֵר: וּדְאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתָגָא חֲלָף, הָא לָמַדְתָּ: כָּל הַנֶּהֱנֶה מִדִּבְרֵי תוֹרָה נוֹטֵל חַיָּיו מִן הָעוֹלָם:

ח רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: כָּל הַמְכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה, גּוּפוֹ מְכֻבָּד עַל הַבְּרִיּוֹת. וְכָל הַמְחַלֵּל אֶת הַתּוֹרָה, גּוּפוֹ מְחֻלָּל עַל הַבְּרִיּוֹת:

ט רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ אוֹמֵר: הַחוֹשֵׂךְ עַצְמוֹ מִן הַדִּין, פּוֹרֵק מִמֶּנּוּ אֵיבָה וְגָזֵל וּשְׁבוּעַת שָׁוְא. הַגַּס לִבּוֹ בְּהוֹרָאָה, שׁוֹטֶה רָשָׁע וְגַס רוּחַ:

י הוּא הָיָה אוֹמֵר: אַל תְּהִי דָן יְחִידִי, שֶׁאֵין דָּן יְחִידִי אֶלָּא אֶחָד. וְאַל תֹּאמַר קַבְּלוּ דַעְתִּי, שֶׁהֵן רַשָּׁאִים וְלֹא אָתָּה:

יא רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: כָּל הַמְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹנִי, סוֹפוֹ לְקַיְּמָהּ מֵעֹשֶׁר. וְכָל הַמְבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹשֶׁר, סוֹפוֹ לְבַטְּלָהּ מֵעֹנִי:

יב רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: הֱוֵה מְמַעֵט בְּעֵסֶק וַעֲסֹק בַּתּוֹרָה. וֶהֱוֵה שְׁפַל רוּחַ בִּפְנֵי כָל

[ז] **אל תעשם וכו':** אל תתייחס אל דברי התורה שאתה לומד כאל תכשיט יקר שבו אתה יכול להשתבח, כנכס אישי המקנה לך יוקרה חברתית. **ולא קרדום לחפור בה:** ולא כאל כלי שימושי שנועד להשיג באמצעותו מטרות חומריות. **ודאשתמש בתגא חלף:** ראה לעיל א, יג. **הנהנה מדברי תורה:** משתמש בתורה שלמד ככלי להשגת מטרות אחרות, מפיק ממנה רווח חיצוני, כלכלי, חברתי וכיוצא בהם.

[ח] **גופו:** הוא עצמו. **מחלל:** מבזה.

[ט] **החושך עצמו מן הדין:** מי שנמנע מלשמש כשופט. **פורק ממנו:** משתחרר, מסיר מעצמו. **איבה:** טינה וכעס שעשויים לחוש בעלי דין כלפיו. **גזל:** שכן חיוב בלתי מוצדק בתשלום לאחד מן המתדיינים כמוהו כגזל. **שבועת שוא:** השופט עשוי לחייב בעל-דין להישבע וזה עלול להישבע לשקר. **הגס לבו בהוראה:** מי שפוסק הלכה וחורץ דין מתוך זלזול של הרגל, כלאחר יד, כדבר של מה בכך.

[י] **אל תהי דן יחידי:** אל תשפוט לבדך, אפילו אתה בקיא ומומחה בחוק; שתף תמיד אנשים נוספים במשפט. **שאין דן יחידי אלא אחד:** מפני שרק אחד ראוי לדון יחידי, והוא ה', המכונה "אחד" [דברים ו, ד]. **ואל תאמר וכו':** אל תאמר לדיינים שצירפת אליך, אם אין הם מסכימים עמך, שיקבלו את דעתך, שכן הרשות והסמכות לקבוע את הדין נתונה בידם, באשר הם הרוב [ראה שמות כג, ב: "אחרי רבים להטות"].

[יא] **המקים את התורה מעני:** עוסק בלימוד תורה ובקיום מצוותיה בדוחק כלכלי. **סופו לקימה מעשר:** כשכר הוא עתיד לקיים אותה, בסופו של דבר, בתנאי רווחה.

[יב] **עסק:** מסחר. **שפל רוח:** ראה לעיל ד, ד. **בפני כל אדם:** אל תראה עצמך נעלה על שום אדם. **ואם בטלת מן התורה:** אם החלטת להימנע מללמוד תורה [כדי לעסוק בעסקיך]. **יש לך בטלים הרבה כנגדך:** מניעות שונות, גורמים רבים אחרים, עשויים להטריד אותך לאחר מכן, הן מעיסוקיך והן מתלמוד תורה. **ואם עמלת בתורה:** אם השקעת מאמץ בלימוד התורה. **לו:** לה'.

אָדָם. וְאִם בִּטַּלְתָּ מִן הַתּוֹרָה, יֶשׁ לְךָ בְּטֵלִים הַרְבֵּה כְּנֶגְדְּךָ. וְאִם עָמַלְתָּ בַּתּוֹרָה, יֵשׁ לוֹ שָׂכָר הַרְבֵּה לִתֶּן לָךְ:

יג רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן־יַעֲקֹב אוֹמֵר: הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת, קוֹנֶה לוֹ פְרַקְלִיט אֶחָד. וְהָעוֹבֵר עֲבֵרָה אַחַת, קוֹנֶה לוֹ קַטֵּגוֹר אֶחָד. תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים – כִּתְרִיס בִּפְנֵי הַפֻּרְעָנוּת:

יד רַבִּי יוֹחָנָן הַסַּנְדְּלָר אוֹמֵר: כָּל כְּנֵסִיָּה שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם. וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, אֵין סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם:

טו רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־שַׁמּוּעַ אוֹמֵר: יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ. וּכְבוֹד חֲבֵרְךָ – כְּמוֹרָא רַבָּךְ. וּמוֹרָא רַבְּךָ – כְּמוֹרָא שָׁמָיִם:

טז רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: הֱוֵה זָהִיר בַּתַּלְמוּד, שֶׁשִּׁגְגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זָדוֹן:

יז רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: שְׁלֹשָׁה כְתָרִים הֵם: כֶּתֶר תּוֹרָה וְכֶתֶר כְּהֻנָּה וְכֶתֶר מַלְכוּת. וְכֶתֶר שֵׁם טוֹב עוֹלֶה עַל גַּבֵּיהֶם:

יח רַבִּי נְהוֹרַאי אוֹמֵר: הֱוֵה גוֹלֶה לִמְקוֹם תּוֹרָה. וְאַל תֹּאמַר שֶׁהִיא תָבוֹא אַחֲרֶיךָ, שֶׁחֲבֵרֶיךָ יְקַיְּמוּהָ בְיָדֶךָ. וְאֶל בִּינָתְךָ אַל תִּשָּׁעֵן:

[יג] **קונה לו פרקליט אחד:** זוכה בסניגור, מלאך שיעמוד לימינו ויגן עליו בבית הדין של מעלה. **קונה לו קטגור אחד:** מקים כנגדו תובע, מלאך שיטען נגדו בבית הדין האלהי. **כתריס בפני הפרענות:** כמגן כנגד האסונות.

[יד] **כנסיה:** כינוס, התאגדות. **לשם שמים:** למילוי רצון ה', ולא מחמת צרכים ורצונות מסוימים של מקימיה. **סופה להתקים:** עתידה להתבסס ולהשיג את מטרותיה.

[טו] **חביב עליך כשלך:** התייחס בכבוד ובהערכה לתלמידך כשם שאתה רוצה שיתייחס אליך. **כמורא רבך:** כמו היראה שרוחש אתה, כתלמיד, לרבך, על הכבוד המיוחד המתחייב מיחס זה. **מורא שמים:** יראת ה'.

[טז] **הוה זהיר בתלמוד:** נהג בתשומת לב יתרה, הקפד על הדיוק והימנע מלשגות בלימוד התורה ובהוראתה לאחרים. **ששגגת תלמוד וכו':** טעות במהלך הלימוד, שיבוש הנעשה שלא במתכוון, נחשבים כאילו היו מעשה סילוף מכוון.

[יז] **כתרים:** מעלות חשובות שאדם מישראל יכול להשתבח בהן, והן לו כעיטור מפואר ורב יוקרה. **כתר שם טוב:** שמו הטוב של אדם, המוניטין וההערכה החיובית אליו מצד מודעיו, הנובעים מאופיו ומהתנהגותו. **עולה על גביהם:** ערכו רב אפילו משלושת אלה.

[יח] **גולה למקום תורה:** הולך ממקום מושבך למרכז של לימוד ועיסוק בתורה. **שהיא תבוא אחריך:** שהתורה תגיע אליך, למקום מושבך, כדי שתוכל להשתלם בה לבדך מבלי להימנות על ציבור של לומדים. **שחבריך יקימוה בידיך:** כי חבריך ללימוד הם שיגרמו לתורה שלמדת להיות מופנמת ומוטמעת בקרבך, כך שלימודך ישתרש ויתקיים לאורך ימים. **ואל בינתך אל תשען** [משלי ג, ה]: אל תסמוך על תבונתך לבדה, אלא דאג גם להימצא במסגרת ובנסיבות שיסייעו לך בלימודך.

יט רַבִּי יַנַּאי אוֹמֵר: אֵין בְּיָדֵינוּ לֹא מִשַּׁלְוַת הָרְשָׁעִים, וְאַף לֹא מִיִּסּוּרֵי הַצַּדִּיקִים:

כ רַבִּי מַתְיָא בֶּן־חָרָשׁ אוֹמֵר: הֱוֵה מַקְדִּים בִּשְׁלוֹם כָּל אָדָם. וֶהֱוֵה זָנָב לָאֲרָיוֹת, וְאַל תְּהִי רֹאשׁ לַשּׁוּעָלִים:

כא רַבִּי יַעֲקֹב אוֹמֵר: הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֶה לִפְרוֹזְדוֹר בִּפְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא. הַתְקֵן עַצְמְךָ בַּפְּרוֹזְדוֹר, כְּדֵי שֶׁתִּכָּנֵס לַטְּרַקְלִין:

כב הוּא הָיָה אוֹמֵר: יָפָה שָׁעָה אַחַת בִּתְשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בָּעוֹלָם הַזֶּה מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְיָפָה שָׁעָה אַחַת שֶׁל קוֹרַת רוּחַ בָּעוֹלָם הַבָּא מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה:

כג רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־אֶלְעָזָר אוֹמֵר: אַל תְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרְךָ בִּשְׁעַת כַּעְסוֹ, וְאַל תְּנַחֲמֵהוּ בְּשָׁעָה שֶׁמֵּתוֹ מֻטָּל לְפָנָיו, וְאַל תִּשְׁאַל לוֹ בִּשְׁעַת נִדְרוֹ, וְאַל תִּשְׁתַּדֵּל לִרְאוֹתוֹ בִּשְׁעַת קַלְקָלָתוֹ:

כד שְׁמוּאֵל הַקָּטָן אוֹמֵר: בִּנְפֹל אוֹיִבְךָ אַל תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל יָגֵל לִבֶּךָ, פֶּן יִרְאֶה ה' וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ [משלי כד, יז]:

[יט] **אין בידינו:** אין ביכולתנו להבין. **משלות הרשעים:** מדוע רשעים זוכים לשלווה, למרות רוע מעשיהם. **מיסורי הצדיקים:** מדוע סובלים צדיקים, שהם הראויים לשלווה בשל מעשיהם הטובים.

[כ] **הוה מקדים בשלום כל אדם:** היה הראשון לדרוש בשלומו של כל אדם שאתה פוגש, אפילו אם לפי הנימוס המקובל מעמדו נמוך מזה שלך. **זנב לאריות:** קטן יחסית, נמוך־מעמד, בחברת אנשים גדולים. **ראש לשועלים:** המנהיג, הדמות הבולטת, בחבורת אנשים פחותי מעלה.

[כא] **פרוזדור:** חדר־כניסה. **התקן עצמך וכו':** עשה את ההכנות הנחוצות בפרוזדור, כלומר בחייך בעולם הזה, כדי שתוכל להיכנס כיאות אל הטרקלין, האולם המפואר לקבלת האורחים, כינוי לעולם הבא.

[כב] **יפה:** עדיפה, טובה יותר. **בתשובה:** שאדם עוסק בה בתיקון אופיו והתנהגותו. **מכל חיי העולם הבא:** שבהם אין עוד בידי האדם היכולת לפעול ולהשתנות. **קרת רוח:** רוגע, שמחה שמתוך שלווה פנימית. **מכל חיי העולם הזה:** שבו לעולם אין האדם משוחרר מדאגה.

[כג] **אל תרצה וכו':** אל תנסה לפייס את חברך כאשר הוא בעיצומו של כעס ורוחו נסערת, כי במצב זה עשויים דברי הפיוס, בניגוד לכוונתם הטובה, להגביר את הכעס. **בשעה שמתו מטל לפניו:** כאשר האבל והכאב על האובדן מוחשיים וחריפים מכל. **ואל תשאל לו בשעת נדרו:** אל תנסה להניא את חברך מהתחייבות שהחליט ליטול על עצמו, בשעת ההחלטה עצמה, כאשר דעתו נחושה, שכן הוא עשוי לא להיענות לפנייתך, ואולי אף להחמיר את התחייבותו. **ואל תשתדל לראותו וכו':** אל תנסה לסייע לחברך בשעת כשלונו, כאשר הוא במצב משפיל ומביך, שכן הוא יעדיף מן הסתם שלא יראוהו במצב זה.

[כד] **אומר:** היה רגיל לצטט את הפסוק הבא מספר משלי. **ובכשלו:** כשהוא נכשל. **פן יראה ה':** את שמחתך שאתה שמח לאידו של אויבך. **והשיב מעליו אפו:** יסיר את כעסו מעל אויבך.

כה אֱלִישָׁע בֶּן־אֲבוּיָה אוֹמֵר: הַלּוֹמֵד יֶלֶד, לְמָה הוּא דוֹמֶה – לִדְיוֹ כְּתוּבָה עַל נְיָר חָדָשׁ. וְהַלּוֹמֵד זָקֵן, לְמָה הוּא דוֹמֶה – לִדְיוֹ כְּתוּבָה עַל נְיָר מָחוּק:

כו רַבִּי יוֹסֵי בַּר־יְהוּדָה אִישׁ כְּפַר הַבַּבְלִי אוֹמֵר: הַלּוֹמֵד מִן הַקְּטַנִּים, לְמָה הוּא דוֹמֶה – לְאוֹכֵל עֲנָבִים קֵהוֹת וְשׁוֹתֶה יַיִן מִגִּתּוֹ. וְהַלּוֹמֵד מִן הַזְּקֵנִים, לְמָה הוּא דוֹמֶה – לְאוֹכֵל עֲנָבִים בְּשׁוּלוֹת וְשׁוֹתֶה יַיִן יָשָׁן:

כז רַבִּי אוֹמֵר: אַל תִּסְתַּכֵּל בְּקַנְקַן אֶלָּא בַמֶּה שֶׁיֶּשׁ בּוֹ. יֵשׁ קַנְקַן חָדָשׁ מָלֵא יָשָׁן, וְיָשָׁן שֶׁאֲפִלּוּ חָדָשׁ אֵין בּוֹ:

כח רַבִּי אֶלְעָזָר הַקַּפָּר אוֹמֵר: הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם:

כט הוּא הָיָה אוֹמֵר: הַיִּלּוֹדִים לָמוּת, וְהַמֵּתִים לְהֵחָיוֹת, וְהַחַיִּים לִדּוֹן. לֵידַע וּלְהוֹדִיעַ וּלְהִוָּדַע שֶׁהוּא אֵל, הוּא הַיּוֹצֵר, הוּא הַבּוֹרֵא, הוּא הַמֵּבִין, הוּא הַדַּיָּן, הוּא הָעֵד, הוּא בַּעַל דִּין, הוּא עָתִיד לָדוּן. בָּרוּךְ הוּא, שֶׁאֵין לְפָנָיו לֹא עַוְלָה, וְלֹא שִׁכְחָה, וְלֹא מַשּׂוֹא פָנִים, וְלֹא מִקַּח שֹׁחַד. שֶׁהַכֹּל שֶׁלּוֹ. וְדַע שֶׁהַכֹּל לְפִי הַחֶשְׁבּוֹן. וְאַל יַבְטִיחֲךָ יִצְרְךָ

[כה] **הלומד ילד:** הלומד בצעירותו, בעודו ילד. **לדיו כתובה וכו':** למלים הכתובות בדיו על גיליון חלק שלא נעשה בו שימוש קודם; בנייר כזה הדיו נספגת ומשתמרת היטב, הכתיבה עליו נוחה והכתב ברור לעין. וכוונתו לומר שאדם צעיר קל לו לקלוט ולהפנים את שהוא לומד. **ניר מחוק:** גיליון משומש, שהמילים שהיו כתובות עליו נמחקו ושהכתיבה עליו אינה נוחה, משום שהדיו אינה נקלטת בקלות ובדיוק והכתב עשוי להיות מטושטש. וכוונתו לומר שלעת זקנה הקליטה וההפנמה קשות הרבה יותר.

[כו] **הקטנים:** הצעירים. **ענבים קהות:** ענבי בוסר שלא בשלו, המקהים את שיני האוכל. **יין מגתו:** יין שזה עתה תסס בגת שבה דרכו את הענבים וטרם זוקק והשביח. **בשולות:** בשלות. **יין ישן:** ששהה והשביח ועתה הוא במלוא טעמו.

[כז] **רבי:** רבי יהודה הנשיא. **אל תסתכל בקנקן וכו':** אל תסב את תשומת לבך אל החיצוניות [של אדם או של עניין], אלא בחן את הנושא לגופו ומתוכו. **יש קנקן חדש מלא ישן:** כגון אדם צעיר לימים האוצר בתוכו חכמה כשל בעלי נסיון. **וישן שאפלו חדש אין בו:** כגון אדם מבוגר ונשוא פנים, שאין בו אפילו חכמת בוסר.

[כח] **מוציאין את האדם מן העולם:** ראה לעיל ב, טז.

[כט] **הילודים למות:** כל מי שנולד כבר נגזר עליו שימות. **והמתים להחיות:** והמתים עתידים לשוב ולחיות בתחיית המתים. **והחיים לדון:** ואותם שיקומו לתחייה עתידים לעמוד לדין בפני ה'. **לידע ולהודיע ולהודע:** ואז ידעו הכל ואף יודיעו על כך ברבים. **מבין:** היודע מה בלב כולם. **בעל דין:** התובע. **עתיד לדון:** לשפוט את בני האדם באחרית הימים על מעשיהם. **שאין לפניו:** שלא קיימות לגביו [כל התכונות האנושיות האפשריות בשופט בשר ודם והמנויות להלן]. **עולה:** עוול, אי־צדק. **משוא פנים:** העדפת צד אחד במשפט. **מקח**

שֶׁהַשְּׁאוֹל בֵּית מָנוֹס לָךְ, שֶׁעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹצָר, וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹלָד, וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה חַי, וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה מֵת, וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר: רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: ה' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

פרק חמישי

כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ, נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

א בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר, וַהֲלֹא בְמַאֲמָר אֶחָד יָכוֹל לְהִבָּרְאוֹת. אֶלָּא לְהִפָּרַע מִן הָרְשָׁעִים, שֶׁמְּאַבְּדִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת, וְלִתֵּן שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיקִים, שֶׁמְּקַיְּמִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת:

שחד: לקיחת שוחד. **שהכל שלו:** ולכן לא ייתכן כלל להעניק לו דבר כלשהו. **הכל לפי החשבון:** דינו של אדם במשפט האלהי נקבע בהתאמה מדוקדקת למעשיו. **ואל יבטיחך יצרך וכו':** אל תניח ליצר הרע שבך להשלות אותך בהבטחה שבשאול – שאליו מגיעה, לפי האמונה העתיקה, נשמת האדם אחרי המוות – לא תישפט על פשעים שפשעת בחייך. **על כרחך:** מתוך הכרח, ללא אפשרות לבחור אחרת או להתחמק מכך.

פרק חמישי: פרק זה, החותם את המסכת בצורתה המקורית, הוא יחודי במתכונתו. הוא מורכב ברובו הגדול ממשניות אשר אינן מיוחסות לחכמים מסוימים, אלא ערוכות כרשימות מספריות. ממניינים שונים של עשרה דברים עוברת המסכת לרשימות של שבעה וארבעה, ולאחריהן היא נחתמת בכמה מאמרים כלליים, חלקם תוספות מאוחרות יחסית.

[א] **בעשרה מאמרות:** על ידי עשר אמירות שאמר ה' (והנזכרות בתיאור בריאת העולם שבראש ספר בראשית, כגון "ויאמר אלהים ויהי אור"). **ומה תלמוד לומר וכו':** מה בא ללמדנו פירוט זה של אמירות? והרי די היה באמירה יחידה מפי ה' כדי לברוא את העולם כולו! **להפרע מן הרשעים וכו':** פירוט עשר האמירות הנבדלות, המגדירות היבטים שונים בעולם הנברא, מבליט את מורכבותו ואת תשומת הלב הגדולה שהקדיש ה' ליצירתו. פירוט זה בא להדגיש, מתוך כך, את חומרת מעשיהם של הרשעים, הגורמים להרס העולם הזה, ועל כך הם ראויים להיענש בחומרה. **ולתן שכר טוב לצדיקים וכו':** וכן את חשיבותם וגודל ערכם של מעשי הצדיקים, המקיימים את העולם הזה, וראויים על כך לגמול הולם.

ב עֲשָׂרָה דוֹרוֹת מֵאָדָם עַד נֹחַ, לְהוֹדִיעַ כַּמָּה אֶרֶךְ אַפַּיִם לְפָנָיו. שֶׁכָּל הַדּוֹרוֹת הָיוּ מַכְעִיסִין וּבָאִין, עַד שֶׁהֵבִיא עֲלֵיהֶם אֶת מֵי הַמַּבּוּל:

ג עֲשָׂרָה דוֹרוֹת מִנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם, לְהוֹדִיעַ כַּמָּה אֶרֶךְ אַפַּיִם לְפָנָיו. שֶׁכָּל הַדּוֹרוֹת הָיוּ מַכְעִיסִין וּבָאִין, עַד שֶׁבָּא אַבְרָהָם אָבִינוּ וְקִבֵּל שְׂכַר כֻּלָּם:

ד עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִתְנַסָּה אַבְרָהָם אָבִינוּ וְעָמַד בְּכֻלָּם, לְהוֹדִיעַ כַּמָּה חִבָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ:

ה עֲשָׂרָה נִסִּים נַעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, וַעֲשָׂרָה עַל הַיָּם:

ו עֶשֶׂר מַכּוֹת הֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם, וְעֶשֶׂר עַל הַיָּם:

ז עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִסּוּ אֲבוֹתֵינוּ אֶת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּמִּדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְנַסּוּ אֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי [במדבר יד, כב]:

ח עֲשָׂרָה נִסִּים נַעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ: לֹא הִפִּילָה אִשָּׁה מֵרֵיחַ בְּשַׂר הַקֹּדֶשׁ, וְלֹא הִסְרִיחַ בְּשַׂר הַקֹּדֶשׁ מֵעוֹלָם, וְלֹא נִרְאָה זְבוּב בְּבֵית הַמִּטְבְּחַיִם, וְלֹא אֵרַע קֶרִי

[ב] **עשרה דורות מאדם עד נח:** בין דור הבריאה לדור המבול חיו עשרה דורות [ראה בראשית ה]. **להודיע כמה ארך אפים לפניו:** עובדה זו מוכיחה מה גדולים סבלנותו ואורך רוחו של ה', ועד כמה הוא מתעכב ומשתדל שלא להעניש את החוטאים. **כל הדורות:** מאדם ועד נח. **היו מכעיסין ובאין:** הכעיסו שוב ושוב את ה' בחטאיהם. **עד שהביא עליהם את מי המבול:** כשראה שלא תיקנו את דרכיהם הרעות.

[ג] **מנח ועד אברהם:** בראשית יא, י-כו. **להודיע וכו':** ראה במשנה הקודמת. **עד שבא אברהם:** שהלך לראשונה בדרכי ה'. **קבל שכר כלם:** זכה לקבל מה שנמנע מכל דורות החוטאים שחיו לפניו, ואורך רוחו של ה', שלא השמיד דורות חוטאים אלה, נמצא מוצדק.

[ד] **עשרה נסיונות:** בספרות האגדה מפורטים נסיונות אלה, שבהם עמדה אמונתו של אברהם במבחן, כגון היציאה מחרן לארץ ישראל, הירידה בשנת הרעב למצרים [בראשית יב], עקידת יצחק ועוד. **כמה חבתו של אברהם אבינו:** מה עזה היתה אהבתו של אברהם לאלהיו, אשר מכוחה עמד בכל אותם נסיונות.

[ה] **עשרה נסים... במצרים:** שנצלו מכל אחת ואחת מעשר המכות, אשר פגעו במצרים בלבד. **ועשרה על הים:** עשרה פלאים שארעו – על פי האגדה – לישראל בקריעת ים-סוף, כגון שנחלק הים לתריסר שבילים, אחד לכל שבט.

[ו] **ועשר על הים:** עשרה אסונות שאירעו למצרים בקריעת ים-סוף, ואף הם על פי האגדה, כגון שגופותיהם הושלכו מן הים ליבשה כדי שישראל יראו במפלתם.

[ז] **עשרה נסיונות:** עשרה אירועים שבהם גילו בני ישראל חוסר אמונה בה', פקפקו בהשגחתו וסיכנו את הברית בינם לבינו, כגון בחטא העגל [שמות לב].

[ח] **לא הפילה וכו':** ריחו של בשר הקרבנות, שלא כל אדם יכול לשאת אותו, לא גרם מעולם לאשה שתפיל את העובר שברחמה. **בית המטבחים:** שבו שחטו את הקרבנות והיה בו דם רב. **קרי:** פליטת זרע בלתי רצונית,

לְכֹהֵן גָּדוֹל בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים, וְלֹא כִבּוּ גְשָׁמִים אֵשׁ שֶׁל עֲצֵי הַמַּעֲרָכָה, וְלֹא נִצְּחָה הָרוּחַ אֶת עַמּוּד הֶעָשָׁן, וְלֹא נִמְצָא פְסוּל בָּעֹמֶר וּבִשְׁתֵּי הַלֶּחֶם וּבְלֶחֶם הַפָּנִים, עוֹמְדִים צְפוּפִים וּמִשְׁתַּחֲוִים רְוָחִים, וְלֹא הִזִּיק נָחָשׁ וְעַקְרָב בִּירוּשָׁלַיִם מֵעוֹלָם, וְלֹא אָמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ צַר לִי הַמָּקוֹם שֶׁאָלִין בִּירוּשָׁלָיִם:

ט עֲשָׂרָה דְבָרִים נִבְרְאוּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, וְאֵלּוּ הֵן: פִּי הָאָרֶץ, וּפִי הַבְּאֵר, וּפִי הָאָתוֹן, וְהַקֶּשֶׁת, וְהַמָּן, וְהַמַּטֶּה, וְהַשָּׁמִיר, וְהַכְּתָב, וְהַמִּכְתָּב, וְהַלֻּחוֹת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף הַמַּזִּיקִין, וּקְבוּרָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וְאֵילוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף צְבַת בִּצְבַת עֲשׂוּיָה:

י שִׁבְעָה דְבָרִים בְּגֹלֶם וְשִׁבְעָה בְחָכָם. חָכָם אֵינוֹ מְדַבֵּר לִפְנֵי מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחָכְמָה, וְאֵינוֹ נִכְנָס לְתוֹךְ דִּבְרֵי חֲבֵרוֹ, וְאֵינוֹ נִבְהָל לְהָשִׁיב, שׁוֹאֵל כָּעִנְיָן וּמֵשִׁיב

שאם היא מתרחשת בכהן, הוא נטמא מעבודתו באותו היום. **אש של עצי המערכה:** האש שבערה על המזבח שעמד תחת כיפת השמים. **לא נצחה הרוח את עמוד העשן:** הרוח לא היטתה את עמוד העשן שהיתמר תמיד זקוף מעל המזבח. **עמר:** שהוקרב בט"ז בניסן [ויקרא כג, י]. **שתי הלחם:** שהוקרבו בחג השבועות [שם כג, יז]. **לחם הפנים:** שהיה מוקרב כל שבת [שמות כה, ל]. ושלושה קרבנות אלה, אם נמצא בהם פסול הם נדחים, ולא ניתן להחליפם באחרים באותו זמן. **עמדים צפופים ומשתחוים רוחים:** אף כי ההמונים שהתכנסו במקדש עמדו בצפיפות, בזמן שהשתחוו התרווח המקום באורח פלא, ולא דחק איש את חבירו. **ולא אמר אדם וכו':** אף כי המונים גדשו את העיר בעת העלייה לרגל, לא ארע שהם נותרו ללא מקומות לינה.

[ט] **עשרה דברים:** פלאים, דברים החורגים מן החוקיות הקבועה של סדרי הבריאה. **ערב שבת בין השמשות:** ברגעיו האחרונים של היום השישי של הבריאה, סמוך לכניסת השבת הראשונה. **פי הארץ:** ש"פערה את פיה" ובלעה את קורח ועדתו [במדבר טז, לב]. **פי הבאר:** שממנה שתו בני ישראל במדבר [במדבר כא, יז], ושלפי האגדה נדדה באורח פלא עם בני ישראל במסעיהם ובחניותיהם. **פי האתון:** אתונו של בלעם שדיברה עמו, כשפתח ה' את פיה [במדבר כב, כח]. **הקשת:** הקשת בענן, שנתגלתה לראשונה לאחר המבול [בראשית ט, יג]. **המן:** ה"לחם מן השמים" שירד לבני ישראל במדבר [שמות טז]. **המטה:** מטהו של משה, שנעשו בו אותות וניסים [שמות פרקים ד, ז, יד]. **השמיר:** מין תולעת פלאית שנסתייעו בה, על פי האגדה [תלמוד בבלי, סוטה מח ע"ב] לבקיעת אבנים לבניין המקדש. **הכתב:** צורת האותיות שנחקקו "באצבע אלהים" על לוחות הברית. **המכתב:** הכלי שבאמצעותו נחקקו. **והלחות:** הלוחות עצמם, שניתנו למשה בסיני. **המזיקין:** שדים, רוחות רעות. **קבורתו של משה:** מקום קברו, אותו "לא ידע איש...עד היום הזה" [דברים לד, ו]. **אילו של אברהם:** האיל שנאחז בסבך בקרניו ושאברהם הקריבו במקום יצחק [בראשית כב, יג]. **צבת בצבת עשויה:** אדם יכול ליצור צבת רק באמצעות צבת כדוגמתה, ואם כן צריך לומר, שהצבת הראשונה [וכלי העבודה כולם] נבראה על ידי ה'.

[י] **שבעה דברים בגלם:** מאפיינים את הבור, האדם שלא סיגל לעצמו הרגלי למידה והתנהגות נאותים. **לפני:** בנוכחות. **נכנס לתוך דברי חברו:** מתפרץ וקוטע את דבריו בלא שיניח לו לסיימם. **נבהל להשיב:** נחפז לענות

כַּהֲלָכָה, וְאוֹמֵר עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן, וְעַל מַה שֶּׁלֹּא שָׁמַע אוֹמֵר לֹא שָׁמָעְתִּי, וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת. וְחִלּוּפֵיהֶן בְּגֹלֶם:

יא שִׁבְעָה מִינֵי פֻרְעָנִיּוֹת בָּאִין לָעוֹלָם עַל שִׁבְעָה גוּפֵי עֲבֵרָה: מִקְצָתָן מְעַשְּׂרִין וּמִקְצָתָן אֵינָן מְעַשְּׂרִין – רָעָב שֶׁל בַּצֹּרֶת בָּא. מִקְצָתָן רְעֵבִים וּמִקְצָתָן שְׂבֵעִים. גָּמְרוּ שֶׁלֹּא לְעַשֵּׂר – רָעָב שֶׁל מְהוּמָה וְשֶׁל בַּצֹּרֶת בָּא. וְשֶׁלֹּא לִטּוֹל אֶת הַחַלָּה – רָעָב שֶׁל כְּלָיָה בָּא. דֶּבֶר בָּא לָעוֹלָם עַל מִיתוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה, שֶׁלֹּא נִמְסְרוּ לְבֵית דִּין, וְעַל פֵּרוֹת שְׁבִיעִית. חֶרֶב בָּאָה לָעוֹלָם עַל עִנּוּי הַדִּין וְעַל עִוּוּת הַדִּין, וְעַל הַמּוֹרִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַהֲלָכָה. חַיָּה רָעָה בָּאָה לָעוֹלָם עַל שְׁבוּעַת שָׁוְא, וְעַל חִלּוּל הַשֵּׁם. גָּלוּת בָּא לָעוֹלָם עַל עֲבוֹדַת אֱלִילִים, וְעַל גִּלּוּי עֲרָיוֹת, וְעַל שְׁפִיכוּת דָּמִים, וְעַל הַשְׁמָטַת הָאָרֶץ:

יב בְּאַרְבָּעָה פְרָקִים הַדֶּבֶר מִתְרַבֶּה: בָּרְבִיעִית, וּבַשְּׁבִיעִית, וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית,

---

על מה שנשאל, בלא שיקול דעת מספיק. **שואל כענין:** שאלותיו מכוונות לעניין שעוסקים בו, ואינן מסיטות את הדיון ממנו. **ואומר על ראשון ראשון וכו':** עונה על השאלות שנשאל לפי סדרן. **ועל מה שלא שמע וכו':** בסוגיה שלא למד מפי רבו, ושאין לו בה ידיעה מוסמכת [גם אם הוא יכול לשער ולהביע דעתו], מצהיר מראש כי ענין זה איננו מקובל בידו. **ומודה על האמת:** אם התחוור לו כי הצדק בדבריו של אחר, או שמצב העניינים שונה מכפי שנראה לו בתחילה, הוא מודה בכך בפה מלא, אפילו אם עליו לחזור בו מעמדתו הקודמת. **וחלופיהן:** ניגודיהם, ההרגלים ההפוכים לכל אלה.

[**יא**] **פרעניות:** אסונות. **על שבעה גופי עברה:** כעונש על שבע עבירות עיקריות, הנעשות על ידי הרבים. **מקצתן מעשרין:** אם חלק מן הציבור מפרישים מתבואתם את המעשרות לכהנים, ללוויים ולעניים. **רעב של בצרת:** רעב הנגרם ממיעוט גשמים, שרק חלק מן האנשים נפגעים ממנו. **גמרו:** החליטו, באופן כולל ועקרוני. **רעב של מהומה ושל בצרת:** רעב הנגרם הן בשל הבצורת והן בשל מלחמה או אי–סדר חברתי, שממנו נפגעים הכל. **שלא לטול את החלה:** החליטו כולם שלא לקיים את מצוות הפרשת חלה, הקצאת כמות מסוימת מבצק הלחם לכהנים. **רעב של כליה:** רעב קשה המביא למוות. **מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין:** אנשים שנתחייבו במיתה לפי דין תורה, אך לא הובאו למשפט. **פרות שביעית:** פירות שהבשילו בשנת השמיטה, אך לא הופקרו כנדרש בהלכה. **חרב:** מלחמה. **ענוי הדין:** השתהות בית הדין מלפסוק, הגורמת סבל לנאשם שלא בצדק. **עוות הדין:** פסיקה מעוותת, הנובעת ממניעים פסולים. **המורים בתורה שלא כהלכה:** דורשים את התורה ומלמדים שלא בהתאם להלכה המסורה [והשווה לעיל ג, טו]. **שבועת שוא:** שבועת שקר. **חלול השם:** פגיעה בכבודו של ה', המערערת את ערכו ואת ערך תורתו בעיני בני אדם. **השמטת הארץ:** אי קיום מצוות השמיטה, הדורשת להימנע מלעבד את הקרקע בכל שנה שביעית.

[**יב**] **בארבעה פרקים וכו':** בארבע תקופות, כעונש על אי קיומן של מצוות שאמורות היו להתקיים עד לתקופות אלו. **ברביעית:** בשנה הרביעית שלאחר שנת השמיטה. **ובשביעית:** בשנת השמיטה. **מוצאי שביעית:** בתחילתה של השנה הראשונה שאחרי שנת השמיטה.

וּבְמוֹצָאֵי הֶחָג שֶׁבְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה. בָּרְבִיעִית - מִפְּנֵי מַעְשַׂר עָנִי שֶׁבַּשְּׁלִישִׁית. בַּשְּׁבִיעִית - מִפְּנֵי מַעְשַׂר עָנִי שֶׁבַּשִּׁשִּׁית. וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית - מִפְּנֵי פֵּרוֹת שְׁבִיעִית. וּבְמוֹצָאֵי הֶחָג שֶׁבְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה - מִפְּנֵי גֶזֶל מַתְּנוֹת עֲנִיִּים:

יג אַרְבַּע מִדּוֹת בָּאָדָם: הָאוֹמֵר שֶׁלִּי שֶׁלִּי וְשֶׁלְּךָ שֶׁלָּךְ - זוֹ מִדָּה בֵינוֹנִית. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: זוֹ מִדַּת סְדוֹם. שֶׁלִּי שֶׁלָּךְ וְשֶׁלְּךָ שֶׁלִּי - עַם הָאָרֶץ. שֶׁלִּי שֶׁלָּךְ וְשֶׁלְּךָ שֶׁלָּךְ - חָסִיד. שֶׁלְּךָ שֶׁלִּי וְשֶׁלִּי שֶׁלִּי - רָשָׁע:

יד אַרְבַּע מִדּוֹת בַּדֵּעוֹת: נוֹחַ לִכְעוֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת - יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ. קָשֶׁה לִכְעוֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת - יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ. קָשֶׁה לִכְעוֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת - חָסִיד. נוֹחַ לִכְעוֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת - רָשָׁע:

טו אַרְבַּע מִדּוֹת בַּתַּלְמִידִים: מָהִיר לִשְׁמוֹעַ וּמָהִיר לְאַבֵּד - יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ. קָשֶׁה לִשְׁמוֹעַ וְקָשֶׁה לְאַבֵּד - יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ. מָהִיר לִשְׁמוֹעַ וְקָשֶׁה לְאַבֵּד - חָכָם. קָשֶׁה לִשְׁמוֹעַ וּמָהִיר לְאַבֵּד - זֶה חֵלֶק רָע:

מוצאי החג: מיד לאחר חג הסוכות. **ברביעית וכו':** בשנים השלישית והשישית לשמיטה יש לתת מעשר עני, ועל אי נתינתו בא העונש בשנים שלאחריהן. **פרות שביעית:** ראה משנה יא לעיל. **ובמוצאי החג:** עם תום עונת היבול. **גזל מתנות עניים:** מניעת העניים מליהנות ממרכיבי היבול המיועדים להם לפי התורה, כגון התבואה שבקצה השדה ["פאה"].

[יג] **מדות:** סוגי התנהגות, דרגות של אופי. **שלי שלי ושלך שלך:** כל אדם ואדם זכאי ליהנות מרכושו ומנכסיו בלבד. **מדה בינונית:** מעלה ממוצעת, רווחת, שאיננה שלילית אך גם אין בה משום ערך חיובי. **מדת סדום:** מידתם של אנשי סדום שהיו "רעים וחטאים" [בראשית יג, יג], כלומר, מידה של קשיחות לב ואכזריות ביחסים בין אדם לחברו. **עם הארץ:** חסר תרבות, שאינו מודע לצורך האנושי במרחב פרטי-אישי. **שלי שלך ושלך שלך:** אדם המאפשר לחבירו ליהנות מנכסיו שלו, מבלי שיורה היתר לעצמו לנהוג כך כלפי נכסי חברו. **חסיד:** איש מעלה, בעל אישיות מוסרית נדירה בערכה.

[יד] **בדעות:** בתכונות הנפש של האדם, באופי, במזג. **נוח לכעוס ונוח לרצות:** מי שמתכעס במהירות, אך גם מתפייס ונרגע בנקל. **יצא שכרו בהפסדו:** הנזק [הכרוך בהיותו נוח לכעוס] גדול מן התועלת [שבהיותו נוח לרצות], ולכן נחשב כמבטל אותה. **קשה לכעוס וקשה לרצות:** כועס רק במצבים קיצוניים, אולם משהתכעס אין הוא מתפייס בקלות. **יצא הפסדו בשכרו:** התועלת שבהיותו קשה לכעוס גדולה מן הנזק הכרוך בהיותו קשה להתפייסות.

[טו] **מהיר לשמוע ומהיר לאבד:** קולט את הנלמד במהירות אך גם שוכח אותו במהירות. **יצא שכרו בהפסדו:** ראה במשנה הקודמת. **חלק רע:** גורל גרוע, שאין בו שום צד של חיוב.

טז אַרְבַּע מִדּוֹת בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה: הָרוֹצֶה שֶׁיִּתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים - עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁלַּאֲחֵרִים. יִתְּנוּ אֲחֵרִים וְהוּא לֹא יִתֵּן - עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁלּוֹ. יִתֵּן וְיִתְּנוּ אֲחֵרִים - חָסִיד. לֹא יִתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים - רָשָׁע:

יז אַרְבַּע מִדּוֹת בְּהוֹלְכֵי לְבֵית הַמִּדְרָשׁ: הוֹלֵךְ וְאֵינוֹ עֹשֶׂה - שְׂכַר הֲלִיכָה בְּיָדוֹ. עֹשֶׂה וְאֵינוֹ הוֹלֵךְ - שְׂכַר מַעֲשֶׂה בְּיָדוֹ. הוֹלֵךְ וְעֹשֶׂה - חָסִיד. לֹא הוֹלֵךְ וְלֹא עֹשֶׂה - רָשָׁע:

יח אַרְבַּע מִדּוֹת בְּיוֹשְׁבִים לִפְנֵי חֲכָמִים: סְפוֹג, וּמַשְׁפֵּךְ, מְשַׁמֶּרֶת, וְנָפָה. סְפוֹג - שֶׁהוּא סוֹפֵג אֶת הַכֹּל. מַשְׁפֵּךְ - שֶׁמַּכְנִיס בָּזוֹ וּמוֹצִיא בָּזוֹ. מְשַׁמֶּרֶת - שֶׁמּוֹצִיאָה אֶת הַיַּיִן וְקוֹלֶטֶת אֶת הַשְּׁמָרִים. וְנָפָה - שֶׁמּוֹצִיאָה אֶת הַקֶּמַח וְקוֹלֶטֶת אֶת הַסֹּלֶת:

יט כָּל אַהֲבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְדָבָר - בָּטֵל דָּבָר, בְּטֵלָה אַהֲבָה. וְשֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בְדָבָר - אֵינָהּ בְּטֵלָה לְעוֹלָם. אֵיזוֹ הִיא אַהֲבָה הַתְּלוּיָה בְדָבָר - זוֹ אַהֲבַת אַמְנוֹן וְתָמָר. וְשֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בְדָבָר - זוֹ אַהֲבַת דָּוִד וִיהוֹנָתָן:

כ כָּל מַחֲלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם. וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, אֵין סוֹפָהּ

[טז] **שיתן:** צדקה לעניים. **עינו רעה בשלאחרים:** רווחת הנזקקים איננה בראש מעייניו, שכן כוונתו בנתינה לפאר את שמו שלו בלבד, ואין הוא רוצה לשתף אחרים בכבוד להיות נדבן. **עינו רעה בשלו:** קמצן.

[יז] **בהולכי לבית המדרש:** הבאים ללמוד תורה. **הולך ואינו עשה:** לומד אך לא מיישם את מה שלמד על ידי קיום מצוות. **שכר הליכה בידו:** ראוי לקבל שכר לפחות על עצם הלימוד.

[יח] **ביושבים לפני חכמים:** בלומדים תורה מפי חכמים, והם מדומים לארבעה כלים. **סופג את הכל:** קולט ומפנים את כל מה ששמע, בלא להבחין בין עיקר לטפל. **מכניס בזו ומוציא בזו:** אינו זוכר דבר מלימודו וכל שהוא שומע נשכח ממנו. **משמרת:** כלי לסינון יין מן השמרים שבו. היין ניגר החוצה ופסולת השמרים נותרת בכלי. **מוציאה את היין וכו':** מי שמפנים וקולט דווקא את הטפל וחסר הערך. **נפה:** כלי לניפוי, להפרדה בין מרכיבי התבואה, בין הקמח הדק הנושר ממנה ובין הסולת המשובחת הנותרת בה. **שמוציאה את הקמח וכו':** מי שזונח את השולי וחסר-החשיבות וקולט את העיקר, את היסוד המשמעותי.

[יט] **תלויה בדבר:** שהיא רק אמצעי להשגת מטרה מסוימת. **בטל דבר בטלה אהבה:** כשאין יותר קיום למניע זה, פוסקת האהבה מלהתקיים. **ושאינה תלויה בדבר:** אהבה שכל כולה הכמיהה לטובתו של הנאהב, ואינה נגזרת ממניע תועלתני, אנוכי, מצד האוהב. **אהבת אמנון ותמר:** אהבה שיסודה בתאוות בשרים, אהבה שפסקה לאחר שאנס אמנון את אחותו [שמואל–ב יג]. **דוד ויהונתן:** המסמלים ידידים שאהבתם עמדה בכל מבחן, ולא בטלה גם כאשר התברר כי דוד הוא המיועד למלוכה ולא יונתן בן המלך.

[כ] **מחלקת:** חילוקי דעות בין קבוצות. **שהיא לשם שמים:** הנסבה על שוני ענייני, מהותי, ונובעת מן המטרה המשותפת לשני הצדדים, ללכת בדרכי ה' ולהגדיל את ההכרה בו. **סופה להתקים:** עתידה לשרוד לאורך זמן. **ושאינה לשם שמים:** מחלוקת הנובעת ממניעים שאינם ענייניים, כגון מאבקי יוקרה ושררה.

לְהִתְקַיֵּם. אֵיזוֹ הִיא מַחֲלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם – זוֹ מַחֲלֹקֶת הִלֵּל וְשַׁמַּאי. וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם – זוֹ מַחֲלֹקֶת קֹרַח וְכָל עֲדָתוֹ:

כא כָּל הַמְזַכֶּה אֶת הָרַבִּים, אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ. וְכָל הַמַּחֲטִיא אֶת הָרַבִּים, אֵין מַסְפִּיקִים בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. מֹשֶׁה זָכָה וְזִכָּה אֶת הָרַבִּים, זְכוּת הָרַבִּים תְּלוּיָה בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: צִדְקַת ה' עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל [דברים לג, כא]. יָרָבְעָם חָטָא וְהֶחֱטִיא אֶת הָרַבִּים, חֵטְא הָרַבִּים תָּלוּי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: עַל חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל [מלכים א טו, ל]:

כב כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הַלָּלוּ – מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים אֲחֵרִים – מִתַּלְמִידָיו שֶׁל בִּלְעָם הָרָשָׁע. עַיִן טוֹבָה, וְרוּחַ נְמוּכָה, וְנֶפֶשׁ שְׁפָלָה – מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. עַיִן רָעָה, וְרוּחַ גְּבוֹהָה, וְנֶפֶשׁ רְחָבָה – מִתַּלְמִידָיו שֶׁל בִּלְעָם הָרָשָׁע. מַה בֵּין תַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ לְתַלְמִידָיו שֶׁל בִּלְעָם הָרָשָׁע – תַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ אוֹכְלִין בָּעוֹלָם הַזֶּה וְנוֹחֲלִין הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא [משלי ח, כא]. אֲבָל תַּלְמִידָיו שֶׁל בִּלְעָם הָרָשָׁע

מחלקת הלל ושמאי: שני התנאים שהעמידו בתי מדרש אשר חלקו זה על זה בסוגיות שונות, אך בנו מתוך עימות זה את יסוד עולמם של חז"ל. **קרח:** שביקש לערער על מנהיגותם של משה ואהרון [במדבר טז].

[כא] **המזכה את הרבים:** גורם במעשיו להנחלתם ולהפצתם של ערכים ומעשים חיוביים בחברה כולה, ומתוך כך מביא את הציבור לזכויות רבות. **אין חטא בא על ידו:** אינו מגיע לידי חטא ואינו גורם לאחרים לחטוא. **המחטיא את הרבים:** הגורם במעשיו לחטאיהם של רבים בחברה. **אין מספיקים בידו לעשות תשובה:** נמנעת ממנו ההזדמנות לתקן את דרכיו. **תלויה בו:** מיוחסת לו, קרויה על שמו. **שנאמר צדקת ה' וכו':** הפסוק נדרש כעוסק במשה, שלימד את עם ישראל את תורת ה', וכשכר על כך קרויים משפטי ה' בפסוק "משפטיו" סתם, וניתן לדרוש מילה זו גם כמשפטיו של משה. **ירבעם:** בן נבט, מלכה הראשון של מלכות ישראל שהתפצלה מיהודה אחרי מות שלמה [מלכים א יב–טו]. **אשר חטא ואשר החטיא:** חטאי ההמון שגרם ירבעם במעשיו [כגון העבודה לפני עגלי הזהב שבנה ירבעם בבית אל ובדן] נחשבים גם כחטאיו שלו.

[כב] **שיש בידו שלשה דברים הללו:** הניחן בשלוש התכונות המפורטות להלן. **מתלמידיו:** הולך בדרכיו. **עין טובה:** חיבה בסיסית כלפי הזולת. **רוח נמוכה:** ענווה. **נפש שפלה:** הסתפקות במועט, שמחת האדם בחלקו. **עין רעה:** איבה בסיסית כלפי הזולת. **רוח גבוהה:** התנשאות, יהירות. **נפש רחבה:** תאוותנות. **מה בין וכו':** מה ההבדל בין אלה לאלה? **אוכלין בעולם הזה:** נהנים בחייהם, בזכות מידותיהם הטובות. **נוחלין:** זוכים לשכר טוב. **שנאמר להנחיל אהבי וכו':** אלה דברי ה' לאוהביו, ממשיכי דרכו של אוהבו אברהם, ומובטח להם שפע רב. **באר שחת:** כינוי למקום המיועד לנשמותיהם של הרשעים. **אנשי דמים:** רוצחים. **לא יחצו ימיהם:** לא יגיעו למחצית שנות חייהם.

יוֹרְשִׁין גֵּיהִנֹּם וְיוֹרְדִין לִבְאֵר שַׁחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרִידֵם לִבְאֵר שַׁחַת, אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה לֹא יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם, וַאֲנִי אֶבְטַח בָּךְ [תהלים נד, כה]:

כג יְהוּדָה בֶּן־תֵּימָא אוֹמֵר: הֱוֵה עַז כַּנָּמֵר וְקַל כַּנֶּשֶׁר, רָץ כַּצְּבִי וְגִבּוֹר כָּאֲרִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. הוּא הָיָה אוֹמֵר: עַז פָּנִים לְגֵיהִנֹּם וּבֹשֶׁת פָּנִים לְגַן עֵדֶן. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתִּבְנֶה עִירְךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ:

כד הוּא הָיָה אוֹמֵר: בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים לַמִּקְרָא. בֶּן עֶשֶׂר לַמִּשְׁנָה. בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה לַמִּצְוֹת. בֶּן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה לַתַּלְמוּד. בֶּן שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לַחֻפָּה. בֶּן עֶשְׂרִים לִרְדּוֹף. בֶּן שְׁלֹשִׁים לַכֹּחַ. בֶּן אַרְבָּעִים לַבִּינָה. בֶּן חֲמִשִּׁים לָעֵצָה. בֶּן שִׁשִּׁים לַזִּקְנָה. בֶּן שִׁבְעִים לַשֵּׂיבָה. בֶּן שְׁמוֹנִים לַגְּבוּרָה. בֶּן תִּשְׁעִים לָשׁוּחַ. בֶּן מֵאָה כְּאִלּוּ מֵת וְעָבַר וּבָטֵל מִן הָעוֹלָם:

כה בֶּן־בַּג בַּג אוֹמֵר: הֲפָךְ בָּהּ וַהֲפָךְ בָּהּ, דְּכֹלָּא בַהּ. וּבַהּ תֶּחֱזֵי וְסִיב וּבְלֵה בַהּ, וּמִנַּהּ לָא תְזוּעַ, שֶׁאֵין לְךָ מִדָּה טוֹבָה הֵימֶנָּה:

כו בֶּן־הֵא הֵא אוֹמֵר: לְפֻם צַעֲרָא אַגְרָא:

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן־עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר: רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: ה' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

[כג] **עז:** נחוש, חזק. **קל:** מהיר וקל-תנועה. **עז פנים לגיהנם:** החצוף ראוי לרדת לגיהנם. **בשת פנים לגן עדן:** הענו, מי שנרתע מלפגוע בזולתו, ראוי לשכר טוב בגן עדן. **יהי רצון וכו':** פנייה אל ה', שבה נחתמה המסכת במקורה [ומכאן ואילך באות תוספות שהוספו עליה עם הדורות].

[כד] **בן חמש שנים למקרא:** בגיל חמש ראוי הילד להתחיל ללמוד תנ"ך. **למצות:** בגיל זה מתחייב הנער בקיום מצוות. **תלמוד:** לימוד ובירור ההלכה [ויש מפרשים על החיבור הקרוי תלמוד]. **לרדוף:** לחפש לו את פרנסתו. **לכח:** האדם נמצא במלוא כוחו. **לבינה:** בינתו של אדם מגיעה לבשלות. **לעצה:** הנסיון שצבר מאפשר לו להשיא עצה טובה לצעירים ממנו. **לזקנה:** תחילת ההזדקנות. **לגבורה:** לזקנה מכובדת [והוא מדרש על תהלים צ, י. ראה עמ' 138]. **לשוח:** להיעשות כפוף. **כאלו מת ועבר ובטל מן העולם:** קשריו החברתיים של האדם הולכים ומתמעטים, בריאותו מתרופפת, והוא הולך ומתנתק מן החיים.

[כה] **הפך בה וכו'** [מארמית: הפוך בה והפוך בה, כי הכול בה, ובה תראה, ותזדקן ותגיע לקשישות ימים, וממנה לא תזוז]: קריאה לאדם לעסוק בתורה שוב ושוב, מכל זווית, כי הכל מצוי בה, ומתוך עיון להעביר בלימודה את חייו, עד זקנה ועד סופם. **מדה טובה הימנה:** דרך-חיים והתנהגות טובה יותר ממה שתוכל למצוא בה.

[כו] **לפם צערא אגרא** [מארמית: לפי הצער – השכר]: ככל שירבו מאמציו, סבלו וצערו של אדם [כגון בלימוד תורה], כן ירבה שכרו על מאמצים אלה.

פרק שישי

כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ, נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

שָׁנוּ חֲכָמִים בִּלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה. בָּרוּךְ שֶׁבָּחַר בָּהֶם וּבְמִשְׁנָתָם:

א רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לִשְׁמָהּ, זוֹכֶה לִדְבָרִים הַרְבֵּה. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁכָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ כְּדַי הוּא לוֹ. נִקְרָא רֵעַ, אָהוּב, אוֹהֵב אֶת הַמָּקוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת, מְשַׂמֵּחַ אֶת הַמָּקוֹם, מְשַׂמֵּחַ אֶת הַבְּרִיּוֹת. וּמַלְבַּשְׁתּוֹ עֲנָוָה וְיִרְאָה, וּמַכְשַׁרְתּוֹ לִהְיוֹת צַדִּיק חָסִיד יָשָׁר וְנֶאֱמָן, וּמְרַחַקְתּוֹ מִן הַחֵטְא, וּמְקָרַבְתּוֹ לִידֵי זְכוּת. וְנֶהֱנִין מִמֶּנּוּ עֵצָה וְתוּשִׁיָּה, בִּינָה וּגְבוּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: לִי עֵצָה וְתוּשִׁיָּה אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה [משלי ח, יד]. וְנוֹתֶנֶת לוֹ מַלְכוּת וּמֶמְשָׁלָה וְחִקּוּר דִּין. וּמְגַלִּין לוֹ רָזֵי תוֹרָה. וְנַעֲשֶׂה כְּמַעְיָן הַמִּתְגַּבֵּר וּכְנָהָר שֶׁאֵינוֹ פוֹסֵק. וְהֹוֶה צָנוּעַ, וְאֶרֶךְ רוּחַ, וּמוֹחֵל עַל עֶלְבּוֹנוֹ. וּמְגַדַּלְתּוֹ וּמְרוֹמַמְתּוֹ עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים:

פרק שישי: הפרק המסיים את פרקי אבות שבסידור איננו שייך אל מסכת אבות המקורית. זהו קובץ שנערך לאחר חיבור המשנה, וצורף אליה בשל זיקתו העניינית למסכת זו, כאשר נתקבל בתקופת הגאונים ללמוד אותה בציבור. הפרק מתמקד במעלתם ובשבחיהם של העוסקים בתורה, והוא קרוי במקורות קדומים בשם "פרק קנין תורה", על שם נושאו המרכזי [ראה משנה ו], או "פרק רבי מאיר", על שם החכם הנזכר בראשו. מאמריו של פרק זה אכן נבדלים ממאמרי המסכת המשנאית, שכן הם ארוכים ומפורטים יותר, סגנונם שירי ורחב ומשובצים בהם פסוקי מקרא רבים.

שנו חכמים וכו': הצהרה המפרידה בין פרקי המסכת לבין פרק זה. **שנו חכמים בלשון המשנה:** למדו, ניסחו את לימודם, בדרך המזכירה את דרכה של המשנה ולשונה.

[א] **לשמה:** כדי ללמוד, להבין ולקיים אותה, ולא לשם תכליות אחרות, כגון על מנת לקבל פרס, או לזכות בכבוד. **לדברים הרבה:** זכיות רבות. **ולא עוד אלא וכו':** לא זו בלבד שזוכה הוא בדברים הללו, אלא אף העולם כולו טוב הוא בעיניו, שהאדם מוצא טעם בחייו. **נקרא רע, אהוב:** שרוי במצב של ידידות וחיבה אל סביבתו, אל הבריות ואל אלהיו. **ומלבשתו:** התורה מעניקה לו. **ומכשרתו:** התורה מעצבת את אופיו. **ומרחקתו וכו':** ראה לעיל ה, כא. **נהנין ממנו:** בני האדם נשכרים מן המגע עמו, שכן הוא מהווה מופת אישי של המידות הטובות המפורטות להלן. **לי עצה וכו':** אלה דברי החכמה, היינו התורה. **מלכות וממשלה:** שליטה בגורלו. **חקור הדין:** היכולת לדון דין אמת, להבין מצב לאשורו ולפסוק נכונה. **כמעין המתגבר:** ראה לעיל ב, יא. **וכנהר**

ב אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־לֵוִי: בְּכָל יוֹם וָיוֹם בַּת קוֹל יוֹצֵאת מֵהַר חוֹרֵב וּמַכְרֶזֶת וְאוֹמֶרֶת: אוֹי לָהֶם לַבְּרִיּוֹת מֵעֶלְבּוֹנָהּ שֶׁלַּתּוֹרָה, שֶׁכָּל מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה נִקְרָא נָזוּף, שֶׁנֶּאֱמַר: נֶזֶם זָהָב בְּאַף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם [משלי יא, כב]. וְאוֹמֵר: וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל הַלֻּחֹת [שמות לב, טז] – אַל תִּקְרָא חָרוּת אֶלָּא חֵרוּת, שֶׁאֵין לְךָ בֶּן חוֹרִין אֶלָּא מִי שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה. וְכָל מִי שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה תָּדִיר, הֲרֵי זֶה מִתְעַלֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת [במדבר כא, יט].

ג הַלּוֹמֵד מֵחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד, אוֹ הֲלָכָה אַחַת, אוֹ פָּסוּק אֶחָד, אוֹ דִּבּוּר אֶחָד, אוֹ אֲפִלּוּ אוֹת אַחַת – צָרִיךְ לִנְהֹג בּוֹ כָּבוֹד, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּדָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא לָמַד מֵאֲחִיתֹפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בִּלְבָד, וּקְרָאוֹ רַבּוֹ אַלּוּפוֹ וּמְיֻדָּעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַתָּה אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי [תהלים נה, יד]. וַהֲלֹא דְבָרִים קַל וָחֹמֶר: וּמָה דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא לָמַד מֵאֲחִיתֹפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בִּלְבָד, קְרָאוֹ רַבּוֹ אַלּוּפוֹ וּמְיֻדָּעוֹ – הַלּוֹמֵד

שאינו פוסק: דימוי ציורי ליצירתיות, לכוח פנימי ולהתחדשות מתמדת. **ארך רוח:** סבלן. **מוחל על עלבונו:** אינו נוקם ומוותר על כבודו. **ומגדלתו ומרוממתו וכו':** התורה שלמד מנשאת ומגביהה אותו מעל ההוויה כולה.

[ב] **בת קול:** הד, קול השכינה. **הר חורב:** הר סיני, מקום מתן תורה. **מעלבונה שלתורה:** בשל הביזוי הנגרם לתורה בגללם, מפני שהם אינם עוסקים בה ואינם מקיימים את דבריה. **נזוף:** מי שה' גוער בו ומוכיחו [ומילת "נזוף" נלמדת על דרך משחק המילים מן הביטוי "נזם זהב באף [חזיר]" המובא בהמשך]. **נזם זהב וכו':** הפסוק נדרש כמדבר במי שלמד תורה אך איננו עוסק בה עוד, והריהו כאותם סמלים מבוזבזים ומבוזים של יופי וערך הנזכרים בפסוק. **ואומר:** ואומר עוד הכתוב. **המכתב:** הכתב [שעל הלוחות]. **אל תקרא וכו':** הוראה לקורא להחליף את אופן הקריאה הרגיל, המקובל, של המילה שבפסוק, באופן אחר, המשנה את משמעותה למשמעות אחרת, שבה נעוצה דרשת הפסוק. **בן חרין:** פטור ממסים ומשעבוד [ראה לעיל ג, ו]. **וממתנה נחליאל וכו':** בפסוק, הלקוח מסדר מסעיהם של בני ישראל במדבר [במדבר כא, יט], נזכרים שמות מקומות שבהם חנה העם, והם נדרשים כאן כבעלי משמעות סמלית: מתוך העיסוק בתורה, נחלת ה' ["נחליאל"], שניתנה לעמו ["מתנה"], האדם מתעלה, מגיע לדרגה גבוהה ["במות"].

[ג] **דבור אחד:** ביטוי, מילה או צירוף מילים. **אות אחת:** כגון נוסח מדויק יותר למילה, שאין בו אלא הבדל של אות אחת מן הנוסח המשובש. **מצינו:** מצאנו, למדנו. **אחיתפל:** שהיה יועץ לדוד, אף שבסופו של דבר בגד בו והתחבר עם אבשלום [שמואל–ב טז, כג]. **שני דברים:** קיימות מסורות שונות לגבי הדברים שלימד אחיתופל את דוד, כגון שעדיף ללמוד תורה בציבור מאשר ביחידות [ראה, למשל, התלמוד הבבלי, סוכה נג ע"ב]. **אלופו:** מורו. **מידעו:** רעו הקרוב. **ואתה אנוש וכו':** חכמים דרשו את מזמור תהלים נה כדבריו של דוד בעת מרד אבשלום, ופסוקנו הובן כפנייה אל אחיתופל. **קל וחמר:** ראה עמ' 126. **ומה דוד וכו':** אם מלך אדיר כדוד כיבד את אחיתופל באופן כה מרשים, ודאי שאדם מן השורה חייב לעשות כך לכל מי שלמד ממנו דבר.

מֵחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד, אוֹ הֲלָכָה אַחַת, אוֹ פָּסוּק אֶחָד, אוֹ דִּבּוּר אֶחָד, אוֹ אֲפִלּוּ אוֹת אַחַת, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁצָּרִיךְ לִנְהֹג בּוֹ כָּבוֹד. וְאֵין כָּבוֹד אֶלָּא תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ. וּתְמִימִים יִנְחֲלוּ טוֹב [משלי ג, לה]. וְאֵין טוֹב אֶלָּא תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ [משלי כח, י]:

ד כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁלַּתּוֹרָה: פַּת בְּמֶלַח תֹּאכֵל, וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה, וְעַל הָאָרֶץ תִּישַׁן, וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה, וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל. וְאִם אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן, אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. אַשְׁרֶיךָ – בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְטוֹב לָךְ – לָעוֹלָם הַבָּא:

ה אַל תְּבַקֵּשׁ גְּדֻלָּה לְעַצְמְךָ, וְאַל תַּחְמֹד כָּבוֹד. יוֹתֵר מִלִּמּוּדְךָ עֲשֵׂה. וְאַל תִּתְאַוֶּה לְשֻׁלְחָנָם שֶׁלַּמְּלָכִים, שֶׁשֻּׁלְחָנְךָ גָּדוֹל מִשֻּׁלְחָנָם וְכִתְרְךָ גָּדוֹל מִכִּתְרָם. וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ, שֶׁיְּשַׁלֶּם לְךָ שְׂכַר פְּעֻלָּתֶךָ:

ו גְּדוֹלָה תוֹרָה יוֹתֵר מִן הַכְּהֻנָּה וּמִן הַמַּלְכוּת, שֶׁהַמַּלְכוּת נִקְנֵית בִּשְׁלֹשִׁים מַעֲלוֹת וְהַכְּהֻנָּה בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע. וְהַתּוֹרָה נִקְנֵית בְּאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה דְבָרִים: בְּתַלְמוּד, בִּשְׁמִיעַת הָאֹזֶן, בַּעֲרִיכַת שְׂפָתַיִם, בְּבִינַת הַלֵּב, בְּשִׂכְלוּת הַלֵּב, בְּאֵימָה, בְּיִרְאָה, בַּעֲנָוָה, בְּשִׂמְחָה, בְּשִׁמּוּשׁ חֲכָמִים, בְּדִקְדּוּק חֲבֵרִים, וּבְפִלְפּוּל הַתַּלְמִידִים, בְּיִשּׁוּב,

---

ואין כבוד אלא תורה: הכבוד האמיתי נעוץ בלימוד התורה, המכבדת את לומדיה. **ינחלו טוב:** ובפסוק הבא קרויה התורה "לקח טוב" ומכאן ש"כבוד" ו"תורה" הן מילים נרדפות.

[ד] **דרכה שלתורה:** הדרך הנכונה לאדם לסגל לעצמו את התורה. **פת במלח:** מזון דל ופשוט ביותר. **משורה:** כלי קטן למדידת נפח של נוזל. **מים במשורה תשתה:** אפילו מים תשתה בשיעור מועט ומצומצם. **על הארץ:** על גבי הקרקע, סמל לחיי דלות. **צער:** סבל, עוני. **אתה עמל:** יגע, משקיע מאמצים בלימודה.

[ה] **תבקש גדלה לעצמך:** אל תנסה להשיג לך מעמד חברתי נישא. **יותר מלמודך עשה:** השקע את כוחותיך בעשייה יותר מאשר בלימוד. **שלחנם שלמלכים:** סמל לעושר ולמותרות ארציים. **כתרך:** מעלתך, כבודך. **ונאמן וכו':** ראה לעיל ב, יט.

[ו] **נקנית בשלשים מעלות:** רכישתה, סיגולה לאדם, מלווה וכרוכה בשלושים זכויות או הגבלות המוטלות על המלך [ראה משנה סנהדרין ב, ב–ה]. **עשרים וארבע:** מספרן של מתנות הכהונה – סוגי מענקים מן היבול, הקרבנות וכיוצא בהם – שחובה לתיתם לכהנים. **ארבעים ושמונה דברים:** הרשימה שלפנינו מכילה מעל לארבעים ושמונה פריטים וחלקם, כנראה, נוספו לרשימה המקורית. **תלמוד:** לימוד. **שמיעת האזן:** הקשבה נאותה ודייקנית. **עריכת שפתים:** יכולת ביטוי טובה. **שכלות הלב:** תבונה טבעית, שכל ישר. **אימה, יראה:** כובד ראש ויראת קודש כלפי העיסוק בתורה. **שמוש חכמים:** שהייה במחיצת חכמים ושירותם, גם בענייני חולין. **דקדוק חברים:** דיונים מפורטים ובירור החומר הנלמד עם שותפים ללימוד [ויש גורסים: "דיבוק חברים", לימוד

בְּמִקְרָא, בְּמִשְׁנָה, בְּמִעוּט שֵׁנָה, בְּמִעוּט שִׂיחָה, בְּמִעוּט תַּעֲנוּג, בְּמִעוּט שְׂחוֹק, בְּמִעוּט דֶּרֶךְ אֶרֶץ, בְּאֶרֶךְ אַפַּיִם, בְּלֵב טוֹב, בֶּאֱמוּנַת חֲכָמִים, בְּקַבָּלַת הַיִּסּוּרִין, הַמַּכִּיר אֶת מְקוֹמוֹ, וְהַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, וְהָעוֹשֶׂה סְיָג לִדְבָרָיו, וְאֵינוֹ מַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ, אָהוּב, אוֹהֵב אֶת הַמָּקוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת, אוֹהֵב אֶת הַצְּדָקוֹת, אוֹהֵב אֶת הַתּוֹכָחוֹת, אוֹהֵב אֶת הַמֵּישָׁרִים, מִתְרַחֵק מִן הַכָּבוֹד, וְלֹא מֵגֵס לִבּוֹ בְּתַלְמוּדוֹ, וְאֵינוֹ שָׂמֵחַ בְּהוֹרָאָה, נוֹשֵׂא בְעֹל עִם חֲבֵרוֹ, מַכְרִיעוֹ לְכַף זְכוּת, מַעֲמִידוֹ עַל הָאֱמֶת, מַעֲמִידוֹ עַל הַשָּׁלוֹם, מִתְיַשֵּׁב לִבּוֹ בְּתַלְמוּדוֹ, שׁוֹאֵל וּמֵשִׁיב, שׁוֹמֵעַ וּמוֹסִיף, הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לְלַמֵּד, וְהַלּוֹמֵד עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת, הַמַּחְכִּים אֶת רַבּוֹ, וְהַמְכַוֵּן אֶת שְׁמוּעָתוֹ, וְהָאוֹמֵר דָּבָר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ. הָא לָמַדְתָּ, כָּל הָאוֹמֵר דָּבָר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ מֵבִיא גְאֻלָּה לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי [אסתר ב, כב]:

ז גְּדוֹלָה תוֹרָה, שֶׁהִיא נוֹתֶנֶת חַיִּים לְעוֹשֶׂיהָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וּלְכָל בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא [משלי ד, כב]. וְאוֹמֵר: רִפְאוּת תְּהִי לְשָׁרֶּךָ

בחברותא]. **פלפול התלמידים:** דיון עם התלמידים, מתוך בחינה מחודדת של הנלמד. **ישוב:** ישוב הדעת, שיקול דעת מתון ומפוכח [ויש גורסים "ישיבה" (השווה לעיל ב, ח)]. **מקרא:** לימוד התורה הנביאים והכתובים. **שחוק:** התלוצצות. **דרך ארץ:** מלאכה, ובאופן כללי: ענייני העולם, ושמא הכוונה רק ליחסי אישות. **ארך אפים:** אורך רוח, מתינות. **אמונת חכמים:** נאמנות ומסירות לחכמים. **קבלת היסורין:** יכולתו של אדם לשאת את הסבל הפוקד אותו ולהתמודד עמו בלא תרעומת ויאוש. **המכיר את מקומו:** היודע נכונה את ערכו, ועל כן איננו מבקש לעצמו מה שלא מגיע לו. **השמח בחלקו:** ראה לעיל ד, א. **העושה סיג לדבריו:** המקפיד לסייג את טיעוניו ולא להציגם כוודאויות מוחלטות. **ואינו מחזיק טובה לעצמו:** ראה לעיל ב, ט. **המקום:** ה'. **צדקות:** מעשי צדקה וחסד. **אוהב את התוכחות:** מקבל בהבנה וברצון גם ביקורת המופנית נגדו. **מישרים:** הקפדה על יושר, הגינות. **מגס לבו בתלמודו:** מתייחס אל הידע שקנה בתורה בזלזול. **ואינו שמח בהוראה:** מעדיף להימנע מלפסוק הלכה לאחרים. **נושא בעל עם חברו:** מסייע לחברו ותומך בו בעת צרה. **מכריעו לכף זכות:** רוחש אמון לחברו, מניח שכוונותיו טובות, ולפי הנחה זו מפרש את מעשיו ושופט אותו. **מעמידו על האמת, מעמידו על השלום:** פוסק את הדין הן לפי המתחייב מן ההלכה כשלעצמה ["אמת"], והן מתוך התחשבות בנסיבות האנושיות והחברתיות ["שלום"]. **מתישב לבו בתלמודו:** הלומד מתוך שלווה, בבהירות עניינית, ללא פזיזות או להיטות. **שואל ומשיב:** היודע הן להבחין בקשיים בלימוד ולהתעורר לשאול עליהם והן למצוא להם תשובות. **שומע ומוסיף:** היודע הן להאזין ולקלוט מפי אחרים והן לחדש ולפתח את הדברים מדעתו שלו. **הלומד על מנת ללמד, הלומד על מנת לעשות:** ראה לעיל ד, ו. **המכון את שמועתו:** המפנים את מה שלמד על בוריו ועל דיוקו. **האומר דבר בשם אומרו:** כשהוא חוזר על דבר ששמע, הוא מקפיד לציין מפי מי שמעו. **ותאמר אסתר וכו':** ודברי אסתר סופם בגאולה שבאה לעם ישראל.

[ז] **לעושיה:** למי שמקיים את מצוותיה. **שרך:** בשר גופך.

וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ [משלי ג, ח]. וְאוֹמֵר: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר [משלי ג, יח]. וְאוֹמֵר: כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶיךָ [משלי א, ט]. וְאוֹמֵר: תִּתֵּן לְרֹאשְׁךָ לִוְיַת חֵן עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת תְּמַגְּנֶךָּ [משלי ד, ט]. וְאוֹמֵר: כִּי בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים [משלי ט, יא]. וְאוֹמֵר: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד [משלי ג, טז]. וְאוֹמֵר: כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ [משלי ג, ב]:

ח רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־מְנַסְיָא מִשֵּׁם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־יוֹחַאי אוֹמֵר: הַנּוֹי, וְהַכֹּחַ, וְהָעֹשֶׁר, וְהַכָּבוֹד, וְהַחָכְמָה, וְהַזִּקְנָה, וְהַשֵּׂיבָה, וְהַבָּנִים – נָאֶה לַצַּדִּיקִים וְנָאֶה לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת שֵׂיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמָּצֵא [משלי טז, לא]. וְאוֹמֵר: תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה [משלי כ, כט]. וְאוֹמֵר: עֲטֶרֶת חֲכָמִים עָשְׁרָם [משלי יד, כד]. וְאוֹמֵר: עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם [משלי יז, ו]. וְאוֹמֵר: וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה, כִּי מָלַךְ ה' צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד [ישעיה כד, כג]. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־מְנַסְיָא אוֹמֵר: אֵלּוּ שֶׁבַע מִדּוֹת, שֶׁמָּנוּ חֲכָמִים לַצַּדִּיקִים, כֻּלָּם נִתְקַיְּמוּ בְּרַבִּי וּבְבָנָיו:

ט אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בֶּן־קִסְמָא: פַּעַם אַחַת הָיִיתִי מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ, וּפָגַע בִּי אָדָם אֶחָד, וְנָתַן לִי שָׁלוֹם וְהֶחֱזַרְתִּי לוֹ שָׁלוֹם. אָמַר לִי: רַבִּי, מֵאֵיזֶה מָקוֹם אָתָּה. אָמַרְתִּי לוֹ: מֵעִיר גְּדוֹלָה שֶׁל חֲכָמִים וְשֶׁל סוֹפְרִים אָנִי. אָמַר לִי: רַבִּי, רְצוֹנְךָ שֶׁתָּדוּר עִמָּנוּ בִּמְקוֹמֵנוּ, וַאֲנִי אֶתֵּן לְךָ אֶלֶף אֲלָפִים דִּינְרֵי זָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת. אָמַרְתִּי

שקוי: נוזל מרפא. **עץ חיים וכו':** התורה היא כעץ המקנה חיים ואושר למי שעוסק וכרוך בה. **כי לוית חן הם וכו':** התורה היא כתכשיט המקשט את הראש וכשרשראות לצוואר. **תתן:** החכמה–התורה. **תמגנך:** תעניק לך. **כי בי:** בזכות העיסוק בתורה.

[ח] **משם:** בשם. **נאה לצדיקים:** הולם וראוי להם להיות מבורכים בכל המידות האלה. **ונאה לעולם:** אף לעולם בכלל ייטב כאשר יזכו הצדיקים לאותן מעלות. **וחפרה הלבנה ובושה החמה:** הירח יחוויר והשמש תהיה מבוישת, אורם ייעשה עמום וכהה לעומת אור התגלותו של ה' באחרית הימים. **ונגד זקניו כבוד:** ואז יזכו הצדיקים לכבוד הראוי להם. **אלו שבע מדות:** התכונות שנמנו לעיל [ונראה כי יש למנות "זקנה ושיבה" כמידה אחת]. **רבי:** רבי יהודה הנשיא, עורך המשנה.

[ט] **פגע בי:** פגש אותי. **נתן לי שלום:** ברך אותי לשלום. **רצונך שתדור:** האם תרצה לגור? **מקום תורה:** ישוב שיש בו לומדי תורה ובתי מדרשות. **מלוים לו:** נלווים אליו ומסייעים בידו בעולם הבא, לאחר מותו.

לוֹ: אִם אַתָּה נוֹתֵן לִי כָּל כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת שֶׁבָּעוֹלָם, אֵינִי דָר אֶלָּא בִּמְקוֹם תּוֹרָה, לְפִי שֶׁבִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ שֶׁלָּאָדָם אֵין מְלַוִּים לוֹ לָאָדָם לֹא כֶּסֶף וְלֹא זָהָב וְלֹא אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, אֶלָּא תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בִּלְבָד, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ, בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ, וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ [משלי ו, כב]. בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ – בָּעוֹלָם הַזֶּה. בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ – בַּקֶּבֶר. וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ – לָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן כָּתוּב בְּסֵפֶר תְּהִלִּים עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף [תהלים קיט, עב]. וְאוֹמֵר: לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם ה' צְבָאוֹת [חגי ב, ח]:

י חֲמִשָּׁה קִנְיָנִים קָנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ, וְאֵלּוּ הֵן: תּוֹרָה – קִנְיָן אֶחָד, שָׁמַיִם וָאָרֶץ – קִנְיָן אֶחָד, אַבְרָהָם – קִנְיָן אֶחָד, יִשְׂרָאֵל – קִנְיָן אֶחָד, בֵּית הַמִּקְדָּשׁ – קִנְיָן אֶחָד. תּוֹרָה מִנַּיִן – דִּכְתִיב: ה' קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ, קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז [משלי ח, כב]. שָׁמַיִם וָאָרֶץ מִנַּיִן – דִּכְתִיב: כֹּה אָמַר ה' הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי, אֵי זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאֵי זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי [ישעיה סו, א]. וְאוֹמֵר: מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ ה', כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ [תהלים קד, כא]. אַבְרָהָם מִנַּיִן – דִּכְתִיב: וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ [בראשית יד, יט]. יִשְׂרָאֵל מִנַּיִן – דִּכְתִיב: עַד יַעֲבֹר עַמְּךָ ה' עַד יַעֲבֹר עַם זוּ קָנִיתָ [שמות טו, טז]. וְאוֹמֵר: לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ

בהתהלכך וכו': הדברים אמורים במקורם על החכמה, וחז"ל פירשום על התורה, ועל חיי האדם, מותו ותחייתו לאחר מכן. **והקיצות:** וכשתתעורר [בתחיית המתים]. **תשיחך:** תשוחח עמך. **ואומר:** וכן אומר הכתוב. **לי הכסף ולי הזהב:** הפסוק מובא כאן כדי לומר כי כל קניין חומרי שייך לאמיתו של דבר לה', אך מי שזכה ולמד תורה – תורתו היא קניינו.

[י] **קנינים:** נכסים, יצירות, כלומר מציאויות שהן יקרות וחביבות לאל במיוחד, הנחשבות בעיניו כרכושו הפרטי, האישי. **מנין:** מניין נוכיח את הטענה בדבר הקניינים? [ולהלן יבואו פסוקים שונים שבהם מצוי השורש קנ"ה בקשר לכל אחד מן הקניינים]. **ה' קנני וכו':** הם דברי החכמה בספר משלי, וחז"ל דרשו אותם על התורה שהיתה בנמצא עוד קודם ["קדם"] למפעל הבריאה ["מפעליו מאז"]. **כסאי, הדם רגלי:** ביטויים המורים על היות השמים והארץ בבחינת חפצים אישיים, פרטיים, של ה'. **ויברכהו ויאמר וכו':** אלו הם דברי מלכיצדק מלך שלם שבירך את אברהם לאחר נצחונו על ארבעת המלכים. ומשמעם לפי דרשה זו: "ברוך אברהם לאל עליון, [האל אשר] קנה [אותו, את אברהם, ואת ה]שמים וארץ". **עם זו קנית:** העם אשר קנית. **קדושים, אדירי כל חפצי בם:** ביטויים אלה נדרשים כמציינים את ישראל, וישראל מכונים, אם כן, חפציו, רכושו של ה'.

הֵמָּה וְאַדִּירֵי כָּל חֶפְצִי בָם [תהלים טז, ג]. בֵּית הַמִּקְדָּשׁ מִנַּיִן – דִּכְתִיב: מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ ה' מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ [שמות טו, יז]. וְאוֹמֵר: וַיְבִיאֵם אֶל גְּבוּל קָדְשׁוֹ הַר זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ [תהלים עח, נד]:

יא כָּל מַה שֶּׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ, לֹא בְרָאוֹ אֶלָּא לִכְבוֹדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו, יְצַרְתִּיו אַף עֲשִׂיתִיו [ישעיה מג, ז]. וְאוֹמֵר: ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד [שמות טו, יח]:

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר: רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: ה' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

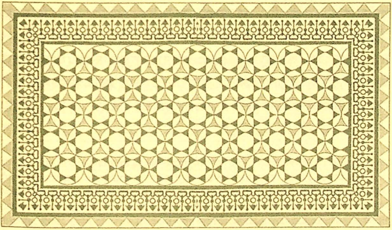

מכון לשבתך: בסיס למושבו של ה', כלומר חפץ פרטי שלו. **גבול קדשו, הר זה קנתה ימינו:** כנויים להר הבית, מקום המקדש. **זה קנתה:** אשר קנתה.

[יא] **לכבודו:** כדי להוסיף לו כבוד, להעצים את דמותו בעיני בני האדם. **ה' ימלך לעלם ועד:** דברי סיום חגיגיים לפרק ולמסכת המצהירים על ה' כמלך נצחי.

ערבית
למוצאי שבת

תפילת ערבית למוצאי שבת: על תפילת ערבית בכלל ראה עמ' 68. תפילת ערבית של מוצאי שבת – שנוהגים להתפלל אותה מיד עם צאת הכוכבים – זהה ברובה לתפילת ערבית של יום חול, בתוספת כמה הרחבות. כן מצטרפים אליה בדרך כלל גם טכס ההבדלה ופעם בחודש גם טכס קידוש לבנה. תפילת ערבית של מוצאי שבת מעבירה את המתפללים מעולם הקדושה של שבת אל עולם החולין של ימות השבוע.

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית, תהלים עח, לח
וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ.
יהוה הוֹשִׁיעָה, הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ. תהלים כ, י

הזמנת הציבור לתפילה עמידה

חזן בָּרְכוּ אֶת יהוה הַמְבֹרָךְ.

קהל [קידה] בָּרוּךְ יהוה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.

חזן בָּרוּךְ יהוה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.

קריאת שמע וברכותיה

ברכת "מעריב ערבים"

הברכה הראשונה לפני קריאת שמע

ישיבה **בָּרוּךְ** אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים, בְּחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים,
וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עִתִּים וּמַחֲלִיף אֶת הַזְּמַנִּים,

■ **והרבה להשיב אפו:** מרבה לשכך את כעסו. **יעיר:** יעורר, ישלח.

והוא רחום וכו': פסוק זה נאמר דרך קבע, מאז ימי הגאונים, בראש תפילת ערבית של חול. יש בו הכרזה על עוצמתה של מידת הרחמים האלהית, ופרשני הסידור רואים בשלוש עשרה המילים שבו גם רמז לשלוש עשרה מידותיו של ה' [שהוא "אל רחום וחנון, ארך אפים" וכו', כאמור בשמות לד, ו–ז]. אמירת "והוא רחום" ופסוק נוסף [המבקש שתתקבל התפילה] בפתיחת תפילת ערבית, לפני אמירת "ברכו", יוצרת מעין סימטריה עם תפילת שחרית, שגם בה באים לפני "ברכו" קטעי מקרא [ראה עמ' 129 ואילך], ואולי זו הסיבה לאמירת פסוקים אלה.

קריאת שמע וברכותיה: לדיון בהזמנת הציבור לתפילה ["ברכו"] ובקריאת שמע והברכות המקיפות אותה ראה לעיל, עמ' 166 ואילך. חטיבת קריאת שמע וברכותיה במוצאי שבת [ובערבית של יום חול בכלל] זהה לזו של ליל שבת, פרט לשינוי אחד, בחתימת הברכה האחרונה [והוא יידון להלן].

וּמְסַדֵּר אֶת הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ.
בּוֹרֵא יוֹם וָלָיְלָה, גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי אוֹר.
חזן וּמַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה, וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה,
יהוה צְבָאוֹת שְׁמוֹ.
אֵל חַי וְקַיָּם תָּמִיד, יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים.

ברכת "אהבת עולם"

הברכה השנייה לפני קריאת שמע

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהָבְתָּ,
תּוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ.
עַל כֵּן, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ,
וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד,
חזן כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ, וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה.
וְאַהֲבָתְךָ אַל תָּסִיר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.

פרשיות קריאת שמע

הפרשה הראשונה של קריאת שמע

נוהגים לכסות ביד ימין את העיניים בשעת אמירת הפסוק "שמע ישראל", וכן נהוג להאריך באמירת "אחד".

הקהל והחזן אומרים יחדיו: **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יהוה אֱלֹהֵינוּ יהוה אֶחָד:** דברים ו, ד–ט
ואומרים בלחש: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

וְאָהַבְתָּ אֵת יהוה אֱלֹהֶיךָ, בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם, בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ, וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

הפרשה השנייה של קריאת שמע

דברים יא, יג–כא

וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם, לְאַהֲבָה אֶת יהוה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ, וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ, וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם, וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף יהוה בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ, וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יהוה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם, וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם, בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יהוה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם, כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ:

הפרשה השלישית של קריאת שמע, פרשת ציצית

במדבר טו, לז–מא

וַיֹּאמֶר יהוה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם, וְנָתְנוּ עַל צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת יהוה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם, וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים

אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי, וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם:
אֲנִי יהוה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים,
אֲנִי יהוה אֱלֹהֵיכֶם: [אֱמֶת].

המתפלל מצרף אל סוף קריאת שמע את המילה "אמת" שבתחילת הברכה הבאה, ממתין עד שהחזן מכריז בקול רם: "ה' אלהיכם אמת", וממשיך באמירת הברכה הבאה החל ב"ואמונה כל זאת".

ברכת "אמת ואמונה"

הברכה הראשונה לאחר קריאת שמע

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה כָּל זֹאת וְקַיָּם עָלֵינוּ,
כִּי הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וְאֵין זוּלָתוֹ וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ.
הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד מְלָכִים, מַלְכֵּנוּ הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף כָּל הֶעָרִיצִים,
הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ, וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ.
הָעוֹשֶׂה גְדוֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר, נִסִּים וְנִפְלָאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר.
הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים, וְלֹא נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ.
הַמַּדְרִיכֵנוּ עַל בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ, וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל כָּל שׂוֹנְאֵינוּ.
הָעוֹשֶׂה לָּנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בְּפַרְעֹה, אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת בְּנֵי חָם.
הַמַּכֶּה בְעֶבְרָתוֹ כָּל בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם,
וַיּוֹצֵא אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוּת עוֹלָם.
חזן הַמַּעֲבִיר בָּנָיו בֵּין גִּזְרֵי יַם סוּף,
אֶת רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע.
וְרָאוּ בָנָיו גְּבוּרָתוֹ, שִׁבְּחוּ וְהוֹדוּ לִשְׁמוֹ,
וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם,
מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה
וְאָמְרוּ כֻלָּם:

קהל וחזן מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יהוה שמות טו, יא
מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ
נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא.
קהל וחזן מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ, בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה.
"זֶה אֵלִי" עָנוּ, וְאָמְרוּ:
יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. שמות טו, יח
חזן וְנֶאֱמַר: כִּי פָדָה יהוה אֶת יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ. ירמיה לא, י
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, גָּאַל יִשְׂרָאֵל.

ברכת "השכיבנו"

הברכה השנייה לאחר קריאת שמע

הַשְׁכִּיבֵנוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם,
וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם,
וּפְרֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ,
וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ,
וְהוֹשִׁיעֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ.
וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ, וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב, דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן,
וְהָסֵר שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ, וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ.
כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה, כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה.
וּשְׁמֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם.
חזן וּפְרֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת רַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד.

שומר עמו ישראל לעד: זה השינוי היחיד שבין ברכות קריאת שמע בערבית של חול לבין אלה של

חצי קדיש

חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.
קהל אָמֵן.
חזן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.
קהל אָמֵן.
חזן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל וחזן אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.
חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.
קהל אָמֵן.
חזן לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [במוצאי שבת שובה:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
[אמן].
בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
[אמן].
בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.
[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים].
יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.
[אמן].
למעלה מכל הברכות [במוצאי שבת שובה:
למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
[אמן].

ליל שבת. הברכה נחתמת כאן ב"ברוך אתה ה', שומר עמו ישראל לעד", ולא במילים "ברוך אתה ה', הפורש סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים". לטעמו של חילוף זה ראה עמ' 75.

חצי קדיש: חוליית מעבר בין קריאת שמע וברכותיה לבין העמידה. ראה עמ' 205.

תפילת העמידה בלחש

פסוק מבוא

נוהגים לפסוע שלוש פסיעות קטנות אחורנית ולאחריהן שלוש פסיעות קטנות קדימה, תוך אמירת הפסוק הבא בלחש:

אֲדֹנָי, שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: תהלים נא, יז

את תפילת העמידה נוהגים לומר כשהרגליים צמודות זו לזו, והעיניים עצומות או מרוכזות בסידור התפילה.

שלוש ברכות ראשונות

[א] ברכת אבות

קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב,
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן,
גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים, קוֹנֵה הַכֹּל,
וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה.

במוצאי שבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילה כרגיל]:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים, מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים, וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים.

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מָגֵן אַבְרָהָם.

תפילת העמידה: לדיון מקיף בתפילת העמידה ראה עמ' 15 ואילך. תפילת העמידה במוצאי שבת זהה לזו של מנחה לערב שבת [ולשאר העמידות בימות החול], אלא שיש בה תוספת אחת: אמירת ההבדלה בברכה הרביעית, ברכת הדעת [להלן, עמ' 393].

[ב] ברכת גבורות

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי, מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ,

בקיץ אומרים: מוֹרִיד הַטָּל | בחורף אומרים: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד, מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים,
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים,
וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר.
מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ,
מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה.

במוצאי שבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילה כרגיל]:

מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן, זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְחַיֵּה הַמֵּתִים.

[ג] ברכת קדושת ה'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ, וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה,
כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָאֵל הַקָּדוֹשׁ.

במוצאי שבת שובה חותמים את הברכה בנוסח זה [ומי ששכח ולא עשה כן – יתחיל את תפילת העמידה מראשיתה]:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ.

שלוש-עשרה ברכות אמצעיות

[ד] ברכת הדעת [והבדלה]

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה.
אַתָּה חוֹנַנְתָּנוּ לְמַדַּע תּוֹרָתֶךָ, וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ.
וַתַּבְדֵּל יהוה אֱלֹהֵינוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל, בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ,
בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה.
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ, הָחֵל עָלֵינוּ הַיָּמִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם
חֲשׂוּכִים מִכָּל חֵטְא וּמְנֻקִּים מִכָּל עָוֹן וּמְדֻבָּקִים בְּיִרְאָתֶךָ.
וְחָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ חָכְמָה בִּינָה וָדָעַת.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, חוֹנֵן הַדָּעַת.

[ה] ברכת התשובה

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ, וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ,
וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה.

■ **חונן:** נותן במתנת חינם, מעניק. **חוננתנו למדע תורתך:** הענקת לנו את היכולת הרוחנית לדעת, להבין וללמוד, את תורתך. [בסידורים רבים נכתב "אתה חוננתנו מדע [היינו: ידיעת] תורתך", ונוסח זה ברור יותר מאשר "למדע תורתך".] **חקי רצונך:** החוקים שאתה רוצה בהם. **החל עלינו:** עשה שיתחילו עבורנו. **חשוכים:** נקיים [מחטא].

ברכת הדעת: מאז ימי האמוראים – ולאחר ויכוחים בשאלה היכן לשלב את ההבדלה בתפילה – מצרפים לעמידה של מוצאי שבת, בתוך הברכה הרביעית, את אמירת ההבדלה. הדרישה לומר אותה ב"ברכת הדעת" נומקה בקביעה, כי "אם אין דיעה – הבדלה מנין?" [תלמוד ירושלמי, ברכות ה, ב [ט ע"ב]], כלומר: רק מי שיש בו דעת וחכמה, ידע להבדיל ולהבחין בין דבר לדבר. בדרך כלל נאמרת ההבדלה פעם נוספת בבית הכנסת, לאחר התפילה ועל כוס יין [ראה להלן, עמ' 411, ושם היא מבוארת]. וכן היא נאמרת פעם נוספת בבית, במסגרת המשפחה.

[ו] ברכת הסליחה

נוהגים להכות ביד ימין קפוצה על הלב בשעת אמירת המילים "חטאנו" ו"פשענו".

סְלַח לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ, מְחַל לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ,
כִּי אֵל טוֹב וְסַלָּח אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלֹחַ.

[ז] ברכת הגאולה

רְאֵה נָא בְעָנְיֵנוּ, וְרִיבָה רִיבֵנוּ,
וּגְאָלֵנוּ גְּאֻלָּה שְׁלֵמָה מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ,
כִּי אֵל גּוֹאֵל חָזָק אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל.

[ח] ברכת הרפואה

רְפָאֵנוּ יהוה וְנֵרָפֵא, הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה, כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה,
וְהַעֲלֵה אֲרוּכָה וּמַרְפֵּא לְכָל תַּחֲלוּאֵינוּ וּלְכָל מַכְאוֹבֵינוּ,
רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל מַכּוֹתֵינוּ,
כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.

מי שמבקש להתפלל על חולה מסוים רשאי לשלב בתוך הברכה [לאחר "לכל מכותינו"]:
"ויהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שתשלח מהרה רפואה שלמה מן השמים, רפואת הנפש ורפואת הגוף, לחולה/לחולָה [פלוני/פלונית בן/בת פלונית] בתוך שאר חולי ישראל" [וממשיך: "כי אל מלך"].

[ט] ברכת השנים

בָּרֵךְ עָלֵינוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת כָּל מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה, וְתֵן

בקיץ אומרים: בְּרָכָה | בחורף אומרים: טַל וּמָטָר לִבְרָכָה

עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבָהּ,
וּבָרֵךְ שְׁנָתֵנוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת לִבְרָכָה,
כִּי אֵל טוֹב וּמֵטִיב אַתָּה וּמְבָרֵךְ הַשָּׁנִים.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים.

[י] ברכת קיבוץ גלויות

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ, וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ,
וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מְהֵרָה מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ לְאַרְצֵנוּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.

[יא] ברכת המשפט

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה, וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה,
וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה,
וּמְלֹךְ עָלֵינוּ מְהֵרָה אַתָּה יהוה לְבַדְּךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים, בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט.

במוצאי שבת שובה חותמים את הברכה [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט.

[יב] ברכת המינים

וְלַמַּלְשִׁינִים אַל תְּהִי תִקְוָה, וְכָל הַמִּינִים כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ,
וְכָל אוֹיְבֵי עַמְּךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ,
וְהַזֵּדִים מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וּתְמַגֵּר
וּתְכַלֵּם וְתַשְׁפִּילֵם וְתַכְנִיעֵם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים.

[יג] ברכת הצדיקים

עַל הַצַּדִּיקִים וְעַל הַחֲסִידִים,
וְעַל זִקְנֵי שְׁאֵרִית עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל,
וְעַל פְּלֵיטַת בֵּית סוֹפְרֵיהֶם, וְעַל גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעָלֵינוּ,
יֶהֱמוּ נָא רַחֲמֶיךָ יהוה אֱלֹהֵינוּ.
וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בֶּאֱמֶת,
וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם,
וּלְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ כִּי בְךָ בָּטָחְנוּ וְעַל חַסְדְּךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת נִשְׁעָנְנוּ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים.

[יד] ברכת ירושלים

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב,
וְתִשְׁכֹּן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ,
וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ בִּנְיַן עוֹלָם,
וְכִסֵּא דָוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תָּכִין.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם.

[טו] ברכת צמח דוד

אֶת צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה תַצְמִיחַ,
וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ,
כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל הַיּוֹם.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה.

[טז] ברכת שומע תפילה

אָב הָרַחֲמָן, שְׁמַע קוֹלֵנוּ,
יהוה אֱלֹהֵינוּ, חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ,
וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ,
כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹת וְתַחֲנוּנִים אָתָּה,
וּמִלְּפָנֶיךָ מַלְכֵּנוּ רֵיקָם אַל תְּשִׁיבֵנוּ,
חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ וּשְׁמַע תְּפִלָּתֵנוּ,
כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל פֶּה.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה.

שלוש ברכות אחרונות

[יז] ברכת העבודה

רְצֵה, יהוה אֱלֹהֵינוּ, בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה,
וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ,
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן,
וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

בראש חודש מוסיפים [ומי ששכח - ימשיך בתפילתו כרגיל]:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבוֹא וְיַגִּיעַ, וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע, וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ, וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ, וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ, וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה, לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה.

זָכְרֵנוּ יהוה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה,

וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה,

וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים.

וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ,

כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן.

[יח] ברכת ההודאה

קידה **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ,**

שָׁאַתָּה הוּא יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד,

צוּר חַיֵּינוּ, מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר.

נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ,

עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ,

וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ,

וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ,

וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת, עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם.

הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ, וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ,

כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ.

בחנוכה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.
בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו, כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם, רַבְתָּ אֶת רִיבָם, דַּנְתָּ אֶת דִּינָם, נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם, מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים, וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים, וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים, וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים, וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ, וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ, וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ, וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ, וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ, וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ, לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל.

בפורים מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.
בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה, כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע, בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר, הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר, וּשְׁלָלָם לָבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ, וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ, וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ.

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

במוצאי שבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

וּכְתֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ.

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה,
וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב,
הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה, הָאֵל הַטּוֹב.
קידה בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת.

[יט] ברכת השלום

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה, חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים,
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.
בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ,
כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ, תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד,
וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.
וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת כָּל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ.

במוצאי שבת שובה מוסיפים [ומי ששכח – ימשיך בתפילתו כרגיל]:

בְּסֵפֶר חַיִּים, בְּרָכָה וְשָׁלוֹם, וּפַרְנָסָה טוֹבָה, וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת, יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת, נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ, אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם.

תוספות בסיום תפילת העמידה

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ, יהוה צוּרִי וְגֹאֲלִי. תהלים יט, טו
אֱלֹהַי, נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה, וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תלמוד בבלי ברכות יז ע"א
תִדֹּם, וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ, וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף

ברכת השלום: על נוסח אחר של הברכה שנתקבל בכמה סידורים השווה לעיל, עמ' 82.

נַפְשִׁי. וְכָל הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה, מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם.

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁלֹּא תַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עָלַי וְלֹא קִנְאָתִי עַל אֲחֵרִים, וְשֶׁלֹּא אֶכְעוֹס הַיּוֹם וְשֶׁלֹּא אַכְעִיסֶךָ, וְתַצִּילֵנִי מִיֵּצֶר הָרָע, וְתֵן בְּלִבִּי הַכְנָעָה וַעֲנָוָה. מַלְכֵּנוּ וֵאלֹהֵינוּ יַחֵד שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ, בְּנֵה עִירְךָ, יַסֵּד בֵּיתְךָ וְשַׁכְלֵל הֵיכָלֶךָ, וְקַבֵּץ קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת, וּפְדֵה צֹאנֶךָ וְשַׂמַּח עֲדָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ, עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ, הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי. תהלים ס, ז
יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ, יהוה צוּרִי וְגֹאֲלִי. תהלים יט, טו

נוהגים לפסוע שלוש פסיעות קטנות אחורנית, לקוד קידה לצד שמאל, לצד ימין ולפנים, ולאחר מכן לפסוע שלוש פסיעות קטנות קדימה ולומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם [במוצאי שבת שובה אומרים: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

וממשיכים ואומרים:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁיִּבָּנֶה משנה אבות ה, כג
בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה
כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת.
וְעָרְבָה לַיהוה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם, מלאכי ג, ד
כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת.

בדרך כלל ממשיך החזן באמירת חצי קדיש, אבל אם חל יום טוב [או ערב פסח] באחד מימות השבוע הקרוב, מדלגים על הקטעים הבאים והחזן ממשיך באמירת הקדיש השלם [עמ' 406].

	חצי קדיש	תרגום:
חזן	יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	בעולם שברא כרצונו וימליך מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן.	בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב, ואמרו אמן.
הל וחזן	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים].
חזן	יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.	יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמו של הקדוש ברוך הוא.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
חזן	לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [במוצאי שבת שובה: לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא] וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	למעלה מכל הברכות [במוצאי שבת שובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות] והשירות, התשבחות והנחמות, הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].

[בפורים קוראים את מגילת אסתר. בתשעה באב קוראים את מגילת איכה ואומרים לאחריה קינות.]

חצי קדיש: חוליית מעבר בין העמידה לבין המשך התפילה. ראה עמ' 205.

פורים: וזה סדר התפילה לאחר העמידה, כאשר קוראים את מגילת אסתר במוצאי שבת: [עמידה], קדיש שלם, קריאת המגילה [כולל ברכות לפניה ולאחריה], "ויהי נעם", "ואתה קדוש", קדיש שלם [בהשמטת הפיסקה הפותחת ב"תתקבל"], וממשיכים כרגיל עד סוף התפילה.

תשעה באב: וזה סדר התפילה לאחר העמידה, כאשר קוראים את מגילת איכה במוצאי שבת: [עמידה], קדיש שלם, קריאת המגילה, אמירת קינות, "ואתה קדוש", קדיש שלם [בהשמטת הפיסקה הפותחת ב"תתקבל"], וממשיכים כרגיל עד סוף התפילה. [בהבדלה [ראה להלן, עמ' 411] מברכים רק על הנר, ואילו את ברכת הגפן ו"המבדיל" אומרים במוצאי התענית.]

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ, תהלים צ, יז
וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ.

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן, בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: תהלים צא
אֹמַר לַיהוה מַחְסִי וּמְצוּדָתִי, אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ:
כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת:
בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה, צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ:
לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה, מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם:
מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ, מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם:
יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ, אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ:
רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט, וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה:
כִּי אַתָּה יהוה מַחְסִי, עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ:
לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה, וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ:
כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ, לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ:
עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ, פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ:
עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ, תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין:
כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ, אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי:

■ **נעם:** טוב ה' וברכתו. **ומעשה ידינו וכו':** עשה שעמלנו ["מעשה ידינו"] יתקיים עבורנו ["כוננה עלינו"] ונזכה לאכול מפריו.

ויהי נעם: לאחר תפילת העמידה אומרים, מאז ימי הגאונים, את מזמור צא בתהילים [שראשיתו במילים "יושב בסתר עליון"], ומצרפים לפניו את הפסוק המסיים את המזמור שקדם לו ["ויהי נעם" וכו']. המזמור והפסוק הנלוה לו כוללים, בהקשר שיש להם בסידור התפילה, הן בקשה מצד המתפלל והן הבטחה מצד ה' להגנה מכל פגע בימות החול, משעה שקדושת השבת מסתלקת מן המתפללים. אם עתיד לחול חג במהלך השבוע הקרוב, משמיטים את אמירת "ויהי נעם" ו"יושב בסתר עליון", שכן די בקדושת החג כדי להגן על המתפללים.

ישב בסתר וכו': על מזמור זה ולביאורו ראה עמ' 139.

חח יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה, אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ:
אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ, וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי:
אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ, וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: תהלים כב, ד
וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יהוה צְבָאוֹת, ישעיה ו, ג
מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ.
וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין: תרגום יונתן לישעיה, שם
קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ,
קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ,
קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא,
יהוה צְבָאוֹת, מַלְיָא כָל אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ.
וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ, וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל. יחזקאל ג, יב
בָּרוּךְ כְּבוֹד יהוה מִמְּקוֹמוֹ.
וּנְטָלַתְנִי רוּחָא, וּשְׁמָעִית בַּתְרַי קָל זִיעַ סַגִּיא דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין, תרגום יונתן ליחזקאל, שם
בְּרִיךְ יְקָרָא דַיהוה מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ.
יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. שמות טו, יח
יהוה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא. תרגום אונקלוס לשמות, שם

ואתה קדוש: תפילה זו זהה לתפילת "ובא לציון" הנאמרת במנחה של שבת, להוציא שני פסוקי פתיחה שלה, המופיעים רק במנחה [לדיון בתפילה ולביאורה ראה עמ' 283]. המנהג לומר תפילה זו במוצאי שבת ידוע כבר בספרות הגאונים, ואולי מקורו במנהג, שכבר אינו קיים, לשמוע דרשה או ללמוד תורה בציבור במסגרת תפילת ערבית. בעקבות הדרשה או הלימוד הפומבי נאמרה תפילה זו, וגם כשנעלם המנהג – נותרה התפילה על מקומה. כשאין אומרים "ויהי נעם" [ראה עמ' 403] אין אומרים גם "ואתה קדוש".

יהוה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ, דברי הימים-א כט, יח
שָׁמְרָה זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ, וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ.
וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית, וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ תהלים עח, לח
וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ.
כִּי אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח, וְרַב חֶסֶד לְכָל קֹרְאֶיךָ. תהלים פו, ה
צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת. תהלים קיט, קמב
תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב, חֶסֶד לְאַבְרָהָם, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם. מיכה ז, כ
בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם יַעֲמָס לָנוּ, הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה. תהלים סח, כ
יהוה צְבָאוֹת עִמָּנוּ, מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה. תהלים מו, ח
יהוה צְבָאוֹת, אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ. תהלים פד, יג
יהוה הוֹשִׁיעָה, הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ. תהלים כ, י
בָּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ, וְהִבְדִּילָנוּ מִן הַתּוֹעִים,
וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת, וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ.
הוּא יִפְתַּח לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתוֹ, וְיָשֵׂם בְּלִבֵּנוּ אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ
וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם,
לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה.
יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
שֶׁנִּשְׁמֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה,
וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ טוֹבָה וּבְרָכָה
לִשְׁנֵי יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.
לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם, יהוה אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ. תהלים ל, יג
בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוה, וְהָיָה יהוה מִבְטַחוֹ. ירמיה יז, ז
בִּטְחוּ בַיהוה עֲדֵי עַד, כִּי בְּיָהּ יהוה צוּר עוֹלָמִים. ישעיה כו, ד

חזן וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ, כִּי לֹא עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ, יהוה. תהלים ט, יא
יהוה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ, יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר. ישעיה מב, כא

קדיש שלם

חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.
קהל אָמֵן.
חזן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.
קהל אָמֵן.
חזן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן.
הל וחזן אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.
חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.
קהל אָמֵן.
חזן לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [במוצאי שבת שובה:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא]
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.
חזן תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא, וְאִמְרוּ אָמֵן.
קהל אָמֵן.

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
[אמן].
בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
[אמן].
בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.
[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים].
יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.
[אמן].
למעלה מכל הברכות [במוצאי שבת שובה:
למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
[אמן].
תתקבל תפילתם ובקשתם של כל בית
ישראל לפני אביהם שבשמים, ואמרו אמן.
[אמן].

קדיש שלם: ראה עמ' 205.

חזן יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.	יהי שלום רב מן השמים וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל, ואמרו אמן.
קהל אָמֵן.	[אמן].

חזן עֹשֶׂה שָׁלוֹם [במוצאי שבת שובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן.

במקצת מקומות אומרים כאן את מזמור קכא [שראשיתו "שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי" [לעיל, עמ' 141]] ולאחריו אומרים האבלים קדיש יתום.

החזן אומר:

בָּרְכוּ אֶת יהוה הַמְבֹרָךְ.

והקהל עונה:

קידה בָּרוּךְ יהוה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.

[בחנוכה נהוג להדליק כאן נרות בבית הכנסת.]

בתקופה שבין מוצאי החג הראשון של פסח לבין ערב חג השבועות סופרים את ספירת העומר [לעיל, עמ' 89 ואילך].

מזמור קכא [**"שיר למעלות"**]: הוספת מזמור זה באה, ככל הנראה, כדי לאפשר לאבלים לומר אחריו קדיש. בניגוד לתפילת שחרית ותפילת מנחה, שיש בהן הזדמנויות רבות לאמירת קדיש יתום, יש בתפילת ערבית רק קדיש יתום אחד [לאחר "עלינו" [להלן עמ' 409]], וסביר לומר שהחשיבות שייחסו המתפללים לקדיש היא שהביאה להוספת המזמור אל התפילה. אף מזמור זה תורם למגמה המובהקת של תפילת ערבית לקדם את בוא הלילה והחושך בדברי הבטחה ועידוד.

ברכו: על חזרת ההזמנה לתפילה בציבור ראה עמ' 166.

חנוכה: בצד הדלקת הנרות בבית, במסגרת המשפחה, נוהגים להדליק את הנרות גם בבית הכנסת ובציבור, כדי לתת פרסום לנס חנוכה.

עמידה

עָלֵינוּ

לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל,
לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית,
שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת,
וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה,
שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם,
שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק וּמִתְפַּלְלִים אֶל אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ,
וַאֲנַחְנוּ קידה כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.
שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ,
וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל,
וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים.
הוּא אֱלֹהֵינוּ, אֵין עוֹד.
אֱמֶת מַלְכֵּנוּ, אֶפֶס זוּלָתוֹ,
כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ:
וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ, דברים ד, לט
כִּי יהוה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת, אֵין עוֹד.
וְעַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ,
לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ,
לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן,
לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי.
וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ, לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ.

עלינו לשבח: על תפילת סיום זו ראה עמ' 269.

יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל,
כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ, תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן.
לְפָנֶיךָ יהוה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ,
וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ,
וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עֹל מַלְכוּתֶךָ,
וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד.
כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד,
כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. שמות טו, יח
חזן וְנֶאֱמַר: וְהָיָה יהוה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, זכריה יד, ט
בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יהוה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד.

יש נוהגים לומר אחרי "עלינו" פסוקים אלה:

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא: משלי ג, כה
עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר, דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם, כִּי עִמָּנוּ אֵל: ישעיה ח, י
וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא, וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל, ישעיה מו, ד
אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט:

קדיש יתום	תרגום:
האבלים יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל אָמֵן.	[אמן].
האבלים בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	בעולם שברא כרצונו וימליך מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל אָמֵן.	[אמן].

קדיש יתום: ראה עמ' 205.

האבלים	בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן.	בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל, במהרה ובזמן קרוב, ואמרו אמן.
קהל ואבלים	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים].
האבלים	יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.	יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמו של הקדוש ברוך הוא.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [במוצאי שבת שובה: לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא] וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	למעלה מכל הברכות [במוצאי שבת שובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות] והשירות, התשבחות והנחמות, הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן.	יהי שלום רב מן השמים וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן].
האבלים	עֹשֶׂה שָׁלוֹם [במוצאי שבת שובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן.	
קהל	אָמֵן.	

במקצת מקומות נוהגים לומר כאן [או לאחר ההבדלה או רק מאוחר יותר, בבית] לקט של פסוקי מקרא שיש בהם דברי ברכה, הצלחה ושלום. ראשיתם במילים "ויתן לך האלהים מטל השמים" [בראשית כז, כח].

טכס ההבדלה בבית הכנסת

נוהגים לקיים את סדר ההבדלה גם בבית הכנסת. לפני המבדיל מובאים נר קלוע כשהוא דולק, כלי ובו בשמים וגביע מלא יין. המבדיל מגביה את הגביע ביד ימינו ואומר:

עמידה

הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי, אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד, ישעיה יב, ב–ג
כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יהוה, וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה.
וּשְׁאַבְתֶּם מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה.
לַיהוה הַיְשׁוּעָה, עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה. תהלים ג, ט
יהוה צְבָאוֹת עִמָּנוּ, מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה. תהלים מו, יב
יהוה צְבָאוֹת, אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ. תהלים פד, יג
יהוה הוֹשִׁיעָה, הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ. תהלים כ, י

■ **עזי וזמרת יה ה׳:** ה׳ הוא הנותן לי עוז ולו אני מזמר. **ה׳ צבאות:** אלהי צבא השמים וצבא הארץ, היקום כולו. **משגב:** מחסה ומגן.

"ויתן לך האלהים מטל השמים": אמירת לקט הפסוקים ידועה רק מספרות ימי הביניים, והיא באה לתרום לתחושת הבטחון והתקוה לקראת השבוע החדש. אך נחלקו המנהגים בשאלת זמן אמירתם של הפסוקים, מספרם וסדרם.

טכס ההבדלה בבית הכנסת: ההבדלה, ההבחנה וההפרדה, בין קודש לחול כבר צוינה בתפילת העמידה [לעיל, עמ' 393], אך היא זוכה גם לטכס המיוחד לה. הטכס מציין באופן בולט את סיום השבת ואת המעבר אל ימות החול, והוא מקביל על דרך הניגוד אל הקידוש, הנאמר בליל שבת. לטכס ההבדלה כמה חלקים: [א] מבוא המורכב מפסוקי מקרא העוסקים בעיקר בבקשת ישועה; [ב] ברכות על היין, הבשמים ואור הנר; [ג] ברכת "המבדיל בין קודש לחול". כדי לזכור את סדר הברכות נקבע להן כסימן האקרוסטיכון יבנ"ה [=יין, בשמים, נר, הבדלה]. טכס ההבדלה מוכר בכללו כבר לתנאים, אך פסוקי המבוא צורפו אליו רק בימי הביניים.

את המשפט הבא אומר גם הציבור כולו:

לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשָׂשֹׂן וִיקָר. כֵּן תִּהְיֶה לָּנוּ. אסתר, ח, טז

והמבדיל ממשיך ואומר:

כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יהוה אֶקְרָא. תהלים קטז, יג

ברכת הגפן

סַבְרִי מָרָנָן וְרַבָּנָן:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן. [אמן]

ברכת הבשמים

המבדיל מניח את הגביע, נוטל בידו את הכלי המכיל את הבשמים ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מִינֵי בְשָׂמִים. [אמן]

המבדיל מריח מן הבשמים, ונוהגים להעביר את הכלי בין הנוכחים כדי שיריחו ממנו.

ברכת מאורי האש

נוהגים להביט בשעת אמירת הברכה הבאה על ציפורני הידיים שמשתקף בהן אור הנר:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ. [אמן]

ויקר: וכבוד. **כן תהיה לנו:** שלוש מילים אלה אינן מופיעות בפסוק ממגילת אסתר, והן נוספו כביטוי לתקוותם ותפילתם של המתפללים, שיזכו גם הם ל"אורה ושמחה" ושאר טובות שמבטיח הפסוק.
כוס ישועות: כוס היין שמנסכים על המזבח יחד עם קרבן התודה, אות הודיה על הישועה שזכה לה האדם. **סברי מרנן ורבנן:** לשון הזמנה לנוכחים להקשיב לברכה, לענות אחריה "אמן" ולצאת כך ידי חובתם. ותרגום הדברים מארמית: סבורים, מוכנים ומסכימים, מורינו ורבותינו.

ברכת הגפן: אם אין בנמצא יין ניתן לערוך את ההבדלה על משקה אחר [כגון בירה], ואז מברכים "שהכל נהיה בדברו". נוהגים למלא את הגביע עד לשפתו, כסימן לברכה ולשפע.
ברכת הבשמים: הרחת ריח טוב [וברכה על כך] נותנת ביטוי סמלי לצער הפרידה מן השבת. הריח הטוב מעודד ומחזק את הנפש, ומסייע לה להתגבר על המעבר הקשה מקודש לחול.
ברכת מאורי האש: השימוש באור הנר [והברכה על כך] נותן ביטוי סמלי לחזרה אל חיי החולין, שכן הדלקת

ברכת ההבדלה

המבדיל חוזר ונוטל את כוס היין בידו ואומר:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל, בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל. [אמן]

והמבדיל שותה מן היין.

לאחר שחוזרים הביתה נוהגים לערוך את טכס ההבדלה גם במסגרת המשפחה.

טכס קידוש לבנה

במוצאי השבת הראשונה של החודש העברי [אך לא לפני שחלפו שלושה או, לפי דעה אחרת, שבעה ימים שלמים מאז מולד הירח] יוצאים אל חצר בית הכנסת, אל מקום שרואים ממנו את הלבנה, ואומרים:

ימי המעשה: כינוי לששת ימי הבריאה בפרט, ולימות החול בכלל.

האש היא מן האיסורים הבולטים של יום השבת. ההבטה על ציפורני האצבעות באה כדי ליהנות בפועל מן האור, שכן השתקפות האבוקה בצפורן ניכרת לעין, וכך יכול האדם לברך על דבר שיש לו ממנו תועלת כלשהי. **המבדיל בין קדש לחל:** מטבע הלשון הזה מצוי בויקרא י, י ["ולהבדיל בין הקדש ובין החול"]. אגב כך מזכירים עוד כמה הבדלות והבחנות שיש להן יסוד במקרא: "ויבדל אלהים בין האור ובין החשך" [בראשית א, ד], "ואבדיל אתכם [את עם ישראל] מן העמים" [ויקרא כ, כו]. ההבדלה "בין יום השביעי לששת ימי המעשה" היא חזרה על עניין הקודש והחול. כל הבדלה והבחנה באה להציב גבולות ולקבוע דרגות בין עניינים שונים, והברכה מצביעה על יתרון האור על החושך, על עליונות העם הנבחר על שאר האומות ועל מעמדה החשוב של השבת ביחס לשאר ימות השבוע, הן בשבוע הבריאה והן מאז ואילך. **טכס קידוש לבנה:** בהלכה היהודית נקבעת תחילת החודש על פי הופעת הירח ["מולד הלבנה"]. על המולד מכריזים בשבת שלפני ראש החודש [ראה לעיל, עמ' 234], ואילו לאחר תחילתו נערך טכס קידוש הלבנה. הטכס נזכר כבר בתלמוד הבבלי [סנהדרין מב ע"א], זכה לפירוט בספרות הגאונים והלך והתרחב עם השנים במזמורי תהלים, בקטעי מקרא אחרים ובתפילות שונות, שחלק מהן נולדו בחוגים של בעלי תורות סוד שונות, עד לקבלת האר"י. נהוג לקיים את הטכס במוצאי שבת, אף שאפשר לקיימו גם בימות החול, ומן הראוי לעשות זאת בנוכחות מניין של מתפללים. הטכס מקשר בין מחזור התמעטות הירח והופעתו המחודשת לבין הרעיון בדבר גורלו המשתנה של עם ישראל והתקווה לגאולתו ולגאולת העולם. קישורים שנערכו בספרות היהודית הקדומה בין הירח לבין בית דוד, שנאמר בו "כירח יכון עולם" [תהלים פט, לח], מוסיפים למימד המשיחי-גאולתי של הטכס כולו.

תהלים קמח, א-ו

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יהוה מִן הַשָּׁמַיִם, הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים:
הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו, הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָו:
הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ, הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר:
הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם, וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם:
יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יהוה, כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ:
וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם, חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר:

הֲרֵינִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם הַמִּצְוָה לְקַדֵּשׁ הַלְּבָנָה, לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל.

ברכת הלבנה

מביטים אל הלבנה ואומרים:

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר בְּמַאֲמָרוֹ בָּרָא שְׁחָקִים, וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם,
חֹק וּזְמַן נָתַן לָהֶם שֶׁלֹּא יְשַׁנּוּ אֶת תַּפְקִידָם.

■ **צבאו:** גרמי השמים והמלאכים. **חק נתן ולא יעבור:** ה׳ ציווה על העולם להתקיים וצו זה לא יתבטל. ■ **טמיר:** נסתר, נחבא. ■ **ברוח פיו:** בדברו. **צבאם:** גרמי השמים.

הללויה: מזמור זה נבחר לפתיחת הטכס בשל העובדה שהוא מזכיר את צבאות השמים בכלל ואת הירח בפרט.

הריני מוכן וכו׳: על אמירת "לשם יחוד" קודם לקיום מצוות, ברוח קבלת האר"י, ראה עמ׳ 90. במקרה שלנו מצהיר המתפלל, כי הוא נכון לקיים את מצוות קידוש לבנה, כיוון שדרכה הוא מסייע לקשר בין ספירות שונות בעולם האלהות: הקדוש ברוך הוא [המכונה גם "טמיר ונעלם"] והשכינה.

ברכת הלבנה: ברכה זו, בשינויים קלים מאוד, מצויה כבר בתלמוד הבבלי [סנהדרין מב ע"א], והיא מדגישה את היות ה׳ בורא העולם, מי שקבע את החוקיות שבטבע ואת מחזור הלבנה, ואף מבקשת להקביל בין חידוש הלבנה לבין תקוות הגאולה של עם ישראל.

שָׂשִׂים וּשְׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם,
פּוֹעֵל אֱמֶת שֶׁפְּעֻלָּתוֹ אֱמֶת.
וְלַלְּבָנָה אָמַר שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ, עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת לַעֲמוּסֵי בָטֶן,
שֶׁהֵם עֲתִידִים לְהִתְחַדֵּשׁ כְּמוֹתָהּ וּלְפָאֵר לְיוֹצְרָם עַל שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ.
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, מְחַדֵּשׁ חֳדָשִׁים.

בָּרוּךְ יוֹצְרֵךְ, בָּרוּךְ עוֹשֵׂךְ, בָּרוּךְ קוֹנֵךְ, בָּרוּךְ בּוֹרְאֵךְ. [שלוש פעמים]

נוהגים להתרומם מעט על קצות האצבעות בשעת אמירת המשפט הבא:

כְּשֵׁם שֶׁאֲנִי רוֹקֵד כְּנֶגְדֵּךְ וְאֵינִי יָכוֹל לִנְגֹּעַ בָּךְ,
כָּךְ לֹא יוּכְלוּ כָּל אוֹיְבַי לִנְגֹּעַ בִּי לְרָעָה. [שלוש פעמים]
תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד, בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן. [שלוש פעמים] שמות טו, טז
כָּאָבֶן יִדְּמוּ זְרוֹעֲךָ בִּגְדֹל, וָפַחַד אֵימָתָה עֲלֵיהֶם תִּפֹּל. [שלוש פעמים]
דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם. [שלוש פעמים]

קונם: בוראם. **לעמוסי בטן:** עם ישראל [וכינוי זה הוא על פי ישעיה מו, ג: "העמוסים מני בטן", שפירושו: אלה שנושאים אותם על כפיים משעת לידתם ומטפלים בהם באהבה]. ■ **קונך:** בוראך. **בגדל זרועך ידמו כאבן:** כשיראו את גבורתך הגדולה יעמדו דוממים כאבן.

ברוך יוצרך וכו': כאן באה שורה של פסוקים ומשפטים אחרים, שחוזרים עליהם לשם הדגשה שלוש פעמים, ויש בהם בקשה לישועה ולהצלה מאויבים, ותקוה לחידוש מלכות בית דוד ולגאולה בכלל. מרבית הפסוקים נזכרים בהקשר זה כבר בספרות הגאונים, אך חלקם נוספו בימי הביניים, בעיקר בהשפעת תורות סוד שונות. אפשר לראות במשפט הפותח את הקטע את האקרוסטיכון "יעקב" ["יוצרך/עושך/קונך/בוראך"], רמז נוסף לקשר שבין הירח לבין עם ישראל.

כאבן ידמו וכו': אמירת הפסוק מספר שמות גם בשינוי סדר המילים מקנה לו מעמד של נוסחה מאגית המגינה על אומריה. מי שיש בכוחו לשנות פסוק מקראי, יוכל גם לשנות את המציאות המאיימת ולהתגבר על הסכנות שהיא טומנת בחובה.

דוד מלך ישראל: משפט זה בא בתלמוד הבבלי [ראש השנה כה ע"א] כסיסמא מוסכמת בין החכמים לאות שנתקדש החודש.

כל מתפלל פונה בנפרד אל שלושה מן העומדים סביבו ואומר להם:

שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם.

והם משיבים לו:

עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם.

והמתפלל ממשיך ואומר:

סִימָן טוֹב וּמַזָּל טוֹב יְהֵא לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל. אָמֵן. [שלוש פעמים]

קוֹל דּוֹדִי, הִנֵּה זֶה בָּא, מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים, מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת: שיר השירים ב, ח-ט
דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים,
הִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ, מַשְׁגִּיחַ מִן הַחַלֹּנוֹת, מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים:

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת. אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים, מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: תהלים קכא
עֶזְרִי מֵעִם יהוה, עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:
אַל יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ, אַל יָנוּם שֹׁמְרֶךָ:

■ **משגיח:** מתבונן. **החרכים:** חריצים, אשנבים.

שלום עליכם: ברכה שמברך אדם את חבריו לקראת החודש הקרב. לפי כמה ממפרשי הסידור באה ברכה זו כדי להודיע ברבים, כי חבריו לתפילה של המתפלל אינם אותם אויבים שביקש קודם לכן להינצל מהם.

קול דודי: הפסוקים משיר השירים מוסיפים לתקוות הגאולה, שהרי הם מדברים על התקרבותו של המשיח [הוא הדוד] העומד להופיע בכל רגע. ואפשר שברקע הדברים גם קישור בין המילים "קול דודי" לבין המלך דוד, ובין המילים "מדלג על ההרים" לבין הנוהג לרקד ולדלג בשעת קידוש לבנה [כאמור לעיל, עמ' 415].

שיר למעלות: המזמור מבטיח את הגנת ה' והוא מזכיר בין השאר את הירח ["יומם השמש לא יככה וירח בלילה"], ומכאן הקישור בינו לבין הטכס כולו. מזמור זה צורף לטכס רק בימי הביניים. לביאורו ראה עמ' 141.

הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן, שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל:
יהוה שֹׁמְרֶךָ, יהוה צִלְּךָ עַל יַד יְמִינֶךָ:
יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה:
יהוה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל רָע, יִשְׁמֹר אֶת נַפְשֶׁךָ:
יהוה יִשְׁמָר צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ, מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ, הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: תהלים קנ
הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו, הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ:
הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר, הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר:
הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל, הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב:
הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע, הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה:
כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ:

תָּנָא דְבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: אִלְמָלֵי לֹא זָכוּ יִשְׂרָאֵל תלמוד בבלי סנהדרין מב ע"א
אֶלָּא לְהַקְבִּיל פְּנֵי אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם פַּעַם אַחַת בַּחֹדֶשׁ, דַּיָּם.
אָמַר אַבַּיֵי: הִלְכָּךְ צָרִיךְ לְמֵימְרָא מְעֻמָּד.

מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל דּוֹדָהּ. שיר השירים ח, ה

הללויה: גם מזמור תהלים זה נוסף לטכס בימי הביניים, כנראה משום שיש בו קריאה לכל כוחות הטבע לשבח את ה', גם "ברקיע עזו". לביאורו ראה עמ' 155.

תנא דבי רבי ישמעאל: ציטוט בשינויים קלים של קטע מן התלמוד הבבלי, שנוסף אל הטכס בימי הביניים. בקטע זה נקבע, כי טכס קידוש הלבנה דומה לקבלת פני השכינה, ועל כן יש לומר אותו בעמידה ["הלכך צריך למימרא מעמד"], כסימן של כבוד.

מי זאת עלה: פסוק נוסף משיר השירים, שצורף לטכס בהשפעת הקבלה, והוא מתאר את יחסי עם ישראל ואלהיו כיחסי רעיה ודודה.

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יהוה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי, לְמַלֹּאת פְּגִימַת הַלְּבָנָה וְלֹא יִהְיֶה בָּהּ שׁוּם מִעוּט, וִיהִי אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וּכְאוֹר שִׁבְעַת יְמֵי בְרֵאשִׁית, כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה קֹדֶם מִעוּטָהּ,

שֶׁנֶּאֱמַר: אֶת שְׁנֵי הַמְּאוֹרֹת הַגְּדֹלִים. בראשית א, טז

וְיִתְקַיֵּם בָּנוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב:

וּבִקְשׁוּ אֶת יהוה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מַלְכָּם, אָמֵן. הושע ג, ה

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר: תהלים סז

אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ, יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה:

לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ, בְּכָל גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ:

יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים, יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם:

יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר, וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה:

יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים, יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם:

אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ, יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ:

יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים, וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל אַפְסֵי אָרֶץ:

■ **פגימת הלבנה:** צורת הלבנה ההולכת וקטנה מאמצע החודש ואילך. **מעוט:** פגם, חסרון.

ויהי רצון: קטע זה נולד בחוגי המקובלים. מקורו באגדה [תלמוד בבלי חולין ס ע"ב] לפיה היתה הלבנה בתחילתה מאור גדול כמו השמש [שנאמר בהם: "שני המאורות הגדולים" [בראשית א, טז]], ורק משחטאה בגאוה ובצרות עין נענשה בכך שתקטן בכל חודש וחודש. הקטע מבקש שאור הלבנה יחזור להיות כאור הגדול שהיה לה בימי הבריאה [השווה ישעיה ל, כו], סמל לתיקון המעוות והחזרת עטרה ליושנה. החזרת הירח למצבו הקדום מסמלת גם את החזרת בית דוד למעמדו ואת גאולת ישראל בכלל, ולשם כך מצוטט הפסוק מספר הושע.

למנצח: מזמור זה נוסף לטכס בהשפעת תורת הקבלה. לביאורו ראה עמ' 95.

עמידה

עָלֵינוּ

לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל,
לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית,
שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת,
וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה,
שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם,
שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק וּמִתְפַּלְּלִים אֶל אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ,
וַאֲנַחְנוּ קידה כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.
שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ,
וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל,
וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים.
הוּא אֱלֹהֵינוּ, אֵין עוֹד.
אֱמֶת מַלְכֵּנוּ, אֶפֶס זוּלָתוֹ,
כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ:
וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ, דברים ד, לט
כִּי יהוה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת, אֵין עוֹד.
וְעַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ, יהוה אֱלֹהֵינוּ,
לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ,
לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן,

---

עלינו לשבח: זו תפילת הסיום של כל מעמדות התפילה [ראה עמ' 269], והיא הועברה לכאן כדי להקנות גם לטכס קידוש לבנה מעמד חשוב, ואולי גם כדי להצהיר כי אין לראות בקידוש הלבנה שום מימד של פולחן לגרמי השמים. המתפללים קובעים, שאין הם כ"גויי הארצות", "המשתחווים להבל וריק".

לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי.
וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ, לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ.
יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל,
כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ, תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן.
לְפָנֶיךָ יהוה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ,
וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ,
וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עֹל מַלְכוּתֶךָ,
וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד.
כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד,
כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: יהוה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. שמות טו, יח
וְנֶאֱמַר: וְהָיָה יהוה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, זכריה יד, ט
בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יהוה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד.

יש נוהגים לומר אחרי "עלינו" פסוקים אלה:

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא: משלי ג, כה
עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר, דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם, כִּי עִמָּנוּ אֵל: ישעיה ח, י
וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא, וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל, ישעיה מו, ד
אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט:

אם יש מניין נוכחים בטכס קידוש הלבנה אומרים האבלים קדיש יתום:

	קדיש יתום	תרגום:
האבלים	יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.	יתגדל ויתקדש שמו הגדול.
קהל	אָמֵן.	[אמן]
האבלים	בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ, וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ.	בעולם שברא כרצונו וימליך מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.
קהל	אָמֵן.	[אמן]
האבלים	בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן.	בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב, ואמרו אמן.
קהל ואבלים	אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.	[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים].
האבלים	יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.	יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמו של הקדוש ברוך הוא.
קהל	אָמֵן.	[אמן]
האבלים	לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא [בעשרת ימי תשובה: לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא] וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.	למעלה מכל הברכות [בעשרת ימי תשובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות] והשירות, התשבחות והנחמות, הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן]
האבלים	יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן.	יהי שלום רב מן השמים וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן.
קהל	אָמֵן.	[אמן]

האבלים עֹשֶׂה שָׁלוֹם [בעשרת ימי תשובה: הַשָּׁלוֹם] בִּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן. קהל: אָמֵן.

קדיש יתום: ראה עמ' 205.

שירה **ט**וֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ,
יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל,
כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם,
לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל.

מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ,
נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם,
שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם,
עוֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם.

פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ,
צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ,
קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר,
רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה.

טובים מאורות וכו': הפיסקה הפיוטית, העוסקת בגרמי השמים, לקוחה מן הפיוט "אל אדון" שנאמר בשחרית של שבת [עמ' 169]. שירתה בציבור מקנה סיום חגיגי לטכס קידוש לבנה בפרט, ולתפילת ערבית וליום השבת בכלל.

במפתח זה נרשמו תפילות, ברכות, ביטויים מרכזיים ונושאים שונים, על פי המקום הראשון שבו הם מופיעים או על פי המקום העיקרי שבו הם נדונים בסידור. * מטבעות ברכה שבראשן הנוסחה "ברוך אתה ה' [אלהינו מלך העולם]" נרשמו לפי המילה הראשונה שלאחר נוסחה זו [כגון: "בורא פרי הגפן"]. * שמותיהן של ברכות [כגון "ברכת אבות"] יופיעו דרך כלל לפי המילה שלאחר תיבת "ברכת".

א

"אב הרחמים שוכן מרומים" 235

אבות [ברכת-] 16

אבות [מסכת-] 346

"אבינו שבשמים צור ישראל וגואלו" 231

"אדון עולם" 106

"אדוני שפתי תפתח" 15

"אדיר במרום" 197

אהבה [ברכת-] 173

אהבת עולם [ברכת-] 70, 173

"אוהב עמו ישראל" 70

"אור חדש על ציון תאיר" 172

"אז ישיר משה" 158

"אין כאלוהינו" 265

"אל אדון" 169

"אל מלא רחמים" 322

"אלהי נצור לשוני מרע" 32

"אמן" 34

"אמת ואמונה" 72

"אמת ויציב" 177

"אנא בכח" 57

"אנעים זמירות" 273

"אשרי יושבי ביתך" 150
"אתה אחד ושמך אחד" 328
"אתה יצרת" 247
"אתה קדשת" 78
ב
"בונה ירושלים" 25
"בורא מאורי האש" 412
"בורא מיני בשמים" 412
"בורא פרי הגפן" 412
"בספר חיים" 31
בר מצוה 226-219
"ברוך אל ההודאות" 41
"ברוך ה' המבורך לעולם ועד" 89 ,69
"ברוך הוא וברוך שמו" 34
"ברוך שאמר" 147
"ברוך שם כבוד מלכותו" 174
"ברוך שפטרני" 222
"בריך שמיה" 215
ברכה מעין שבע 84
"ברכו את ה' המבורך" 220 ,89 ,69
ברכות ההפטרה 228
ברכות השחר 110
ברכות התורה 108
"ברכי נפשי" 209
ברכת דוד 156
ברכת ה- ראה גם לפי המשך שמה של הברכה
[כגון: ברכת הסליחה > סליחה]
ברכת החודש 233
ברכת הלבנה 414

ברכת השיר	204 ,160
ברכת כהנים	195
ברכת קדושת היום	78
בת מצוה	224
ג	
גאולה [ברכת ה-]	177 ,20
"גאל ישראל"	180
גבורות [ברכת-]	17
"גואל ישראל"	20
גלילה	226
ד	
"דוד מלך ישראל חי וקים"	415
דעת [ברכת ה-]	393 ,19
ה	
"ה' אלהיכם אמת"	177
"האדרת והאמונה"	145
"האל הנאמן בכל דבריו"	228
"האל הקדוש"	18
הבדלה	411 ,393
"הבוחר בעמו ישראל באהבה"	174
הגבהה	226
"הגומל"	221
הדלקת נרות חנוכה	407
הודאה [ברכת ה-]	28
"הודו לה' כי טוב"	144
"הודו לה' קראו בשמו"	129
הוצאת ספר התורה	215
"הטוב שמך ולך נאה להודות"	31
הלל [הלל שלם, חצי הלל]	198

הלל הגדול 144
הלל המצרי 198
"הללויה אודה ה'" 321
"המבדיל בין קודש לחול" 413
"המברך את עמו ישראל בשלום" 31
"המחזיר שכינתו לציון" 27
"המלך המשפט" 23
"המלך הקדוש" 19
"המעריב ערבים" 70
המפטיר 226
"המקום ינחם אותך" 61
המשפט [ברכת ה-] 22
"הפורש סוכת שלום" 74
הפטרה 227
"הרוצה בתשובה" 19
השכיבנו [ברכת-] 74
התעוררות 114
התעטפות בטלית 104
ו
"ואני תפילתי" 286
"ואתה קדוש" 283, 404
"ובא לציון גואל" 282
"ובנוחה יאמר" 238
"והוא רחום" 385
"וזאת התורה אשר שם משה" 226
"ויברך דוד" 156
"ויהי בנסוע הארון" 215
"ויהי נועם" 403
"ויושע" 158

"ויכולו השמים והארץ" 84
"ויתן לך האלהים מטל השמים" 411
"וכתוב לחיים טובים" 30
"ועל הנסים" 29
"ועננו בורא עולם" 26
"ושמרו בני ישראל את השבת" 75, 278
"ותן ברכה / טל ומטר" 21
ז
זבחים [מסכת] 123
"זכרנו לחיים" 17
ח
חולים [ברכת-] ראה: רפואה
חולים [מי שברך ל-] 224
"חונן הדעת" 19
חזרת החזן [על העמידה] 34
"חנון המרבה לסלוח" 20
חצי הלל 198
חצי קדיש 205
ט
"טובים מאורות" 422
"טל ומטר" 21
טלית 104
י
י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן 126
"יגדל אלהים חי" 107
"ידיד נפש" 49
"יהי כבוד ה' לעולם" 149
"יהללוך" 204
יולדת 223

יוצר אור [ברכת-]	167
"יוצר המאורות"	172
"יושב בסתר עליון"	139, 403
"יעלה ויבוא"	28
"יקום פורקן"	229-230
ירושלים [ברכת-]	25
ירח	ראה: לבנה
"ישמח משה"	183
"ישמחו במלכותך"	79
"ישתבח שמך לעד מלכנו"	164
כ	
"כגוונא"	64
כהנים [ברכת-]	195
ל	
לבנה	234, 413-414
"לדוד. ה' אורי וישעי"	211
"לדוד מזמור. לה' הארץ ומלואה"	324
"לכה דודי"	58
"לכו נרננה"	53
"למנצח בנגינות מזמור שיר"	95, 418
"לעולם יהא אדם"	114
"לשם יחוד"	90, 104
מ	
"מברך השנים"	22
מגילת שיר השירים	3
"מגן אבות"	85
"מגן אברהם"	17
"מגן דוד"	229
"מה טובו"	103

מודים דרבנן	41
מולד הלבנה	234
מוסף	242
מוצאי שבת	384
"מוריד הטל"	17
"מזמור לדוד. ה' רועי לא אחסר"	87
"מזמור לדוד. הבו לה' בני אלים"	237 ,56
"מזמור שיר חנוכת הבית"	133
"מזמור שיר ליום השבת"	62
מזמורי שבת	129
"מחיה המתים"	17
"מי כמוך אב הרחמן"	18
"מי שברך"	232-231 ,224-222
"מי שעשה ניסים"	234
מינים [ברכת ה-]	23
"מלך אוהב צדקה ומשפט"	23
מנחה לערב שבת	2
מנחה לשבת	280
מסכת אבות	346
מעריב	ראה: ערבית
מעריב ערבים [ברכת-]	69
מפטיר	226
"מצמיח קרן ישועה"	25
"מקבץ נדחי עמו ישראל"	22
"מקדש השבת"	229 ,79
"משיב הרוח ומוריד הגשם"	17
"משמח ציון בבניה"	229
"משען ומבטח לצדיקים"	24
משפט [ברכת ה-]	22

נ

"נותן התורה" 220-221

נר הבדלה 411-412

נרות חנוכה 407

"נשמת כל חי" 160

ס

סדר הלל 198

סדר הקרבנות 9, 117

סליחה [ברכת ה-] 20

ספירת העומר 89

ע

עבודה [ברכת ה-] 27

"על הנסים" 29

עלייה לתורה 219

"עלינו לשבח" 269

עמידה ליום חול [תפילת-] 15

עמידה לשבת [תפילת-] 76

עקידת יצחק 113

ערבית לליל שבת 68

ערבית למוצאי שבת 384

פ

פיטום הקטורת 120

פסוקי דזמרה 147

פרקי אבות 346

פרשיות קריאת שמע 174

פרשת העקידה 113

פרשת הקטורת 10

פרשת השבוע 220

פרשת ציצית 176

צ

צדיקים [ברכת ה-]	24
"צדקתך כהררי אל"	339
"צור ישראל, קומה"	180
ציצית [פרשת-]	176
צמח דוד [ברכת-]	25

ק

קבלת שבת	52
קדושה	255 ,190
קדושה דיוצר	170
קדושה דסדרא	282
קדושת ה' [ברכת-]	18
קדושת היום	78
קדיש [דרבנן, חצי, יתום, שלם]	205
קיבוץ גלויות [ברכת-]	22
קידוש [בציבור]	277
קידוש לבנה	413
קידושא רבה	277
קרבנות	117 ,9
קריאת התורה	214
קריאת התורה במנחה של שבת	286
קריאת שמע וברכותיה	166 ,69

ר

"רופא חולי עמו ישראל"	21
"רזא דשבת"	64
רפואה [ברכת ה-]	20

ש

"שובר אויבים ומכניע זדים"	24
"שוכן עד מרום וקדוש שמו"	163

שומע תפילה [ברכת-]	26
"שומע תפילה"	26
"שומר עמו ישראל לעד"	389
שחר [ברכות ה-, תפילת ה-]	110 ,103
שחרית [תפילת-]	102
שיר הכבוד	273
"שיר המעלות ממעמקים"	165
שיר השירים	3
"שיר למעלות אשא עיני אל ההרים"	416 ,407
שיר של יום	266
שירי המעלות	344
שירת הים	158
"שלא עשני..."	110
שלום [ברכת ה-]	31
"שלום רב"	82
שלוש עשרה מידות	126
שמונה עשרה	ראה: עמידה
"שמע ישראל"	217 ,174
שנים [ברכת ה-]	21
"שתחדש עלינו את החודש הזה"	233
ת	
"תכנת שבת"	244
תפילה לשלום כוחות הביטחון	232
תפילה לשלום מדינת ישראל	231
תפילת העמידה	ראה: עמידה
תפילת השחר	103
תפילת רבי	112
תפילת שבע	ראה: עמידה לשבת
תשובה [ברכת ה-]	19